

PROBLEMATICA FEMINISTĂ

ȘI PROVOCĂRILE LUMII CONTEMPORANE

Coordonator:
Marinela Rusu

Presa Universitară Clujeană

**PROBLEMATICA FEMINISTĂ
ȘI PROVOCĂRILE LUMII CONTEMPORANE**

**FEMINIST ISSUES
AND THE PROVOCATIONS
OF THE CONTEMPORARY WORLD**

Coordonator
Marinela Rusu

**PROBLEMATICA FEMINISTĂ
ȘI PROVOCĂRILE LUMII
CONTEMPORANE**

**FEMINIST ISSUES
AND THE PROVOCATIONS
OF THE CONTEMPORARY WORLD**

Coordonator
Marinela Rusu

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2025

Referenți științifici:

Cătălina-Daniela Răducu

Senior Principal Researcher, PhD, Gheorghe Zane Institute
for Economic and Social Research, Romanian Academy,
Iași Branch

Eugenia Maria Pașca

Professor PhD, „George Enescu” National University of Arts,
Iași, Romania

Coordonator:

Marinela Rusu

Cercetător șt. grd. II, Dr. - Academia Română, Filiala Iași,
Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”

Coperta 1: „Armonii”, 70/50 cm, acrilic pe pânză (2024),
autor Marinela Rusu, autor, artist plastic, membru titular
UAPR, Filiala Iași.

ISBN 978-606-37-2370-4

© 2025 Coordonatoarea volumului. Toate drepturile
rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului,
prin orice mijloace, fără acordul coordonatoarei, este
interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel.: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

<https://biblioteca.ubbcluj.ro/>

Cuprins

INTRODUCERE.....	9
MARINELA RUSU.....	13
Feminismul contemporan – evenimente definitorii pentru noua dezvoltare a feminismului <i>Contemporary Feminism – Defining Events for the New Development of Feminism</i>	
MIRELA ȘTEFĂNESCU.....	33
Simbolistica sculpturilor monumentale ale artistei Niki de Saint Phalle <i>The symbolism of Niki de Saint Phalle's monumental sculptures</i>	
DANIELA DOBOȘ.....	45
Femeile în poezia generației '80 <i>Women in the poetry of the '80s generation</i>	
FELICIA CEAUȘU.....	61
Strategii și inițiative pentru combaterea stereotipurilor de gen, în România <i>Strategies and initiatives to combat gender stereotypes in Romania</i>	
CARMEN PALAGHIA	81
Consecințele dramatice ale traficului de ființe umane asupra victimelor <i>The Dramatic Consequences of Human Trafficking on Victims</i>	

IULIANA DOGARU, ENACHE TUȘA, ANA-MARIA GRIGORESCU	101
Evoluția femeii în lumea medicală <i>Women evolution in the medical world</i>	
ALINA ILINCA, LIVIU MARIUS BEJENARU	115
Aleksandra Kollontai și feminismul de tip marxist <i>Aleksandra Kollontai and marxist feminism</i>	
MARILENA DONCEAN	133
Egalitatea de gen în educație: provocări și abordări contemporane <i>Equality gender in education: contemporary challenges and approaches</i>	
ARTHUR MIHĂILĂ	147
Femeile și războiul: geopolitica feministă și redefinirea conceptului de securitate <i>Women and war: feminist geopolitics and the redefinition of the concept of security</i>	
IOANA-IULIA OLARU	161
Așezările și locuințele epipaleoliticului în Europa <i>Settlements and residences of epipaleolithic in Europe</i>	
ANCA IORGA	173
Femeile-coregraf din prima generație de dansatori-coregrafi de dans contemporan de la începutul secolului al XX-lea <i>Women-choreographers from the first generation of dancers-choreographers of contemporary dance since the beginning of the 20th century</i>	
ANCA JIANU.....	191
Arhetipul feminin și sănătatea femeii - între medicină energetică și știință <i>The feminine archetype and women's health: bridging energy medicine and scientific inquiry</i>	

ANA-MARIA FASOLĂ.....	205
Presiunea invizibilă: cum ne modelează întrebările „nevinovate”	
<i>The invisible pressure: how „innocent” questions shape us</i>	
IRINA IOSIP.....	217
Arta angajată a Marilenei Murariu - de la metaforă la manifest	
<i>The engaged art of Marilena Murariu - from metaphor to manifesto</i>	
ELENA NEGOIȚĂ.....	237
Chiajna – figură istorică și personaj literar	
<i>Chiajna – historical figure and literary character</i>	
INGA CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, MARIANA CRÎȘMARU	257
Politici privind reproducerea medicală umană asistată în context național și internațional	
<i>Policies regarding medically assisted human reproduction in national and international contexts</i>	
LIGIA FĂRCĂȘEL	281
Modele materne în opera interbelică	
<i>Maternal models in interwar opera</i>	
ANCA-MIHAELA FLOROAIA, MIHAI FLOROAIA	297
Imaginea femeii în creștinism. Câteva studii de caz	
<i>The Image of Women in Christianity. Some Case Studies</i>	
ECATERINA DIMITRIC	329
Egalitate și autenticitate: Condiții pentru o societate incluzivă	
<i>Equality and Authenticity: Conditions for an Inclusive Society</i>	
SILVIA GORCEAG	345
Repere euristice ale gândirii feminine	
<i>Heuristic Landmarks of Female Thought</i>	

INTRODUCERE

Feminismul reprezintă o mișcare ce este încă actuală purtând mai departe făclia obiectivelor feministe, răspândindu-se în întreaga lume, chiar și în țările din lumea treia, unde situația femeilor este luată serios în discuție. Volumul de față reunește lucrări de nivel științific remarcabil, cuprinzând analize pertinente ale mișcării feministe actuale. Cercetători, psihologi, filosofi, cadre didactice universitare supun analizei specificul mișcării feministe în ultimele ei etape, dezvăluindu-ne elemente caracteristice, definitorii. Continuitatea obiectivelor legate de drepturile fundamentale ale femeilor a condus la apariția, în ultimele decenii, a valului al treilea și al patrulea al feminismului.

Ca elemente specifice pentru valul al treilea (apărut în anii 1990), amintim: *diversitate și intersecționalitate* care subliniază faptul că genul se intersectează cu rasa, clasa socială și orientarea sexuală; acum sunt incluse și femeile de altă culoare; *autoafirmarea și redefinirea feminității*: sunt refuzate modele impuse, femeile își definesc propria identitate și își revendică sexualitatea și expresia personală, chiar și prin mijloace care anterior erau considerate subiect de critică; *influența culturii pop*, media digitală și blogurile, care au permis o mobilizare globală și o expresie creativă a ideilor feministe; al treilea val se distinge prin *flexibilitate, pluralism și accentul pe experiențele individuale*, contribuind la redefinirea feminismului pentru noile generații.

Pentru valul al patrulea (apărut în anii 2010) se pot distinge următoarele elemente caracteristice: *activism digital și social media*; *intersecționalitate*: se recunoaște deschis că opresiunea nu se limitează doar la gen, ci se intersectează

cu rasa, clasa socială etc.; *confruntarea dreschisă a culturii violului și a hărțuirii*: campanii precum #MeToo și alte inițiative similare au adus în prim-plan probleme legate de *hărțuirea sexuală, violența de gen și cultura violului*, contribuind la schimbarea normelor și a discursului public.

Lucrările propuse în acest volum analizează pe larg fenomenul digitalizării activismului feminist ce a avut un efect important asupra răspândirii în întreaga lume a ideilor feministe, creând adevărate *campanii online și mobilizare comunitară*.

O altă temă importantă analizată în lucrările propuse în volumul de față este și cea a feminismului din țările lumii a treia. Această nouă dezvoltarea curentului feminist a cunoscut o evoluție semnificativă, fiind marcată de evenimente ce reflectă lupta pentru *drepturi egale, combaterea violenței de gen și afirmarea identităților intersecționale*. Intersecționalitatea reprezintă o paradigmă centrală a feminismului atunci când vorbim despre țările lumii a treia, în special despre Africa de Sud, unde, femeile de culoare din comunități sărace se confruntă o triplă opresiune: rasism, sexism și sărăcie. Acest fapt complex și dramatic a condus la campanii precum #AmINext (2019, Africa de Sud). De asemenea, în America Latină, mișcarea *Ni Una Menos* (Niciuna Mai Puțin), inițiată în Argentina în 2015, a transformat protestele împotriva *femicidului* într-un fenomen continental.

Sunt aduse în discuție noi valori ale mișcării feministe, aflate în concordanță cu evoluția actuală, social-istorică a societății: *redefinirea feminității* ce afirmă ideea că femeia modernă nu mai este definită exclusiv prin rolurile tradiționale (mamă, soție, gospodină), ci își afirmă identitatea ca individ complex, cu aspirații profesionale și personale diverse; *empowerment-ul* dobândit prin *educație și cultură*: accentul se pune pe accesul egal la educație și pe promovarea unei culturi care valorizează experiența și creativitatea feminină; *critica și reconstruirea normelor patriarhale*: feminismul contemporan nu doar recunoaște inegalitățile, ci propune soluții concrete pentru restructurarea normelor sociale și instituționale, în vederea unei societăți cu adevărat egalitare.

De asemenea, unii autori au analizat mișcările militante curajoase din ultimele decenii, ce au creat posibilitatea socială, adoptată ca element al unei

noi mentalități, ca femeile să poată vorbi deschis despre abuzurile trăite, despre violuri sau hărțuirea sexuală fără a fi stigmatizate și respinse de societate. Amintim printre cele mai importante: mișcarea #MeToo (inițiată de Tarana Burke), HeForShe (Emma Watson), #MeshBasita (*Nu e simplu*), #AmINext, *Ni Una Menos* (*Niciuna Mai Puțin*), FEMEN, SlutWalk, *Time's Up*, *Reclaim the Night* dar și multe altele.

Recunoaștem o continuitate în revendicarea drepturilor femeii în întreaga lume dar și o evoluție mereu în ascensiune, în țările în curs de dezvoltare sau chiar în țări în care religiile fundamentaliste au un cuvânt greu de spus împotriva feminismului. Problematika feministă rămâne una extrem de complexă, fiind solicitată totodată și participarea bărbaților, cu întreaga lor disponibilitate socială, economică și culturală.

Lucrările reunite în acest volum reflectă un adevăr incontestabil: mișcarea feministă nu este un demers facil. Pe de-o parte, *prejudecățile sociale* pun serioase piedici iar *structura patriarhalistă* a societăților, mai mult sau mai puțin dezvoltate, crează suficiente bariere în atingerea obiectivelor feminismului. Prin urmare, este necesară o reformulare la nivel social, structural, a egalității de gen, depășirea tendințelor și mentalităților patriarhaliste și mai ales, o *reconstrucție culturală modernă*, incluzivă pentru ambele genuri.

Tematica abordată în acest volum este în deplină concordanță cu noile tendințe de evoluție ale societății, cu noile idealuri ale tinerei generații care aspiră la libertatea de afirmare și la realizarea de sine neîngrădită, indiferent de gen. Volumul de față este recomandat tuturor celor ce sunt interesați, nu doar de noile evoluții ale mișcării feministe internaționale, dar și de o mai bună înțelegere a psihologiei feminine, a personalității femeii, în general, care doresc să se familiarizeze cu aspecte din domeniul legislativ, al apărării drepturilor femeii. În mod special, precizăm că volumul este recomandat celor care activează în educație, la orice nivel, interesați de a promova o educație modernă, bazată pe egalitatea de gen.

Dr. Marinela Rusu

Feminismul contemporan – evenimente definitorii pentru noua dezvoltare a feminismului

Contemporary Feminism – Defining Events for the New Development of Feminism

MARINELA RUSU¹

Abstract

In recent decades, the feminist movement has diversified greatly but has also gained unprecedented scope, manifesting itself even in classically patriarchal societies, where women seemed hopeless in winning their own rights. This paper analyzes the new events that have emerged within the feminist movement in several countries around the world, presents the new ideas that define contemporary feminism and brings to the fore the personality of some prominent activists from the contemporary world.

Thus, we observe that numerous new movements with feminist themes have emerged, including: *Femen*, *SlutWalk*, *Time is Up!*, *Reclaim the Night*, etc. which complete the list of demands for women's rights. Among the specific, novel elements within these movements, analyzed in the paper, we recall: *intersectionality*, the emergence of *digitalization and social networks* with militant-feminist content, the concept of *redefining femininity* or that of *empowerment through education and culture*.

Militant personalities from the contemporary civilized world are presented, such as: Tarana Burke (USA), Alyssei Milano (USA), Emma Watson (USA), Anita Sarkeesian (Canada), who are joined by militants from developing countries: Malala Yousafzai (Pakistan), Kumari Jayawardena (Sri Lanka), Nawal El Saadawi (Egypt), Wangari Maathai (Kenya), Rima Sultana Rimu (Bangladesh) and many others. These

¹ cercet. șt., grd. II, Dr. Academia Română, Filiala Iași, ICES "Gh. Zane".

women and organizations demonstrate the diversity and complexity of current feminist movements, both from the civilized world, where we find continuity in this sense, but also in developing countries, highlighting how the fight for gender equality is closely linked to the local social, political and economic context.

Keywords: *feminism, militant, developing countries, women's rights*

Introducere

Ultimele decenii au marcat pentru curentul feminismului, schimbări care au dus mai departe idealul egalității de gen, devenind mai extins dar și mai profund.

Primul val al feminismului, apărut în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, s-a concentrat mai ales pe obținerea drepturilor civile și politice fundamentale pentru femei, în special dreptul de vot, dreptul la proprietate și la semnarea contractelor. Convenția Seneca Falls (1848) și adoptarea în SUA a celui de-al 19-lea amendament (1920) au constituit momente decisive pentru drepturile femeilor.

În cadrul celui de-al doilea val al feminismului au fost abordate inegalitățile culturale, sociale și economice. Temele centrale au fost: promovarea ideii că „personal este politic”, abordând subiecte precum sexualitatea, drepturile reproductive (incluzând accesul la contracepție și la avort), egalitatea la locul de muncă și criticarea rolurilor de gen tradiționale.

Deși conceptul de „valuri” feministe este înrădăcinat în istoria occidentului, aplicarea lui în țările din lumea a treia necesită o analiză care țină cont de colonialism, neoimperialism și tradiții locale. Valul al doilea, punând accentul pe emanciparea economică și combaterea violenței domestice, a găsit ecou în țări precum India, unde organizațiile non-guvernamentale au înființat adăposturi pentru victimele abuzului. În America Latină, mișcarea *Ni Una Menos* (Niciuna Mai Puțin), inițiată în Argentina în 2015, a transformat

protestele împotriva femicidului într-un fenomen continental, evidențiind conexiunea dintre violența sexuală și structurile așa-numite "machiavelice"².

Valul al treilea al feminismului, apărut în anii 1990, reprezintă o continuare și, în același timp, o reacție la limitările celui de-al doilea val (Donna Haraway Simians, 1991)³. Acest val se caracterizează prin (apud Johnson, A. G., 2004)⁴:

- **Diversitate și intersecționalitate:** Feministele din al treilea val au contestat ideile universaliste ale feminismului anterior, punând accent pe modul în care genul se intersectează cu rasa, clasa socială, orientarea sexuală și alte identități. Astfel, s-a deschis un spațiu în care experiențele diferitelor femei – nu doar ale femeilor albe din clasa de mijloc – sunt recunoscute și valorizate.
- **Autoafirmare și redefinire a feminității:** În loc să încerce să se potrivească unor modele impuse, femeile din al treilea val își definesc propria identitate și își revendică sexualitatea și expresia personală, chiar și prin mijloace care anterior erau considerate subiect de critică.
- **Influența culturii pop și a subculturii DIY:** Mișcarea a fost marcată de influențe din punk rock (ex. Riot Grrrl), media digitală și bloguri, care au permis o mobilizare globală și o expresie creativă a ideilor feministe.

Astfel, al treilea val se distinge prin flexibilitate, pluralism și accentul pe experiențele individuale, contribuind la redefinirea feminismului pentru noile generații.

Valul al patrulea al feminismului, apărut în anii 2010, se remarcă prin următoarele aspecte:

- **Activism digital și social media:** Rețelele sociale și platformele online joacă un rol esențial în mobilizarea și organizarea activismului,

² <https://education.ec.europa.eu/news/gender-equality-WG-issue-paper>

³ cercet. șt., grd. II, Dr. Academia Română, Filiala Iași, ICES "Gh. Zane".

⁴ <https://education.ec.europa.eu/news/gender-equality-WG-issue-paper>

permițând diseminarea rapidă a mesajelor și crearea de comunități globale de susținere.

- **Intersecționalitate.**
- **Confruntarea culturii violului și a hărțuirii:** Campanii precum #MeToo și alte inițiative similare au adus în prim-plan probleme legate de hărțuirea sexuală, violența de gen și cultura violului, contribuind la schimbarea normelor și a discursului public.
- **Promovarea pozitivității corpului:** Valul al patrulea susține o imagine pozitivă a corpului, respingând standardele de frumusețe impuse și încurajând acceptarea și diversitatea expresiilor de feminitate.
- **Incluziune și diversitate:** Se acordă o atenție sporită includerii identităților transgender și non-binare, asigurând o perspectivă mai largă și mai diversificată asupra feminismului.
- **Autoafirmare și transformare a identității:** Femeile își revendică dreptul de a-și defini propria identitate, îmbinând experiențele personale cu acțiunea politică și socială, transformând astfel subiectivitatea în instrument de emancipare.

Aceste elemente definesc al patrulea val al feminismului care, prin tehnologie și solidaritate globală, își propune nu doar să combată inegalitățile tradiționale, ci să reconfigureze complet modul în care societatea înțelege genul și puterea.⁵

Elemente noi în mișcarea feministă

Feminismul, în esența sa, pune accent pe egalitatea de șanse și drepturi între sexe, promovând autonomie, libertate și autodeterminare pentru toate femeile. Printre valorile centrale se numără:

- **Egalitatea și justiția socială:** Combaterea inegalităților structurale și a discriminărilor bazate pe gen.
- **Autonomia și emanciparea:** Dreptul femeilor de a-și decide propria viață – în sferă personală, profesională și politică.

⁵ <https://ielesanziene.org/cele-4-valuri-ale-miscarii-feministe/>

- **Solidaritatea și diversitatea:** Recunoașterea intersecționalității, în sensul în care diversele identități și experiențe sunt valoroase și trebuie respectate.
- **Respectul pentru libertatea de exprimare și creativitate:** Încurajarea autoafirmării și a exprimării autentice, dincolo de stereotipurile patriarhale.

Elementele noi care se remarcă în cadrul mișcării feministe contemporane includ (Françoise Vergès, 2019)⁶:

- **Intersecționalitatea:** O abordare care recunoaște că opresiunea se intersectează – genul, etnia, clasa socială, orientarea sexuală și alte identități contribuie la experiența individuală.
- **Digitalizarea și rețelele sociale:** Noile platforme de comunicare oferă femeilor posibilitatea de a-și face auzită vocea, de a organiza campanii globale și de a construi comunități de solidaritate.
- **Redefinirea feminității:** Femeia modernă nu mai este definită exclusiv prin rolurile tradiționale (mamă, soție, gospodină), ci își afirmă identitatea ca individ complex, cu aspirații profesionale și personale diverse.
- **Empowerment-ul prin educație și cultură:** Accentul se pune pe accesul egal la educație și pe promovarea unei culturi care valorizează experiența și creativitatea feminină.
- **Critica și reconstruirea normelor patriarhale:** Feminismul contemporan nu doar recunoaște inegalitățile, ci propune soluții concrete pentru restructurarea normelor sociale și instituționale, în vederea unei societăți cu adevărat egalitare.

Aceste elemente noi se împletesc cu valorile tradiționale ale feminismului, dând naștere unei mișcări dinamice, care nu se limitează la revendicarea drepturilor, ci și la transformarea profundă a modului în care societatea percepe și valorifică identitatea feminină.

⁶ Vergès, Françoise (2019), *Un feminism decolonial*, La Fabrique éditions.

Personalități marcante în mișcarea feministă contemporană

În ultimul val al feminismului (adesea identificat ca al patrulea val), se remarcă atât personalități care au transformat discursul public și au mobilizat comunități la nivel global, cât și grupări militante care folosesc metode de protest directe și acțiuni online. Iată câteva exemple:

Tarana Burke: Fondatoarea mișcării #MeToo, care a schimbat radical modul în care se discută despre hărțuirea sexuală și abuzul în întreaga lume. Mișcarea a fost creată pentru a scoate la iveală amploarea hărțuirii și abuzului sexual și pentru a oferi un spațiu de solidaritate pentru supraviețuitori. Printre ideile principale se numără:

1. **Vizibilizarea experiențelor de abuz:** #MeToo subliniază faptul că hărțuirea și abuzul sexual nu sunt incidente izolate, ci probleme sistemice care afectează milioane de persoane.
2. **Solidaritate și sprijin:** Mișcarea încurajează supraviețuitorii să își împărtășească poveștile, creând astfel o comunitate în care experiențele individuale devin o sursă de putere colectivă.
3. **Spargerea tăcerii:** Prin discuțiile deschise despre abuz, #MeToo ajută la ruperea stigmatului și la normalizarea discuțiilor despre violența sexuală, permițând victimelor să se simtă auzite și validate.
4. **Cerința de responsabilitate și schimbare sistemică:** Mișcarea nu se oprește la nivelul personal, ci solicită și reforme la nivel instituțional și legislativ pentru a combate culturile organizaționale care perpetuează inegalitățile și violența de gen.
5. **Incluziune:** Tarana Burke a pus un accent deosebit pe faptul că mișcarea trebuie să includă și să asculte vocile celor din comunitățile marginalizate, în special ale femeilor de culoare, adesea ignorate în discursurile mainstream.

Aceste elemente au transformat #MeToo într-un simbol global al luptei împotriva abuzurilor sexuale, inspirând schimbări culturale și mobilizând

societatea pentru o justiție reală și egalitate de șanse (Emilie Buchwald, Pamela R. Fletcher, Martha Roth - Editors, 1993)⁷

Alyssa Milano: A contribuit la popularizarea hashtag-ului #MeToo pe rețelele sociale. Deși mișcarea #MeToo a fost inițiată de Tarana Burke, Alyssa Milano a avut un rol esențial în popularizarea sa globală prin intermediul rețelelor sociale. Apelul ei din octombrie 2017 – „If you’ve been sexually harassed or assaulted, write #MeToo” – a inspirat milioane de oameni să împărtășească experiențele personale de hărțuire și abuz sexual, demonstrând că aceste probleme sunt larg răspândite și sistemice.

Ideile principale promovate prin apelul Alysei Milano sunt:

1. **Vizibilizarea abuzurilor sexuale:** Mișcarea a arătat că experiențele de hărțuire și agresiune nu sunt izolate, ci fac parte dintr-un fenomen de amploare ce afectează femeile din diverse medii.
1. **Solidaritatea globală:** Hashtag-ul #MeToo a creat un spațiu virtual unde supraviețuitorii pot împărtăși poveștile lor, dând naștere la o rețea de sprijin ce transcende granițele geografice.
1. **Spargerea tăcerii:** Prin încurajarea dezvăluirii publice a abuzurilor, mișcarea a contribuit la ruperea stigmatului și la transformarea discuțiilor despre violența sexuală din tabu în subiecte de interes public și politic.
1. **Exigența de schimbare sistemică:** Mișcarea face apel la responsabilitate din partea instituțiilor și a companiilor, solicitând reforme care să prevină perpetuarea culturii abuzive și să asigure un mediu sigur pentru toți.

Aceste idei au transformat #MeToo într-un simbol al luptei împotriva violenței de gen și al necesității de a redefini politicile și practicile organizaționale pentru a proteja drepturile și demnitatea persoanelor, amplificând vocea victimelor.

⁷ Emilie Buchwald (editor)

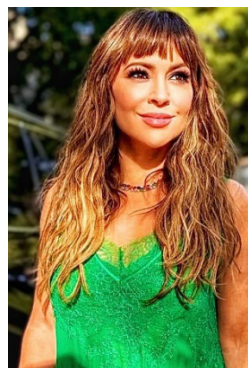
, Pamela R. Fletcher (Editor)

, Martha Roth (Editor)

· (1993), *Transforming a Rape Culture*, Milkweed Edition.

Tarana Burke

Alyse Milano

Sursa: en.wikipedia.org

Emma Watson: Activistă recunoscută pentru campania HeForShe, care a atras atenția Emma Watson este recunoscută la nivel global pentru activitatea sa în cadrul campaniei HeForShe, lansată de UN Women în 2014. Contribuția ei esențială constă în:

- **Mobilizarea bărbaților:** Prin discursul său memorabil la ONU, Watson a cerut implicarea activă a bărbaților în lupta pentru egalitatea de gen, subliniind că feminismul nu este doar o problemă a femeilor, ci o problemă a întregii societăți.
- **Schimbarea percepțiilor:** Ea a demonstrat că feminismul poate fi o forță unificatoare și inclusivă, transformând discursul despre egalitate într-un dialog deschis între sexe.
- **Utilizarea platformei publice:** Ca actriță și personalitate publică, Emma Watson a folosit influența sa pentru a atrage atenția asupra problemelor de gen, inspirând milioane de oameni să se implice și să se alăture mișcării.
- **Promovarea solidarității globale:** Campania HeForShe a generat un val de sprijin global, iar Watson a jucat un rol cheie în crearea unui sentiment de comunitate și responsabilitate colectivă pentru combaterea stereotipurilor și inegalităților de gen.

Astfel, ea a contribuit la redefinirea feminismului, făcându-l mai accesibil și apelând la responsabilitatea tuturor, indiferent de gen, pentru a

construi o societate mai egalitară, asupra necesității implicării bărbaților în lupta pentru egalitatea de gen.

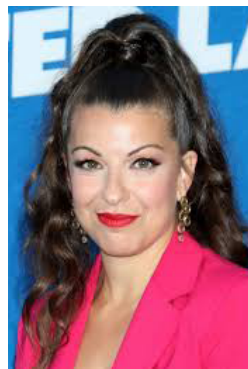
Anita Sarkeesian este autoarea unei critici culturale care a subliniat problemele reprezentărilor sexiste în media și industria jocurilor video, oferind o perspectivă contemporană asupra feminismului. Anita Sarkeesian este una dintre figurile emblematice ale feminismului contemporan datorită contribuțiilor sale în analiza critică a reprezentărilor femeilor în media, în special în industria jocurilor video. Contribuția ei se poate rezuma în câteva puncte cheie:

- **Analiza critică a stereotipurilor:** Prin intermediul platformei Feminist Frequency și al seriei sale de videoclipuri „Tropes vs. Women in Video Games”, Sarkeesian a evidențiat modul în care tropii și stereotipurile din jocuri (precum „damisela în pericol” sau „femeia decor”) contribuie la perpetuarea unei imagini limitate și adesea degradante a femeilor. Astfel, ea a deschis un dialog esențial despre impactul acestor reprezentări asupra percepțiilor și atitudinilor față de femei.
- **Promovarea alfabetizării media:** Prin videoclipurile sale, a făcut accesibilă critica culturală pentru un public larg, oferind instrumente pentru a recunoaște și contracara normele de gen opresive. Această abordare a ajutat la educarea consumatorilor de media și la stimularea gândirii critice privind reprezentările de gen.
- **Expunerea misoginiei online:** Experiențele personale de hărțuire și atacuri cibernetice pe care le-a suferit în urma lansării proiectelor sale au atras atenția asupra unui fenomen larg de misoginie în mediul online. Astfel, ea a transformat experiențele negative în argumente pentru schimbări în cultura digitală și în politicile de moderare online.
- **Influența asupra industriei jocurilor video:** Criticile sale au stimulat discuții în cadrul studiourilor de jocuri, determinând unele companii să își reconsidere modul de reprezentare a personajelor feminine și să încerce să creeze personaje mai complexe și mai echitabile.

Prin aceste acțiuni, Anita Sarkeesian a reușit nu doar să evidențieze problemele legate de sexismul din media, ci și să inspire o mișcare globală de conștientizare și schimbare, contribuind semnificativ la evoluția discursului feminist contemporan.

Emma Watson

Anita Sarkeesian

Sursa: en.wikipedia.org

Malala Yousafzai. Deși, inițial a fost cunoscută pentru activismul în domeniul educației fetelor, Malala a devenit un simbol global al luptei pentru drepturile femeilor și pentru egalitate. Principalele sale idei feministe se referă la:

Malala Yousafzai

Sursa: en.wikipedia.org

- **Dreptul la educație pentru toate fetele:** Malala militează pentru accesul universal la educație de calitate pentru fete, considerând că aceasta este esențială pentru emanciparea și dezvoltarea lor personală.

- **Autonomia personală și libertatea de alege:** Ea susține dreptul femeilor de a lua propriile decizii, inclusiv în ceea ce privește vestimentația și căsătoria. De exemplu, Malala a afirmat că fiecare femeie ar trebui să aibă libertatea de a alege ce să poarte, de la burqa la bikini.
- **Combaterea violenței și discriminării de gen:** Malala condamnă orice formă de violență și discriminare împotriva femeilor, pledând pentru protejarea drepturilor fundamentale ale acestora și pentru crearea unui mediu sigur și echitabil.

Prin aceste idei și acțiuni, Malala Yousafzai contribuie semnificativ la promovarea egalității de gen și la îmbunătățirea condițiilor de viață pentru fete și femei la nivel global. Chiar dacă femeile din lumea civilizată își fac auzită mai ușor vocea, și femei din țările lumii a treia au început să militeze pentru drepturile femeilor, tocmai în acele societăți în care drepturile acestora sunt flagrant încălcate, guvernele fiind susținute de tendința fundamentalist religioasă. Multe femei din țările în curs de dezvoltare au jucat roluri esențiale în promovarea drepturilor femeilor, combinând adesea, activismul feminist cu lupte împotriva colonialismului, rasismului și sărăciei. Iată câteva dintre cele mai influente figuri feministe din aceste regiuni.

Activiste feministe remarcabile din țările în curs de dezvoltare

1. Kumari Jayawardena (Sri Lanka) - este autoare a lucrării *Feminism and Nationalism in the Third World* (1986), prin care Jayawardena a documentat mișcările feministe din Asia și Africa, evidențiind modul în care femeile au luptat simultan pentru emancipare și independență națională. Ea a fost o voce importantă în conceptualizarea feminismului ca fiind autohton, nu doar o extensie a celui occidental.

2. Nawal El Saadawi (Egipt) - Medic, scriitoare și activistă, El Saadawi a fost o critică vocală a patriarhatului și a opresiunii religioase. Prin lucrări precum *Woman at Point Zero*, ea a abordat subiecte tabu precum sexualitatea

feminină și mutilarea genitală, devenind o figură emblematică a feminismului arab.

3. Wangari Maathai (Kenya) - Fondatoare a Mișcării Centura Verde, Maathai a combinat activismul ecologic cu cel feminist, mobilizând femeile să planteze milioane de copaci pentru a combate defrișările și sărăcia. În 2004, a devenit prima femeie africană laureată a Premiului Nobel pentru Pace.

4. Rima Sultana Rimu (Bangladesh) - Membră a rețelei „Young Women Leaders for Peace”, Rimu a oferit educație și sprijin femeilor și copiilor din taberele de refugiați Rohingya, folosind metode inovatoare precum teatrul și emisiunile radio pentru a promova egalitatea de gen.⁸

5. Waad Al-Kateab (Siria) - Jurnalistă și regizoare, Al-Kateab a documentat viața în Alep în timpul războiului civil sirian, evidențiind impactul conflictului asupra femeilor. Filmul său *For Sama* a câștigat numeroase premii internaționale.⁹

6. Olaoluwa Abagun (Nigeria)- Fondatoare a inițiativei „Safe Kicks”, Abagun a instruit sute de fete în autoapărare și conștientizare privind violența sexuală, extinzându-și activitatea în zonele afectate de Boko Haram.¹⁰

7. Aditi Sharma (Nepal) - Prin ONG-ul său Kalyani, Sharma luptă împotriva practicii tradiționale „chhaupadi”, care izolează femeile în timpul menstruației, oferind educație și produse igienice reutilizabile în comunitățile rurale.¹¹

8. Ellen Johnson Sirleaf (Liberia) - Prima femeie aleasă președinte în Africa, Sirleaf a condus Liberia între 2006 și 2018, promovând pacea, reconstrucția post-conflict și participarea femeilor în politică.¹²

⁸ Front page - US

⁹ Idem

¹⁰ Teen Vogue

¹¹ Idem

¹² africa.unwomen.org

9. Meaza Ashenafi (Etiopia) - Judecătoare și activistă, Ashenafi a fost prima femeie președinte a Curții Supreme din Etiopia și a fondat Asociația Femeilor Avocate, oferind asistență juridică femeilor defavorizate.¹³

10. Third World Women's Alliance (SUA) - Deși activă în SUA, această organizație a fost formată de femei de culoare care au abordat opresiunea intersecțională — rasism, sexism și clasism — într-o perspectivă globală, influențând feminismul transnațional.

Aceste femei și organizații demonstrează diversitatea și complexitatea mișcărilor feministe din țările în curs de dezvoltare, evidențiind modul în care lupta pentru egalitate de gen este strâns legată de contextul social, politic și economic local.

Grupări militante și mișcări

1. Femen

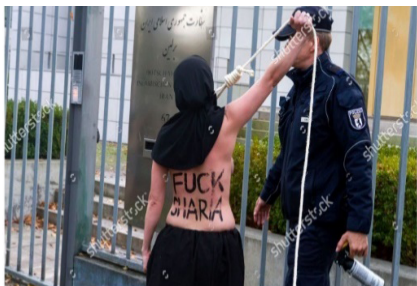
Femen este un grup radical de protest din Ucraina, renumit pentru acțiunile sale vizuale – proteste topless – ce contestă normele patriarhale și cer vizibilitate în problemele de gen. Femen este un grup feminist radical de origine ucraineană, fondat în 2008 la Kiev de Anna Hutsol, Oksana Shachko și Oleksandra Shevchenko. Organizația a devenit cunoscută la nivel internațional pentru protestele sale topless, menite să atragă atenția asupra problemelor legate de drepturile femeilor, inclusiv turismul sexual, sexismul, homofobia și influența instituțiilor religioase.

În prezent, Femen își are sediul în Franța și se descrie ca o mișcare internațională de activiste feministe curajoase, care folosesc sâni goi ca armă în lupta împotriva patriarhatului, manifestat prin exploatarea sexuală a femeilor, dictatură și religie.

De-a lungul anilor, activistele Femen au organizat numeroase proteste în diverse țări, fiind adesea arestate pentru acțiunile lor provocatoare. Recent, în decembrie 2024, membre ale grupului au folosit drujbe pentru a deteriora

¹³ Idem

o sculptură din lemn situată în fața Națiunilor Unite din Geneva, în semn de protest împotriva Rusiei.¹⁴

Sursa: shutterstock.com

2. SlutWalk

SlutWalk este o mișcare globală lansată în 2011, care contestă ideea conform căreia femeile ar fi responsabile pentru violența sexuală suferită, transformând un termen încărcat de stigmatizare într-un simbol al rezistenței și al revendicării. SlutWalk este o mișcare internațională de protest care militează împotriva culturii violului, a învinuirii victimelor și a stigmatizării sexuale a supraviețuitorilor agresiunilor sexuale. Mișcarea a început pe 3 aprilie 2011, în Toronto, Canada, ca reacție la afirmațiile unui ofițer de poliție care a sugerat că „femeile ar trebui să evite să se îmbrace ca niște târfe” pentru a preveni agresiunile sexuale.

Participanții la SlutWalk protestează împotriva justificării sau scuzării violului prin referire la aspectul fizic al unei femei, subliniind că responsabilitatea pentru agresiunea sexuală aparține exclusiv agresorului, indiferent de modul în care este îmbrăcată sau se comportă victima. De la primul marș din Toronto, SlutWalk a devenit o mișcare globală, cu proteste organizate în numeroase orașe din întreaga lume, inclusiv în America Latină, unde a fost denumită „Marcha de las Putas”.

¹⁴ <https://www.sortiraparis.com/ro/ce-sa-vezi-la-paris/spectacol/articles/325129-ziua-drepturilor-femeii-spill-the-tea-un-eveniment-feminist-si-festiv-la-ground-control> (accesat 11/5/2025)

Sursa: gettyimages.com

3. Time's Up

Time's Up constituie o inițiativă lansată în 2018 de o coaliție de actrițe și activiste, care vizează combaterea hărțuirii sexuale la locul de muncă și susținerea unui mediu profesional sigur pentru femei. Time's Up este o organizație non-profit fondată la 1 ianuarie 2018, de peste 300 de personalități de la Hollywood, ca răspuns la efectul Weinstein și la mișcarea #MeToo. Scopul principal al organizației a fost sprijinirea victimelor hărțuirii sexuale prin oferirea de asistență juridică și de relații publice, precum și promovarea legislației privind egalitatea de gen și creșterea oportunităților pentru femei, în special pentru cele din industriile cu salarii mici și pentru femeile de culoare.¹⁵

Idei și obiective principale ale Time's Up¹⁶:

- **Combaterea hărțuirii sexuale:** Oferirea de suport legal și mediativ victimelor hărțuirii sexuale, pentru a le ajuta să își facă vocea auzită și să obțină justiție.
- **Promovarea egalității de gen:** Susținerea și promovarea legislației care vizează egalitatea de gen în diverse industrii, asigurându-se că femeile au acces la aceleași oportunități ca și bărbații.
- **Sprijinirea femeilor din industriile cu salarii mici:** Focalizarea pe creșterea oportunităților pentru femeile din industriile cu salarii mici

¹⁵ <https://education.ec.europa.eu/news/gender-equality-WG-issue-paper> (accesat 16/5/2025).

¹⁶ Time's Up: awpc.cattcenter.iastate.edu (accesat 16/5/2025).

și pentru femeile de culoare, care sunt adesea mai vulnerabile la abuzuri și discriminare.

- Acțiuni notabile ale Time's Up:
- **Fondul de apărare legală:** Crearea unui fond care a strâns 24 de milioane de dolari până în ianuarie 2020, destinat să ofere asistență juridică victimelor hărțuirii sexuale.
- **Campanii de conștientizare:** Organizarea și participarea la diverse evenimente și campanii menite să atragă atenția asupra problemelor legate de hărțuirea sexuală și inegalitatea de gen, contribuind la schimbarea percepției publice și la promovarea schimbărilor legislative necesare.

Aceste personalități și grupări militante reflectă dinamismul și diversitatea ultimului val al feminismului, care se bazează pe activism digital, intersecționalitate și o abordare deschisă a identității și exprimării personale.

Sursa: pinterest.com

4. Reclaim the Night

Reclaim the Night este o mișcare feministă care își are originile în anii 1970, având scopul de a protesta împotriva violenței sexuale și de a revendica dreptul femeilor de a se simți în siguranță în spațiile publice, în special pe timp de noapte. Primele marșuri au avut loc în Marea Britanie în 1977, ca reacție la crimele comise de „Yorkshire Ripper” și la recomandările autorităților ca femeile să evite să iasă noaptea. Ideile și obiectivele principale ale mișcării Reclaim the Night:

Combaterea violenței împotriva femeilor: Protestele sunt organizate pentru a atrage atenția asupra violenței sexuale și pentru a cere măsuri eficiente împotriva agresorilor.

Revendicarea spațiilor publice: Participantele își afirmă dreptul de a se deplasa liber și în siguranță în spațiile publice, indiferent de oră.

Schimbarea percepțiilor sociale: Se dorește eliminarea învinuirii victimelor și promovarea responsabilizării agresorilor.

De-a lungul anilor, marșurile Reclaim the Night au fost organizate în diverse orașe, inclusiv Leeds, Londra și Belfast și continuă să fie un simbol al luptei pentru drepturile femeilor și împotriva violenței de gen.¹⁷

Sursa: alamy.com

Concluzii

Noile elemente specifice feminismului contemporan ne dezvăluie cât de mult a evoluat mișcarea feministă în ultimele decenii. Ne arată că problematica feministă rămâne una extrem de complexă și, mai ales, că există încă spații geografice și culturale în care feminismul abia începe să se manifeste. Neîndoielnic, lupta pentru libertățile femeii nu este doar o preocupare a femeilor ci, trebuie să implice totodată și participarea bărbaților, cu întreaga lor disponibilitate socială, economică și culturală.

Idealurile mișcării feministe actuale gravitează în jurul libertăților femeilor de pretutindeni, indiferent de rasă, religie sau etnie; dorește recunoașterea

¹⁷ <https://www.norrageducation.org/a-concerted-stride-towards-gender-equality-in-education/>

egalității și permisivitatea egalității – la nivel atât social dar și personal – a femeilor și bărbaților, în etape de dezvoltare și contexte identice.

S-a dovedit până acum, că nu este o luptă ușoară, că prejudecățile sociale pun serioase piedici iar structura patriarhalistă a societăților, mai mult sau mai puțin dezvoltate pune suficiente bariere în atingerea obiectivelor feminismului. Ca urmare a tuturor acestor realități sociale și istorice, este necesară o reformulare la nivel social, structural, a egalității de gen, renunțarea la tendințele și mentalitățile patriarhaliste și reconstrucția culturală modernă, incluzivă pentru ambele genuri.

Bibliografie

- Njoki Wane, Jennifer Jagire, Zahra Murad, (2014). *Ruptures: Anti-colonial & Anti-racist Feminist Theorizing*, p. 54.
- Donna Haraway Simians, (1991). *Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, New York, Routledge pp.149-181.
- Vergès, Françoise (2019), *Un feminism decolonial*, La Fabrique éditions.
- Rusu, Marinela (2024), Mișcarea feministă – abordare evolutivă / The feminist movement – evolutionary approach, în vol. Vol. "Artele și educația. Abordări interdisciplinare/ Arts and Education. Interdisciplinary approaches", coord. Eugenia-Maria Pașca și Carmen Elena Antochi - trad. în lb. engleză: Ștefania Moga. - Ed. bilingvă română-engleză. - Iași: Ars Longa, 2024, p. 118-143.
- Johnson, A. G. (2004). Patriarchy, the system. *Women's lives: Multicultural perspectives*, 3, 25-32.
- Emilie Buchwald (editor), Pamela R. Fletcher (Editor), Martha Roth (Editor), (1993), *Transforming a Rape Culture*, Milkweed Edition.

Surse web

- <https://ielesanziene.org/cele-4-valuri-ale-miscarii-feministe/> (accesat 16/5/2025).
- <https://bfff.ro/bfff-2023/> (accesat 14/5/2025).

<https://www.sortiraparis.com/ro/ce-sa-vezi-la-paris/spectacol/articles/325129-zi-ua-drepturilor-femeii-spill-the-tea-un-eveniment-feminist-si-festiv-la-ground-control/>(accesat 11/5/2025).

<https://education.ec.europa.eu/news/gender-equality-WG-issue-paper> (accesat 16/5/2025).

<https://www.norrageducation.org/a-concerted-stride-towards-gender-equality-in-education/> (accesat 16/5/2025).

Time's Up: awpc.cattcenter.iastate.edu (accesat 16/5/2025).

Simbolistica sculpturilor monumentale ale artistei Niki de Saint Phalle

The symbolism of Niki de Saint Phalle's monumental sculptures

MIRELA ȘTEFĂNESCU¹

Abstract

In this article, I have set out to synthesize the work of the French-American artist Niki de Saint Phalle, one of the important artists of modern art, who has expressed her creativity in several directions: painting, graphics, monumental-decorative sculpture, artistic architectural design, literature, film, dramaturgy. I will also address her concern for the feminist movement, which led her to create one of her most imposing projects, the famous cycle of monumental sculptures *Nanas*, in which she addresses central themes of her work: motherhood and the emancipation of women. These works celebrate the female body, being a symbol of women's power and freedom, inspiring generations of artists and activists.

The creations of artists such as Antoni Gaudì, Pablo Picasso, Henri Matisse and Paul Klee, as well as contemporaries and colleagues such as Jean Tinguely, but especially Robert Rauschenberg, a relevant representative of pop art, left their mark on the Niki de Saint Phalle's artistic conceptions.

Keywords: *creativity, feminist movement, expressiveness, artistic conceptions*

¹ Cercetător Științific III, doctor în Arte vizuale la Institutul de Cercetare Multidisciplinară în Artă din cadrul Universității Naționale de Arte „George Enescu” din Iași

Introducere

Într-un context dominat de abstractizarea extremă a artei și de distanțarea față de realitatea cotidiană, Noul Realism, una dintre cele mai importante mișcări artistice înființate în Franța în octombrie 1960, a propus noi moduri de abordare a realității. Fondat de criticul de artă Pierre Restany împreună cu un grup de artiști vizionari, printre care Yves Klein, Arman, Martial Raysse, Daniel Spoerri, Jean Tinguely, Francois Dufrêne, Raymond Hains și Jacques de la Villeglé, această mișcare a avut ca scop integrarea directă a realului în artă, prin folosirea de obiecte din mediul urban, industrial sau domestic. Rezonând cu abordările noii mișcări, s-au alăturat și alți artiști precum Niki de Saint Phalle, César Baldaccini, Gérard Deschamps sau Cristo.

Noul realism nu a fost doar o mișcare artistică, ci și o formă de manifest social și cultural, care a pus în discuție limitele artei și rolul acesteia în reflectarea lumii contemporane. Apariția unei noi societăți „din ce în ce mai bogate și cu numeroase progrese tehnologice și schimbări politice rapide”², a constituit subiectul principal explorat de membrii Noului Realism în discursurile vizuale. „Meritul Noului Realism – afirmă D. N. Zaharia – este că a semnalat componenta estetică a mediului creat de om, valențele estetice ale spațiului urban, resursele tehnicii și tehnologiei și ale multor altor elemente ale ambianței noastre, inclusiv dintre deșeuri, de a fi reînnoit și îmbogățit sintaxa artistică.”³

Astfel, experimentând noi tehnici în creația lor, noii realiști își împărtășeau motivațiile și inspirațiile estetice cu artiștii americani Robert Rauschenberg, Jasper Johns, Larry Rivers, reprezentanți ai pop-art-ului, fiind invitați să participe la expoziția „Noul Realism la Paris și New York” organizată de Pierre Restany la Paris în anul 1961.

În acest context, explorăm opera artistei Niki de Saint Phalle, una dintre cele mai însemnate artiste ale artei contemporane, care a reușit să rupă

² Stephen Farthing, *Istoria artei de la pictura rupestră la arta urbană*, Editura RAO, București, 2011, p. 497

³ D. N. Zaharia, *Istoria artei contemporane*, Editura Artes, Iași, 2008, p.76

barierele convenționale ale lumii artei în secolul XX. Un mix unic de talent și curaj, Niki de Saint Phalle a izbutit să-și impună propria viziune artistică, transpunând durerea personală într-o expresie de frumusețe și revoluție. Prin creațiile sale, fie că vorbim de pictură, grafică, sculptură monumental-decorativă, amenajament artistic arhitectural, literatură, film, dramaturgie, ea a contestat normele sociale, a transformat rolul femeii în artă și a reconfigurat relațiile dintre public și artist.

Niki de Saint Phalle, un simbol al libertății expresiei artistice

Niki de Saint Phalle s-a născut la 29 octombrie 1930, la Neuilly-sur-Seine, în apropiere de Paris. Tatăl, bancher, cu o personalitate autoritară, a avut un rol semnificativ în viața ei dar, în același timp, a fost și sursa unei mari traume. La vârsta de 11 ani, Niki de Saint Phalle a fost victima unui abuz din partea tatălui său, un eveniment care a lăsat o amprentă adâncă asupra ei, influențându-i profund viața, opera, dar și viziunea asupra rolului femeii în societate.

Părăsind casa familială la vârsta de 18 ani, Niki de Saint Phalle a încercat să-și facă un rost în lumea modei, lucrând ca model. Acest capitol al vieții sale a fost doar o etapă tranzitorie, deoarece, în scurt timp, a descoperit că adevărata sa chemare este arta vizuală. Cu toate acestea, drumul său artistic a pornit într-un mod neobișnuit: a început să picteze ca formă de vindecare. Artă a fost pentru ea o formă de terapie, o modalitate de a-și înfrunța traumele și de a-și recupera propria voce. „Pentru a se vindeca emoțional de rănilor copilăriei, a trebuit să se analizeze și să identifice toate aceste traume și dureri acumulate în acea perioadă. Iar arta plastică i-a oferit echilibrul de care avea nevoie”⁴.

⁴ Mirela Ștefănescu, *The Semantics of Femininity of the artist Louise Bourgeois's Creation*, publicat în vol. *Problematica Feministă reflectată în societatea contemporană*, coord. Marinela Rusu, Ed. Performantica Iași, 2023, p. 15

La începutul anilor '60, când lua ființă Noul Realism, Niki de Saint Phalle, a intrat în atenția publicului cu o serie de lucrări remarcabile, cunoscute sub numele de *Tirs* (*picturile cu împușcături*). Aceste lucrări erau concepute ca o combinație de pictură și performance, astfel pe panouri de ipsos erau asamblate diverse figurine și baloane cu vopsea iar în momentul în care trăgea cu pușca baloanele explodau eliberând diverse culori. Aceste performance-uri spectaculoase, simboluri ale furiei personale, erau gesturi de protest împotriva patriarhatului, războiului și opresiunii sociale.

Seria *Tirs* reprezintă o metaforă pentru procesul de vindecare, de eliberare a durerii și a abuzului, o formă prin care lupta cu traumele personale. Prin acest act radical, artista a găsit o cale a explora propriile conflicte interioare, în special față de abuzurile trăite în copilărie, dar căuta, în aceeași măsură, să provoace schimbări fundamentale în modul în care arta sa era percepută și apreciată, refuzând să mai fie victima unei societăți patriarhale care marginaliza femeile. De asemenea, prin viziunile artistice ferme, artista subliniază importanța auto-vindecării, a regăsirii puterii interioare și a solidarității între femei, de altfel, acestea au reprezentat temele esențiale ale întregii sale creații.

Fig. 1. Niki de Saint Phalle, *Tirs*⁵

⁵ Stephen Farthing, *op. cit.*, p. 497

De altfel, prin lucrările *Tirs* artista aduce în discuție relațiile de putere, îndemnând la o reflectare critică asupra modului în care femeile sunt văzute și tratate, evidențiind critica la adresa convențiilor estetice și sociale care dictau modul în care femeile ar trebui să fie percepute și reprezentate.

Aderând, în 1961 la grupul Noilor Realități, fiind și singura femeie din cadrul mișcării, Niki de Saint Phalle a realizat sculpturi de mari dimensiuni pe care le lucra din diverse materiale și pictate în culori strălucitoare. În următoarele decenii lucrează la filmele „Daddy” și „Camélia et le Dragon”, expune în multe muzee ale lumii, realizează numeroase proiecte artistice extraordinare precum: *Nanas* (începute în 1964), gigantica Nana „Hon” realizată la comanda Muzeului de Artă Modernă din Stockholm (1966)⁶, conceptul „Paradies Fantastique” realizat împreună cu Jean Tinguely, pentru pavilionul francez al Expoziției Universale din 1967 de la Montreal, Canada (1967), casa-monstru „Golem” cu tobogane din Ierusalim (1972) și parcul de sculpturi „Tarot Garden” din Toscana, care a fost bazat pe o idee din 1974 și finalizată în 1996. Creațiile artistei fac parte din colecțiile Centrului Pompidou, Muzeului Ludwig, Muzeului Stedelijk, Muzeului Tate, Muzeului Metropolitan de Artă și Muzeului Whitney de Artă Americană.

Critica socială și tematica feministă

În anii '60, când al doilea val al mișcării feministe începuse să ia amploare, Niki de Saint Phalle a fost o prezență activă și a susținut demersul mișcării feministe, chiar dacă nu făcea parte explicit din această mișcare.

Lucrările artistei au avut o influență deosebită în contextul mișcării feministe din anii '60 și '70, perioadă în care femeile începeau să-și revendice drepturile și să lupte împotriva constrângerilor impuse de societate, întreaga sa creație devenind un simbol al luptei pentru eliberarea femeii și pentru reconfigurarea rolurilor de gen în artă. Prin semnificația sculpturilor și prin

⁶ Lucrarea are 28 de metri lungime, 12 metri lățime și 7 metri înălțime, fiind concepută ca un spațiu utilitar ce conține: o galerie de artă, un cinematograful și un bar.

îmbinarea coerentă a formei și conținutului, ea a transcens feminismul și a dezvoltat o concepție holistică despre viață și artă.

Niki de Saint Phalle a fost o artistă care a transformat durerea în artă și a folosit culoarea și forma pentru a exprima puterea și frumusețea feminină. Prin *Tirs* și *Nanas*, ea a contestat normele patriarhale și a oferit o viziune alternativă asupra rolului femeii în societate. Operele sale sunt un testament al faptului că arta are puterea de a provoca, de a vindeca și de a inspira schimbare. În acest context, *Tirs*-urile, construite într-un limbaj artistic personal și inovativ, reprezentau o alegere radicală împotriva unei societăți care limita posibilitățile de expresie ale femeilor în artă și în viață. Arta, devenea astfel o armă – literalmente – în mâinile unei femei care refuza să fie redusă la tăcere.

Pentru Niki de Saint Phalle, arta a fost un act de eliberare, atât personală, cât și socială. Încă de la începuturile sale artistice, ea a respins norme rigide și convenționale legate de frumusețea și statutul femeii, abordându-le într-o manieră care sublinia libertatea de exprimare și independență. De asemenea, relațiile sale cu alte artiste din acea perioadă, cum ar fi Judy Chicago și alte membre ale mișcării feminist-art, reflectă un angajament împărtășit pentru ruperea barierelor de gen și pentru redefinirea imaginii femeii în artă.

Un exemplu esențial al abordării sale feministe este seria de *Nanas*, sculpturi colosale ale unor femei voluptuoase, în culori vii și forme exagerate, ce reprezentau un refuz clar de conformare la idealurile tradiționale de frumusețe feminine.

***Nanas* - Simbolul feminismului și al feminității**

După succesul *Tirs*-urilor, Niki de Saint Phalle a început să creeze lucrări care celebrau feminitatea într-un mod total diferit, de la personaje triste, melancolice și pasive la figuri vesele, energice și puternice.

În 1964, Saint Phalle a creat prima dintre ceea ce avea să devină o serie extinsă de *Nanas*, acele sculpturi supradimensionate pictate în culori strălucitoare, reprezentând femei voluptuoase care înfățișează feminitatea și

maternitatea. Artista a fost inspirată de soția artistului american Larry Rivers, Clarice Rivers, care era însărcinată cu primul ei copil. Inițial, *Nanas* au fost făcute din papier mâché și lână, la care adauga obiecte găsite⁷. Pentru a-și expune lucrările în spații publice, Niki de Saint Phalle a început să introducă în sculpturile sale poliesterul pentru a crea figuri mai voluminoase și mai vibrante.

Dimensiunile exagerate ale sculpturilor *Nanas* și viu colorate, formele rotunde, aproape caricaturale semnifică totala respingere a idealurilor clasice de frumusețe feminină promovate de societate, dar în aceeași măsură, scot în evidență aspectul fizic al femeii într-o manieră jucăușă, dar puternică.

Saint Phalle a realizat numeroase *Nanas* în timpul carierei sale. Mai multe *Nanas* au fost create ca răspuns la mișcarea afro-americană pentru drepturile civile din Statele Unite (1954–68), fiind o dovadă a credinței artistei că toate femeile sunt zeițe, indiferent de culoarea pielii. Astfel *Black Rosy* sau *My Heart Belongs to Rosy* (1965) este una dintre primele *Nanas* negre create, fiind un omagiu adus Rosei Parks, o femeie afro-americană care în 1955 a refuzat să ofere locul în autobuz unui bărbat alb, declanșând o mișcare națională pentru drepturile civile, condusă de Martin Luther King, Jr. (1929–1968).⁸

Saint Phalle a fost întotdeauna îngrozită de opresiune și în special de sexism și rasism față de femei și oameni de culoare. Lucrarea *Black Rosy* face parte dintr-o serie de *Nanas* negre pe care Saint Phalle le-a creat ca tribut adus femeilor de culoare, despre care credea că au fost victimizate atât din prisma faptului ca erau femei cât și datorită culorii pielii.

⁷ <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/learn/schools/teachers-guides/nanas-and-social-activism?> accesat 10.05.2025

⁸ <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/learn/schools/teachers-guides/nanas-and-social-activism?> accesat 10.05.2025

Fig. 2. Niki Saint Phalle *Black Rosy*, Guggenheim Museum Bilbao⁹

De-a lungul carierei, Saint Phalle a creat numeroase sculpturi *Nanas*, cu semnificații mult mai complexe, devenite embleme ale eliberării femeilor. De altfel, artista explică această schimbare din viața și munca sa: „După *picturile împușcate*, furia a dispărut, dar durerea a rămas, apoi durerea a plecat și m-am trezit în studioul meu realizând creaturi vesele pentru glorificarea femeii”¹⁰.

În procesul de creație, Niki Saint Phalle a experimentat diferite tehnici: mozaic colorat, sticlă și ceramică, pentru a adăuga un efect luminos și vibrant sculpturilor sale. Fiecare piesă este un joc între forme geometrice și curbe organice, între un stil riguros și un imbold visceral de a exprima libertatea.

Unele dintre *Nanas* au fost, de asemenea, folosite ca parte a unor instalații sau expoziții care provocau publicul să reflecteze asupra rolului femeii în societate, libertății de exprimare și auto-împlinirii. *Nanas* nu sunt doar o reprezentare a corpului feminin, ci și o declarație a libertății acestuia. Ele sunt

⁹ *ibidem*

¹⁰ Niki de Saint Phalle in Catherine Francblin, *Niki de Saint Phalle: La Révolte à l'œuvre*, Paris: Hazan, 2013, p.144

sunt pline de viață, demonstrând o viziune a femeii care nu se subordonează niciunei norme impuse, ci își trăiește existența în deplină libertate. Prin exagerarea formelor, *Nanas* au devenit un simbol al puterii și al auto-afirmării femeii, o respingere a standardelor de frumusețe.

Seriile *Nanas*, figuri feminine gigantice, în mișcare sau în repaos, colorate jucăuș și neconvențional, cu forme voluptoase, reflectă bucuria vieții, dar în aceeași măsură, reprezintă o celebrare a corpului feminin, un simbol puternic al emancipării femeii, al vitalității și al libertății.

Realizate din poliester și fibră de sticlă, în limbajul plastic Pop Art, *Nanas*, figuri expansive și viu colorate, se plasează în narațiunea de respingere a idealurilor tradiționale de frumusețe care impuneau un corp feminin subțire și fragil, fiind simboluri ale unei arte autentice și revoluționare, care dezaproba normele și convențiile societale legate de rolul femeii, contribuind, astfel, la redefinirea reprezentării femeii în arta modernă.

În Hanovra la data de 14 ianuarie 1974, au fost amplasate pe malul râului Leine trei lucrări „*Nanas*”, *Sophie*, *Charlotte* și *Caroline* fiind, cu certitudine, una dintre cele mai spectaculoase serii de lucrări *Nanas* ale lui Niki de Saint Phalle. Deși, la început, sculpturile au declanșat un val de proteste în Hanovra, generând discuții aprinse despre arta în spațiul public, lucrările au devenit, fără îndoială, repere ale orașului „întegându-se foarte natural în imaginea animată a celei mai vechi piețe de vechituri din Germania”¹¹. Faimoasele sculpturi ale artistei au înălțimi între 3,75 și 5 metri, iar instalarea lor a fost concepută la distanțe între cinci și cinsprezece metri. De altfel, numele celor trei *Nanas* au fost alese, la sugestia artistei, de către locuitori, firește, făcându-se referire la femei importante din Hanovra: Sofia de Hanovra, Charlotte Buff (modelul pentru *Lotte* a lui Goethe din *Tristețele tânărului Werther*) și Caroline Herschel (astronomă, violonistă și cântăreață germană).

¹¹ <https://www.hannover.de/Kultur-Freizeit/Freizeit-Sport/Echt-hann%C3%B6versch/Zehn-Dinge/Zehn-Jubil%C3%A4en-2024-in-Hannover/50-Jahre-Nanas-in-Hannover>, accesat 10.05.2025

Fig. 3. *Sophie, Charlotte și Caroline, Hanovra*

Foto: Von JuergenG - Eigenes Werk, CC BY-SA 3.0¹²

Comanda pentru *Nanas* de pe malurile Leinei a fost începutul unei colaborări lungi și unice între artistă și comunitatea din Hanovra, care a continuat, printre altele, cu comanda pentru amenajarea Grotei din Grădinile Herrenhausen, culminând cu magnifica donație a 300 dintre lucrările sale către Muzeul Sprengel din Hanovra în anul 2000, an în care Niki de Saint Phalle a primit titlul de cetățean de onoare al orașului Hanovra.¹³

Așadar, *Nanas* au avut impact asupra artelor vizuale și asupra imaginii femeii în artă, reflectând profund atât viziunea ei artistică, cât și preocupările sale legate de rolul femeii în societate.

Inspirate de arta antică și personajele mitologice, *Nanas* au devenit contraexemple ale realității acelei perioade. Trebuie amintit că, în 1965, în Franța, femeile nu aveau voie să deschidă un cont bancar sau să aplice pentru un loc de muncă fără aprobarea soților lor, iar toate aceste femei se regăsesc în lucrările lui Saint Phalle. „Atât de multă artă de astăzi a devenit legată de

¹² <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3033679> JuergenG, accesat 10.05.2025

¹³ <https://www.hannover.de/Service/Presse-Medien/Landeshauptstadt-Hannover/Meldungsarchiv-f%C3%BCr-das-Jahr-2024/50-Jahre-Nanas-%E2%80%93-Stadt-plant-Jubil%C3%A4umsfest-am-8.-und-9.-M%C3%A4rz>, , accesat 10.05.2025

idei, de filozofie, de abstract, și mulți oameni se simt excluși din ea din cauza sărăcirii imaginii. Nimeni nu este exclus din munca mea.”¹⁴

Concluzii

Niki de Saint Phalle nu a fost doar o artistă care a explorat forme inovative de artă, ci și o femeie care a folosit arta pentru a lupta împotriva opresiunii, pentru a-și vindeca traumele și pentru a crea un discurs al libertății și al afirmării feminității. Moștenirea sa continuă să inspire și să provoace, oferind o viziune despre ceea ce înseamnă să fii o femeie liberă într-o lume care încă se luptă cu echitatea și drepturile de gen.

Fiecare lucrare semnată de Niki de Saint Phalle este o declarație de independență, o provocare la gândire și o invitație la explorare. Artă sa rămâne o sursă importantă de inspirație și o reflectare a luptei pentru libertate și identitate feminină.

Cu o viziune curajoasă și neînfricată, Niki de Saint Phalle a deschis, prin formele sale explozive și mesajele puternice, drumuri pentru arta participativă, monumentală și angajată social, fiind una dintre puținele femei care a lăsat o amprentă puternică în sculptura monumentală, un domeniu dominat istoric de bărbați.

Lucrările din seria *Nanas* au influențat multe artiste contemporane care continuă să exploreze teme legate de corpul feminin, feminism și libertate de expresie. Artiste precum Judy Chicago și Mickalene Thomas au folosit teme similare, concentrându-se pe rolurile femeilor în societate și marginalizarea acestora în istoria artei.

Opera lui Niki de Saint Phalle continuă să inspire și să provoace. Lucrările sale sunt expuse în muzee și galerii din întreaga lume, iar impactul său asupra artei și culturii contemporane este incontestabil. Ea rămâne o emblemă a curajului, creativității și angajamentului pentru drepturile femeilor.

¹⁴ Roger Cohen, *At home with: Niki de Saint Phalle; An Artist, Her Monsters, Her Two Worlds*, New York Times, October 7, 1993. - <https://salon94.com/exhibitions/niki-de-saint-phalle-joy-revolution?>, accesat 10.05.2025

Bibliografie

- Arnheim, Rudolf, (1979). *Arta și percepția vizuală (O psihologie a văzului creator)*, Editura Meridiane, București, (tr.Florin Ionescu)
- Bell, Julian, (2007), *Oglinda Lumii – o noua istorie a artei*, Ed. Vellant, București
- Cohen, Roger, (1993), *AT HOME WITH: Niki de Saint Phalle; An Artist, Her Monsters, Her Two Worlds*, New York Times, October 7, 1993
- Farthing, Stephen (2011), *Istoria artei de la pictura rupestră la arta urbană*, Editura RAO, București
- Francblin, Catherine, (2013), *Niki de Saint Phalle: La Révolte à l'œuvre*, Paris: Hazan
- Ștefănescu, Mirela, (2023), *The Semantics of Femininity of the artist Louise Bourgeois's Creation*, publicat în *Problematica Feministă reflectată în societatea contemporană*, coordontor CS II dr. Marinela Rusu, Ed. Performantica Iași
- Zaharia, D. N. (2008), *Istoria artei contemporane*, Editura Artes, Iași

Surse web:

- <https://salon94.com/exhibitions/niki-de-saint-phalle-joy-revolution?>
- <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/learn/schools/teachers-guides/nanas-and-social-activism?>
- <https://www.hannover.de/Kultur-Freizeit/Freizeit-Sport/Echt-hann%C3%B6versch/Zehn-Dinge/Zehn-Jubil%C3%A4en-2024-in-Hannover/50-Jahre-Nanas-in-Hannover>
- <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3033679> JuergenG
- <https://www.hannover.de/Service/Presse-Medien/Landeshauptstadt-Hannover/Meldungsarchiv-f%C3%BCr-das-Jahr-2024/50-Jahre-Nanas-%E2%80%93-Stadt-plant-Jubil%C3%A4umsfest-am-8.-und-9.-M%C3%A4rz>

Femeile în poezia generației '80

Women in the poetry of the '80s generation

DANIELA DOBOȘ¹

Abstract

The idea for this study was suggested to me by reading the volume *111 most beautiful poems of the '80s generation*, coordinated by Cosmin Ciotloș (Nemira, 2015), the volume on which this one is based. The '80s generation, identified as such by critics Nicolae Manolescu in *Istoria critică a literaturii române* (2008) – within the framework of postmodernism, and Eugen Negrici -'Optzeciștii' - in *Literatura română sub comunism* (2019), took shape and was active within the 'Cenaclul de Luni' (The Monday Literary Club) of the Bucharest University Center starting in 1977, and where Nicolae Manolescu ensured total liberalism, and the literary journal *Amfiteatru* published selections. The aforementioned volume includes 29 poets, including 5 female poets. In his *History*, Nicolae Manolescu notes as features of the Romanian postmodernist poetry "emotional non-identification, discursiveness, lucidity, playfulness, bookishness, the commonplace, retrospection and intertextuality" (2008: 1303), while Eugen Negrici notes authenticity, colloquialism, irony, derision, the commonplace, narrativity and self-centredness (2019: 633). Starting from the features highlighted by these literary critics, in fact from the disinhibition of lyrical language due to the influence of American poetry that had just been translated in several anthologies, the present study aims to analyze the image of women in these literary productions, an aspect still unexplored by any synthesis regarding this much-discussed poetic generation.

¹ Conferențiar univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Keywords: *poetry; Romanian Postmodernism; stylistics; representations of women in poetry*

Motto:

“Cu cât o societate e mai bolnavă, cu atât naște mai mulți poeți. Poeții sunt ca anticorpii unui organism în derivă. Sunt acolo pentru a înconjura partea bolnavă și a o neutraliza.

Prezența lor e importantă, chiar dacă sunt citați doar de cinci oameni sau sunt cunoscuți doar în blocul lor. Poezia e importantă și pentru cei care nu o citesc. Dacă mâine ar dispărea un popor, l-ai putea regăsi și cunoaște în toate poemele rămase în urma lui.”

Ion Mureșan

Generația '80 în literatura română și postmodernismul

Generația '80 a fost identificată în literatura română de critici importanți. Nicolae Manolescu, în *Istoria critică a literaturii române*, îi încadrează în Postmodernism: „la absolut toți optzeciștii se regăsesc unele ori altele dintre însușirile care-i diferențiază de șaizeciști”; generația aceasta fiind „vizibilă mai ales în poezie și teatru” (2008: 1303). „La data aceea, poezia optzecistă părea unitară atât stilistic, cât și tematic. [...] Trăsăturile stilistice cel mai des menționate sunt următoarele: nonidentificare emoțională, luciditate, ironie, narațiune, oralitate, discursivitate, prozaism, ludic, livresc, intertextualitate și înclinație *retro*. Tematic, poezia se inspira din cotidianul cel mai obișnuit sau chiar derizoriu, avea deseori un subtext străveziu, care făcea din ea una aproape politică, descria în loc să metaforizeze, pastișa și parodia, când nu transcria de-a dreptul” (2014: 296).

Eugen Negrici, în capitolul „Semnele amurgului modernității” din *Literatura română sub comunism*, analizează în detaliu influența poeziei americane asupra fenomenului literar românesc postbelic, începând cu poeții care „au rupt legăturile tradiționale cu moderniștii francezi” și menționează posibilitatea ca „refuzul oricărui fel de transcendență, narativitatea, autoironia, metaliteratura să fi fost impulsionate de factori ce țin de evoluția internă a poeziei românești și de dinamica însăși a literaturii ivite într-un regim totalitar” (2019: 632). „Optzeciștii dădeau prioritate în special împlinirilor mărunte ale vieții, faptelor insignifiante, neluate în seamă, obiectelor și gesturilor banale” (2019: 675). În subcapitolul „Cazul postmodernismului” din *Iluziile literaturii române* Eugen Negrici analizează acest concept și evoluția sa de la o etapă a urbanisticii americane, trecând prin literatură (Barth, Pynchon, Vonnegut) și pînă la teoria artei. „A ajuns și la noi, în anii '80 [...] Primii care s-au lăsat ademiniți de noutatea curentului și de perspectiva excitantă a unei neașteptate sincronizări au fost studenții filologi” (2017: 166-7).

Iată și o perspectivă din interiorul breslei: „Noi (optzeciștii, n.n) am fost doar pe jumătate înghițiți de sistem. [...] Am avut un dușman comun: cenzura. [...] Alt lucru: toți am fost scoși din marile orașe. Dezrădăcinați. Sistemul ăsta a fost ca o centrifugă. Ne-a aruncat pe toți în margine. Orașele se închiseseră și se deschideau din când în când, în momentul în care trebuia să intre vreo nepoată din nomenclatură. Orașele se închiseseră și se deschideau din când în când, în momentul în care trebuia să intre vreo nepoată din nomenclatură. Cred că am fost cea mai solidară generație. Solidari din cauza dușmanului comun” (Mureșan 2015).

Statutul de „generație insurgentă și novatoare” (2019: 633) a fost susținut inclusiv de unii membri ai acesteia, precum Mircea Cărtărescu, căruia lirica anglo-saxonă îi apărea „mai profitabilă și mai dezinhibitoare pentru un poet decît cea franceză sau orice altă poezie străină” (2019: 631). Poezia americană tocmai fusese tradusă în cîteva antologii, și chiar analizată, de exemplu în *Poetica americană. Orientări actuale* (Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

Optzeciștii au fost cunoscuți și sub alte nume – „poetii sfârșitului Războiului Rece”, „generația în blugi”, sau „lunediştii”: cei mai talentați tineri poeți români de atunci participau la Cenaclul de Luni al Centrului Universitar București, unde profesorul Nicolae Manolescu a asigurat climatul liberal ideal de la înființarea cenaclului în 1977 pînă la interzicerea din vara lui 1983, iar revista *Amfiteatru* a publicat constant selecții și cronici (în calitate de critic, poeta Constanța Buzea „a contribuit însutit la impunerea poeziei generației optzeci”, notează Cosmin Ciotloș (2021: 46)). „Viața și opera” Cenaclului de Luni și, mai mult decît aîft, atmosfera scriitoricească a epocii, au fost consemnate în detaliu în volumul omonim din 2021 al criticului Cosmin Ciotloș.

Nu e de mirare faptul că Cenaclul a intrat în vizorul *Săptămînii* lui Eugen Barbu (în spatele căreia se afla Securitatea), și în cel al *Scînteii Tineretului* sub pana lui Ion Cristoiu. Astfel, în deceniul al nouălea a avut loc un adevărat război între scriitori și autoritățile de partid plus Securitatea, la care s-a raliat *Săptămîna* (a se vedea capitolul „Impactul cu realul” din volumul *Cenaclul de Luni* (2021). „Opoziția politică a timerilor poeți era una reală”, subliniază C. Ciotloș (2021: 96). Barbu gira în vremea aceea critica de poezie a *Săptămînii* (!) în termeni precum „improvizatori după ureche” (2021: 136), „inepții” (2021: 137); „suprarealism de asfalt” (2021: 129). „Numărul de poeți e prea mare, inutil de mare prin comparație cu necesarul” (2021: 118). „Dacă și asta e poezie!” (2021: 132). O vină crucială era „intolerabilul mimetism americanofil”. „A fi tînăr, a avea talent și caracter în România, în clipa de față, sunt trei motive de persecuție consecventă”, nota Monica Lovinescu la 13 februarie 1987 pe undele Europei Libere (1994: 326). Volumul *111 cele mai frumoase poezii ale generației '80* (Nemira, 2015), alcătuit de același Cosmin Ciotloș, admirator declarat al acestei generații, include 29 de poeți, inclusiv 5 poete. Pentru prezentul studiu, am parcurs volumul, urmărind toate referințele la femei conținute în versuri. Le-am selectat pe cele mai neobișnuite, sau cele care atrag imediat atenția, într-un fel sau altul.

Cîțiva poeți

1. **Romulus Bucur** (n. 1956) – *Arta războiului* (III) (2015: 39)

„ca și cum istoria ar fi fata cu care
te plimbai demult de mână apoi
v-ați despărțit ai plecat în armată

o fi-ncercat să-ți scrie nu știi
ai încercat și tu degeaba ai găsit-o
matroană de lupanar fața ei
era efigia unei monede tocite
de atâtea minuni prin câte a trecut
 ai luat-o
de soție n-ați trăit fericiți
până la adânci bătrânețe ți-a dăruit
o fiică Victoria ce n-a apucat să trăiască
 un an

Nicolae Manolescu a caracterizat poezia lui Bucur drept „intimism caligrafic și reflexiv” (2008: 1351), în timp ce Cosmin Ciotloș îl numără printre „nostalgicii restitutivi” (2021: 11). „Poet excepțional” (2021: 192), a cărui poezie este „cotidiană, biografică, austeră, ironică” (2021: 193). „. Poetul însuși mărturisea că poezia sa este „o poezie a întregii ființe, o poezie a concretului, care, mai mult decât să dea răspunsuri , preferă să pună întrebări” (2021: 193).

Ciclul „Arta războiului” reprezintă o serie de reflecții ale unui soldat roman care parcurge istoria militară a Imperiului, asumându-și mai multe identități (a se vedea prezentarea acestui volum în 2021: 192-207). Cunoscătorii observă deîndată în versurile de mai sus influența poetului american E.E. Cummings (1894- 1962), autorul des antologatei “anyone lived in a pretty how town”, cunoscut pentru absența punctuației și a literelor mari și pentru experimentele sale lexicale și lingvistice, practic toate acestea prezente

în versurile lui Bucur, inclusiv ritmul neregulat. Se mai observă aluzii la basmele populare. În versurile citate se pot remarca austeritatea și ironia remarcate de critici. Bucur nu este poetul epitetelor, asemenea altor cîtorva colegi de generație, posibil ca respingere a estetismului modernist. Istoria este comparată cu iubita, care peste numai cîteva versuri ajunge „matroană de lupanar”, iar fața ei „efigia unei monede tocite”. Interesant este și faptul că în acest ciclu de versuri poetul a optat pentru lumea romană.

2. Mircea Cărtărescu (n. 1956) *Femeile*

„Unul dintre rarii mari scriitori din ultimele decenii ale secolului XX și din primele ale secolului XXI” (Manolescu 2008: 1352) și liderul generației, este antologat cu 5 poezii, femeile fiind prezente în 4 dintre acestea. Nicolae Manolescu a identificat în poezia lui Cărtărescu influența cîntecului de lume, cu tradiție mai ales în Muntenia, „cu sentimentalitatea lui „joasă” licențioasă, dar și cu picanteriile și „deșănțările” lui simulate, cu pitorescul lui verbal (2008: 25). Eugen Negrici notează că poetul „a impus literaturii române specia burlescului liric”, neferindu-se de „descripții delirante, de excese imagistice, de aglomerări neobosite de materiale de construcție, de acumulări lexicale, de amestecul de derizoriu și serios, de diafan și lubric” (2019: 635-6).

„femeile sunt interesante
până în 20 și peste 30
cam 5 înainte și 5 după
ce puști nu-și dorește, când nici nu știe cu ce
seamănă obiectu-ăla
o muiere de 30 de ani?
ce chelios la 35-40 nu vrea o fâșneață?
când ai grasă, vrei slabă, căci femeile sunt
interesante
puțin sub siluetă și puțin peste -- [.....]
„o muiere nu stă cu tine
dacă nu simte c-o stăpânești” [.....]

„femeile nu sunt oameni
nu te poți înțelege cu ele
asta afli mai ales după-nsurătoare
să vezi porumbița ce vânt își ia [.....]
după cinci ani, când îi pui mâna pe fund
parcă pui pe al tău.” [.....]

„femeile splendide și femeile urâte
sunt ok.
ferește-te-n schimb
de fata obișnuită, care, în blugi și tricou,
stă, nici urâtă și nici frumoasă,
în stația de tramvai.
ea-i ca și tine și te așteaptă.”

Se observă de îndată aceeași influență grafică a lui E. E. Cummings, înaintea „sentimentalității licențioase” și a vocabularului vulgar - „gagici”, „căcălău” ș.a. Întreaga poezie se prezintă ca un epos burlesc „Femeile sînt nuliți cel mult simpatice al căror singur rol este să destindă bărbatul din tensiunea spiritului aducîndu-l la nivelul mundanului. L-am citat aproximativ pe Cioran...”, notează Mihaela Miroiu în *Fetzele patriarhatului* (2002), ceea ce ne reamintește faptul că mulți teoreticieni ai culturii române au remarcat „poftă nebună de viață” și „înclinarea românului de a-i gusta din plin toate bunătățile” (Papadima 1936/1995: 95); aici se află de altfel sursele cîntecului de lume identificat de Nicolae Manolescu ca influență cîrtăresciană. „Unul dintre cele mai bogate și mai cunoscute câmpuri semantice ale argoului este cel care cuprinde desemnări depreciative ale femeii” (Zafiu 2009).

Dincolo de afirmațiile care nu lasă nici un dubiu, e.g. „femeile nu sunt oameni”, voi face o sumară analiză lexicală a poeziei, începînd cu cele 13 epitete care se aplică femeilor: *interesante, grasă, slabă, lascivă, curioase, adorabilă, splendide, urâte, obișnuită, urâtă, frumoasă*. Toate reprezintă caracteristici fizice superficiale. Verbele atrag și ele atenția (unele sînt incluse în sintagme,

pentru claritate): *ce puști nu-și dorește, nu vrea o fâșneată, când ai grasă, vrei slabă, ai avut-o lascivă, s-o faci, să te f___i, îți trag fermoarul, nu stă cu tine dacă nu simte c-o stăpânești, facu-le și dregu-le, ce vânt își ia, ce strigă la tine, ce program face cu tine, îi pui mâna pe fund, te așteaptă* - sentimentalitatea lui „joasă” licențioasă de care vorbește același Nicolae Manolescu. Verbele de acțiune din aceste versuri prezintă o imagine clară a femeii ca obiect de consum.

3. Florin Iaru (n. 1954) *Epilogolul* (2015: 97)

„Trec prin toate astea cu o mare viteză tristă
când –hop!- o demențial de frumoasă autostopistă
îmi face semn cu lumină de mi se-neacă ochii.
Frânez într-o clipă. Cobor. Mi-o apropii.
Piele de aur în montură de smoală.
Gura – o epilepsie roșie în pielea goală.
Țâțele – trase la compas și pline
de gaz ilariant – făcute-s pentru mine.
În sfârșit! Să răstorni ceva viu în iarba culcată!
Trag fermoare, cotrobăi, bag botul
în carnea care mi se deschide cu totul
și mă silabisește înfrigurată.

Când mă ridic, ziua plutește moale și fără idei.
Plăcerea îmi înnoadă de gât eșarfa ei.
-- Chiar ți-a plăcut? La nebunie, frumoaso! Adio!

Fluier ... Viteza crește ... în
retrovizoare
moartea râde satisfăcută la
marginea unei șosele cu soare.

Cîntecul de lume, „vesel mahalagesc și suav mitocănesc” a fost identificat de Nicolae Manolescu drept unul dintre registrele poeziei lui Iaru, pe

lîngă cel caragialian și „neurastenia bacoviană” (2008: 1316). Eugen Negrici vorbește despre „butade, grandilocvență jucată”, „inventivitate metaforică, lăudăroșenii haioase, aiureli, disperări masculine [...] întemeiate pe o cunoaștere subtilă a mecanismelor liricii moderne, [...] a jocului motivelor literare inversate.” (2019: 637). „Cît de departe sîntem de poetica generației anilor '60 și '70” notează în continuare criticul, nu înainte de a remarca „democratizarea consternantă a vocabularului poetic” (2019: 637).

În versurile citate, se remarcă de la început monorima, frecventă în poezia populară, pe lîngă stilul narativ alert. Aplicînd și acestor versuri analiza lexicală, identificăm epitetele, care atrag atenția de la început: *demențial de frumoasă, de aur, de smoală, (epilepsie) roșie în pielea goală, trase la compas și pline, înfrigurată*, toate, inclusiv metonimiile, sugerînd bruschete ca urmare a lexemelor vulgare. Verbele atrag și ele atenția: *mi-o apropii, să răstorni (ceva viu), trag fermoare* (ca și în versurile cărtăresciene), *cotrobăi, bag botul, mi se deschide cu totul, mă silabisește*. Din această serie se observă lexeme argotice și vulgare, precum și centralitatea eului. Femeia apare din nou drept simplu obiect de consum. Finalul este însă surprinzător autoironic, asemenea titlului.

4. Ion Monoran (1953-1993) --- ***

Aș vrea să vă spun ce înseamnă pentru mine o femeie.
Nu înseamnă mama sau bunica sau vreo mătușă din
provincie care mă îndeamnă să citesc mai mult decât îi este
interzis unui copil.
O femeie e să nu-ți mai tremure mâinile când încerci
să bei o cafea.
Ar fi după-amiaza fiecărei zile până noaptea târziu și
la care
să îi spui tu sau draghili și cu care
să întârzii într-un restaurant de mahala sau din centru
după care să stingi frumușel lumina într-o cameră de
patru pe patru.
O femeie poate să însemne și o noapte bineînțeleș nu

una din
alea la care trebuie să le arunci pastila ascultă
mamiți cum stai tu cu treaba aia rușinoasă.
Dar o femeie înseamnă în primul rând o iubită care
nu trebuie să fie neapărat frumoasă și cu Dacia 1300
dar
cu care să poți discuta de la Eminescu până la
chiuretașele care se mai fac totuși cu duimul pe sub ascuns

Nefiind licențiat, timișoreanul Ion Monoran nu a fost membru al Cenaclului de Luni, unde a fost însă invitat. Fusese eliminat din liceu prin cauza unei tentative de trecere ilegală a frontierei, și își asumase condiția de proscris. „Un an întreg, ca șomer, a bătut cafenelele și parcurile însoțit doar de cărți (Trakl, Rilke, Celan, Follain, o antologie a nordicilor moderni)” (Monoran, citat în Ciotloș 2021: 287). „La douăzeci de ani am învățat să fiu singur/ Poezia/ e o motocicletă sub piele/ îmi spuneam.” (Monoran 2023: 193). Deși a debutat odată cu generația '80, nu a publicat nici un volum în deceniul al nouălea, refuzând orice compromis cu cenzura, în pofida câtorva poezii publicate în *Amfiteatru* și într-un *Caiet al debutanților*. „Poetul acesta belicos și expansiv, trăind răzvrătirea, asumându-și boema ca mod de existență, are suficiente momente de reclusiune, tainice clipe de adevăr cu sine însuși. Există în poezia lui Ion Monoran un fond subiacent de tragic, sub aparenta grimasă ironică, a nonșalanței derizoriului ori a indiferenței dureroase” (Ruja:1999). Versurile de mai sus au apărut abia după dispariția tragică a autorului, în volumul *Locus periucundus*, o selecție a scrierilor de pînă atunci, și care opune Roma lui Traian României lui Ceaușescu.

Astfel încît această poezie se deosebește din toate punctele de vedere de cele de mai sus; în primul rînd prin context și viziune, chiar dacă femeia „ar fi după-amiaza fiecărei zile pînă noaptea târziu” și „poate să însemne și o noapte” - două metonimii de o cu totul altă factură decît cele din versurile lui Iaru. Monoran nu este poetul epitetelor. Ultimele două versuri reprezintă o antiteză șocantă atît din persepectiva versurilor anterioare cît și a alăturării

lui Eminescu cu chiuretașele deceniului al nouălea, ca urmare a decretului 770, acestea fiind de fapt un comentariu de natură politică. Ruperile de ritm din versuri anticipează de fapt antiteza finală. Această poezie, notează C. Ciotloș, „destructurează, punct cu punct, portretul oficial și idealizant al feminității” (2121: 290).

5. Ion Mureșan (n. 1955) — Poem de dragoste (la Satu-Mare)

Ea are ochii ca două legi abrogate.

Ea are ochii ca două încăperi de arhivă

în care eu peste mine eu peste mine eu peste mine
stau stivă

legat și mă umplu de praf și păcate.

Ea are ochii încercuiți de gheruțe.

Ea are ochii încercuiți de țepi foarte dulci,

încât îți vine s-o legi și s-o culci

într-un pat cu mămăruțe.

Ea e sălbatică și-i mereu gata-gata să sară

și să muște și-i gata-gata să adoarmă în mijlocul săriturii.

Ea are capcane cu miere în jurul gurii,

încât îți vine să tragi peste ea cearșaful pădurii.

Ea este verde și amară.

Ea este foarte blândă, foarte frumoasă și foarte
periculoasă.

Cetățeni, n-o lăsați să iasă din casă!

Clujeanul Ion Mureșan, absolvent de filosofie și echinoxist, a fost și el invitat al Cenaclului de Luni, iar actualmente colegul Mircea Cărtărescu îl consideră cel mai bun poet român în viață. Criticul brașovean Andrei Bodiu îl încadrează pe poet expresioniștilor: „La Ion Mureșan, viziunea onirică e una paroxistică, visul devine coșmar. Poetul duce până la limită experiența

onirică, dându-i culoarea intensă, puternică, a coșmarului. De aceea și luciditatea e resimțită, tot mai mult, ca o povară insuportabilă” (2000:178-179). C. Regman a interpretat în mod similar lirica acestuia: transcrieri obsesive de deliruri, viziuni și revelații, în linia stilistică a plasticii expresioniste și onirice” (citată în Negrici 2019: 624).

Poemul de dragoste se pretează într-adevăr, interpretării onirice, în primul rând, prin abundența imagistică, însă versurile acumulează mai multe procedee stilistice. Rima primelor trei strofe este îmbrățișată, iar compoziția este structurată prin paralelism enumerativ. Prima strofă include și o ruptură de ritm, precedată de o repetiție. Comparațiile sînt cu totul surprinzătoare: *ochii ca două legi abrogate, ochii ca două încăperi de arhivă*, cum sînt și epitetele: *ochii încercuiți de gheruțe* (gene?), *ochii încercuiți de țepi foarte dulci, capcane cu miere în jurul gurii, cearșaful pădurii*. Adjectivele folosite ca epitete sînt: *sălbatică, verde, amară, foarte blîndă, foarte frumoasă și foarte periculoasă*. Penultimul vers conține o inedită antiteză. Interesant este și faptul că *ea*, pronumele repetat la începutul a opt versuri, nu este definit a fi o femeie de sex feminin. Ea este descrisă prin ochi și gură cu ajutorul oximoronului: *țepi foarte dulci*, înainte de caracterizarea prin adjectivele din ultimele versuri. Imperativul din ultimul vers este și el surprinzător. Din perspectiva complexității literare, versurile *Poemului de dragoste* apar drept cele mai complexe dintre cele analizate aici.

6. Matei Vișniec (n.1956) Dă-mi voie să-ți spun

Fată frumoasă, dă-mi voie să-ți spun
o poveste tristă: astăzi m-am prefăcut bun,
tandru și inteligent
am simulat frumusețea interioară și o oarecare
pasiune pentru viață
te-am invitat la dans și te-am rugat
să fii atentă, să alegi întotdeauna
exact ceea ce simți tu mai mult
te-am condus acasă și pe drum
am admirat noaptea și cele șase poduri

care duceau la cabana ta
ți-am spus noapte bună și ți-am mulțumit
pentru seara minunată pe care mi-ai oferit-o
și la întoarcere
dintr-o dată drumul m-a înfricoșat
și am ridicat de jos o piatră
destul de grea
ca să mă pot apăra la nevoie
și am mers așa, am mers iubito
și nu m-a atacat nimeni.

Ultimul (din rațiuni de spațiu) autor selectat, astăzi cunoscut ca dramaturg de notorietate, a debutat ca poet. Nicolae Manolescu povestește cum într-o seară de luni în iunie 1983, Matei Vișniec, student la istorie și membru fondator al cenaclului, a citit poezia *Corabia*: „a ieșit un mare scandal și în toamnă nu ne-am mai putut reîntâlni, ca în anii trecuți, cenaclul fiind desființat. Cauza desființării era, desigur, una mai adâncă, dar poezia lui Vișniec și-a avut rolul ei. Cenzura a ghicit, ca și noi toți, de altfel, substratul politic” (2008: 1391).

Matei Vișniec vine din estul țării, deci avem aici reprezentanți pentru toate provinciile, iar versurile de mai sus sînt și ele diferite de cele ale celorlalți poeți selectați. Criticul M. N. Rusu, în scurtul citat care prezintă versurile poetului din volumul *111 cele mai frumoase poezii ale generației '80*, notează „starea de alarmă, de închietudine existențială din versurile lui Vișniec” și „scenografia suprarealistă folosită, aparenta lor indeterminate, suspendare în gol a sensurilor” (2015: 240). Nicolae Manolescu însă subliniază sorescianismul poetului, prin motive – violența și absurditatea existenței dar și prin gravitate, limbajul prozaic, amestecul de seriozitate și farsă. „El este un poet rezervat, fundamental melancolic” (2008: 1390).

Melancolia pare a domina și versurile de mai sus, care apar ca o poezie de dragoste în versuri albe. Influența lui E. E. Cummings se observă în primul rînd în absența punctuației și ruperile de ritm. Poetul nu folosește

puține epitete, concentrate în principal în primele versuri; verbele sînt importante fiindcă domină versurile: *dă-mi voie să-ți spun, m-am prefăcut bun, tandru și inteligent, te-am invitat la dans, te-am rugat să fii atentă, să alegi întotdeauna exact ceea ce simți tu mai mult, te-am condus acasă, am admirat noaptea, ți-am spus noapte bună și ți-am mulțumit, am ridicat de jos o piatră, am mers așa, am mers, nu m-a atacat nimeni*. Cîmpul semantic este cu totul altul decît cele folosite de primii poeți selectați aici. Deci de ce este aceasta o *poveste tristă*? Deoarece poetul mărturisește că s-a *prefăcut bun, tandru și inteligent și a simulat frumusețea interioară și o oarecare pasiune pentru viață*.

Concluzii

În scurta prezentare de pe coperta a patra a volumului 111 *cele mai frumoase poezii ale generației '80*, coordonatorul, admirator declarat (în prefață) al poeziei acestei generații, își mărturisește speranța „ca această antologie să facă dreptate, după treizeci de ani, generației '80”. Trebuie însă spus că „dreptate” sigur s-a făcut deja acestei generații, în primul rînd prin numărul important de volume și articole care i-au fost dedicate, dovedind, aș spune, totodată, afirmația care a fost făcută privind mitologizarea ei. Fără îndoială că generația a produs cîțiva poeți foarte buni, dar același lucru este valabil în mod cert pentru orice generație literară.

Scopul acestui studiu, afirmat în rezumat, este însă acela e de a analiza ipostaze ale femeii în poezia generației '80. Se poate remarca de la început că trăsăturile stilistice identificate de criticul și mentorul generației, Nicolae Manolescu, sînt prezente în versurile din volum, în special stilul narativ, utilizat de aproape toți poeții analizați aici. Oralitatea însă, deci calitatea stilului de a părea vorbit, spontan, este un concept care în acest caz trebuie nuanțat. În deceniul nouă trecuse ceva vreme de la generația avangardistă, în speță Geo Bogza, autorul *Jurnalului de sex* (1929) și al *Poemului invectivă* (1933), versuri caracterizate de Călinescu drept „brutal priapice” și „cu totul deșănțate” (citată în Manolescu 2008: 837). Nu știu dacă optzeciștii cunoșteau versurile lui Bogza, care nu mersese nici el totuși, chiar atît de departe, precum

Cărtărescu în *Femeile*. Mentalul românesc, notează Ruxandra Cesereanu, este „obsedat de materialitatea cărnii, de greutatea ei ignobilă. Și aceasta, nu fiindcă românii ar prefera dimensiunea sufletească ...” (2003: 11-12).

Această sugestie pare să fie confirmată de versurile cărtăresciene și mai ales de cele ale lui Iaru, care folosesc cuvinte-tabu, precum verbul care lipsește din DEX-ul meu (1998), dar pe care l-am găsit în DEXonline, ceea ce nu îl face totuși acceptabil nici în discursul oral dezinhibat. Iată ce sugerează reputatul lingvist Steven Pinker: “People would rather not have running through their minds at the drop of a hat – a sense of awe (for God and his trappings), fear (for Hell and disease), disgust (for bodily effluvia), hatred (for traitors, heretics, and minorities), or depravity (for sexuality). Because speech perception is automatic, uttering a taboo word can force a listener’s mind to go in a direction it ordinarily prevents itself from going in” (2007: 350).

Am remarcat însă diferențe regionale clare între poeții analizați. Pe când generația “munteană”, după cum notează N. Manolescu, (Cărtărescu și Iaru), se încadrează perfect în spiritul sudic, versurile celor doi poeți ardeleni sînt de o cu totul altă factură, fără nici o urmă de violență, după cum am arătat mai sus. Cu alte cuvinte, percepția acestora asupra femeii este alta. Versurile lui Ion Mureșan sînt de altfel cele mai complexe și mai reușite stilistic. În fine, poetul bucovinean cu studii la București, Matei Vișniec, are și el o marcă stilistică proprie, după cum am arătat mai sus, și cea mai sensibilă poezie de dragoste analizată aici.

Bibliografie

- Bodiu, Andrei (2000). *Direcția optzeci în poezia română* vol. I. Paralela 45, Pitești.
- Borcilă, Mircea & Richard McLain (1981). *Poetica americană. Orientări actuale*. Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Cesereanu, Ruxandra (2003). *Imaginarul violent al românilor*. Humanitas, București.
- Ciotloș, Cosmin (coord.) (2015). *111 cele mai frumoase poezii ale generației '80*, Nemira, București.
- *** (2021). *Cenacul de Luni. Viața și opera*. Pandora, București.
- Lovinescu, Monica (1994). *Est-etice. Unde scurte IV*. Humanitas, București.
- Manolescu, Nicolae (2008). *Istoria Critică a Literaturii Române*. Paralela 45, Pitești.
- *** (2014). *Istoria Literaturii Române pe înțelesul celor care citesc*. Paralela 45, Pitești.
- Miroiu, Mihaela (2002). „Fetzele patriarhatului”. JSRI No.3/Winter 2002.
- Monoran, Ion (2013). *Dragă poezie*. Ed. Brumar, Timișoara.
- Negrici, Eugen (2017). *Iluziile literaturii române*. Polirom, Iași.
- *** (2019). *Literatura română sub comunism*. Polirom, Iași.
- Papadima, Ovidiu (1936/1995). *O viziune românească a lumii*. Saeculum, București.
- Pinker, Steven (2007). *The Stuff of Thought. Language as a Window into Human Nature*. Viking, New York.
- Ruja, Alexandru (1999). *Parte din întreg*. Excelsior, Timișoara.
- Zafiu, Rodica (2009). „Imaginea femeii”. *România literară* 44.

Surse web:

<https://adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/interviu-ion-muresan-poet-oamenii-care-nu-1612907.html>

Strategii și inițiative pentru combaterea stereotipurilor de gen, în România

Strategies and initiatives to combat gender stereotypes in Romania

FELICIA CEAUȘU¹

Abstract

Gender stereotypes are preconceived ideas that women and men have characteristics and roles determined and limited by gender. These can limit the development of girls' and boys' natural talents and abilities, influencing their educational and professional experiences, as well as their opportunities in life in general. Gender stereotypes are formed from childhood, through the socialization process. Parents, educators, the media and society in general transmit, often unconsciously, different expectations for girls and boys. Stereotypes can influence the academic performance of girls and boys. For example, gender norms and stereotypes cultivated by teachers, parents and peers regarding girls' innate inability to understand mathematics can undermine their confidence in their own abilities, affecting their school performance. Gender stereotypes can limit women's access to certain professions or leadership positions, perpetuating wage inequalities and occupational segregation. Gender biases can affect women's participation in politics and decision-making processes, undermining democracy and the equitable development of society. In order to overcome gender stereotypes, it is essential to implement educational and social policies that promote equal opportunities and encourage diversity. Raising awareness and educating the public about the negative impact of stereotypes can contribute to creating a more equitable and inclusive society. Combating gender stereotypes in

¹ Cercet. Șt. III dr. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași.

education is essential to promoting equal opportunities and developing an inclusive environment. There are various educational tools designed to address and reduce these stereotypes: sets of educational tools, educational programs and guides, educational games and interactive technologies, guides for preventing stereotypes at an early age. Through this study I propose to synthesize these strategies and initiatives for combating gender stereotypes in Romania.

Keywords: *gender stereotypes, prejudices, educational policies, social policies*

Introducere

Stereotipurile de gen reprezintă o realitate persistentă în societatea românească, influențând modul în care sunt percepute și valorizate rolurile femeilor și bărbaților. Încă din familie și școală, adesea se transmit așteptări tradiționale: de exemplu, ideea că rolul “natural” al femeii este în sfera domestică, iar al bărbatului în cea publică. Astfel de stereotipuri generează efecte sociale și culturale semnificative, de la segregarea educațională și profesională până la inegalități pe piața muncii sau în reprezentarea politică. Conform Institutului European pentru Egalitatea de Șanse (EIGE), România se situează printre ultimele locuri din Uniunea Europeană la indicatorii egalității de gen, ceea ce reflectă persistența acestor prejudecăți structurale². De pildă, statisticile arată că femeile sunt subreprezentate în domenii tehnice și de inginerie (doar ~30% dintre studenții la licență în Tehnologia Informației și Comunicații sau Inginerie sunt femei), în timp ce domeniile *feminizate* (științele educației, asistența socială, sănătatea) au peste 70% studențe³. Aceste diferențe, conturate de stereotipuri despre ce “se potrivește” fiecărui gen, se traduc mai departe în inegalități pe piața muncii și în viața publică. Stereotipurile de gen nu sunt însă doar statistici, ci au consecințe umane profunde: ele pot limita aspirațiile individuale, pot justifica tratamente inegale

² Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1239 bis/22.XII.2022.

³ Idem.

și pot alimenta un climat care tolerează discriminarea și violența de gen. În acest context, combaterea stereotipurilor de gen în România a devenit un obiectiv tot mai important, atât pentru politicile publice, cât și pentru inițiativele societății civile, având ca scop schimbarea unor mentalități adânc înrădăcinate și promovarea egalității reale între femei și bărbați.

Cadrul teoretic

Pentru a aborda eficient problema stereotipurilor, este esențială înțelegerea conceptelor teoretice-cheie legate de gen și inegalitate. **Stereotipurile de gen** pot fi definite ca „*sisteme organizate de credințe și opinii consensuale în legătură cu caracteristicile femeilor și bărbaților, precum și despre calitățile presupuse ale masculinității și feminității*”, având un caracter atât descriptiv, cât și prescriptiv⁴. Cu alte cuvinte, aceste credințe-stereotip nu doar *descriu* cum ar fi “în general” femeile și bărbații, ci și *prescriu* cum *ar trebui* să fie și să se comporte ei. Stereotipurile fac parte dintr-un sistem mai larg de norme de gen, transmis prin procesul de **socializare de gen** încă din copilărie: familia, școala, mass-media și cultura populară induc așteptări diferite pentru fete și băieți, consolidând tipare tradiționale. În acest proces, indivizii **internalizează** așteptările sociale – adesea inconștient – astfel încât ele ajung să pară “firești”. Studiile arată că aceste așteptări interiorizate influențează alegerile educaționale și de carieră într-un mod autorealizator: tinerii tind să își conformeze aspirațiile la normele de gen dominante, pentru a-și afirma identitatea feminină sau masculină în fața grupului de referință. De exemplu, dacă societatea transmite mesajul că băieții sunt “mai potriviți” pentru științe și tehnologie, iar fetele pentru domenii sociale și de îngrijire, mulți tineri își vor adapta opțiunile în consecință, chiar și implicit.

Din perspectivă feministă, aceste mecanisme de socializare și internalizare a rolurilor de gen au fost analizate critic de numeroase autoare și autori. Simone de Beauvoir, în lucrarea sa fundamentală *Al doilea sex* (1949),

⁴ Idem

sublinia că „**feminitatea nu este dată de natură, ci de cultură... nu e des-tin, ci produs: Femeie nu te naști, ci devii**”⁵. Prin această afirmație celebră, Beauvoir argumentează că atributele considerate “feminine” sunt rezultatul condiționărilor sociale, nu al vreunei esențe biologice imuabile – așadar, statutul secundar al femeii în societate este un construct social ce poate fi schimbat. Pierre Bourdieu, sociolog francez, a dezvoltat conceptul de **dominație simbolică** pentru a explica modul în care relațiile de putere dintre genuri se perpetuează prin *habitus* și simboluri cultural-istorice. În volumul *Dominația masculină*⁶ (2017), Bourdieu arată că ordinea de gen inegalitară persistă deoa-rece atât bărbații, cât și femeile ajung să considere drept *naturale* și evidente normele patriarhale, acestea fiind impuse subtil prin educație și convenții sociale (**violență simbolică**). De pildă, virtuți ca docilitatea sau sacrificiul de sine sunt cultivate la femei și valorizate ca “feminine”, în timp ce bărba-ților li se inculcă asumarea conducerii și competitivitatea – aceste dispoziții interiorizate mențin și reproduc asimetriile de putere în societate. Totodată, teoreticieni contemporani precum Judith Butler⁷ au introdus ideea **genului ca performativitate**: identitatea de gen este *construită* și reînnoită continuu prin actele și comportamentele noastre zilnice, nu este ceva fix. Butler arată că repetarea normelor de gen în comportament (de ex. mod de a vorbi, a gesticula, a ne îmbrăca) consolidează iluzia unui “gen” esențial; invers, dacă reușim să *performăm* altfel (să ne raportăm critic la rolurile impuse), putem submina stereotipurile. Astfel de perspective teoretice – existențialiste, struc-turaliste sau constructiviste – converg spre ideea că stereotipurile de gen nu au un fundament natural, ci sunt produse sociale ce pot fi deconstruite. Prin contestarea acestor clișee și a **dominației simbolice** pe care o susțin, se deschide calea spre schimbare socială: egalitatea de gen presupune *de-natu-ralizarea* rolurilor tradiționale și recunoașterea faptului că femeile și bărbații,

⁵ Dana Pîrvan-Jenaru, *Simone de Beauvoir – a deveni femeie*, LaPunkt, <https://www.lapunkt.ro/2014/03/simone-de-beauvoir-a-deveni-femeie/#:~:text=care%20a%20avut,nu%20te%20na%C8%99ti%2C%20ci%20devii%E2%80%9D>

⁶ Pierre Bourdieu (2017). *Dominația masculină*, Editura ART, ISBN: 9786067104899.

⁷ Judith Butler (1999). *Gender Trouble*, Routledge, New York and London.

ca indivizi, au potențial egal într-o varietate de roluri dacă mediul social le oferă șanse egale.

Iris Marion Young a elaborat în *Justice and the Politics of Difference* (1990)⁸ teoria **opresiunii structurale**. Ea identifică cinci „fețe ale opresiunii”: exploatarea, marginalizarea, lipsa de putere, imperialismul cultural și violența. Stereotipurile de gen contribuie la toate aceste forme:

Exploatare: femeile sunt adesea concentrate în munci prost plătite, în concordanță cu stereotipurile despre „profesiile potrivite”.

Marginalizare: femeile sunt subreprezentate în politică și funcții de conducere.

Imperialism cultural: cultura dominantă prezintă bărbatul ca normă și femeia ca excepție sau ornament.

Violență: stereotipurile despre supunerea feminină contribuie la toleranța față de violența domestică.

Pentru Young, **justiția de gen** necesită nu doar eliminarea discriminării formale, ci și **reformarea structurilor sociale care produc stereotipuri**.

Strategii și politici publice

În România, eforturile instituționale de combatere a stereotipurilor de gen s-au concretizat în principal prin cadrul legislativ și strategiile naționale pentru egalitatea de șanse. **Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse între femei și bărbați**, adoptată încă din 2002 și ulterior republicată și amendată, reprezintă pilonul legislativ central în acest domeniu. Această lege definește explicit conceptele-cheie și interzice discriminarea bazată pe sex în toate sferele vieții publice⁹. Relevant pentru tema stereotipurilor, Legea 202/2002 oferă o definiție legală a *stereotipurilor de gen* (preluată și în strategiile ulterioare): „sisteme organizate de credințe și prejudecăți privind atribuțiile și caracteristicile, precum și rolurile pe care le au sau ar trebui să le îndeplinească

⁸ **Young, I. M.** (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

⁹ Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse între femei și bărbați

femeile și bărbații". Mai important, legea instituie obligații concrete pentru autorități în vederea eliminării stereotipurilor. De pildă, în domeniul educației, **Ministerul Educației** are responsabilitatea de a asigura formarea și informarea cadrelor didactice la toate nivelurile pe tema egalității de șanse și de a **promova programe școlare, manuale și ghiduri care să excludă discriminarea pe bază de sex și modelele stereotipe negative privind rolul femeilor și bărbaților în viața publică și de familie**¹⁰. Acest articol (Art. 15 din lege) impune, așadar, revizuirea materialelor educaționale astfel încât ele să nu perpetueze prejudecăți de gen, reflectând o recunoaștere oficială a influenței educației în formarea mentalităților. De asemenea, în sfera mass-media și publicitate, legea prevede interdicții clare: **agențiile de publicitate** și mass-media au obligația de a respecta principiul egalității de gen și **de a nu utiliza stereotipuri de gen în producțiile publicitare**. Această prevedere, introdusă printr-o modificare în 2015 a legii, urmărește să reducă reprezentările sexist-stereotipe în reclamele difuzate publicului larg, dat fiind impactul puternic al acestora asupra imaginarului colectiv.

Pe lângă Legea 202/2002, cadrul strategic național s-a consolidat printr-o serie de **strategii și planuri naționale** pentru egalitatea de șanse. Un document important a fost *Planul Național de Acțiune pentru Egalitatea de Șanse* (PNAES), implementat de Agenția Națională pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați (ANES), care a detaliat măsuri interinstituționale. Ulterior, Guvernul României a aprobat strategii multianuale, integrate cu domeniul prevenirii violenței domestice. De exemplu, **Strategia națională privind promovarea egalității de șanse și prevenirea violenței domestice 2018–2021**, adoptată prin HG nr. 365/2018, a inclus printre direcțiile prioritare și *combaterea stereotipurilor de gen*. Aceeași direcție este amplificată în **Strategia națională pentru perioada 2022–2027**, recent adoptată (HG nr. 1547/2022), care pornește de la premisa că stereotipurile de gen constituie „*sursa primară pentru inegalitățile pe criteriul de sex*” și că eliminarea lor este esențială. Aceste strategii subliniază necesitatea unor acțiuni coordonate în

¹⁰ Idem.

educație, pe piața muncii și în viața publică pentru schimbarea percepțiilor tradiționale. Spre exemplu, Strategia 2022–2027 identifică explicit *persistența stereotipurilor de gen în educație* ca problemă majoră și propune intervenții timpurii: „stereotipurile și prejudecățile privind rolurile sociale ale femeilor și bărbaților trebuie contestate și deconstruite prin politici adecvate în domeniul educației, începând cu învățământul primar, până la formarea continuă”¹¹. În acest sens, a fost recunoscut caracterul fundamental al educației: măsurile anti-stereotip din școli au efecte pe termen lung asupra tuturor sferelor vieții sociale. Un pas concret a fost introducerea, în 2019, a unui criteriu privind **promovarea nediscriminării** (inclusiv pe bază de gen) în grila de evaluare a manualelor școlare, ceea ce obligă autorii și evaluatorii de manuale să elimine conținutul discriminator sau stereotip. Totuși, implementarea acestor prevederi nu este instantanee – de exemplu, ordinul de ministru care să pună efectiv în practică noul criteriu pentru manuale încă era în așteptare la momentul evaluărilor strategiei, semn că există provocări birocratice și rezistențe.

Alte politici publice relevante includ măsuri legislative și instituționale de stimulare a egalității de gen, cu impact indirect asupra stereotipurilor. Legea 202/2002 impune instituțiilor publice și firmelor mari (peste 50 de angajați) să desemneze responsabili sau *experți în egalitate de șanse*, care au între altele atribuția de a analiza periodic dacă practica organizației perpetuează inegalități sau stereotipuri și de a recomanda soluții¹². Acest mecanism creează premisele ca factorii de decizie să fie sensibilizați și să corecteze eventualele prejudecăți instituționale (de exemplu, anunțuri de angajare cu preferințe de gen, sau repartizarea internă a sarcinilor pe criterii tradiționale). De asemenea, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD), organism autonom, joacă un rol în sancționarea expresiilor și comportamentelor discriminatorii bazate pe gen, inclusiv a celor care vehiculează stereotipuri degradante. În ultimii ani, România a adoptat și legislație în domenii conexe ce pot influența stereotipurile: de exemplu, transpunând

¹¹ Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1239 bis/22.XII.2022.

¹² Ibidem.

Directiva UE privind echilibrul viață profesională-viață privată, s-a extins durata concediului paternal plătit și s-au încurajat politicile de concediu parental pentru tați, măsuri menite să încurajeze implicarea bărbaților în îngrijirea copiilor și să atenueze stereotipul conform căruia creșterea copiilor este exclusiv “treaba mamei”. La nivel guvernamental, ANES a derulat campanii de conștientizare publică (prin conferințe, spoturi, parteneriate media) privind egalitatea de gen, unele vizând direct combaterea prejudecăților – de exemplu, promovarea femeilor în STEM sau a tăților implicați în viața de familie ca modele pozitive. Deși impactul acestor campanii este dificil de măsurat imediat, ele fac parte din setul de instrumente prin care statul semnalizează schimbarea normelor sociale.

În ansamblu, strategiile și politicile publice din România recunosc explicit necesitatea combaterii stereotipurilor de gen și stabilesc un cadru legal și programatic pentru aceasta. Provocarea rămâne implementarea efectivă și schimbarea reală a mentalităților: adoptarea legilor și strategiilor este doar primul pas, care trebuie urmat de alocarea de resurse, monitorizare și voință politică constantă pentru a-și atinge obiectivele. În secțiunile următoare vom examina cum societatea civilă a venit în completarea acestor eforturi și vom prezenta exemple concrete de inițiative care încearcă să traducă în practică dezideratul eliminării stereotipurilor.

Inițiative civice și ale organizațiilor neguvernamentale

Societatea civilă din România a jucat un rol activ în promovarea egalității de gen și în derularea unor proiecte menite să combată stereotipurile la nivelul comunităților, al educației, al mediului profesional sau al mass-media. Numeroase **organizații neguvernamentale (ONG)** specializate pe drepturile femeilor, combaterea violenței de gen sau educație non-formală au implementat campanii și programe inovatoare, adesea cu sprijin extern (granturi UE, fonduri norvegiene etc.), care completează acțiunile statului. Unul dintre aspectele cele mai vizate de ONG-uri a fost **educația și tineretul**, pornind

de la premisa că schimbarea percepțiilor se face mai ușor de la vârste fragede. De pildă, Asociația pentru Libertate și Egalitate de Gen (A.L.E.G.) a derulat proiectul **GenderED – Combaterea stereotipurilor de gen în educație și consilierea în carieră**, un program european implementat în România, Cipru, Italia și Lituania. Prin acest proiect, s-au identificat atitudinile și comportamentele din școli care perpetuează stereotipuri, implicând atât cadre didactice, cât și elevi, și s-au propus instrumente de formare pentru profesori. O analiză realizată de A.L.E.G. în 2018 a relevat că stereotipurile de gen sunt prezente în mediul școlar românesc – de la remarci și limbaj folosite de profesori în clasă, până la modul în care profesorii ghidează diferit fete și băieți în orientarea profesională¹³. Această constatare a stat la baza unor ateliere și training-uri organizate de ONG în licee, menite să crească gradul de conștientizare atât la profesori (pentru a-și examina propriile prejudecăți involuntare), cât și la elevi (pentru a-i încuraja să-și urmeze interesele vocaționale dincolo de clișeele de gen). GenderED este un exemplu de bună practică de intervenție preventivă: în loc să aștepte ca stereotipurile să producă mai târziu inegalitate în piața muncii, abordează problema la sursă, în educație, cultivând modele alternative (de ex. fete pasionate de tehnologie, băieți interesați de profesii de îngrijire) și oferind *role models* diversificate.

Un alt palier important al inițiativelor civice îl reprezintă **prevenirea violenței de gen și sprijinul pentru victime**, domeniu în care stereotipurile despre rolurile de gen și relațiile de putere au un impact direct. ONG-urile au dezvoltat programe educative adresate tinerilor privind relațiile sănătoase, consiliere pentru victime și campanii de conștientizare a publicului larg. De exemplu, Asociația A.L.E.G. (menționată mai sus) și Centrul FILIA din București au organizat ateliere în școli și universități despre prevenirea hărțuirii și violenței sexuale, demontând mituri și stereotipuri care adesea culpabilizează victima (de tipul “ea a provocat, prin ținută sau comportament”). În mediul rural, Fundația Centrul de Mediere și Securitate Comunitară (CMSC) a derulat proiecte de informare a femeilor cu privire la drepturile lor

¹³ Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1239 bis/22.XII.2022.

și a implicat lideri locali (inclusiv preoți sau polițiști) pentru a combate stereotipul conform căruia “problemele din familie trebuie tolerate de dragul copiilor”. Astfel de inițiative civice contribuie la schimbarea mentalităților la firul ierbii, acolo unde politicile naționale pot părea abstracte.

În domeniul **mass-media și publicitate**, organizații precum **Centrul Parteneriat pentru Egalitate (CPE)** sau **ActiveWatch** au monitorizat reprezentarea de gen și au semnalat public derapajele sexiste. De exemplu, s-au făcut rapoarte despre felul în care femeile apar în reclame și emisiuni TV (adesea hiper-sexualizate sau în roluri stereotipe de casnice), punând presiune pe industrie pentru autoreglementare. Colaborarea dintre ONG-uri și Consiliul Național al Audiovizualului (CNA) a dus la discutarea unui *cod de bune practici* pentru promovarea imaginii echilibrate a femeilor și bărbaților în audiovizual. De asemenea, campanii publice independente, susținute de societatea civilă, au încercat să schimbe narațiunile din spațiul media: de exemplu, campania **“Femeile pot reuși în orice domeniu”** a prezentat portrete de femei lider în profesii considerate “masculine” (IT, construcții, politică), contracarând prejudecata limitativă. Pe de altă parte, au existat inițiative media de tipul **“Și băieții plâng”**, menite să rupă stereotipul conform căruia bărbații trebuie să fie mereu duri și să nu-și arate vulnerabilitatea – mesaje importante și pentru implicarea bărbaților în eforturile de egalitate.

Nu în ultimul rând, **ONG-urile au oferit servicii de consiliere și sprijin** care au rolul de a diminua efectele stereotipurilor asupra indivizilor. Centre de consiliere psihologică pentru fete și femei care se confruntă cu discriminare sau violență (precum centrul AnA – Societatea de Analize Feministe, din București, sau grupurile de suport coordonate de organizația *Necuvinte* pentru supraviețuitoarele violenței) ajută la reconstrucția încrederii în sine și la depășirea “vina” pe care societatea adesea o inoculează victimelor. În mediul corporate, organizații precum **Professional Women’s Network** și **Asociația pentru Dezvoltarea Antreprenoriatului Feminin** au derulat programe de mentorat și coaching pentru femei, încercând să contracareze “plafonul de sticlă” și să combată stereotipul auto-limitativ conform căruia femeile ar fi mai puțin potrivite pentru roluri de conducere. Aceste inițiative

din sfera neguvernamentală, fie că abordează educația, violența, media sau empowerment-ul economic, au în comun efortul de a schimba atitudini și de a oferi exemple pozitive. Adesea, ele preiau din teren semnalele și nevoile reale (lucrând direct cu comunități, tineri, victime, instituții locale) și vin cu soluții adaptate, pe care apoi încearcă să le extindă sau să le propună spre adoptare și la nivel de politici publice.

Studii de caz

Pentru a ilustra în mod concret modul în care pot fi combătute stereotipurile de gen, vom prezenta câteva **studii de caz** relevante din România, din sectoare diferite – educațional, social, corporativ – unde intervențiile au condus la rezultate sau bune practici notabile.

1. Programul GenderED – egalitatea de gen în educație și orientare în carieră. Un exemplu elocvent de intervenție focalizată îl reprezintă proiectul *GenderED*¹⁴ (implementat în jurul anului 2018) de către A.L.E.G. în parteneriat cu organizații din alte trei țări UE. Obiectivul principal a fost investigarea influenței stereotipurilor asupra alegerilor școlare și profesionale ale elevilor de liceu și elaborarea de instrumente pentru profesori și consilieri școlari. **Constatarea-cheie a studiului GenderED** în România a fost că *stereotipurile de gen sunt omniprezente în atitudinea cadrelor didactice și a elevilor, afectând modul în care fetele și băieții își proiectează viitorul*. Profesorii, fără intenție, au uneori tendința de a încuraja elevii în direcții diferite pe baza genului – de exemplu, să laude fetele pentru meticulozitate și băieții pentru spirit analitic, sau să sugereze fetelor cariere “potrivite pentru femei” (precum asistentă medicală, învățătoare) iar băieților cariere “bărbătești” (IT-ist, inginer)¹⁵. De asemenea, s-a observat că limbajul din manuale și din clasă încă abundă în

¹⁴ Camelia Proca, Eniko Gall, 2018, GENDERED: Combatting gender stereotypes in education and career guidance, National Diagnostic Report Romania, Association for Liberty and Equality of Gender - A.L.E.G.

¹⁵ Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1239 bis/22.XII.2022.

clișee (ex. exerciții din manual în care mama gătește, tata citește ziarul). Ca urmare, GenderED a elaborat un **ghid de bune practici** pentru profesori, cu recomandarea de a folosi exemple neutre sau non-stereotipe (femei matematiciene, bărbați asistenți sociali etc.), de a încuraja toți elevii egal către științe și umaniste în funcție de aptitudini reale, și de a fi conștienți de propriile bias-uri. În paralel, elevii au participat la ateliere unde au discutat despre cum iau naștere stereotipurile și cum îi pot limita; mulți au raportat că a fost prima dată când au conștientizat că anumite alegeri pe care le considerau “ale lor” erau de fapt influențate de așteptările altora. Programul a avut și o componentă de **campanie online**, unde tineri de succes din domenii atipice pentru genul lor (de ex. o fată studentă la Politehnică, un băiat absolvent de Asistență Socială) au fost prezentați pe rețele sociale, sub mesajul “Urmează-ți pasiunea, nu un rol prestabilit”. Impactul GenderED a fost notabil la nivel local – în școlile pilot s-au înregistrat schimbări atitudinale, profesorii au inclus la ore discuții despre egalitate, iar unele eleve au declarat că se simt mai motivate să urmeze cariere STEM. Acest studiu de caz demonstrează eficiența intervențiilor focalizate în școli, care pot fi extinse la scară mai largă prin politicile Ministerului Educației (spre exemplu, integrarea modulului de formare despre egalitatea de gen în programele naționale de perfecționare a profesorilor, așa cum prevede deja legea¹⁶).

2. Proiectul “Școala pentru Toți” – educație incluzivă și nediscriminatorie. Un alt exemplu relevant provine tot din sfera educațională, dar cu un accent mai larg pe incluziune socială, ce implică adresează și stereotipurile de gen. “Școala pentru Toți” a fost inițial o linie de finanțare din fonduri europene (Programul Operațional Capital Uman) lansată în 2017, prin care zeci de școli din comunități defavorizate (rurale, cu populație romă, zone urbane sărace) au implementat proiecte de combatere a abandonului școlar și de creștere a accesului la educație de calitate. Deși nu viza exclusiv dimensiunea de gen, acest program a promovat **școala incluzivă**, fără discriminare, ceea ce a presupus și adresarea prejudecăților legate de rolurile fetelor și

¹⁶ Idem.

băieților în comunitățile tradiționale. În multe sate, de exemplu, fetele rome erau așteptate să abandoneze școala devreme pentru a se mărita, iar băieții să muncească de tineri, ambele situații fiind alimentate de stereotipuri de gen și cutume. Prin *Școala pentru Toți*, ONG-uri partenere au colaborat cu școlile și au organizat **campanii locale de conștientizare**: au invitat părinții la ședințe unde s-a discutat despre egalitatea de șanse, s-au adus membri ai comunității (femei și bărbați) care au reușit profesional tocmai pentru că și-au continuat educația, sfidând rolurile tradiționale. De asemenea, profesorii din aceste școli au beneficiat de cursuri privind **managementul diversității în clasă**, incluzând și perspective de gen – de exemplu, cum să se asigure că atât fetele cât și băieții participă activ la ore, că temele și proiectele nu întăresc stereotipuri (să evite împărțirea automată a sarcinilor “băieții mută băncile, fetele fac curat” etc.). Un element inovator al multor proiecte “Școala pentru Toți” a fost crearea de **cluburi ale fetelor** (unde tinerele discutau despre visele lor profesionale, despre sănătate reproductivă, despre drepturile lor) și **cluburi ale băieților** (unde s-a pus accent pe valori precum respectul față de colegi, responsabilitate și implicare familială – contracarând ideea toxică de masculinitate dominatoare). Rezultatele acestor intervenții s-au concretizat în scăderea ratei de abandon școlar în comunitățile țintă și într-o vizibilă schimbare de atitudine: cadrele didactice au raportat că părinții au devenit mai deschiși să își susțină fiicele să continue studiile, iar elevii băieți s-au arătat mai receptivi la activități considerate anterior “de fete” (cum ar fi cercurile de literatură sau implicarea în activități de îngrijire a spațiului școlii). *Școala pentru Toți* ilustrează așadar cum o politică de incluziune largă poate integra componenta de gen, obținând beneficii în depășirea stereotipurilor acolo unde acestea păreau foarte puternice, prin implicarea comunității și crearea unui mediu școlar sigur și egalizator pentru toți copiii.

3. Campania HeForShe România – implicarea bărbaților în promovarea egalității. La nivel global, inițiativa *HeForShe*, lansată de ONU Femei, a devenit emblematică pentru mobilizarea bărbătească în sprijinul drepturilor

femeilor. În România, campania **HeForShe**¹⁷ a prins contur începând cu 2015, prin evenimente publice, parteneriate cu universități și instituții, și susținerea unor personalități masculine. Ideea centrală a fost aceea de a **angaja bărbații ca aliați** în demontarea stereotipurilor și a inegalităților de gen, nu doar ca observatori pasivi. Un studiu de caz semnificativ este parteneriatul cu mediul universitar: Universitatea din București și SNSPA au organizat anual, sub egida HeForShe, conferințe și dezbateri unde lideri de opinie bărbați (profesori, jurnaliști, activiști) au vorbit deschis despre cum stereotipurile de gen i-au afectat și pe ei sau pe femeile din viața lor, și de ce consideră esențial să se implice. Acest tip de discurs – bărbați recunoscând că, de pildă, *“munca domestică nu este ajutor pe care bărbatul îl oferă femeii, ci responsabilitate comună”* – a avut un impact puternic, fiind preluat și în media. Totodată, campania HeForShe România a inclus și acțiuni simbolice, precum *marșuri ale bărbaților împotriva violenței domestice* (unde grupuri de bărbați și băieți au defilat purtând pancarte cu mesaje de susținere a femeilor și fetelor) sau *flashmob-uri* de conștientizare în spații publice. O altă componentă a fost **implicarea corporațiilor**: companii multinaționale din România (ex. din IT și sectorul financiar) au aderat la principiile HeForShe, organizând în interiorul firmelor sesiuni de discuții despre cum pot angajații bărbați să sprijine colegelor o carieră fără bariere sau cum pot combate glumele sexiste la locul de muncă. Deși campania HeForShe are un caracter preponderent voluntar și de comunicare, ea a reușit să creeze o rețea de susținători și să aducă în spațiul public figura bărbatului feminist, contracarând un stereotip nociv conform căruia egalitatea de gen ar fi doar “treaba femeilor”. România având un context tradițional, mesajul HeForShe – că *egalitatea beneficiază tuturor* și că și bărbații au de câștigat prin depășirea rolurilor rigide – a fost unul necesar. Succesul campaniei se măsoară nu în indicatori imediat cuantificabili, ci în schimbarea treptată a discursului public: de exemplu, în media apar tot mai frecvent tați implicați ca modele (tăți care își iau concediu paternal, bărbați care vorbesc despre importanța educației de gen), ceea ce în urmă cu un deceniu era rar.

¹⁷ Campania HeForShe România, <https://www.mae.ro/node/43111>

4. Diversitate și egalitate de gen în companii – Carta Diversității și politici interne. Și mediul de afaceri din România a început în ultimii ani să își asume un rol în promovarea egalității de gen, impulsionat atât de responsabilitatea socială corporativă, cât și de dovezile că diversitatea aduce beneficii economice. Un reper important a fost lansarea **Cartei Diversității din România**¹⁸ (2018), o inițiativă la nivel european, care invită companiile să semneze un angajament formal de respectare și promovare a diversității la locul de muncă – incluzând diversitatea de gen. Zeci de angajatori majori din România (din sectorul bancar, IT, telecom, producție) au aderat la cartă, asumându-și obiective precum: creșterea reprezentării femeilor în poziții de conducere, eliminarea stereotipurilor din practicile de recrutare și evaluare, egalitate salarială și cultură organizațională incluzivă. Un exemplu concret este compania **Vodafone România**, care încă din 2019 a introdus o politică generoasă de concediu parental plătit pentru tați (4 luni, similar cu concediul de maternitate al mamelor) – o măsură menită să încurajeze tații să participe la creșterea copiilor și să reducă stigmatul din jurul bărbaților care își iau concediu paternal. Implementarea acestei politici a dus la o creștere semnificativă a numărului de tați din companie care au optat pentru concediu parental, ceea ce nu doar a avut beneficii în viața familială, dar a și transmis un mesaj puternic în interiorul organizației că **egalitatea de gen este valorificată**. Un alt exemplu vine din industria IT: compania **Accenture România** a demarat un program intern de mentorat prin care angajatele din poziții junior sunt îndrumate de manageri seniori (femei și bărbați) pentru a-și dezvolta cariera, urmărindu-se creșterea ponderii femeilor în roluri tehnice avansate și leadership. Concomitent, au fost organizate workshop-uri de **unconscious bias training** pentru toți managerii, pentru a-i ajuta să conștientizeze și să elimine prejudecățile involuntare în gestionarea echipei (de exemplu, tendința de a delega mai degrabă bărbaților proiectele de anvergură tehnologică, și femeilor sarcini de coordonare administrativă – un tipar observat inițial în analiză). Rezultatele acestor eforturi se traduc treptat în cifre: unele

¹⁸ Carta Diversității din România, <https://www.cartadiversitatii.ro/>

companii raportează anual îmbunătățiri, cum ar fi creșterea procentului de femei în funcții de conducere de la 20% la 30% sau reducerea fluctuației de personal feminin (semn că mediul devine mai prietenos pentru cariera lor). Desigur, nu toate companiile se mișcă în același ritm, însă fenomenul este încurajator: **sectorul privat** devine partener în combaterea stereotipurilor, arătând prin exemplul organizațional că abilitățile și competențele nu țin de gen. Astfel de studii de caz corporative completează tabloul intervențiilor anti-stereotip din România, arătând că schimbarea vine și din interiorul economiei, nu doar prin reglementări externe.

În concluzie, aceste studii de caz – de la sala de clasă la marșul stradal și până la sala de ședințe a corporațiilor – evidențiază că există multiple căi de a acționa contra stereotipurilor de gen. Fiecare context necesită abordări specifice, însă elementul comun este **implicarea și angajamentul** actorilor relevanți (profesori, părinți, lideri, angajați obișnuiți) în a contesta status quo-ul. Experiențele pozitive din aceste exemple pot servi drept modele de extins și replicat pe o scară mai largă.

Recomandări

Având în vedere analiza de mai sus, devine clar că lupta împotriva stereotipurilor de gen trebuie să fie una continuă, multidimensională și colaborativă. În încheiere, putem formula câteva **recomandări și direcții de acțiune viitoare** pentru România, bazate pe lecțiile învățate și pe orientările experților internaționali:

Întărirea educației de gen în școli: Introducerea sistematică a educației pentru egalitatea de gen în curriculumul național, începând de la ciclul primar și până la liceu. Aceasta nu înseamnă un curs separat neapărat, ci integrarea temelor de gen în diferite discipline (istorie – prezentarea contribuțiilor ambelor sexe; biologie – discuții despre diferențele sex vs. gen; educație civică – drepturi egale etc.). De asemenea, elaborarea de materiale didactice adiționale (ghiduri, studii de caz, jocuri educative) care să ajute profesorii

să abordeze stereotipurile într-un mod adaptat vârstei elevilor. Un accent special trebuie pus pe formarea cadrelor didactice: **training-uri obligatorii periodice** pe tema egalității de șanse și a diversității, astfel încât profesorii să devină agenți ai schimbării, nu transmisători involuntari ai prejudecăților. România ar putea urma exemplul altor state sau recomandările UE, care subliniază includerea perspectivei de gen în toate nivelurile educației și formării. În plus, parteneriatele școală-comunitate trebuie consolidate: părinții informați și implicați vor susține mai ușor mesajele anti-stereotip transmise la clasă.

Formare profesională și sensibilizare la locul de muncă: Companiile și instituțiile publice ar trebui încurajate – prin stimulente sau obligații legale – să ofere programe de formare privind **combaterea stereotipurilor și bias-urilor inconștiente** pentru angajați, în special pentru cei cu funcții manageriale. Aceasta poate include ateliere despre diversitate, ghiduri de limbaj și comportament incluziv, precum și promovarea unor politici interne clare (de exemplu, proceduri de raportare a hărțuirii sau glumelor sexiste). Pe lângă instruire, **mentoratul și rețelele de sprijin** la locul de muncă pot ajuta la depășirea efectelor stereotipurilor în carieră: femeile aflate la început de drum pot fi mentorate de persoane cu experiență, demontând astfel atât stereotipul lipsei de potențial, cât și autocenzura aspirațiilor. Statul poate sprijini aceste inițiative private prin recunoașterea companiilor model (premieri anuale pentru egalitate de șanse, *label-uri* de “Angajator sensibil la gen” etc.), creând o competiție pozitivă în rândul angajatorilor.

Politici publice de echitate pro-activă: Dincolo de aplicarea strictă a principiului nediscriminării, este nevoie de politici care să accelereze atingerea unei **reprezentări echilibrate** a genurilor în sferele decizionale și pe piața muncii. Aici putem include discuția despre *cotă de gen* sau ținte asumate pentru prezența femeilor în politică și administrație. România are în continuare un procent scăzut de femei în Parlament și în guvern (~20% sau sub, variind pe legislaturi), ceea ce perpetuează și la nivel simbolic ideea că “bărbații fac politica”. Partidele politice și instituțiile pot adopta mecanisme voluntare (liste alternante femei-bărbați, de exemplu) sau se poate legifera

obligativitatea unor procente minime de reprezentare, măsură care s-a dovedit eficientă în alte țări europene pentru a sparge inerția stereotipurilor de leadership. În mediul economic, o atenție deosebită trebuie acordată **sectorului STEM și celui de îngrijire**: continuarea programelor de încurajare a fetelor în IT, inginerie (prin burse, cluburi de robotică pentru fete, modele feminine în tehnologie mediatizate) și a bărbaților în profesii educaționale și sociale (campanii de tipul “Mai mulți educatori și asistenți medicali bărbați”, care să sublinieze valoarea acestor meserii și pentru bărbați). De asemenea, politicile de echilibru între viața profesională și privată sunt cruciale: extinderea infrastructurii de creșe și grădinițe, precum și stimulente pentru concediul paternal, astfel încât tot mai mulți tați să participe la creșterea copiilor – acestea vor reduce penalizarea de carieră a femeilor și vor normaliza rolul bărbatului ca părinte activ, slăbind stereotipul “tatăl aduce banii, mama crește copiii”.

Implicarea bărbaților și băieților în efortul de schimbare: Orice strategie de succes trebuie să îi includă și pe cei care istoric au fost priviți ca “beneficiari” ai privilegiilor de gen – bărbații. Implicarea lor nu doar că adaugă forță numerică mișcării pentru egalitate, dar contribuie și la schimbarea culturii masculine din interior. Astfel, programe de tipul **HeForShe** ar trebui extinse și susținute oficial (de exemplu, prin includerea în strategia națională a unor ținte de participare masculină la evenimente dedicate egalității). În școli, *educația de gen pentru băieți* este la fel de importantă ca pentru fete: curriculum-ul ar trebui să cuprindă discuții despre *masculinitatea pozitivă*, empatie și respect, pentru a contracara presiunile toxice de conformare la un ideal de “bărbat dur” care respinge egalitatea. În comunitate, liderii de opinie bărbați – artiști, sportivi, clerici progresiști – pot fi cooptați drept ambasadori ai mesajului anti-stereotip, astfel încât acesta să ajungă la un public cât mai larg și divers. De pildă, implicarea preoților ortodocși (având în vedere influența Bisericii în România) în transmiterea mesajului că femeia trebuie respectată ca egal al bărbatului ar putea avea un impact considerabil în mediile tradiționale.

Continuitate și monitorizare sistematică: Nu în ultimul rând, se recomandă ca eforturile de combatere a stereotipurilor să fie **continue și monitorizate**. Aici intervine rolul statului de a colecta date și a evalua progresul. Institutul Național de Statistică (INS) ar putea extinde colectarea de date segregate pe gen în sectoare variate și chiar sondaje de opinie privind atitudinile populației față de rolurile de gen, pentru a măsura evoluția mentalităților (ex. procentul celor care cred încă în afirmații de tipul “femeile sunt mai potrivite la treburile casnice” în 2025 față de 2015). ANES și alte instituții ar trebui să publice rapoarte periodice privind implementarea măsurilor anti-stereotip din strategiile naționale (de exemplu, câte manuale au fost revizuite, câți profesori formați, câte campanii desfășurate și cu ce acoperire). O monitorizare riguroasă permite identificarea zonelor unde progresul e lent și adaptarea politicilor. De asemenea, colaborarea cu instituții europene precum EIGE poate oferi expertiză și comparabilitate – indicele egalității de gen al EIGE sau studiile Eurobarometru pe tema egalității pot servi ca benchmark și motivație pentru accelerarea eforturilor acolo unde România este mult în urmă față de media UE.

Concluzii

În sinteză, combaterea stereotipurilor de gen în România necesită un **ansamblu coerent de măsuri** educaționale, legislative, economice și culturale. Este un proces de durată, ce presupune schimbarea modului în care gândim și acționăm la nivel colectiv. Exemplele discutate arată că schimbarea este posibilă și că există deja o bază pe care se poate clădi – legi, strategii, inițiative locale de succes. Provocarea constă în a scala aceste intervenții și a le susține pe termen lung, până când ideile preconceptuate despre ce pot sau trebuie să facă femeile și bărbații devin relicve ale trecutului. Doar printr-un efort conjugat – al statului, al societății civile, al mediului privat și al fiecăruia dintre noi ca cetățeni – putem spera ca noile generații să crească într-o societate românească în care potențialul unei persoane nu mai este nici limitat, nici

definit de genul său. Prin astfel de strategii și inițiative, România se alătură demersului global de construire a unei lumi mai juste, în care egalitatea de șanse devine realitate trăită, nu doar principiu afirmat.

Bibliografie

1. Beauvoir, S. de (1949/2011). *Al doilea sex*. București: Editura Univers.
2. Bourdieu, P. (2017). *Dominația masculină*, Editura ART, ISBN: 9786067104899
3. Butler J., (1999). *Gender Trouble*, Routledge, New York and London.
4. Campania HeForShe România, <https://www.mae.ro/node/43111>
5. Carta Diversității din România, <https://www.cartadiversitatii.ro/>
6. Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse între femei și bărbați.
7. Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1239 bis/22.XII.2022.
8. Pîrvan-Jenaru, D., *Simone de Beauvoir – a deveni femeie*, LaPunkt, <https://www.lapunkt.ro/2014/03/simone-de-beauvoir-a-deveni-femeie/#:~:text=care%20a%20avut,nu%20te%20na%C8%99ti%2C%20ci%20devii%E2%80%9D>
9. Proca, C., Gall, E., (2018). *GENDERED: Combatting gender stereotypes in education and career guidance, National Diagnostic Report Romania*, Association for Liberty and Equality of Gender - A.L.E.G.
10. **Young, I. M.** (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Consecințele dramatice ale traficului de ființe umane asupra victimelor

The Dramatic Consequences of Human Trafficking on Victims

CARMEN PALAGHIA¹

Abstract

The social phenomenon of human trafficking is the subject of extensive debates at international, national, and regional levels, as its intensification has been observed. Among the most commonly encountered symptoms in victims of human trafficking are fear, panic attacks triggered by the anticipation that the trauma could recur at any moment, anxiety disorders, post-traumatic stress, and depression, which can escalate to suicidal thoughts or attempts-behavioral disorders such as aggression, feelings of irritability, anger, and alcohol and/or drug abuse, often seen as a way to cope with the trauma experienced. Authorized organizations are making sustained efforts to prevent and combat the phenomenon and to support victims through specialized interventions. The social worker, as the primary agent of intervention, must coordinate the multidisciplinary team with urgency and efficiency. They maintain constant and direct contact with the victims, prioritizing their safety, mediate the connection between victims and reference persons, make quick decisions in crisis situations, and continuously assess and update the needs of victims who have survived such traumatic events. For effective intervention, the social worker must understand the suffering caused by the traumatic experience of trafficking, which can be devastating. This suffering is characterized by the victim

¹ lecturer, PhD., "Alexandru Ioan Cuza" Univ. of Iași, Faculty of Philosophy and Social-Political Sciences, Department of Sociology and Social Work.

continuously experiencing intense stress caused by fear of threats of death or serious harm to themselves or their family.

Keywords: *feminism, human trafficking, vulnerability, Romania*

Introducere

Într-o analiză a acestui fenomen contemporan, profesor C. Gavriluță (2017) relevă modul în care “capii rețelelor de trafic” își exercită controlul conturând profilul traficantului care își impune autoritatea și puterea asupra victimelor. Se remarcă utilizarea de strategii subtile și extrem de eficiente prin care corpurile victimelor aservesc unui regim instituit de rețeaua de traficanți care își dezvoltă propriile metode de stăpânire a corpurilor victimelor, urmărind în permanență același interes mercantil: obținerea de profituri cât mai mari și continuitatea “afacerii”. Ei stabilesc norme, reguli și pedepse, reducând victimele la condiția de sclavi; victimele devin servile, manipulate și constrânse să asculte de stăpânul traficant, transformat în unica autoritate ce pedepsește aspru o eventuală nesupunere. Este un mijloc de dominare pentru traficant care utilizează practici, tactici și strategii extrem de diverse și eficiente, care urmăresc menținerea victimei în exploatare pentru o perioadă cât mai mare de timp. Mecanismul de control și supunere prezent vine în sprijinul dezvoltării unor veritabile rețele sociale în cadrul cărora funcționează și se reproduc comportamentele infracționale care angrenează atât victimele cât și pe traficanți.

Victimele ajung în situația în care își pierde controlul asupra propriului corp și acceptă autoritatea traficantului, concomitent cu pierderea propriei identități. Este un context în care corpul victimei devine o marfă care se află în posesia traficantului și este folosit după “bunul plac” al acestuia și nu sunt puține cazurile în care traficantul nu ezită să utilizeze strategii de subminare a stimei de sine prin “instrumentarea corpului”, sechestrare, vătămări corporale grave, violuri și alte practici mult mai grave, pe care organizațiile

non guvernamentale care lucrează cu victimele supraviețuitoare, le aduc la cunoștință publicului larg. Traficanții se folosesc și de droguri în acest întreg “ritual de integrare a victimei într-o altă lume”, în care corpul devine agentul principal al acestei transformări.

Profesor C. Gavriluță detaliază în cartea *Negativul Cotidianului* (p. 225), modul în care succesiunea acestor “ritualuri” de-a lungul multor zile își datorează eficiența unei “arhitectonici” a gesturilor, senzațiilor, percepțiilor, care dau forță actorului și care îl “eliberează” de un efort prea mare de vigilență în derularea diferitelor secvențe ale vieții.

Persoanele care traficează victimele din țara noastră, așa numiții „caporali”, sunt fără scrupule și speculează vulnerabilități precum nevoia unei persoane de resurse financiare; devin prietenoși, se oferă să le sprijine cu împrumuturi de bani, după care le constrâng să muncească pentru „achitarea datoriilor”. Fetele recrutate ajung să confunde dependența de droguri cu dragostea pe care consideră că o au față de recrutor; lucru care ajută mult traficanții în maleficul demers în care urmăresc crearea atașamentului traumatic, instalarea dependenței de agresor și facilitarea manipulării victimelor pentru a-și atinge interesele proprii.

Întrucât comportamentul agresorului din perioada de recrutare este fără cusur, victimele cred că au găsit partenerul perfect de cuplu; se creează o puternică legătură de încredere, dar când ajung în străinătate sunt exploatare sexual și începe o perioadă de „tortură” pentru ele. Specialiștii care lucrează direct cu victimele supraviețuitoare ale traficului de carne vie (Tăbușcă ș.a.) relevă faptul că dacă într-o perioadă de două-trei luni fetele nu sunt „scoase din trafic” este foarte greu să mai iasă din ghearele traficanților, întrucât este bine instalată deja dependența de droguri, creată puternic legătura traumatică, sindromul Stockholm; de asemenea, constrângerile merg până la amenințarea cu faptul că dacă nu se sacrifică ele, persoane dragi (frați sau surori mai mici) vor fi aduse în trafic sau membrii apropiați ai familiei vor fi uciși.

În cazul familiilor recrutate pentru muncă, sunt cazuri în care fetele acestor familii, care rămân singure, cunoscute de către traficanți ca fiind vulnerabile, sunt recrutate la rândul lor prin metoda „dragoste falsă” și ajung să

fie traficate. Există o vulnerabilitate a fetelor, victime ale bullying-ului, în fața traficului de ființe umane (Palaghia, 2024b). Traficul de ființe umane în România a devenit greu de depistat din cauza faptului că traficanții cunosc foarte bine legile sau au prieteni care le cunosc și știu să evite cu grijă și într-o manieră extrem de abilă, situațiile care îi pot duce în arest.

Dacă în urmă cu aproape două decenii fetele erau răpite, transportate peste graniță și vândute altor persoane, în prezent traficul de ființe umane este foarte greu de dovedit, întrucât, cu precădere după ce țara noastră a devenit membră a Uniunii Europene grupuri mici sau chiar numai indivizi, au devenit traficanți și și-au redus agresivitatea fizică față de victime, aplicând strategii coercitive mai subtile, menite să evite rebeliunea și să mărească durata de exploatare. Paradigma apropierei agresorului care joacă rolul salvatorului presupune că victima, în imaginația proprie justifică acțiunile acestuia. În cazurile de violență în care agresorul își exploatează partenera de cuplu, fetele preferă această formă de atașament (traumatic) decât să se întoarcă la familiile de origine, rămânând astfel să fie exploatate ani întregi. Sumele câștigate rămân întotdeauna în posesia și controlul agresorului.

Actorii implicați în traficul de ființe umane variază, de la persoanele care facilitează recrutarea victimelor, la traficanți și, mai ales la cei fără de care fenomenul nu ar mai putea exista: clienții, cumpărătorii, cei care plătesc pentru a obține astfel de „servicii” cu caracter promiscuu. Este remarcată totuși, o nouă tendință în recrutarea de tip „dragoste falsă”: „logodnicii au devenit mai buni”, unii le permit fetelor chiar să aibă carnet de conducere, să meargă la saloane de coafură și estetică, sunt duse de pe străzi în apartamente (le închiriază împreună, iar „logodnicul” pleacă de acasă atunci când trebuie să vină clienții); sigur, că traficanțul numit *logodnic*, poate fi un bărbat însurat care preferă o astfel de discreție care îi permite să apară în fața comunității ca o persoană onorabilă, demnă de încredere și nu ca un traficanț.

Sunt situații în care există o linie foarte fină între viața privată și infracțiune, iar specialiștii care lucrează în domeniul asistenței și protecției victimelor traficului de persoane, se află aproape în imposibilitatea de a interveni. Dificultatea extragerii victimelor din trafic este dată și de faptul că societatea

românească este obișnuită să le blameze, lucru care face mult mai dificilă re-integrarea psihosocială a acestora și facilitează retrafficarea. La victimă apare sindromul Stockholm, un atașament traumatic, un fel de sindrom al complicității în care agresorul o atrage; ea devine convinsă că este iubită, singura lui aliată, confidentă, persoană de încredere, care nu îl poate lăsa „la greu” și când toți ceilalți sunt împotriva lui.

În țara noastră sunt cazuri în care copiii au fost născuți în timpul exploatării sexuale, întrucât traficanții sunt atât de șireți și fără scrupule încât au început să se căsătorească cu victimele și să aibă copii, iar exploatarea se transformă astfel, într-o „afacere de familie” în care copilul este de obicei folosit pentru a cerși, cu precădere în țări în care se poate obține un profit mare (Pascoal, 2020). Traficul de persoane este în prezent un fenomen foarte greu de dovedit, întrucât victimele nu depun sau renunță la plângeri (Tăbușcă, 2024). Specialiștii cred că numărul de cazuri înregistrate descreește, pentru că fenomenul traficării fetelor și femeilor începe să devină invizibil, *iar victimele traficului de ființe umane pot să apară în statistici doar ca victime ale violenței domestice*, ca persoane care aleg să practice „cea mai veche meserie din lume” și o fac de bunăvoie.

Silvia Tăbușcă afirmă că rețelele din țara noastră sunt cunoscute ca fiind cele mai violente, depășindu-le pe cele asiatice și albaneze; sunt cazuri în care fetele sunt bătute timp de două – trei luni, fără nici un motiv, doar pentru a li se instala frica și sunt mărturii despre fete care au fost ucise. Astfel, din frică, fetele refuză să colaboreze cu autoritățile și rămân în exploatare. Practic, aflate în astfel de situații dramatice, aleg să supraviețuiască.

Țările de destinație pentru victimele din țara noastră sunt cu precădere, acelea în care prostituția este legalizată, precum: Germania, Marea Britanie, Italia, (pot fi duse chiar și în Suedia), întrucât, deși traficate, fetele sunt considerate de către autorități ca practicând „prostituție voluntară” și chiar dacă sunt razii, fetele sunt constrânse să nu se dea de gol și rămân astfel în sclavie (Tăbușcă, 2024). În cazul exploatării prin muncă, condițiile de lucru și de cazare „sunt îngrozitoare, exact ca acelea pe care le putem vedea în filmele cu sclavi”, iar atunci când o persoană refuză să se mai lase exploatată, traficanții

recurg la metode de constrângere precum: amenințările, înfometarea, deposizarea de bani, telefon, amenințarea cu moartea persoanelor dragi sau a unor persoane cu care lucrează, etc. Femeile exploatate prin muncă sunt de cele mai multe ori exploatate și sexual, iar în cazul în care rămân însărcinate au copiii vânduți în adopții europene sau sunt forțate să facă avorturi în condiții improprii (Palaghia, 2024 c).

Silvia Dumitrache afirmă că „traficul de mână de lucru vine la pachet cu traficul de persoane”, iar copiii și femeile exploatate în agricultură, „sfârșesc în trafic și în prostituție”. Femeile care cred că își lasă copiii în creșe și grădinițe, îi găsesc „bătuți și chinuiți”, când se întorc de la muncă; acele femei care își iau copiii cu ele, îi privează de posibilitatea de a mai merge la școală. Persoanele care traficează, așa numiții „caporali”, promet persoanelor exploatate prin muncă un salariu, dar este unul fictiv, pentru că nu ajunge niciodată la muncitori. Sunt situații în care sunt amenințați cu arme, bătuți crâncen și terorizați. Flămânzirea este cel mai des utilizată de traficanți, întrucât, după numai câteva zile, persoanele supuse unui astfel de tratament, sunt nevoite să meargă la muncă, pentru a primi masa zilnică, pentru un cost foarte mare. Soții femeilor exploatate sunt constrânși să accepte inclusiv exploatarea sexuală a soțiilor, fiind sechestrați, terorizați și constrânși să facă asta. Femeile însărcinate, ascunse de ochii lumii și fără identitate sunt „invizibile”, iar copiii lor nu mai merg la școală (Tăbușcă, 2024).

Cazuri de persoane traficate

Traficul de persoane a atins în ultimul timp dimensiuni îngrijorătoare, greu de imaginat și cu toate că guvernele țărilor care se confruntă cu acest fenomen, iau măsuri împotriva lui, datele statistice internaționale relevă faptul că în țara noastră nu numai că nu sunt înregistrate progrese, dar fenomenul a luat amploare. Fetele exploatate trec printr-o perioadă de obligare la prostituție și prin luni întregi de tortură, sunt bătute crâncen, drogate și supra-drogate. Ele devin dependente de agresori și cred în dragostea lor, indiferent de chinurile la care au fost supuse; cred că “logodnicul” lor a traficat toate

celelalte fete, dar pe ele le-a iubit; le este extrem de greu să recunoască că au fost traficate și exploatate. Multe victime prezumate, identificate în statele Uniunii Europene, nu sunt recunoscute de către autoritățile din țara noastră, de exemplu un număr mare de copii repatriați care comiteau furturi, nu sunt recunoscuți ca victime ale traficului de persoane. Există cazuri de victime exploatate sexual în alte țări care în țara noastră sunt recunoscute ca fiind prostituate, nu traficate (exemplu: o victimă drogată și bătută până când a ajuns să își “accepte soarta” în perioada repatrierii, fiind blamată atât de societate, cât și de autorități). Protecția victimelor este extrem de deficitară; ele nu sunt protejate de rețele în timpul procesului penal (Tăbușcă, 2024).

Cazul 1 - Metoda Dragoste Falsă

M., 15 ani, a fost contactată pe Facebook de B., despre care știa că locuiește în Irlanda și care i-a cerut să se împrietenească. A acceptat, a continuat să comunice cu acesta, tocmai în ideea de a avea un viitor împreună, dar fără a comunica familiei planurile ei; stabilise cu logodnicul să facă tot posibilul să ajungă la el, dar, fiind minoră, avea nevoie de acordul legal al părinților, pentru a ieși din țară. M. avea deja o soră stabilită în Irlanda, care îi propusese deja să vină să o ajute să aibă grijă de copii, iar mama lui B., era o rudă îndepărtată de-a mamei sale, care sprijinea legătura dintre cei doi, așa că, imediat ce a împlinit 16 ani a plecat din țară, însoțită de mama lui B. și de concubinul acesteia. La scurt timp a fost deposedată de telefonul mobil, i s-a interzis să vorbească cu mama ei, care între timp aflase ce se întâmplă și amenința că va merge la poliție.

După 3-4 luni de relație, B. a înștiințat-o că trebuie să meargă la cerșit, să câștige bani pentru ei doi; „o puneau să se îmbrace cu haine murdare și largi, pentru a atrage mila și a obține bani mai mulți; o învățau să întindă mâna și să țină în dreptul ei un pahar; tot ei îi stabileau unde trebuie să stea, pentru a obține mai mulți bani”. Dacă nu aducea mulți bani era certată și bătută, de multe ori; la cerșit mergea în perioadele de vreme rece, primăvara și toamna și avea ca program de lucru intervalul orar: 05.00-22.00. De la orele 23.00 la 03.00 trebuia să meargă la discoteca din localitate și la barurile din zonă, pentru a vinde flori. Dacă nu mergea la cerșit, trebuia să se ocupe de treburile gospodărești; iar în perioada verii era forțată să meargă la

plajă să îndeplinească doritorilor „codițe tip dreaduri”, timp de 4 ore pe zi. Bani erau luați de B. și familia acestuia.

Sursa: *Prezentare de caz. Recrutare prin Metoda Loverboy*, regăsită în Raportul anual privind evoluția traficului de persoane în anul 2023, p. 13. Datele ANITP relevă faptul că 2 din 3 victime ale traficului de ființe umane sunt recrutate de persoane cunoscute.

Cazul 2 - Metoda Dragoste Falsă

L. T. este o tânără care locuia cu părinții și sora ei în localitatea X, care a cunoscut prin intermediul Facebook un băiat pe nume G, cu care a continuat să schimbe mesaje aproximativ o săptămână. Acesta i-a spus că îi este dragă, că vrea să o prezinte părinților lui deoarece dorește să-și întemeieze cu ea o familie. Ulterior, a venit și a luat-o acasă la el, în orașul Z, unde a prezentat-o familiei ca fiind iubita lui. Era foarte atent cu ea și îi spunea că o iubește; atât el cât și familia acestuia (părinții, sora și fratele lui) s-au purtat frumos cu ea. G. i-a propus să practice prostituția ca unica modalitate de a câștiga bani pentru a se întreține. Fata l-a refuzat inițial, însă acesta a agresat-o fizic și i-a interzis să iasă din casă; ulterior, i-a luat actele și telefonul mobil. Împreună cu altă tânără (căsătorită și cu copil) a fost dusă în orașul B, cazate în diverse locații unde au fost exploatate sexual. Clienții erau atrași cu anunț pe Publi24. Pe toată perioada s-a aflat într-o stare de dependență de G, neputând lua legătura cu nimeni, inclusiv cu familia, actele de identitate reținute, nu primea nimic din ceea ce câștiga, nu avea acces la asistență medicală dar i se ofereau droguri, fiind obligată să întrețină relații intime cu clienții până la epuizare. Bani câștigați mergeau doar la G. și la sora lui, ea primind doar de mâncare dar nu avea voie să refuze niciun client. G. o bătea dacă nu era mulțumit de banii făcuți sau dacă refuza vreun client. De asemenea, nu a spus nici unui client despre situația ei, deoarece îi era teamă că va fi bătută. Profitând de un moment de neatenție a exploatatorilor ei a reușit să fugă și să ajungă la un sediu de poliție din localitate unde a povestit tot ce i s-a întâmplat.

Sursa: Tamaș A. M. et al. (2024). *Raport anual privind evoluția traficului de persoane în anul 2023*, Agenția Națională împotriva traficului de persoane, București, p. 19.

Cazul 3 - Metoda Dragoste Falsă

Y. (34 ani) a creat mai multe conturi false pe o platformă de socializare, utilizând numele și fotografiile unor minori sau ale unor persoane publice cu notorietate (influenceri). Utilizând aceste conturi, a intrat în legătură cu o minoră în vârstă de 8 ani și profitând de admirația pe care o avea pentru diverși influenceri a convins-o să producă și să îi transmită fotografii și videoclipuri în care apărea în ipostaze sexuale explicite. Întrucât minora a refuzat să continue trimiterea unor astfel de materiale pornografice, Y. a amenințat-o și a determinat-o să se conformeze cererilor sale. Intervenția părinților care au sesizat poliția a oprit activitatea infracțională.

Sursa: Tamaș A. M. et al. (2024). Raport anual privind evoluția traficului de persoane în anul 2023, Agenția Națională împotriva traficului de persoane, București, p. 21.

Cazul 4 - Metoda Dragoste Falsă

În data de 11 noiembrie, mass-media relatează că “traficul de minori este una dintre etichetele triste ale României”, relevând, alături de datele statistice îngrijorătoare și cazul unei fete care, la doar 11 ani, a fost abuzată sexual de 3 persoane.

Inițial, copila ar fi fost racolată prin metoda loverboy de către un adolescent de 16 ani, care, în perioada februarie-aprilie 2024 a transportat-o în diverse locații și a determinat-o să întrețină relații sexuale contracost cu mai mulți bărbați, el însuși dându-și sumele de bani, în totalitate. Ulterior, în perioada mai-septembrie 2024, minora a intrat sub protecția unei femei de 33 de ani, care la rândul său, a adăpostit-o în apartamentul său și a obligat-o să se prostitueze.

Sursa: www.ziare.com

Cazul 5 - Metoda Dragoste Falsă

În Iași, polițiștii Brigăzii de Combatere a Criminalității Organizate, Serviciul de Combatere a Traficului de Persoane, au arestat și un bărbat de 30 de ani care, conform jurnaliștilor, a recrutat o fată de 15 ani, în vara anului 2022, prin Metoda Dragoste Falsă (Loverboy). Ulterior, a obligat-o să se prostitueze într-unul din

apartamentele pe care le închiriasă în regim hotelier, a realizat multe materiale pornografice cu minora, pe care le-a răspândit pe internet.

Sursa: www.ziare.com

Cazul 6 - Metoda Dragoste Falsă

Tot în mass-media este relevat cazul unui bărbat din Argeș, cercetat pentru trafic de persoane și proxenetism, care, tot prin Metoda Dragoste Falsă, ar fi făcut două fete să creadă că le iubește, obligându-le apoi să se prostitueze în Germania și Elveția, în perioada anului 2022 și până pe data de 9 septembrie 2024; inculpatul supraveghea fetele permanent, însușindu-și în totalitate sumele de bani câștigate de către acestea.

Victimele au beneficiat de măsuri de sprijin și protecție asigurate de reprezentanții Agenției Naționale Împotriva Traficului de Persoane.

Sursa: www.ziare.com

Cazul 7 - Exploatare prin muncă

În luna noiembrie 2024, Ministerului Apărării și Internelor² și Poliția Română³ au relevat faptul că a fost destructurată o rețea de traficanți de persoane, din Covasna, aflată în legătură de rudenie, care începând cu anul 2013, ar fi constituit un grup infracțional organizat în scopul obținerii de beneficii materiale din exploatarea prin muncă, pe teritoriul Ungariei, a mai multor victime, majore și minore. Membrii grupării au recrutat persoane vulnerabile, cu situații financiare precare și fără relații de familie stabile, pentru a evita astfel riscul de a fi căutate de rude. Victimele predilecte ale persoanelor în cauză ar fi fost cele provenite din centrele de plasament, care prin promisiuni false, precum oferirea unui salariu atractiv, alături de cazare, masă, un program decent de muncă în cadrul unei întreprinderi din Ungaria, au fost ușor de convinși și exploatați, iar după sosirea la destinație, sub pretextul realizării formalităților de angajare, le-au luat documentele de identitate, limitându-le astfel libertatea de mișcare. „Persoanelor vătămate li s-ar fi impus, inclusiv prin acte de violență, un program de lucru la limita suportabilității fizice și psihice, respectiv între

² <https://www.mai.gov.ro/update-perchezitii-intr-un-dosar-de-trafic-de-persoane/>

³ <https://www.mai.gov.ro/update-perchezitii-intr-un-dosar-de-trafic-de-persoane/>

12, 18 ore și chiar 24 de ore, 7 zile pe săptămână și un regim de viață inuman, conștând în supravegherea permanentă în timpul muncii, lipsa hranei și a unor condiții minime de locuit, refuzarea asistenței medicale și obligarea la prestarea altor munci gospodărești după programul de lucru. Sumele de bani rezultate din activitatea infracțională fiind însușite aproape integral de către membrii grupului infracțional organizat”(<https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimentel/minori-traficati-si-exploatati-prin-munca-2401812.html>).

Cazul 8 – Exploatarea prin cerșetorie

X., împreună cu prietena sa, cu care are 2 fete minore, realizau venituri din cerșitul zilnic în municipiul Târnăveni. Nu a lucrat niciodată cu forme legale. Este analfabet și are grave probleme de sănătate (epilepsie și dependență de alcool). Locuia împreună cu prietena și cele 2 fete în Târnăveni, într-o casă sărăcăcioasă, cu o singură cameră. Îl cunoaște pe Y., care-i face propunerea de a cerși în Grecia și de a împărți banii câștigați. Y. urma să acopere toate costurile de deplasare ale lui, prietenei și ale unei fete. În Atena au fost cazați la un hotel, într-un apartament cu 2 camere: într-o cameră locuiau familia victimei și familia traficantului iar într-o altă cameră locuiau socrul și părinții traficantului. Toți se ocupau cu cerșitul, iar la sfârșitul fiecărei zile, Y. strângea banii și ținea evidențele într-un carnețel. X. câștiga între 70 și 100 de euro pe zi. Y. impunea lui X. plata cheltuielilor de cazare și mâncare, toate cumpărându-se la comun. După aproximativ 1 an de zile, prietena lui X. îl părăsește, acesta continuând să cerșească pentru Y. În anii care au urmat a fost dus cu diferite mijloace de transport: mașină, autocar, avion, la cerșit în diferite țări europene: Elveția, Polonia, Cipru (Larnaka), Italia (Verona), Norvegia, Anglia și Germania. X. nu poate preciza exact toate localitățile în care a fost dus și nici perioadele de timp sau ordinea în care s-a deplasat în aceste țări, având în vedere nivelul scăzut de intelect al acestuia. Știe însă că în Polonia și Cipru a fost reținut pentru 24 ore, iar în Germania a stat la închisoare timp de 4 luni. Era cazat în hoteluri unde plata se făcea zilnic. A fost pus să jure că nu ascunde banii. Contrar înțelegerii inițiale, X. nu a primit niciodată vreo sumă de bani. Cu privire la acest caz, au fost inițiate investigații și a fost deschis un

dosar penal împotriva responsabililor. X. nu a dorit să beneficieze de vreun sprijin sau să fie inclus în vreun program de asistență specifică, însă este în continuare în legătură cu Centrul Regional al ANITP competent.

Sursa: Tamaș et al. (2020). *Raport anual privind fenomenul traficului de persoane în anul 2019*, regăsit online pe site-ul Agenția Națională împotriva Traficului de Ființe Umane, <http://www.anitp.mai.gov.ro>

Victimele traficului de persoane și sindromul de stres post traumatic

Sindromul de stres post-traumatic se instalează la unele fete care au suferit traume majore, iar sprijinul trebuie să fie în plan psihologic, social și economic, într-o etapă inițială, dar pe termen lung se urmărește procesul de vindecare prin consilierea victimelor supraviețuitoare (Weaver, Flannelly, Preston, 2003).

Tulburarea de stres post-traumatic (TSPT) are trei componente principale:

1. Retrăirea, prin gânduri care apar involuntar, coșmaruri și evocări;
2. Evitarea, care apare din dorința de a uita, evitarea gândurilor și sentimentelor sau situațiilor care amintesc de evenimentul traumatizant;
3. Hiperexcitabilitatea, care este caracterizată ca o stare de agitație, reacție de spaimă exagerată, vigilență excesivă și dificultăți de concentrare, generate de teama că experiența traumatizantă s-ar putea repeta.

Sindromul de stres post-traumatic (SSPT) reprezintă diagnosticul care este dat de obicei victimelor traficate o perioadă lungă de timp. "Depășirea traumei este un proces de durată, dar chiar și atunci când experiența traumatizantă este tratată cu succes, victima traficului rămâne marcată pe viață. Atunci când apar evenimente care amintesc de traumă oricât de vag, ele pot provoca victimei o nouă stare de neliniște, mai ales când legăturile cu

experiențele traumatizante au rămas inconștiente” (Dumitrașcu, 2012, p. 237). Există o “incidență ridicată a traumelor și implicit a PTSD ului în rândul copiilor și adolescenților” (Muntean, Munteanu, 2011, p. 165).

Asistenții sociali trebuie să cunoască cele 6 criterii de diagnostic pentru PTSD, care apar prezentate în DSM V, după cum urmează:

1. Persoana s-a confruntat cu un eveniment traumatic sau a fost martor la situații în care s-a atentat la integritatea altor persoane, provocatoare de răniri sau chiar deces, la care a reacționat prin frică terifiantă;
2. Evenimentul traumatic este re trăit periodic prin amintiri chinuitoare și recurente, prin gânduri și sentimente care dau impresia că episodul se va repeta;
3. Este prezentă tendința de a evita stimuli care se pot asocia cu trauma și evitarea gândurilor, trăirilor sau conversațiilor asociate traumei, activităților, locurilor sau oamenilor care pot aminti de experiența trăită; pot să apară reducerea interesului pentru anumite activități, amnezia în legătură cu o secvență crucială a episodului traumatic, diminuarea atașamentului față de alții și restrângerea paletelor afective, precum și o proiecție sumbră în viitor, pe plan personal, profesional și social;
4. Se instalează o stare permanentă de agitație, insomnie, pusee de iritabilitate și furie, hipervigilență, curențe ale capacităților de concentrare și răspuns exagerat la sperietură.
5. Simptomele de la punctele 2, 3 și 4 durează mai mult de o lună;
6. Are loc deteriorarea abilităților socio-profesionale.

La copiii cu PTSD în locul sentimentului de frică și insecuritate, apare o conduită agitată și haotică, iar “paralizia emoțională” se datorează epuizării. Adolescenții prezintă o mare fragilitate față de traume. La școlari și preșcolari, trauma se exprimă și se re trăiește repetitiv, îndeosebi prin jocuri, desene și diferite modalități de exprimare non verbală (Muntean, Munteanu, 2011).

Experiențele traumatice afectează și distrug ideile persoanei despre siguranță, imaginea pozitivă de sine și sensul vieții și de cele mai multe ori victimele refuză să discute despre experiențele traumatizante, dar specialiștii trebuie să cunoască faptul că cele mai întâlnite simptome ale traficului pot fi: victima poate prezenta un sentiment pregnant de vinovăție, se poate considera vinovată pentru provocarea abuzului, se poate considera nedemnă, murdară, poate avea sentimente de teamă, atacuri de panică, întrucât așteaptă ca trauma să se repete dintr-un moment într-altul, un profund sentiment de nesiguranță, anxietate generalizată, fobie socială, fobii specifice (de spații deschise sau închise, insecte, etc.), stres, depresie, tulburare obsesiv-compulsivă, fenomene psihotice caracterizate de halucinații și idei paranoide, dorință sau tentative de suicid, coșmaruri și tulburări ale somnului, tulburări de comunicare (nu reușește să comunice întotdeauna ceea ce dorește), pot să apară furia și agresivitatea, sentimentul că este privită cu ochi răi de toată lumea, neîncredere și rușine în relațiile cu alte persoane, părere proastă despre sine, abuz de alcool, droguri, alimente, tulburări de natură sexuală și sindromul de stres post traumatic (Palaghia, 2024a).

Întrevederile cu asistentul social trebuie să aibă ca efect eliminarea sentimentului de teamă și nesiguranță al victimei și recâștigarea sentimentului de siguranță, un proces important pentru reabilitarea acesteia (Schwartz, 2024). Activitatea de consiliere trebuie să fie focalizată pe construirea unor relații de încredere cu cei din jur și dezvoltarea abilităților de a face față unor situații noi, precum și crearea unui mediu sigur, pentru ca persoanele asistate să nu redevină victime (Alexandru, 2012).

Comportamentul de tip suicidal și parasuicidal în rândul victimelor traficului de ființe umane

Există mai multe tipuri de reacții la situația de criză psihologică, precum: depresia, tulburările anxioase, mânia și agresivitatea, suicidul. Copiii și adolescenții care consumă droguri devin deprimăți, iar unii au tendințe suicidare active. Putem diminua posibilitatea sinuciderii în primul rând dacă ajutăm persoana

respectivă să înceteze consumul de droguri, întrucât multe sinucideri apar atunci când sinucigașul se află sub influența acestora (Blume, 2011).

În lucrul cu beneficiarii mânioși sau agresivi trebuie să avem grijă să nu ne supunem riscurilor, iar dacă suntem amenințați să ieșim din situația respectivă și să solicităm sprijin, dacă acest lucru este necesar; trebuie să nu încurajăm exprimarea mâniei, pentru a nu escalada; trebuie să liniștim persoana furioasă prin reacții raționale, liniștite, dezarmante, dând exemplu de liniște și echilibru. În nici un caz nu atingem beneficiarul aflat în stare de mânie; îl învățăm atitudini de evitare a escaladării mâniei, înainte să ajungă în acea etapă și îi solicităm să exerseze aptitudinile însușite în condiții controlate (Leahy, 2022).

Comportamentele suicidare includ ideățile suicidare, care pot fi gânduri trecătoare, imediat abandonate sau pot să se transforme în preocupări totale legate de sinucidere și deces, în manieră obsesivă. Ulterior, încep să includă un plan sau planuri multiple de realizare a actului, care pot cuprinde idei legate de metodele de comitere; acestea pot varia sub aspectele letalității sau potențialului de a avea consecințele letale. Deseori, planurile pot include aspecte cronologice care pot fi realizate imediat; altele se pot situa destul de departe, în viitor. Către final, comportamentele suicidare pot să includă autorănimile care pot varia de la automutilare superficială la comportamentele de autorănire până la deces. În rezultatul comportamentului suicidar este importantă letalitatea actului de autorănire; în multe cazuri, cu precădere în cazurile tentativelor mai puțin letale, decesul survine din cauza faptului că persoana este singură și nu este descoperită la timp.

Autorănirea poate fi nonsuicidară; automutilările care nu sunt neapărat tentative conștiente de suprimare a propriei vieți, sunt numite comportamente parasuicidare și sunt diferențiate de comportamentele în care este prezentă intenția de a muri. Sunt situații în care un comportament parasuicidar poate să cauzeze decesul victimei, chiar dacă intenția de a muri nu era prezentă. Tentativele extrem de grave prezintă intenția clară de a muri, cu precădere dacă sunt realizate în secret.

În cazul autorănimilor nonsuicidare unii beneficiari au afirmat că acțiunile de a se arde și a se tăia au fost asociate cu rușinea, tristețea, necunoașterea

modului de a rezolva o problemă, plictiseala sau răzbunarea pe persoanele apropiate, de care au fost răniți. Comportamentele parasuicidare sunt comune și printre persoanele diagnosticate cu tulburare de personalitate borderline, care pot să abuzeze de alcool și de droguri (Linehan, 2022).

Toate aceste aspecte trebuie cunoscute de către specialistul care vine în sprijinul beneficiarului cu tendințe suicidare cronice, pentru a le putea diminua; este o muncă grea, care necesită mult timp și pregătire (Blume, 2011). În lucrul cu această categorie de beneficiari, tehnica întrebărilor directe este cea mai indicată, printre factorii de risc numărându-se alte tentative de suicid în antecedente, precum și prezența în anturajul apropiat, a unor rude sau prieteni care au avut astfel de tentative.

În fața prezenței riscului suicidar, Asistentul Social trebuie să aibă o intervenție directă, care să urmărească calmarea victimei. El trebuie să știe cum să răspundă eficient în cazurile de amenințare cu sinuciderea, iar primul pas îl reprezintă recunoașterea semnalelor. Uneori, beneficiarii care intenționează să se sinucidă trimit mesaje directe, alteori, mesajele sunt subtile, și este necesară o mai mare atenție pentru detectarea lor.

Mesajele suicidare (Miley, O'Melia, DuBois, 2006) pot fi de 4 tipuri:

1. Mesaj verbal direct
2. Exemplu: „*Mă voi împușca, dacă mă lăsați singur*”;
3. Mesaj verbal indirect:
4. Exemplu: „*O viață fără iubire este o viață fără sens*”;
5. Mesaj comportamental direct, care se poate manifesta prin stocarea de medicamente, în cazul unei persoane care suferă de o boală cronică sau handicap grav.
6. Mesaj comportamental indirect, care se poate remarca prin înstrăinarea unor obiecte dragi, insomnia, pierderea poftei de mâncare.

Indicatori ai prezenței gândurilor suicidare pot fi reprezentați și de schimbările bruște în privința poftei de mâncare și a obiceiurilor legate de

somn, îngrijire personală, consum crescut de alcool sau droguri, agitația sau letargia, eșecul școlar, comportamente care implică asumarea de riscuri.

Asistentul Social trebuie să cunoască faptul că o schimbare bruscă a stării de spirit a unei persoane deprimată poate să reflecte de fapt fermitatea deciziei luate, de suprimare a propriei vieți. În evaluarea riscului suicidal, trebuie realizată distincția între fapte și păreri ale beneficiarului, întrucât persoanele care vorbesc des despre sinucidere ar putea merge până la capăt și, după o tentativă nereușită, pot să încerce din nou. Profesionistul care intervine, trebuie să discute direct cu beneficiarii, întrucât discuțiile directe nu precipită comportamentul suicidal, ci dimpotrivă, îl pot preveni (Palaghia, 2024d).

Este un mit ideea conform căreia persoanele care încearcă să se sinucidă, fie provin din familii bogate, fie au avut în familie membri care au făcut această alegere. Orice persoană, indiferent de statutul socio-economic, dacă este „prinsă într-o rețea de circumstanțe” s-ar putea lăsa învinsă de gândurile suicidare.

În intervenția propriu zisă, atunci când un beneficiar se gândește să se sinucidă, asistenții sociali pot adresa întrebări directe, precum:

1. *„Vă gândiți să vă faceți rău”*
2. *„Îmi spuneți că vă gândiți să vă sinucideți?”*
3. *„V-am auzit menționând posibilitatea de a vă sinucide. Chiar vă gândiți la asta?”*
4. *„Observ câteva schimbări în felul în care vă comportați, de parcă ați lăsa totul baltă. Ce încercați să îmi spuneți?”, (Miley et al., 2006, 244).*

Prin adresarea de întrebări directe se oferă beneficiarului aflat în situație de risc suicidal posibilitatea de a discuta deschis despre gândurile sale, timp în care se evaluează seriozitatea amenințărilor clientului, cel mai important factor fiind reprezentat de existența unui plan. Elemente importante ale evaluării sunt legate de metodă (Este o metodă relativ lentă?) de mijloace (Are persoana mijloacele necesare la dispoziție, prin care să își ducă planul la final?) și de plan (Există un plan specific?). Dacă există un plan detaliat,

specific, iar metodele alese sunt la îndemână și letale, riscul de sinucidere este unul crescut (Palaghia, 2023).

Asistentul social, prin implicarea imediată a sistemelor de sprijin, poate ruga membrii familiei și prietenii să însoțească în permanență beneficiarul, până sunt depășite gândurile auto-distructive. Practic, beneficiarul este pus „sub supraveghere”, nefiind lăsat singur, cu propriile sentimente de disperare și cu gândurile suicidare. Lucrul cu beneficiarii care au comportamente suicidare și parasuicidare este destul de stresant, întrucât dorind întotdeauna binele persoanelor cu care lucrează, comportamentele autodistructive ale acestora pot afecta specialiștii, cu precădere atunci când un copil reușește să se sinucidă.

Concluzii

Fetele traficate sunt reduse la condiția de marfă, sunt dezumanizate treptat, fiindu-le lezate sentimentele cele mai profunde, trauma suferită marcându-le întreaga evoluție. Traumele victimelor își au originea în abuzurile fizice și psihice la care au fost supuse, lucru care face ca procesul de recuperare și reintegrare să fie unul dificil și de lungă durată. Victimele pot să nu vorbească despre experiența trăită, iar consecințele de natură fizică și psihică cu care se confruntă sunt greu de depășit. Dintre simptomele cel mai des întâlnite la victimele traficului de persoane, amintim sentimentul de teamă, atacurile de panică generate de faptul că se așteaptă ca trauma să se repete dintr-un moment în altul, tulburările de anxietate, stresul post traumatic, depresia, care poate merge până la dorință sau încercări de suicid, tulburări comportamentale precum agresivitatea, sentimentul de iritabilitate, furie, abuzul de alcool sau/și droguri, considerat ca o cale de depășire a traumei suferite (Dumitrașcu, 2012).

Pentru o intervenție eficientă, asistentul social trebuie să înțeleagă suferința provocată victimelor de experiența traumatizantă a traficului, care poate fi devastatoare și se caracterizează prin faptul că aceasta trăiește continuu

un stres puternic provocat de teama față de amenințările cu moartea sau vătămarea gravă a propriei persoane sau familii.

Bibliografie

- Alexandru, M. (2012). Consilierea victimelor traficului de persoane, în Dumitrașcu H. (coord.). *Consilierea în Asistența Socială*, Iași: Ed. Polirom.
- Blume, A.W. (2011). *Consumul și dependența de droguri*, Iași: Ed. Polirom.
- Dumitrașcu H. (2012). *Consilierea în Asistența Socială*, Iași: Ed. Polirom.
- Gavriluță C. (2017). *Negativul cotidianului*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
- Leahy, R.L. (2022). *Tehnici de terapie cognitivă*, Cluj Napoca: Ed. ASCR.
- Linehan, M.M. (2022). *Tratamentul cognitiv comportamental pentru tulburarea de personalitate de tip borderline*, București: Ed. For You.
- Miley, K. K., O'Melia, M., DuBois, B. (2006). *Practica Asistenței Sociale. Abordare participativă*, Iași: Ed. Polirom.
- Muntean A., Munteanu A. (2011). *Violență, traumă, reziliență*, Iași: Ed. Polirom.
- Palaghia, C. (2023). Intervenții în situațiile de criză din cadrul școlii și practica bazată pe date edificatoare, *Revista de Asistență Socială*, Nr. 3, 95-111.
- Palaghia, C. (2024a). *Asistența socială școlară bazată pe evidențe*, București: Pro Universitaria.
- Palaghia, C. (2024b). Vulnerabilitatea fetelor victime ale bullyingului în fața traficului de persoane, în vol. *Problematica feminină în societatea contemporană*, (coord. Rusu M.), Ed. Presa Universitară Clujeană.
- Palaghia, C. (2024c). Maternity in the Context of Human Trafficking, *Revista Universitară de Sociologie*, No 3.
- Palaghia, C. (2024d). Recrutorii în traficul de ființe umane. Tipologie și Modus Operandi, în vol. *Cunoaștere și dezvoltare socială în secolul XXI*, (coord. Marina L., Pascaru M., Mucea B. N., București: Ed. Tritonic.
- Pascoal, R. (2020). *Motherhood in the Context of Human Trafficking and Sexual Exploitation*, Springer.

- Tamaș A. M. at al. (2024). *Raport anual privind evoluția traficului de persoane în anul 2023*, Agenția Națională împotriva traficului de persoane, București, regăsit pe site-ul ANITP: <http://anitp.mai.gov.ro>.
- Tamaș A. M. at al. (2020). *Raport anual privind evoluția traficului de persoane în anul 2019*, Agenția Națională împotriva traficului de persoane, București, regăsit pe site-ul ANITP: <http://anitp.mai.gov.ro>.
- Tăbușcă, S. (2024). Invitata Emisiunii *Educația la putere*, difuzată marți, 29 octombrie, la TVR2 și regăsită online la adresa: <https://www.youtube.com/watch?v=7ajOPaCPxj4>.
- Schwartz, A. (2024). *Manual de tratament pentru tulburarea complexă de stres post traumatic*, București: Ed. Herald.
- Weaver, A., Flannelly, L., Preston, J. (2003). *Counseling Survivors of Traumatic Events*, Abingdon Press.

Surse web:

<https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/minori-traficati-si-exploatati-prin-munca-2401812.html>
<http://anitp.mai.gov.ro>
www.ziare.com

Evoluția femeii în lumea medicală

Women evolution in the medical world

IULIANA DOGARU¹, ENACHE TUȘA²,
ANA-MARIA GRIGORESCU³

Abstract

Women have made significant contributions to the field of medicine throughout history, though their presence and recognition have not always been as prominent as men's. Over the years, however, women have broken barriers, shaped medical practice, and played vital roles in advancing healthcare.

Material and methods: Women were present in the early history the first to provide care, though they often did so without official recognition or education. In fact, throughout history, women faced significant barriers in gaining formal education and medical training. They have been foundational as nurses, midwives, and healers. Historical figures like Florence Nightingale, the founder of modern nursing, revolutionized healthcare by emphasizing sanitation, hygiene, and statistical methods to improve patient care.

Results: Women have made groundbreaking contributions to medical research in areas such as cancer, immunology, neurology, and genetics. In medicine today they continue to inspire future generations, and they also drive important conversations about improving healthcare systems, making them more inclusive, and reducing gender disparities.

¹ Universitatea Ovidius Constanța, Spitalul Clinic Județean de Urgență "Sf Apostol Andrei" Constanța, Clinica Chirurgie.

² Universitatea Ovidius Constanța, Facultatea de Istorie și Științe Politice.

³ Universitatea Ovidius Constanța, Spitalul Clinic Județean de Urgență "Sf Apostol Andrei" Constanța, Clinica Chirurgie.

Conclusions: Overall, women in medicine have had—and continue to have—a profound impact, not just as doctors or nurses , but also as advocates for better healthcare policies and innovations.

Keywords: *women, medicine, health, patient care*

1. Introducere

De-a lungul istoriei, medicina a fost percepută ca o profesie dominată de bărbați, femeile fiind adesea excluse de la educația formală și de la practica acestei meserii. Cu toate acestea, femeile au jucat dintotdeauna un rol important, fie în calitate de moașe, tămăduitoare, asistente sau îngrijitoare, contribuind esențial la sănătatea comunităților în care trăiau.

Începând cu secolul al XIX-lea, tot mai multe femei au început să pătrundă în domeniul medical, în ciuda obstacolelor culturale, sociale și legale. Parcursul lor nu a fost ușor, dar este presărat cu exemple remarcabile de curaj, perseverență și inovație.

Lucrarea de față își propune să evidențieze evoluția femeii în medicina mondială și românească, să analizeze provocările întâmpinate și să sublinieze contribuția valoroasă a femeilor la dezvoltarea științelor medicale. În plus, se vor aduce în discuție aspecte legate de discriminarea de gen, leadershipul feminin în sănătate și direcțiile de progres în această privință.

2. Scurt istoric

În cele mai vechi timpuri, femeile aveau un rol activ în îngrijirea sănătății, fiind recunoscute ca moașe, tămăduitoare și practicieni ai medicinei populare. În civilizațiile antice, precum Egiptul și Grecia, unele femei dobândeau cunoștințe medicale empirice, dar nu aveau acces la educație formală.

În Evul Mediu, accesul femeilor la știință a fost restricționat drastic. Multe dintre ele care practicaau medicina erau acuzate de vrăjitorie. Cu toate

acestea, în unele mănăstiri, femeile continuau să îngrijească bolnavi și să studieze plantele medicinale.

Renașterea a adus o oarecare deschidere intelectuală, însă medicina a rămas inaccesibilă femeilor. Abia în secolul al XIX-lea, în plină revoluție industrială și socială, primele femei au reușit să spargă barierele.

Prima femeie care a studiat o școală medicală a fost Dorothea Erxleben (1715-1762) în Germania. Fiică de doctor, și-a dorit foarte mult să își urmeze tatăl și fratele în cariera medicală, primind acordul lui Frederic cel Mare pentru a se înscrie la Universitatea din Halle. A primit titlul de doctor la 12 iunie 1754, a profesat în orașul său natal Quedlingurg și a murit în 1762 suferind de un cancer mamar.

Un exemplu emblematic este Elizabeth Blackwell, prima femeie care a obținut o diplomă de medic în SUA (1849). Deși a fost refuzată de numeroase școli de medicină tocmai pentru că era femeie, destinul a ajutat-o să fie acceptată la Geneva Medical College din New York. A publicat o teză despre febra tifoidă în Buffalo Medical Journal.

O altă deschizătoare de drumuri a fost Mari Putnam Jacobi (1842-1906) care a urmat cursurile Medical College din Pennsylvania și L'École de Médecine în Paris, fiind prima femeie care a absolvit această școală. Ea s-a remarcat prin studiile privind ciclul menstrual, demontând numeroase mituri pe acest subiect.

Merită amintite două femei medic care s-au impus în medicină, ele făcând parte din categorii sociale stigmatizate: **Susan La Flesche Picotte (1865-1915)** este prima femeie-medic nativ-americană, absolvind Colegiului Medical pentru Femei din Pennsylvania în 1889. A lucrat ca medic în cadrul tribului său din rezervația Omaha (Fette, Julie, 2007).

Rebecca Davis Lee Crumpler (1831-1895) a fost prima femeie medic de origine afro-americană din SUA. A terminat New England Medical College în 1864. A practicat medicina în Boston și s-a aplecat asupra îngrijirii femeilor, copiilor și persoanelor sărace.

Trebuie amintite nume celebre care au marcat pentru totdeauna prin descoperirile lor medicina universală: **Gerty Theresa Cori (1896-1957)** a fost

prima femeie din SUA care a câștigat un premiu Nobel împreună cu soțul său, pentru cercetarea metabolismului glucozei, punând bazele tratamentului pentru diabetul zaharat. **Virginia Apgar (1909-1974)** a elaborat în 1953 scorul de evaluare a nou-născuților, extrem de util pentru identificarea anumitor riscuri neo-natale (Feldhusen, Adrian E., 17 January, 2000).

În Europa, Marie Curie a demonstrat că femeile pot excela în științele exacte, contribuind esențial la înțelegerea radiațiilor, cu aplicații în medicină. Câștigătoare de două ori a premiului Nobel (1903, 1911) **Marie Skłodowska Curie (1867-1934)**, fizician de origine franco-poloneză, descoperă împreună cu soțul său radiul și poloniul, dar și radioactivitatea. A fost prima femeie care a predat la Sorbona, iar în 1910 a publicat tratatul său fundamental privind radioactivitatea. În timpul Primului Război Mondial, a implementat, alături de fiica sa, utilizarea radiografiilor pe front.

3. Secolul XX – Accesul în profesie

Secolul XX a marcat o schimbare semnificativă în accesul femeilor în profesiile medicale. Deși provocările legate de discriminarea de gen au persistat, în această perioadă au avut loc progrese remarcabile în educația și integrarea femeilor în domeniul medical.

În multe țări europene și în Statele Unite, femeile au început să fie acceptate în facultățile de medicină. În 1870, la Universitatea din Zurich, Fanny Hesse a fost una dintre primele femei care a studiat medicina, iar la sfârșitul secolului, alte țări au început să urmeze acest model. Totuși, chiar și atunci, femeile se confruntau cu multe obstacole, inclusiv cu stereotipurile conform cărora nu erau capabile să fie doctori buni sau că rolul lor natural era acela de a fi îngrijitoare, nu lideri în domeniul medical.

Deși au avut acces la educație, femeile nu au fost întotdeauna acceptate în spitale sau în cabinetele de practică, iar specializările „grele” (cum ar fi chirurgia) erau aproape exclusiv masculine. De exemplu, în ciuda abilităților

excepționale, multe femei au fost ignorate sau subestimate, iar carierele lor au fost limitate de aceste prejudecăți sociale.

Un alt exemplu de barieră era discriminarea în ceea ce privește salariile, femeile fiind plătite mult mai puțin decât colegii lor bărbați, chiar și atunci când ocupau aceleași funcții sau poziții.

Totuși, în ciuda tuturor obstacolelor, femeile au reușit să-și croiască drum și în specializări de vârf, iar unele dintre ele au devenit pionieri. Virginia Apgar, medic american, a revoluționat îngrijirea neonatală cu sistemul Apgar, care măsoară starea de sănătate a nou-născuților. În 1945, aceasta a fost prima femeie care a devenit profesor la Universitatea Columbia, fiind un model pentru viitoare generații de femei medici.

4. Femeia medic în România

În România, femeile au avut o evoluție interesantă și uneori dificilă în domeniul medical, dar au reușit să înfrunte multiple obstacole pentru a-și lăsa amprenta în acest domeniu.

În țara noastră femeile s-au îndeletnicit din cele mai vechi timpuri cu practicarea medicinei empirice sau culegerea ierburilor de leac. Astfel, în Evul Mediu, apar diferite nume ale unor femei ce practicau medicina.

În secolul al XI-lea Ecaterina Margareta, din familia Movileștilor, a scăpat din captivitatea tătarilor folosindu-se de cunoștințele sale de medicină populară. Sora domnitorului Nicolae Mavrocordat, Ruxandra, născută în 1673, a practicat medicina în mod curent, existând documente care să ateste acest lucru.

În Transilvania, Ecaterina Bethlen (1700-1759) a studiat cu medici renumiți ai acelor vremuri, practicând medicina pentru toți bolnavii din zona Ardealului. Se pare că la moartea sa i-a fost compusă o „orație funebră” de elogiare a cunoștințelor sale medicale.

La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, în România, accesul femeilor în medicină era încă o raritate. Totuși, câteva femei remarcabile au

reușit să spargă aceste bariere. Una dintre cele mai importante figuri istorice este Elena Cuza, care, în 1863, a înființat la Iași primul liceu de fete din țară, și a susținut educația femeilor, inclusiv în domeniul medical.

În România prima femeie medic a fost Maria Cuțarida-Cătănescu; născută în 10 februarie 1857 în Călărași, a terminat Școala Centrală din București și apoi se înscrie la Facultatea de Medicină din Zurich; din cauza dificultăților lingvistice se transferă la Montpellier unde va și absolvi facultatea. Își susține doctoratul în 1884 la Facultatea de Medicină din Paris, teza fiind intitulată „L’hydropisie et sa valeur semiologique dans le cancer du corps del’uterus” – „Despre hidroree și valoarea ei semiologică în cancerul corpului uterin”.

Și-a dedicat întreaga carieră studiului bolilor femeilor și copiilor; a întâmpinat numeroase piedici profesionale tocmai din cauza prejudecăților de gen. În ciuda acestora, și-a continuat activitatea de protecție a mamei și copilului, punând bazele organizației „Leagănul” și „Societății Materna” în anii 1897 – 1898. Acestea se dedică ocrotirii copiilor nevoiași, fără deosebire de religie, naționalitate sau legitimitate; ulterior, în anul 1899, înființează prima creșă internă din România, sprijin pentru mamele muncitoare cu copii.

În anul 1900 a prezentat, la Paris, în cadrul Congresului acțiunilor feministe, lucrarea „Le Travail de la femme en Roumanie” – „Munca femeii în România”. În prezentarea sa spunea: „Numărul ce rezultă din titlurile academice acordate celor 825 de fete în decurs de 26 de ani vorbește îndeajuns în favoarea activității noastre intelectuale. Într-adevăr, din 1875, de la promovarea primei fete cu bacalaureat în România, numărul lor s-a ridicat până la 432 bacalaureate, 40 licențiate în Litere și 21 licențiate în Științe, 12 doctorese în Medicină..., o doctoresă în Drept de la Facultatea din Paris, și o licențiată în Drept, 319 profesoare de școală secundară de fete și 2 licențiate în Farmacie. Dacă la acest număr se adaugă cel al artistelor noastre și al femeilor de litere fără titlu, acesta va fi destul de elocvent pentru a arăta cât de mare este la românce elanul entuziasmului pentru munca intelectuală”.

Membru de frunte al mișcării de emancipare a femeilor din România, Maria Cuțarida-Cătănescu a participat la numeroase congrese (Congresul

Protecției copilului – de la Bruxelles, 12 – 16 septembrie 1907, și la Copenhaga – în anul 1910), unde a prezentat detalii despre lupta împotriva mortalității infantile și despre apariția și dezvoltarea creșelor din România.⁴

Un nume de mare importanță în dezvoltarea medicinei românești este Marta Traicu-Rainer. Născută într-o familie de armeni din Târgu Frumos în 1875, orfană de tata de la 11 ani, Marta a avut o copilărie și o adolescență dificilă din cauza unor lipsuri materiale, dedicându-se învățaturii și muncii. Intră la Facultatea de Medicină din Iași, unde este supusă prejudecăților de gen de către colegii săi. În 1899, obținuse titlul de doctor în medicină și chirurgie cu teza „Hematomul sub-peritoneo-pelvic”.

În 1898 îl cunoaște pe Francisc Rainer, care îi va deveni ulterior soț în 1903; despre întâlnirea lor Marta Trancu scrie în jurnalul ei: În această zi morâtă de octombrie a anului 1898, în micul laborator de la Spitalul Colțea, s-a pecetluit soarta vieții noastre”. Marta s-a mutat definitiv la București, iar aici a început o nouă etapă a vieții ei profesionale. Ea a reușit să câștige postul de medic secundar chirurg la spitalul Colentina din București, devenind astfel prima femeie chirurg din România.

În jurnalul său, Marta Trancu-Rainer⁵ a povestit cu câtă neîncredere și răceală a fost primită de către colegii săi, într-o ramură a medicinei emina-mente masculină. Pe de o parte această atitudine a întristat-o, însă, pe de altă parte, a motivat-o pentru a studia neîncetat, a se autodepăși.

La 17 august 1916, a fost însărcinată cu conducerea serviciului de chirurgie a Spitalului Colțea din București. În perioada primului război mondial, Marta Trancu-Rainer a fost activată ca ofițer și a primit gradul de maior, activând ca medic militar chirurg de campanie. A avut în grijă și spitalul organizat în Palatul Regal de pe Calea Victoriei, pentru ca, din data de 16 noiembrie 1916, să conducă și un pavilion de chirurgie organizat la Spitalul Regina Elisabeta.

⁴ <https://www.rri.ro/panoramice/enciclopedia-rri/femeile-si-medicina-in-secolul-al-xvii-lea-in-tara-romaneasca-id588332.html>

⁵ <https://www.medlife.ro/articole-medicale/marta-trancu-reiner-ce-rol-a-avut-in-revoluti-narea-medicinei>

În jurnalul său povestește cum lucra fără încetare, cot la cot cu colegii săi bărbați, operând și îngrijind toți bolnavii care erau aduși în spital, uneori până la extenuare. Deși spitalele se confruntau cu o criză acută de materiale sanitare, Marta Trancu-Rainer se lupta pentru a face rost de instrumentar, materiale sanitare de primă necesitate și alimente pentru cei internați. Despre această perioadă a scris în jurnalul său: „Am îngenuncheat și am jurat că atât timp cât va ține războiul am să-mi pun toate puterile în slujba țării și în tot acest timp să nu am nici un folos material”. Prin munca sa epuizantă la spitalele Colțea și Regina Elisabeta, prin sutele de vieți salvate, Marta Trancu-Rainer a rămas în memoria ofițerilor și soldaților armatei române,

În 1916, Marta Trancu Rainer a devenit medicul curant al reginei Maria ulterior și al fiicelor acesteia, mai ales a principeselor Mărioara și Ileana. La data de 18 februarie 1919, prin decret regal, a primit Ordinul „Regina Maria”, clasa I, semnat de regele Ferdinand: „Dorind a răsplăti meritele D-nei Dr.Trancu Rainer Marta pentru devotamentul deosebit cu care a îngrijit răniții la palatul regal și la spitalul Colțea, a operat și a pansat mulți răniți, dovedind o pricepere și o putere de muncă neîntrecută”.

După terminarea războiului, Marta Trancu-Rainer și-a deschis un cabinet de obstetrică în București, având drept paciente doamne din înalta societate, dar și de femei sărmene, fără educație.

În anul 1936, este numită membru corespondent al Academiei de Medicină precum și membru onorific al Societății Române de Biologie. Prof. dr. C. I. Parhon spunea despre Marta Trancu-Rainer că „e nu numai o profesionistă de o rară valoare și conștiinciozitate, dar și o lucrătoare de elită pe terenul publicisticii medicale și în special pe acela al biologiei.(...) Lucrările ca și întreaga activitate a D-nei dr.Marta Trancu-Rainer sunt caracterizate prin spiritul de precizie, prin munca intensivă, pe o scară foarte întinsă și printr-o înaltă conștiinciozitate”. Activitatea medicală și științifică a Martei Trancu-Rainer a fost recunoscută atât în țară, cât și în străinătate.

Din cauza expunerii prelungite la formol, dr Francisc Rainer dezvoltă un cancer pulmonar ce se complică cu metastaze cerebrale, găsindu-și odihna veșnică la 5 august 1944. La terminarea războiului, Marta Trancu-Rainer și-a

deschis un cabinet particular de obstetrică-ginecologie, dar după instaurarea regimului comunist, casa i-a fost confiscată, fiind nevoită să se mute în mansarda locuinței. Marta Trancu-Rainer a încetat din viață pe 9 ianuarie 1950, fiind înmormântată la Cimitirul Bellu, alături de soțul ei.

Un alt exemplu notabil este Sofia Ionescu, care a devenit prima femeie neurochirurg din lume, fiind un pionier al acestei specializări nu doar în România, ci și pe plan internațional. De asemenea, Ana Aslan, cunoscută pentru cercetările sale în geriatrie și pentru elaborarea unui tratament inovator anti-aging, a avut un impact deosebit asupra medicinei românești și mondiale (Prelipcean, Cristina, Cijevski, 2024).

Astăzi, femeile reprezintă un procent semnificativ din totalul personalului medical din România. Statisticile recente arată că majoritatea studenților la medicină sunt femei, iar multe dintre acestea își construiesc cariere de succes în diverse specialități. În plus, femeile din România au acces mai ușor la educație medicală, iar carierele lor nu mai sunt limitate de discriminări semnificative. Cu toate acestea, ele se confruntă în continuare cu provocări legate de accesul la funcții de conducere în spitale sau instituții de cercetare, dar și cu dificultăți în echilibrarea vieții profesionale cu viața personală.

Deși în ultimele decenii femeile au reușit să facă progrese semnificative, discriminarea de gen în rândul personalului medical românesc persistă la nivel subtil. Unele femei se confruntă în continuare cu stereotipuri, iar multele lor realizări nu sunt întotdeauna recunoscute în aceeași măsură ca ale bărbaților.

În plus, problemele de echilibru între carieră și viața personală continuă să fie o provocare. Femeile, în special cele care aleg specializări solicitante sau care aspiră la funcții de conducere, se confruntă adesea cu presiuni suplimentare legate de responsabilitățile familiale.

5. Provocări contemporane

În ciuda progreselor semnificative realizate de-a lungul decadelor, femeile din domeniul medical se confruntă încă cu o serie de provocări legate de discriminarea de gen, echilibrul între carieră și viața personală și accesul la funcții de conducere (Junod, Suzanne White and Seaman, Barbara, eds., 2012).

Una dintre cele mai persistente probleme pentru femeile din domeniul medical este discriminarea salarială. Chiar și în prezent, studiile arată că femeile medici sunt plătite mai puțin decât bărbații, chiar și atunci când lucrează în aceleași funcții sau în același tip de practică. De asemenea, femeile se confruntă cu o subreprezentare în funcțiile de conducere și în pozițiile de autoritate în spitale și universități.

Femeile medic, în special cele care sunt și mame, se confruntă cu dificultăți considerabile în ceea ce privește echilibrul între cariera profesională și responsabilitățile familiale. Programul de lucru adesea imprevizibil și solicitant, împreună cu așteptările legate de viața de familie, poate crea un stres semnificativ. Deși mulți angajatori au început să sprijine măsuri de conciliere a muncii cu viața personală (cum ar fi concedii pentru îngrijirea copilului sau opțiuni de program flexibil), provocările rămân.

Un alt aspect important este subreprezentarea femeilor în funcțiile de conducere ale instituțiilor medicale. Deși femeile reprezintă un procent semnificativ din personalul medical, ele sunt în continuare subreprezentate în consiliile de conducere ale spitalelor, ministerelor sau în comitetele de decizie din organizațiile profesionale. În multe cazuri, barierele legate de stereotipuri sociale și de așteptările culturale continuă să limiteze oportunitățile de avansare.

6. Perspective și soluții

În ciuda provocărilor menționate, există numeroase inițiative și perspective de îmbunătățire a situației femeilor din domeniul medical. Aceste soluții

sunt esențiale pentru a construi un sistem de sănătate mai echitabil și mai eficient, care să recunoască și să sprijine contribuțiile femeilor în profesia medicală.

În multe țări, există deja politici care vizează reducerea disparităților de gen în domeniul medical. Acestea includ măsuri pentru a asigura salarii egale pentru aceleași funcții, politici de recrutare și promovare care să susțină diversitatea și includerea femeilor în funcții de conducere. De asemenea, unele organizații au adoptat coduri de etică care interzic discriminarea de gen și promovează un mediu de lucru mai incluziv.

Una dintre soluțiile importante pentru a sprijini femeile în carierele lor este crearea unui mediu de lucru mai flexibil, care să le permită să-și îndeplinească atât responsabilitățile profesionale, cât și cele personale. Aceste măsuri includ program flexibil, posibilitatea de a lucra de acasă, mai mult timp liber pentru îngrijirea copiilor și alte măsuri care ajută la echilibrarea vieții profesionale cu cea personală. Unele spitale și instituții medicale deja aplică astfel de politici, iar rezultatele sunt pozitive.

Un alt factor crucial pentru încurajarea tinerelor femei să urmeze cariere în medicină este existența unor mentori și modele feminine de succes. Mentoratul, oferit de femei care au reușit să se afirme în domeniu, poate ajuta viitoarele generații să depășească obstacolele și să se simtă susținute. Exemplele de succes ale femeilor în funcții de conducere sau în specializări dificile (precum chirurgie sau oncologie) pot motiva alte femei să își urmeze visul.

În domeniul cercetării medicale, există un număr tot mai mare de femei care conduc proiecte inovative în diverse domenii, de la biomedicină la tehnologia medicală. Susținerea acestora, prin acces la fonduri și resurse, este esențială pentru dezvoltarea unui sistem medical modern și eficient. În plus, promovarea cercetării feminine contribuie la o diversitate mai mare în știință, ceea ce este benefic pentru progresul general al domeniului.

6. Perspective și soluții

În fața provocărilor cu care se confruntă femeile din domeniul medical, există multiple perspective și soluții care pot contribui la schimbarea situației și la creșterea rolului lor în medicină. Aceste măsuri vizează nu doar reducerea inegalităților de gen, ci și sprijinirea femeilor pentru a atinge potențialul lor maxim în carierele medicale.

Pentru a aborda discriminarea de gen și decalajul salarial, sunt necesare politici clare și aplicabile, care să promoveze egalitatea de șanse. Multe instituții internaționale și organizații, cum ar fi Organizația Mondială a Sănătății (OMS), susțin implementarea unor strategii pentru reducerea diferențelor salariale între bărbați și femei, asigurându-se că femeile beneficiază de aceleași drepturi și oportunități ca și bărbații. În acest sens, guvernele pot implementa legi care să interzică discriminarea de gen pe piața muncii și în spitale.

Pentru a sprijini accesul femeilor la poziții de decizie, este important ca instituțiile să implementeze măsuri care să asigure o reprezentare echitabilă a femeilor în funcțiile de conducere. Aceste măsuri pot include programe de leadership și management pentru femei, precum și crearea unor condiții care să încurajeze participarea lor în procesele de luare a deciziilor. Aceste inițiative ar putea ajuta la reducerea stereotipurilor de gen și la promovarea unui mediu profesional mai echilibrat.

7. Concluzii

Evoluția femeii în domeniul medical a fost una marcată de pași importanți și obstacole semnificative, dar cu fiecare deceniu, femeile au reușit să spargă barierele și să își câștige un loc de seamă în această profesie. De la moașe și tămăduitoare în antichitate, până la lideri și inovatori în medicină, femeile au contribuit esențial la dezvoltarea științelor medicale.

Astăzi, femeile sunt o parte integrală a sistemelor medicale din întreaga lume. Ele sunt prezent în toate specialitățile, de la chirurgie la cercetare și educație medicală. Cu toate acestea, provocările persistă. Discriminarea

de gen, decalajul salarial și dificultățile în accesarea funcțiilor de conducere continuă să fie probleme cu care se confruntă femeile în medicină.

Este esențial ca societățile și instituțiile medicale să implementeze politici care să sprijine egalitatea de gen, să susțină carierele femeilor prin mentorat și dezvoltare profesională și să promoveze un echilibru sănătos între viața personală și carieră. De asemenea, promovarea femeilor în funcții de conducere și luarea unor măsuri pentru prevenirea discriminării sunt esențiale pentru un viitor în care femeile să poată contribui la medicina globală în mod egal cu bărbații.

În concluzie, în ciuda provocărilor întâmpinate, femeile continuă să joace un rol crucial în medicina modernă, iar viitorul lor în acest domeniu arată promițător. Cu sprijinul necesar, femeile vor putea să continue să transforme lumea medicală, să inoveze și să contribuie la sănătatea globală în moduri noi și semnificative.

Bibliografie

- Prelipcean, Cristina, Cijevski (2024). Femeia în Medicină- trecut, prezent, viitor, Jurnalul de Chirurgie 21(2):107-109, June 2024. DOI:10.7438/JSURG.2024.02.01
- Fette, Julie (2007). „Pride and Prejudice in the Professions: Women Doctors and Lawyers in Third Republic France”. *Journal of Women’s History*, **19** (3): 60-86. doi:10.1353/jowh.2007.0055. S2CID 144728859. Project MUSE 221409.
- Feldhusen, Adrian E (17 January, 2000). „The History of Midwifery and Childbirth in America: A Time Line”. *Midwifery Today*. Archived from the original on 24 January 2018. Retrieved 24 January 2018.
- Junod, Suzanne White and Seaman, Barbara, eds. (2012). *Voices of the Women’s Health Movement, Volume One* Seven Stories Press. New York. 2012. pp 60–62.

Surse Web:

- <https://www.rri.ro/panoramice/enciclopedia-rri/femeile-si-medicina-in-secolul-al-xviii-lea-in-tara-romaneasca-id588332.html>
- <https://www.medlife.ro/articole-medicale/marta-trancu-reiner-ce-rol-a-avut-in-revolutionarea-medicinei>

Aleksandra Kollontai și feminismul de tip marxist

Aleksandra Kollontai and marxist feminism

ALINA ILINCA¹, LIVIU MARIUS BEJENARU²

Abstract

“Why are women’s affairs less important? This idea is a habit with all of you. That’s why women are ‘backward.’ But you can’t have a revolution without the women. Woman is everything. Man does what she thinks and suggests to him. If you win over the women, half your work is done”, says the heroine of the novel «Red Love» written by feminist activist Aleksandra Kollontai.

This paper aims to present the life and work of Aleksandra Kollontai and consist of three parts. In the first part we will focus on her early years, the liberal-democratic atmosphere of her family life helped to form Aleksandra Kollontai’s personality and ideals.

The second part look at her work as a revolutionary, as she saw that communism as the only way to achieve women’s emancipation.

The third part deals with Kollontai’s time in the Bolshevik government as the People’s Comisioner for Social Welfare as the world’s first woman minister for the measures she has taken to improve the conditions of women workers and their children, but also her views on the Communism and the family or the new morality and the working class.

The conclusions will focus on her legacy within feminist Marxism, with Aleksandra Kollontai considering that her greatest achievement was her contribution

¹ Consilier superior – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

² Consilier superior – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

to the emancipation of working women and the affirmation of their equal rights in all areas of labor, state activity or science.

Keywords: *feminism, Marxism, communism, women's emancipation.*

Introducere

„De ce problemele femeilor sunt mai puțin importante? Această idee se întâlnește la fiecare dintre voi. De aceea femeia este considerată înapoiată. Dar nu puteți avea o revoluție fără femei. Femeia este totul. Bărbatul face ceea ce aceasta gândește și îi sugerează. Dacă știți să câștigați prețuirea femeilor, atunci jumătate din munca voastră este înfăptuită”, afirma eroina romanului *Red Love*, scris de militanta feministă Aleksandra Kollontai³, sintetizând cel mai bine, în opinia noastră, faptul că feminismul a fost puternic influențat de revoluții, inclusiv revoluția americană și cea franceză din secolul al XVIII-lea.

După cum arăta Valentine Moghadam, modelul revoluționar al emancipării femeilor era o parte esențială a revoluției sau a proiectului de transformare socială care concepea femeia ca pe o parte a forțelor productive și a ansamblului cetățenesc și care putea fi mobilizată în scopuri economice și politice, fiind astfel eliberată de constrângerile patriarhale. Discursul revoluționar evidenția mult mai puternic ideea de egalitate sexuală decât cea de diferență, iar bolșevicii, mai ales în primii ani, au formulat soluții îndrăznețe în privința abordării problemelor sexelor decât oricare altă revoluție anterioară sau ulterioară⁴.

Studiul își propune să prezinte viața și activitatea Aleksandrei Kollontai și este alcătuit din trei părți. În prima parte ne vom referi la anii de început, atmosfera liberal-democratică a vieții sale de familie contribuind la formarea personalității și idealurilor Aleksandrei Kollontai.

³ <http://www.marxists.org/archive/kollonta/red-love/index.htm> - accesat la 27 martie 2025.

⁴ Valentine M. Moghadam, *Genul și revoluțiile*, în John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004, p. 159.

Partea a doua are în vedere activitatea ei de revoluționară, comunismul fiind, în opinia sa, singura cale de a obține emanciparea femeilor.

Partea a treia tratează perioada petrecută în guvernul bolșevic, Kollontai deținând funcția de Comisar al Poporului pentru Asistența Publică, fiind prima femeie ministru din lume, având în vedere măsurile pe care le-a luat pentru îmbunătățirea condiției lucrătoarelor, precum și a copiilor lor, dar și concepțiile sale privind comunismul și familia sau noua morală și clasa muncitoare. Din rațiuni de spațiu nu am abordat decât tangențial activitatea sa politică și diplomatică, Kollontai fiind și prima femeie ambasador din lume, referindu-ne în mod special la raporturile sale cu orientarea feministă de tip marxist.

Concluziile vor viza moștenirea pe care a lăsat-o în cadrul marxismului feminist, Aleksandra Kollontai considerând că cea mai mare realizare a sa a fost contribuția pentru emanciparea femeilor muncitoare și afirmarea drepturilor lor egale în toate domeniile muncii, activității statului sau știință⁵.

Anii de început

Personalitate de marcă a mișcării bolșevice, Aleksandra Mihailovna Kollontai s-a născut la 19 (31) martie 1872, la Sankt Petersburg, în familia generalului Mihail Alekseevici Domontovici, un nobil ucrainean, care se mândrea cu o lungă genealogie, ce se întindea până la faimosul prinț Dovmont din Pskov (circa 1266-1299), canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă, mama viitoarei feministe fiind fiica unui comerciant de succes din Finlanda, care, ulterior, din vânzarea de lemne, și-a cumpărat și o moșie în această țară⁶.

Tânăra Aleksandra sau Șuracika, așa cum era alintată acasă, își amintea că „am fost cea mai tânără și cea mai răsfățată membră a familiei. Aceasta

⁵ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *Alexandra Kollontai (1872-1952): Communism was the only way toward women's liberation*, în F. de Haan (ed.), *The Palgrave Handbook of Communism Women Activists arounds the World*, Springer Nature Switzerland AG, 2023, p. 80.

⁶ Magali Delaloye, *O istorie erotică a Kremlinului: de la Ivan cel Groaznic la Raisa Gorbaciova*, Polirom, Iași, 2017, p. 39; Paula Erizanu, *Ard pădurile*, Editura Cartier, Chișinău, 2021, p. 5; Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op. cit.*, p. 60.

a fost, probabil, cauza principală a protestului împotriva a tot ceea ce mă înconjoară, care a izbucnit foarte devreme în mine. Se făceau prea multe pentru mine pentru a mă face fericită. Nu aveam libertate de manevră nici în jocurile de copii pe care le jucam sau în dorințele pe care voiam să le exprim. În același timp, am vrut să fiu liberă”⁷.

Atmosfera liberal-democratică a vieții sale de familie a contribuit la formarea personalității și idealurilor Aleksandrei. Anii petrecuți în Bulgaria au fost considerați de către membrii familiei drept cei mai frumoși din viața lor, la început, tatăl Aleksandrei fiind numit guvernator de Târnovo, iar mai târziu, devenind secretar executiv al guvernatorului rus, stabilindu-se la Sofia. În capitala Bulgariei, generalul Domontovici și soția sa au intrat în legătură cu cercurile politice ale național-liberalilor bulgari. Mihail Domontovici a luat parte activă în pregătirea Constituției Bulgariei, unul dintre cele mai progresiste documente de acest tip ale vremii, iar soția sa a organizat un grup de femei bulgare, care au deschis școli pentru fete, primul gimnaziu feminin fiind înființat tot la inițiativa ei.

După întoarcerea în țară, la vârsta de șaisprezece ani, Aleksandra Domontovici a susținut cu succes examenele la un liceu de băieți și a obținut un certificat de absolvire. La sfârșitul anilor 1880, ea a dus o viață destul de activă a unei „tinere femei de societate” și a apărut la baluri, teatre și recepții, fiind bine cotate pe piața mireselor din Sankt Petersburg. Cu toate acestea, ea nu a fost

atrăsă de ofertele de căsătorie și a preferat să își continue educația cu scopul de a deveni scriitoare, iar natura încăpățânată și pasională a Aleksandrei s-a manifestat atunci când a decis să se mărite cu un văr de-al doilea, Vladimir Kollontai, în ciuda opoziției părinților ei, acesta fiind un student sărac și fiul unui exilat polonez. Cu Vladimir Kollontai a avut un fiu, Mihail, singurul ei copil.

Faptul că Aleksandra Kollontai a ales calea revoluționară s-a datorat unei vizite, în martie 1896, la Kreenholm, fabrica de textile din Narva (astăzi

⁷ *Ibidem*, p. 61.

în Estonia), împreună cu soțul ei, Vladimir urmând să instaleze un ventilator pentru curățarea aerului⁸. Scriitoarea Paula Erizanu, în docudrama *Ard pădurile*, redă condițiile grele și munca istovitoare a celor din fabrică⁹. Din acel moment, „totul, totul s-a schimbat atunci. Din momentul acela, nu putea da înapoi. Nu era cale întoarsă”¹⁰, preferând calea revoluționară decât viața stabilă și prosperă a unei femei măritate și ajungând să creadă că numai schimbările revoluționare, în genere comunismul, reprezentau singura soluție de a obține emanciparea femeilor¹¹.

Primele simpatii politice ale Alexandrei Kollontai s-au îndreptat spre mișcarea populistă și spre terorism, dar, în 1896, ea era o marxistă convinsă, sub influența Elenei Stasova și a unor greve ale muncitorilor de la fabricile de textile din Petersburg¹². Stasova a sfătuit-o astfel: „nu e suficient să visezi, să-i citești pe Marx și pe Lenin. Trebuie să accepți disciplina, să renunți la limbajul tău abstract burghez, la politețea de suprafață, la pălăriile și bijuteriile tale, și apoi mai vedem”¹³. După cum a afirmat mai târziu Kollontai, „din ce în ce mai mult simpatiile mele, interesele mele, s-au îndreptat către clasa muncitoare revoluționară din Rusia. Am citit cu voracitate. Am studiat cu zel toate problemele sociale, am participat la prelegeri și am lucrat în societăți semilegale pentru iluminarea poporului.”¹⁴.

În schimb, întâlnirea cu scriitorul Vladimir Korolenko a constituit o decepție, acesta respingându-i o nuvelă pe care ea a scris-o, fiind „sigură că succesul era aproape. Că prin povestea asta va inspira femeii și bărbați să gândească mai liber. Și nu doar să gândească, ci chiar să-și urmeze adevăratele chemări și emoții, în loc să-și creeze propriile închisori, de bunăvoie”¹⁵.

⁸ *Ibidem*, p. 62.

⁹ Paula Erizanu, *op.cit.*, pp. 16-18.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹¹ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 62.

¹² Kendall E. Bailes, *Alexandra Kollontai et la Nouvelle Morale*, în „Cahiers du monde russe”, vol. 6, nr. 4/1965, p. 474.

¹³ Paula Erizanu, *op.cit.*, p. 46.

¹⁴ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 63.

¹⁵ Paula Erizanu, *op.cit.*, p. 18.

În 1898, Aleksandra a plecat la Zürich pentru a audia cursurile profesorului Heinrich Herkner, autorul lucrării *Problema muncitorilor*¹⁶. Aspirația lui Kollontai de a depăși rutina familială și de a-și dedica viața problemelor sociale a dus la o ruptură definitivă cu soțul ei în 1899, cuplul divorțând oficial abia în 1916.

Revoluționara

După ce a urmat cursul profesorului Herkner, Kollontai a profitat de recomandările sale și a mers în Anglia, în 1899, pentru a se întâlni cu cunoscuții economiști socialiști Sydney și Beatrice Webb. În 1901, ea a plecat din nou în străinătate, pentru a stabili legături strânse cu figuri-cheie ale mișcării muncitorești europene, precum Rosa Luxemburg, Paul Lafarge și Laura Lafarge-Marx, Karl Kautsky și Gheorghi Plehanov¹⁷.

Kollontai a declarat mai târziu că, în această perioadă, cea mai mare ambiție a sa era „sarcina de a cuceri femeile muncitoare din Rusia la socialism și, în același timp, de a lucra pentru eliberarea femeii, pentru egalitatea ei în drepturi”. Evenimentele revoluționare din 1905 au declanșat lupta lui Kollontai împotriva feministelor liberale din Rusia și au condus la eforturile ei de a-i convinge pe bărbații din proletariatul rus să includă problematica femeii în activitatea lor revoluționară¹⁸, emanciparea femeilor fiind astfel inseparabilă de cea a clasei muncitoare¹⁹. Kollontai a fost sedusă de această idee și, în anii care au urmat, și-a promovat concepțiile asupra căsătoriei, sexualității și familiei drept atribute ale unei morale și culturi proletare²⁰.

A participat, de asemenea, alături de alte feministe, ca Inessa Armand, Clara Zetkin, Nadejda Krupskaja și Rosa Luxemburg, la diferite conferințe ale femeilor, cum a fost cea de la Berna din anul 1915²¹. Kollontai a salutat

¹⁶ *Ibidem*, p. 74.

¹⁷ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 64.

¹⁸ *Ibidem*, p. 65.

¹⁹ Magali Delaloye, *op.cit.*, p. 40.

²⁰ Kendall E. Bailes, *op.cit.*, p. 475.

²¹ Magali Delaloye, *op.cit.*, p. 37.

revoluția din februarie 1917 din Rusia cu un entuziasm incredibil, ca pe o oportunitate unică de a realiza proiectele de reconstrucție socială la care visa. „Trăiesc într-un fel de speranță, de bucurie, entuziasm”, a scris în jurnalul ei: „Tot nu pot crede [că totul s-a întâmplat]”. Revenită în țară, pe 18 martie, a fost aleasă în Sovietul de la Petrograd și în Comitetul Central al Partidului Bolșevic. În acele zile, datorită talentului său oratoric, ea era considerată una dintre reprezentantele de marcă ale bolșevismului. Succesul lui Kollontai în a ține discursuri publice, precum și abilitatea de a converti masele la ideile ei, i-au făcut pe adversarii săi politici să o numească în derâdere „Walkiria revoluției”. „Era periculos să fiu recunoscută într-un tramvai”, a scris ea mai târziu”. În iulie 1917, din ordinul lui Aleksandr Kerensky, șeful guvernului provizoriu, a fost arestată și plasată în închisoarea pentru femei din Vyborg, cu un regim de muncă silnică. A petrecut aproape două luni acolo și a fost „supusă celui mai josnic tratament de spion”, dar, în timpul când era la închisoare, la cel de al VI-lea Congres al Partidului a fost aleasă în Comitetul Central, o recunoaștere publică a meritelor sale politice²².

La putere

Reputația sa a făcut-o să fie prima femeie din lume care a ocupat un post într-un executiv imediat după revoluție, fiind numită Comisar al Poporului pentru Asistență Publică.²³ A rămas în această funcție numai câteva luni, din octombrie 1917 până în martie 1918. Activitatea comisariatului, așa cum avea să scrie mai târziu, „a inclus întregul program de asistență socială pentru persoanele cu handicap de război, deci pentru sute de mii de soldați și ofițeri infirmi, sistemul de pensii în general, case de copii găsiți, cămine pentru bătrâni, orfeline, spitale pentru nevoiași, atelierele de fabricare a membrilor artificiale, administrarea fabricilor de cărți de joc (fabricarea cărților de joc fiind monopol de stat), sistemul de învățământ, spitale clinice pentru femei. În plus, o serie întreagă de institute de învățământ pentru fete tinere se aflau

²² Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 72.

²³ Magali Delaloye, *op.cit.*, p. 45.

sub conducerea acestui comisariat. Ne putem imagina cu ușurință solicitările enorme pe care aceste sarcini le puneau unui grup restrâns de oameni care, în același timp, erau începători în administrația de stat”²⁴.

În opinia sa, „cea mai importantă realizare a Comisariatului Poporului a fost însă întemeierea legală a unui Oficiu Central pentru Maternitate și Asistență Infantilă. Proiectul de lege aferent acestui Oficiu Central a fost semnat de mine în ianuarie 1918”²⁵. Dar eforturile sale „de a naționaliza maternitatea și îngrijirea copiilor au declanșat un nou val de atacuri nebunești împotriva mea. S-au relatat tot felul de minciuni despre «naționalizarea femeilor», despre propunerile mele legislative, care pretindeau ca fetele de 12 ani să devină mame”²⁶. Cele mai virulente critici și atacuri, inclusiv din rândul Consiliului Comisarilor Poporului (Sovnarkom) s-au declanșat atunci când, la 3 ianuarie 1918, Aleksandra Kollontai i-a scris lui Lenin, cerându-i aprobarea de a transforma una dintre cele mai mari și mai prestigioase mănăstiri din Rusia, Lavra Aleksandr Nevski din Petrograd, într-un azil de bătrâni. Cererea sa fost respinsă de frica unor tulburări civile, dar ea a revenit la mijlocul lunii și, de data aceasta, a primit susținerea guvernului. Kollontai a ordonat ca acoperămintele sfinte să fie date jos de pe icoanele din biserică, supraveghind și expulzarea călugărilor din mănăstire. La 18 ianuarie, un detașament din Garda Roșie a intrat în mănăstire și a cerut să-i fie predate toate lucrurile de preț. În lupta care a urmat cu mulțimea de credincioși, veniți în urma unui apel din clopotniță, soldații au fost dezarmați, dar autoritățile au trimis alți soldați cu două mitraliere, unul dintre focurile de armă trase nimerindu-l pe un preot în frunte și omorându-l.

Patriarhul Tihon a emis în aceeași zi o epistolă în care îi îndemna pe „nebuni” să se potolească și să se lepede de „cauza lor cu adevărat satanică, pentru care vor pieri în focurile gheenei, și a pronunțat o anatema împotriva

²⁴ Aleksandra Kollontai, *Autobiography of a Sexually Emancipated Communist Woman* (1926) (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1926/autobiography.htm> - accesat la 27 martie 2025).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

regimului. Această încercare stângace a Aleksandrei Kollontai de a dispune de un lăcaș de cult a avut drept rezultat emiterea de către Lenin, două zile mai târziu, a decretului privind separarea Bisericii de stat, mult mai devreme decât fusese planificat²⁷.

Amărăciunea prilejuită de această acțiune i-a fost atenuată de strădaniile sale de introducere a unei legislații pentru bunăstarea socială a sugariilor, prin semnarea, la 31 ianuarie 1918, a *Decretului privind bunăstarea copilului*, care stipula următoarele principii: „1) protejarea mamei pentru copil: cea mai bună picătură de lapte pentru copil este din sânul mamei sale; 2) creștetii copilul într-o atmosferă a unei familii socialiste larg dezvoltate; 3) creați copilului condiții pentru dezvoltarea forței sale fizice și mentale și pentru o înțelegere strălucitoare a vieții”²⁸.

Activitatea Aleksandrei Kollontai în funcția de Comisar pentru Asistență Publică a luat sfârșit ca urmare a dezacordului ei privind ratificarea tratatului de pace dintre guvernul sovietic și Puterile Centrale din 3 martie 1918²⁹. Cu toate acestea, așa cum avea să scrie mai târziu, „indiferent de sarcinile viitoare pe care le voi îndeplini, îmi este perfect clar că eliberarea completă a femeii muncitoare și crearea fundamentului unei noi morale sexuale vor rămâne întotdeauna scopul cel mai înalt al activității și al vieții mele”³⁰.

La inițiativa militanților feministe din cadrul partidului, în august 1919, a luat ființă Jenotdel sau Departamentul de Femei al Secretariatului Comitetului Central din cadrul partidului, condus inițial de Inessa Armand, care, în 1914, înființase un ziar pentru femei intitulat *Rabotnița (Muncitoarea)*, încurajându-le să se organizeze în comitete și sindicate ale fabricilor. Deși

²⁷ Robert Service, *Sânge pe zăpadă: Revoluția rusă (1914-1924)*, Polirom, Iași, 2025, pp. 251-252; Orlando Figes, *Revoluția rusă, 1891-1924: tragedia unui popor*, Polirom, Iași, 2016, p. 480; Aleksandra Kollontai, *Autobiography...* (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1926/autobiography.htm> - accesat la 27 martie 2025).

²⁸ Eadem, *Decree on Child Welfare* (1918) (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1918/im-moral.htm> - accesat la 27 martie 2025).

²⁹ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 72.

³⁰ Aleksandra Kollontai, *Autobiography...* (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1926/autobiography.htm> - accesat la 27 martie 2025).

partidul era împotriva ideii creării unor organizații separate pentru femei, succesul publicației a determinat organizarea la Petrograd, în noiembrie 1917, a Conferinței Femeilor Muncitoare și a Jenotdel³¹.

După moartea Inessei Armand, la 24 septembrie 1920, sub conducerea Alexandrei Kollontai, care s-a considerat atunci „femeia numărul unu” a puterii bolșevice³², Jenotdel a adoptat legislația muncii, care le dădea femeilor dreptul să muncească opt ore pe zi, le oferea asigurări sociale, un concediu de maternitate de câte două luni înainte și după nașterea copilului, precum și dreptul la pauze de alăptat în timpul lucrului. De asemenea, noua legislație interzicea exploatarea muncii copiilor și turele de noapte pentru femei. În ceea ce privește relațiile dintre soți, legislația adoptată stabilea egalitatea acestora, înregistrarea căsătoriei în registrele stării civile, abolirea ilegitimității copiilor, simplifica formele de divorț și punea capăt obligației femeii să ia numele soțului și să aibă același domiciliu cu el. În același timp, Jenotdel, care devenise o organizație puternică, ce reprezenta interesele femeilor în partid și impunea transformări în societate, a inițiat campanii de alfabetizare și de combatere a prostituției, prin distincția absolută cu care opera legislația între relațiile familiale și relațiile matrimoniale, Kollontai afirmând că, „după ce căsătoria celebrată de biserică, această căsătorie așa-zis de nedespărțit, dar care nu era în fond decât o înșelăciune, va fi făcut loc uniunii libere și sincere dintre bărbat și femeie, iubiți și prieteni, se va vedea dispărând în același moment și celălalt flagel rușinos, celălalt rău îngrozitor care necinstește omenirea și care lovește în lucrătoria flămânzită, prostituția. Acest rău, noi îl datorăm regimului economic în vigoare, instituției proprietății private. Aceasta odată îndepărtată, și comerțul cu femei va dispărea la rândul lui”³³. În Asia Centrală, Jenotdel a organizat printre femeile musulmane programe de renunțare în masă la vâl, precum și cursuri de

³¹ Valentine Moghadam, *op. cit.*, p. 159.

³² Magali Delaloye, *op.cit.*, p. 45.

³³ Aleksandra Kollontai, *Familia și statul comunist*, Cercul de Editură Socialistă, București, 1920, p. 21.

alfabetizare, inițierea acestor programe pornind de la concepția că în această zonă femeile formau categoria socială cea mai oprimată³⁴.

Kollontai a părăsit însă această funcție, pentru a face propagandă de partea Armatei Roșii în Ucraina, dar și pentru a fi împreună cu noul ei soț, Pavel Dibenko, Comisar al Poporului pentru Afaceri Militare și Maritime, care era mai tânăr decât ea cu 17 ani. Cei doi s-au despărțit în anul 1922, atunci când Aleksandra și-a dat seama că el avea o poveste de dragoste cu o tânără³⁵.

Implicarea Aleksandrei Kollontai, în anul 1920, în ceea ce s-a numit opoziția muncitorească din cadrul Partidului, care se pronunța ca administrația economică să fie încredințată sindicatelor³⁶, un alt act de sfidare la adresa liderului bolșevic, a determinat marginalizarea sa. A dorit atunci să renunțe la cariera politică, dar a fost sfătuită să ceară să lucreze în diplomatie. După o întrevedere cu Stalin, în octombrie 1922, a plecat în Norvegia, devenind prima femeie ambasador, dar și un stâlp al politicii externe a URSS³⁷.

„De îndată ce l-am văzut pe Stalin, totul a încetat ca prin farmec”, avea să explice ea cooperarea cu secretarul general al partidului³⁸. Prudentă și înțeleaptă, Kollontai a fost întotdeauna loială față de liderul bolșevic, escapadele ei amoroase amuzându-l pe acesta. De altfel, Aleksandra Kollontai avea să scrie un roman, *Dragostea albinelor lucrătoare*, apărut în 1924, o alegorie a triumghiului amoros, Lenin-Nadia-Inessa, din Parisul anilor 1911-1912³⁹, dar și un amestec al scriitoarei în conflictul dintre Stalin și Krupskaia⁴⁰, precum și un manifest al feminismului și al amorului liber⁴¹. Conflictul dintre cei doi avea să ducă la schimbarea statutului Krupskaiei, de la sfârșitul anilor 1920, aceasta nemaifiind prezentată ca soția sau văduva liderului bolșevic, ci ca

³⁴ Valentine Moghadam, *op. cit.*, p. 160.

³⁵ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op. cit.*, p. 75.

³⁶ Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale marxismului, vol. al II-lea: Vârsta de aur*, Curtea Veche, București, 2010, p. 399.

³⁷ Magali Delaloye, *op. cit.*, p. 46.

³⁸ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op. cit.*, p. 75.

³⁹ Robert Service, *Lenin: o biografie*, Polirom, Iași, 2020, p. 333.

⁴⁰ Kendall E. Bailes, *op. cit.*, p. 496.

⁴¹ Simon Sebag Montefiore, *Stalin: curtea țarului roșu*, Polirom, Iași, p. 2014, p. 51.

„tovarășa” lui Lenin, apoi „tovarășa de luptă”, iar mai târziu, ca „însoțitoarea și ajutoarea lui constantă”, fiind, în final, separată complet de Lenin, creându-se pentru ea un spațiu aparte, devenind „prietena tuturor femeilor sovietice” sau „o luptătoare neobosită pe frontul alfabetizării și culturii”⁴².

Ca urmare a eforturilor sale, Kollontai a contribuit în mod decisiv la semnarea tratatului de prietenie dintre cele două țări⁴³. La întoarcerea ei la Moscova, în august 1926, a aflat că va fi trimisă ca șef al diplomației sovietice în Mexic. Îmbolnăvind-se, a revenit la Moscova, iar din 1927 până în 1930, Kollontai a fost din nou ambasadoarea URSS în Norvegia, și, din aprilie 1930 până în martie 1945, în Suedia⁴⁴.

Vladimir Erofeev, membru al corpului diplomatic sovietic și tatăl scriitorului disident Victor Erofeev, avea numai cuvinte de laudă la adresa lui Kollontai, ca fiind o apărătoare a intereselor statului sovietic, folosindu-se în acest scop de relațiile sale personale, unul din succesele ei notabile fiind negocierile de pace dintre URSS și Finlanda finalizate în septembrie 1944⁴⁵.

În schimb, de numele ambasadoarei se leagă eșecul tratatelor României de ieșire din Axa Berlin-Roma-Tokio, de la Stockholm din vara anului 1944, deoarece, așa cum afirmă istoricul Norman Davies, „în ultimele luni ale războiului, Frontul de Est n-a mai reprezentat un motiv major de îngrijorare pentru calculele strategice ale puterilor vestice, fiind desemnat de comun acord ca fiind un spațiu nedefinit de influență sovietică”⁴⁶.

Kollontai a revenit la Moscova la 18 martie 1945, problemele de sănătate (în 1942 suferise două accidente vasculare cerebrale, care au imobilizat-o într-un scaun cu rotile) determinând-o să renunțe la activitatea diplomatică.

⁴² Arkadi Vaksberg, *Laboratorul de otrăvuri. De la Lenin la Putin*, Pro Editură și Tipografie, Buc., 2007, p. 95.

⁴³ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 76.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 77.

⁴⁵ Victor Erofeev, *Stalin cel Bun*, Editura Paralela 45, Pitești, 2006, p. 86; Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 80.

⁴⁶ Apud Constantin Corneanu, *Armistițiul României cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944) și interesele geopolitice ale Marilor Puteri*, în Dan Cătănuș, Vasile Buga, Mihai Burcea (coord.), *23 August 1944: o istorie așa cum a fost*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2024, p. 345.

Până la moartea sa, survenită la 9 martie 1952, a fost consilier în cadrul Ministerului Afacerilor Externe⁴⁷, nededicându-i-se nici un necrolog oficial și fiind înmormântată cu o ceremonie simplă⁴⁸.

Concluzii

Aleksandra Kollontai a rămas cunoscută în Uniunea Sovietică în calitate ei de prima femeie ministru și ambasador, în timp ce moștenirea ei feministă a fost neglijată sau distorsionată. Viziunea ei radicală nu a fost pe placul tuturor comuniștilor, care i-au rezumat concepția despre relațiile sexuale la teoria paharului cu apă: „ți-e sete, îți potolești setea”, ceea ce l-a determinat pe Lenin să-i facă un comentariu răutăcios⁴⁹.

Gândirea Aleksandrei Kollontai era însă mult mai elaborată, deoarece, pornind de la August Bebel, care reprezenta atunci modelul marxist despre familie, ea a teoretizat cu precizie, în numeroase scrieri, o societate în care femeile sunt persoane cu același drepturi ca și bărbații⁵⁰. Într-un eseu scris în 1919, *Familia și statul comunist*, ea afirma: „Într-o societate comunistă, lucrătoarele nu vor mai pierde prea rarele lor ore de răgaz gătind, având în vedere că în societatea comunistă vor fi restaurante publice sau bucătării. Același lucru cu spălatul rufelor și alte lucrări: lucrătorea nu va mai fi silită să se istovească în vreo spălătorie sau să-și strice ochii pentru repararea ciorapilor sau pentru cârpitul albiturilor: ea va duce acestea în fiecare săptămână și le va scoate gata spălate și drese; aceasta va forma o grijă mai puțin pentru femeia lucrătoare. Pe de altă parte, atelierelor speciale pentru repararea efectelor vor îngădui lucrătoarelor să petreacă serile cu lecturi instructive.

Dar atunci când toate lucrările gospodăriei individuale vor fi dispărut ce-i va mai rămâne familiei? Copiii. Dar chiar și acolo statul lucrătorilor va

⁴⁷ Natalia Novikova, Kristen Ghodsee, *op.cit.*, p. 80.

⁴⁸ Paula Erizanu, *op.cit.*, p. 6.

⁴⁹ Magali Delaloye, *op.cit.*, p. 39.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 40.

veni în ajutorul familiilor înlocuind-o: societatea se va împovăra treptat cu tot ceea ce înainte revenea părinților.

În Rusia Sovietelor, prin grijile comisariatelor instrucțiunii publice și mai cu seamă a prevederii sociale, se fac de acum foarte multe pentru a ușura familiei sarcina educației și a întreținerii copiilor. Case pentru copilași mici de tot, aziluri pentru sugari, școli pentru copii, colonii și cămine pentru copii, infirmerii și case de sănătate pentru copiii bolnavi, restaurante, prânzuri gratuite la școală, împărțire gratuită de cărți, de haine călduroase și de încălțăminte elevilor din stabilimentele de învățătură, toate acestea nu arată cu prisosință că copilăria iese din cadrele familiei, că ea este trecută din seama părinților în a colectivității?⁵¹.

Acesta era înțelesul celui de-al doilea principiu al *Decretului privind Bunăstarea Copilului*: creșteți copilul într-o atmosferă a unei familii larg dezvoltate! Planurile bolșevicilor care preconizau ca, în materie de creșterea și educația copiilor, aceștia să fie luați de la părinți și dați în îngrijirea statului au eșuat în cele din urmă din lipsă de fonduri, deoarece promotorii acestor idei nu ținuseră seama de faptul că, spre deosebire de mame, care își îngrijesc copii în mod gratuit, alții ar fi trebuit plătiți pentru a se ocupa de copii⁵².

Referindu-se la iubire, noua morală și clasa muncitoare, într-o recenzie a cărții scriitoarei austriece Grette Meisel-Hess, *Noua femeie și criza sexuală*, scrisă în anul 1911, Kollontai afirma: „Putem deschide ușa încuiată care duce în aer liber și pe calea unor relații mai apropiate, mai iubitoare și, în consecință, mai fericite între sexe, numai dacă psihicul uman este schimbat radical și dacă «potențialul de iubire» al omului este mărit. O astfel de schimbare necesită inevitabil transformarea fundamentală a relațiilor socio-economice: cu alte cuvinte, necesită trecerea la comunism”, adăugând apoi că „ar trebui să încercăm să găsim în problemele și atitudinile față de relațiile sexuale și în psihologia iubirii embrionul unei «culturi proletare» noi, în dezvoltare și

⁵¹ Aleksandra Kollontai, *Familia și statul comunist...*, pp. 8-13.

⁵² Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Humanitas, București, 1998, p. 298.

inevitabil victorioase”⁵³. În *Erosul înaripat*, eseul din anul 1923, Kollontai scria că „dragostea, iubirea, nu este un fenomen privat, dragostea are o însemnătate socială nu prin faptul că pune bazele maternității, ceea ce ar însemna și familiei, ci reprezintă o valoare culturală de coagulare a colectivității, care duce la întărirea solidarității de clasă”⁵⁴, o dezvoltare a ideii din lucrarea *Prostituția și lupta împotriva ei*, scrisă în 1921, conform căreia „familia în vechea ei formă s-a epuizat. Societatea comunistă nu are nevoie de ea”⁵⁵.

Dar Stalin a avut ultimul cuvânt. Venirea lui la putere a schimbat concepția bolșevicilor despre rolul pe care femeia trebuia să-l joace în societate. În 1930, Jenotdel, care începuse să fie numit bab-kom (comitetul babelor), a fost acuzat de derivă feministă și desființat. Femeia care se dedicase complet partidului și care își neglijase bărbatul și copiii a devenit atunci obiectul criticilor⁵⁶, liderul bolșevic punând din nou avortul și homosexualitatea în afara legii, promovând politici pronataliste și femeia ca mamă înainte de toate⁵⁷.

Ca și alte militante comuniste, Kollontai a trăit suferința despărțirii activității sale politice de viața sa privată. În anul 1908, Inessa Armand le descria această dilemă unor prieteni: „Nepotrivirea dintre interesele private sau familiale și interesele societății reprezintă pentru intelectualii contemporani problema cea mai grea, deoarece foarte des se întâmplă să fie sacrificată una sau alta și, ei da, cine dintre noi nu se găsește în fața acestei dileme dificile? Și nerezolvarea ei este la fel de dificilă”⁵⁸.

Și Aleksandra Kollontai se referea la această dilemă când scria în *Autobiografia* sa că „vreau să spun câteva cuvinte despre viața mea personală.

⁵³ Aleksandra Kollontai, *Love and the New Morality* (1911) (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1911/new-morality.htm> - accesat la 27 martie 2025).

⁵⁴ Apud Elena Șișcanu, *Imixtiunea statului totalitar de tip sovietic în viața privată*, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, (coord.), *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, Memorialul Rezistenței Anticomuniste „Țara Făgărașului”, Polirom, Iași, 2009, p. 413.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 413.

⁵⁶ Martin McCauley, *Stalin și stalinismul*, Meteor Press, București, 2010, p. 147.

⁵⁷ Paula Erizanu, *op.cit.*, p. 6.

⁵⁸ Magali Delaloye, *op.cit.*, p. 41.

Se pune întrebarea dacă, în mijlocul atâtor munci și însărcinări de partid, am mai găsit timp pentru experiențe intime, pentru durerile și bucuriile iubirii. Din păcate, da! Spun din păcate, pentru că, în mod normal, aceste experiențe implicau prea multe griji, dezamăgiri și dureri și pentru că prea multe energii erau consumate fără rost prin ele. Cu toate acestea, dorința de a fi înțeleasă de un om până în cele mai adânci și mai secrete adâncuri ale sufletului, de a fi recunoscută de el ca o ființă umană care se străduiește, a decis în mod repetat lucrurile. Și, în mod repetat, dezamăgirea a urmat mult prea repede, deoarece prietenul⁵⁹ a văzut în mine doar elementul feminin pe care a încercat să îl modeleze într-o cutie de rezonanță binevoitoare pentru propriul ego. Astfel, în mod repetat, a sosit inevitabil momentul în care a trebuit să mă scutur de lanțurile comunității cu o inimă îndurerată, dar cu o voință suverană, neinfluențată. Atunci am fost din nou singură. Dar cu cât cerințele vieții erau mai mari, cu cât munca responsabilă aștepta să fie abordată, cu atât mai mare creștea dorința de a fi învăluită de dragoste, căldură, înțelegere. Cu atât mai ușor, în consecință, a început vechea poveste a dezamăgirii în dragoste, vechea poveste a Titaniei din *Visul unei nopți de vară*⁶⁰. Așa cum a scris și în jurnalul pe care l-a ținut: „Cât timp și energie irosim pe tragediile noastre amoroase și complicațiile lor”. Și, ca și cum ar fi vorbit unei mulțimi, adăuga: „Dar tot noi, femeile generației 1890, învățăm că dragostea nu e cel mai important lucru în viața unei femei și că, dacă avem de ales între dragoste și muncă, nu trebuie să ezităm niciodată: lucrul, lucrul creativ al femeii e ceea ce îi dă sens vieții și e ceea pentru ce merită să trăiască”⁶¹.

Până la moartea sa, Aleksandra Kollontai a rămas o militantă pentru emanciparea femeii, chiar dacă, așa cum avea să scrie mai târziu Simone de Beauvoir, trebuia „depășit materialismul istoric, care nu vede în bărbat și femeie decât niște entități economice”⁶². Nefericirile din viața personală

⁵⁹ Kollontai concepea iubirea ca pe o relație de camaraderie (*Ibidem*, p. 39).

⁶⁰ Aleksandra Kollontai, *Autobiography...* (<https://www.marxists.org/archive/kollontai/1926/autobiography.htm> - accesat la 27 martie 2025).

⁶¹ Paula Erizanu, *op.cit.*, p. 35.

⁶² Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I, *Faptele și miturile*, Humanitas, București, 2022, p. 99.

nu i-au zdruncinat credința în izbănda comunismului, a „raiului pământesc, la care de secole năzuiește omenirea”⁶³, aventură politică pe care scriitorul Arthur Koestler, unul din dezamăgiții de ideea comunistă, a descris-o prin sintagma „Dumnezeul care a dat greș”⁶⁴.

Bibliografie

- Bailes, Kendall E. (1965). *Alexandra Kollontai et la Nouvelle Morale*, în „Cahiers du monde russe”, vol. 6, nr. 4.
- de Beauvoir, Simone (2022). *Al doilea sex*, vol. I, *Faptele și miturile*. Humanitas: București.
- Delaloye, Magali (2017). *O istorie erotică a Kremlinului: de la Ivan cel Groaznic la Raisa Gorbaciova*. Polirom: Iași.
- Erizanu, Paula (2021). *Ard pădurile*. Editura Cartier: Chișinău.
- Foran, John (coord.) (2004). *Teoretizarea revoluțiilor*. Polirom: Iași.
- Kollontai, Aleksandra (1911). *Love and The New Morality* (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1911/new-morality.htm> - accesat la 27 martie 2025).
- Eadem (1918). *Decree on Child Welfare* (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1918/immoral.htm> - accesat la 27 martie 2025).
- Eadem (1920). *Familia și statul comunist*. Cercul de Editură Socialistă: București.
- Eadem (1926). *Autobiography of a Sexually Emancipated Communist Woman* (<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1926/autobiography.htm> - accesat la 27 martie 2025).
- Eadem (1927). *Red Love* (<http://www.marxists.org/archive/kollonta/red-love/index.htm> - accesat la 27 martie 2025).
- McCauley, Martin (2010). *Stalin și stalinismul*. Meteor Press: București.
- Novikova, Natalia; Ghodsee, Kristen (2023). *Alexandra Kollontai (1872-1952): Communism was the only way toward women's liberation*, în F. de Haan (ed.), *The*

⁶³ Alexandra Kollontai, *Familia și statul comunist...*, p. 22.

⁶⁴ *Apud* Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Polirom, Iași, 2005, p. 24.

Palgrave Handbook of Communism Women Activists arounds the World. Springer Nature Switzerland AG.

Service, Robert (2020). *Lenin: o biografie*. Polirom: Iași.

Șișcanu, Elena (2009). *Imixtiunea statului totalitar de tip sovietic în viața privată*, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Stat și viață privată în regimurile comuniste*. Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, Memorialul Rezistenței Anticomuniste „Țara Făgărașului”. Polirom: Iași.

Tismăneanu, Vladimir (2005). *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. Polirom: Iași.

Egalitatea de gen în educație: provocări și abordări contemporane

Equality gender in education: contemporary challenges and approaches

MARILENA DONCEAN¹

Abstract

Ensuring equity gender and equal opportunities has become one of the major desiderata of the time, even if the main institutions of socialization of the individual (family, school at all levels, mass media, etc.) continue to circulate values and principles that are tributary to patriarchal culture.

The realities gender of the past are preserved in the models and values of our popular and learned culture. The diachronic study of the gender dimension from the perspective of life practices, messages, models and values promoted allows us to follow the dynamics of changes in gender relations in the public and private spheres of the rural/urban environment and to determine, at the same time, the socio-cultural factors that contributed to these changes.

Knowledge of social facts and phenomena, reflected in past creations, is also relevant because they are found at the level of contemporary norms and models, in which we attest life practices and values that are claimed from patriarchal culture. At the same time, they coexist with newer practices that tend towards equal opportunities, equity and partnership. The issue of gender equality

¹ Cercet. șt. gr. III dr., Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Cercetări Economice și Sociale "Gh.Zane", România.

in education is addressed in the contemporary world through a combination of policies, initiatives and reforms aimed at reducing gender disparities, combating stereotypes and creating equal opportunities for girls and boys. Gender education, unlike other types of “new education” – civic, ecological, for understanding ethnic diversity, tolerance, for community development, etc. – is, for now, modestly present in school. It remains a vague concept both for teachers and educational institutions of all levels, as well as for other social institutions and civil society. Gender education, in this sense, represents a way of changing social consciousness that leads to reconsidering the concept of life, expanding freedom of choice, offering equal opportunities for self-realization of individual female and male potential.

Keywords: *gender, equality, education, institutions, disparities*

1. Introducere

Asigurarea echității de gen și a egalității de șanse a devenit unul dintre dezideratele majore ale timpului, chiar dacă instituțiile principale de socializare a individului (familia, școala de toate nivelurile, mass-media etc.) vehiculează în continuare încă valori și principii tributare culturii patriarhale.

Realitățile de gen din trecut sânt conservate în modele și valori din cultura noastră populară și cultă. Studiarea diacronică a dimensiunii de gen din perspectiva practicilor de viață, a mesajelor, modelelor și valorilor promovate ne permite să urmărim dinamica schimbărilor produse în relațiile de gen din sfera publică și privată a mediului rural/urban și să determinăm, totodată, factorii socio-culturali care au contribuit la aceste schimbări.

Cunoașterea faptelor și fenomenelor sociale, reflectate în creațiile din trecut, este relevantă și din considerentul că ele se regăsesc la nivelul normelor și modelelor contemporane, în care atestăm practici de viață și valori ce se revendică din cultura patriarhală. În același timp, acestea coexistă cu practicile mai noi care tind spre oportunități egale, echitate și parteneriat.

Problematica egalității de gen în sfera educației este abordată în lumea contemporană printr-o combinație de politici, inițiative și reforme menite să reducă disparitățile de gen, să combată stereotipurile și să creeze oportunități egale pentru fete și băieți.

Educația de gen, spre deosebire de alte tipuri de “noi educații” – civică, ecologică, pentru înțelegerea diversității etnice, a toleranței, pentru dezvoltarea comunitară etc. – este, deocamdată, modest prezentă în școală (Handrabura, 2016). Ea rămîne un concept vag atât pentru cadrele didactice și instituțiile de învățămînt de toate nivelurile, cât și pentru celelalte instituții sociale și societatea civilă. Educația de gen, în acest sens, reprezintă o modalitate de schimbare a conștiinței sociale ce conduce la reconsiderarea concepției de viață, extinderea libertății de alegere, oferind șanse egale de autorealizare a potențialului individual feminin și masculin.

2. Egalitatea și echitatea de gen

Paradigma egalității de gen, fiind una dintre valorile umane fundamentale, devine un deziderat al contemporaneității, iar inițierea și menținerea unui proces eficient de abordare echitabilă a bărbaților și femeilor constituie garanția accederii cu succes spre democratizarea societății. Noua paradigmă de gen promovează *relațiile parteneriale de gen* în locul celor **patriarhale**. În ce constă diferența dintre acestea?

Relațiile patriarhale	Relațiile parteneriale
– relații de dominare-supunere: cel care domină – bărbatul, cea care se supune – femeia; – în plan logic este logica lui „sau-sau”; – în plan moral: – morala „se cuvine ca...” cel care face norma poate fi doar bărbatul, înzestrat cu rațiune și apt a discerne; femeia poate fi doar obiect al moralei, cea care se supune; – se aplică morala dublului standard (norme diferite, tratament inegal de gen) – legiuitorul este autoritatea masculină (care face legea, norma), astfel încît aceasta să fie în avantajul său; – în plan valori: – între genuri nu este loc pentru echitate;	– relații de reciprocitate între persoane libere și autonome; bărbatul și femeia sînt parteneri egali; – în plan logic: logica lui „și-și”, a demersului în comun; – în plan moral: – morala convenirii, a înțelegerii, fiecare partener aduce ceva personal în relație, se construiește astfel încît și EL, și EA sînt atît subiect, cît și obiect; – se aplică morala standardului unic, al tratatului egal de gen; – acțiunea este afirmativă; – legiuitorul, femeie sau bărbat, face legea sub „vălul ignoranței”, fără a ști că va fi părinte de fată sau de băiat;

Sursa: Date prelucrate de autor

Principiul egalității de gen reclamă protecția, promovarea și respectarea drepturilor umane ale bărbaților și femeilor. De asemenea, egalitatea de gen implică asigurarea și oferirea șanselor egale pentru femei/fete și bărbați/băieți în toate sferele vieții.

Echitatea de gen se exprimă printr-un șir de acțiuni concrete, prin intermediul cărora sânt eliminate disparitățile dintre sexe, stereotipizarea, atitudinile sexiste și discriminarea. Echitatea de gen este deci *procesul*, iar egalitatea de gen – *finalitatea*. Altfel spus, realizarea echității de gen presupune elaborarea unor politici publice eficiente, strategii comprehensive și proiecte durabile, grație cărora ar putea fi consolidată o societate în care principiul egalității de gen este unul primordial, o societate în care atât femeile cât și bărbații au șanse egale de a participa la toate tipurile de activități sociale, beneficiază în aceeași măsură de privilegii economice, politice și culturale respective își divizează în mod echitabil responsabilitățile și obligațiunile.

Egalitatea și echitatea de gen este asigurată de parteneriatul dintre femei și bărbați, implicați activ și voluntar în diverse activități, în corespundere cu caracteristicile lor individuale, fără a fi constrânși de conotațiile culturale și sociale ale noțiunii de gen și indiferent de apartenența la o categorie de sex sau alta.

Chiar dacă în ultimii ani s-au întreprins diverse acțiuni în scopul instituirii egalității de gen, se impune tot mai mult abordarea pluridimensională. De asemenea, luând în considerație necesitatea de a face față schimbărilor rapide, care survin în situația socio-economică precum și exigența de racordare la standardele internaționale privind respectarea principiului egalității de gen, consolidarea unei societăți echi-genuriale devine un imperativ al timpului.

3. Scoala – pilon de menținere a identității de gen

Instituțiile de învățământ de toate nivelurile sânt marcate de norme, stereotipuri și ideologii de gen. Modelele genuriale recomandate în cadrul

educației oficiale sânt extrem de importante pentru integrarea ulterioară în societate a persoanelor. Școala contribuie semnificativ la consolidarea identității psihosexuale a individului uman, iar afirmarea acestuia, la maturitate, ca „bărbat” sau „femeie”, va fi condiționată de normele și modelele comportamentale și atitudinale, însușite pe parcursul școlarității (Bălan, et all., 2003).

Deoarece identitatea de gen este un concept care se formează din fragedă copilărie cu tendință să se stabilizeze și cimenteze în perioada școlarizării, psihologii susțin că mediul școlar și cel familial, au un impact enorm asupra constituirii și menținerii acestei identități prin prezentarea imaginii culturale a bărbatului și a femeii. În cadrul interacțiunilor cu semenii, copiii „învață” să se identifice pe sine și să-i poată aprecia adecvat pe alții. Astfel, copiii deprind comportamente dezirabile din punct de vedere social, în funcție de categoria de gen căreia îi aparțin, încercând să observe comportamentele exercitate de ceilalți membri ai aceleiași categorii și să le aprecieze relevanța pentru a le utiliza ulterior mult mai reușit.

Școala, în calitate de instituție publică, înglobează valorile, standardele, normativele societății, unele derivate din stereotipurile de gen, pe care le impune copiilor, viitorilor adulți. Or, educația de gen în școală, felul în care aceasta este sau nu realizată, condiționează specificități atitudinale, care determină copilul (mai târziu, maturul) să acționeze într-o manieră sau alta. Nu numai contextul școlii este determinant în acest caz, ci și corpul profesoral, care influențează „adultul în devenire” prin modele comportamentale veritabile, dar și prin discursul educațional.

Educația constituie un catalizator pentru redefinirea și orientarea agenților democratice, pentru promovarea personalității și crearea unor societăți deschise și echitabile. Modele alternative de instruire a fetelor și băieților, care ar releva experiențe educaționale de gen, pot fi elaborate și instituite inclusiv în absența unui demers pedagogic disciplinar. Astfel, noile culturi și relațiile sociale echitabile pot fi dezvoltate, sistemul de învățământ constituind cadrul perfect pentru aceasta. Actualmente există suficiente oportunități pentru introducerea politicilor de gen în educație, și anume (Miroiu, 2003):

- *educația se află în plin proces de reformă; receptivitatea la schimbare este în momentul de vârf, cel puțin pentru instituțiile care coordonează reforma în domeniu;*
- *introducerea unor astfel de politici nu se poate face printr-o acțiune directă, de moment, ci prin una graduală; este vorba de o strategie pe termen lung, fiindcă vizează schimbări în multe componente ale pregătirii cadrelor didactice și ale conținutului programelor și manualelor școlare.*

La o analiză succintă a unor documente școlare (manuale și regulamente) am evidențiat anumite aspecte care m-au condus la următoarele concluzii:

1. La nivelul materialelor studiate se poate vorbi despre invizibilitatea de gen, ca formă de sexism, concretizată prin:
 - nealocarea unui spațiu explicit (nu se pot identifica titluri, teme, mesaje care să se refere clar la probleme de gen);
 - indiferența privind problematica de gen (la nivel de limbaj).
2. Gradul de invizibilitate asupra problematicii de gen este atât de avansat, încât alte aspecte legate de sexismul prezent (stereotipizare, selecție și prezentare denaturată a realității, fragmentare și izolare) sânt estompate.
3. Educația pentru problemele de gen nu constituie o preocupare permanentă.
4. Anumite potențialități de gen există la nivelul unor materiale didactice, dar acestea nu sânt valorificate datorită lipsei „conștiinței de gen” a cadrelor didactice și lipsei conținutului de gen al materialelor.
5. Elevilor nu li se dezvoltă o sensibilitate de gen, nu li se oferă un minim de cunoștințe pentru a aborda problematica de gen.
6. Efectele cumulative ale ignorării problematicii de gen în manuale etc. sânt periculoase avînd, la nivelul grupurilor marginalizate, consecințe indezirabile, de tipul profețiilor care se îndeplinesc. Ele reproduc, în ansamblu, modelul cultural saturat de prejudecăți și

atitudini sexiste (multe dintre ele discrete, dar nu mai puțin dăunătoare). Lipsa dimensiunii de gen în manualele școlare este un exemplu al efectelor cumulative ale acestei ignoranțe.

7. La nivel de pregătire, se propune un model de educație vizând problematica de gen de tip reactiv, de supraviețuire. „A fi în rând cu lumea” – a asimila obedient, necritic stereotipurile, normele și ideologiile de gen pare să reprezinte mesajul educațional fundamental.
8. Se remarcă un decalaj major între obiectivele propuse de reformă și modalitățile, instrumentele prin care se așteaptă realizarea acestor obiective.

O altă latură importantă a educației de gen în școală o constituie abordarea diferențiată a elevilor și a elevelor de către profesori, principiul egalității de gen fiind eclipsat de prejudecăți și stereotipii dintre cele mai neașteptate, „favorizând” fie o categorie de sex, fie cealaltă. Astfel, există situații în care fetele au avantaje (de exemplu, fiind „mai slabe”, sânt scutite de anumite munci fizice) și altele în care băieții sânt cei privilegiați (de exemplu, sânt exonerati de sarcini „casnice”, cum ar fi îngrijirea florilor, considerată o activitate „feminină”).

4. Educația de gen – un vector al democratizării societății din perspectiva de gen

Datorită faptului că evaluarea continuă să fie „pedeapsă sau recompensă”, uneori, în funcție de sex, se poate produce „iertarea” sau „mila” (în general, pentru băieți, ei nefiind prea cuminți și disciplinați) și, similar, „stimularea” (în special, pentru fete, întrucât sânt silitoare, conștiincioase, serioase, cuminți). De asemenea, sânt diferențiate și recomandările pe care le formulează profesorii privind viitoarele meserii ale băieților și ale fetelor.

Astfel, în discuțiile referitoare la orientarea profesională și vocațională a elevilor din învățământ se fac referințe la meserii „doar pentru băieți”

(informatician, pilot, teolog, politician, ofițer, arhitect etc.), meserii “doar pentru fete” (asistentă medicală coafeză, traducătoare, contabilă, psiholog, secretară, fotomodel etc.) și meserii recomandate “pentru ambele sexe” (actor, bucătar, contabil, învățător etc.) – o delimitare gravă, deoarece presupune, implicit, diferențierea.

MESERII RECOMANDATE DE CADRELE DIDACTICE	
meserii recomandate fetelor	Vânzătoare, coafeză, patiser, cosmeticiană, educatoare, învățătoare, bibliotecară, asistentă medicală, secretară, contabilă
meserii recomandate băieților	Tâmplar, zidar, mecanic auto, strungar, electrician, zootehnist, șofer, polițist, marinar, aviator, arhitect, informatician, diplomat, politician
meserii recomandate atât fetelor, cât și băieților	Agricultor, croitor, ospătar, profesor, medic, inginer (textilist – pentru fete, mecanic, constructor – pentru băieți)

Sursa: Date prelucrate de autor

Alarmant este faptul că profesorii recomandă, de regulă, fetelor meserii cu caracter pasiv, necreator, de rutină, de îngrijire a celor neajutorați sau care să le pună în evidență calitățile estetice. Băieților însă li se sugerează profesii care să corespundă stereotipului masculin, în care sânt dezirabile forța, activismul, agerimea și competitivitatea. Cum de școala continuă să promoveze asemenea modele ne întrebăm? Este cunoscut faptul că literatura de specialitate (de exemplu, lucrările lui Bourdieu, 1999) consideră școala un factor al conservării structurilor de manifestare a dominanței masculine, alături de biserică și stat².

5. Politica educației de gen în programele școlare

Analiza generală a stării de lucruri pare să sugereze faptul că, prin modul în care sânt formați, elevii, viitorii adulți, vor practica, neintenționat de cele mai multe ori, un conservatorism habitual exagerat, intolerabil în contextul

² Bourdieu Meets Bourdieu (1999), The weight of the world, published by Duke University Press, Durham, USA.

în care țara noastră este membră UE, unde normele și principiile egalității de șanse nu sânt doar stipulate, ci asumate la nivelul individului și al societății, inclusive prin intermediul unei educații sensibile la problematica de gen. Fenomene precum: feminizarea la bază și masculinizarea la vîrf a educației, segregarea de gen în dezvoltarea abilităților tehnico-manuale, păstrarea miturilor deșuete ale masculinității și feminității în textele și ilustrațiile din manuale etc. sânt mult prea exagerate. Esențial este să devină probleme educaționale de importanță primordială și să se inițieze acțiuni de schimbare a situației existente (Mirela Ștefănescu, Mihaela Miroiu, 2001).

Este evident faptul că, odată cu modificarea programelor școlare și a manualelor, poate apărea, la autorii și coordonatorii de programe de învățămînt, fenomenul de rezistență teoretică. Pe de altă parte, pentru modificarea legislației, pentru includerea în agenda politică a egalității de gen în educație, ar trebui ca funcționarii de stat și ONG-urile interesate să considere acest demers drept unul extrem de important.

Deoarece schimbarea politicii de gen în educație presupune câteva etape (expertiză, cercetare, informare), costurile preconizate sânt relative mari, ceea ce înseamnă alocarea unor resurse financiare considerabile atât din partea Guvernului cât și din partea altor structuri. De asemenea, modificările introduse în conținuturile programelor școlare pot fi interpretate tendențios și eronat, ca încercări de instituire a feminismului în educație. La această etapă ar fi recomandabil să se elaboreze strategii receptive la dimensiunea de gen din învățămînt, ceea ce ar presupune:

1. *eliminarea discriminărilor dintre genuri în practicile educaționale (segregarea sporturilor, a activităților din ateliere și din cadrul orelor de lucru manual, a educației sexuale în orientarea școlară și profesională);*
2. *modificări în programele școlare care să vizeze educația pentru parteneriatul de gen;*
3. *pregătirea cadrelor didactice în conformitate cu principiul egalității de gen;*
4. *stabilirea unui echilibru de gen în structura corpului profesoral și în managementul educațional;*

5. *implementarea unor practici androgine în educație;*
6. *respectarea principiului șanselor egale pentru ambele sexe în ce privește formele de educație,*
7. *profesia și viața publică;*
8. *eliminarea discriminărilor latente, a practicilor și abordărilor sexiste din procesul educativ formativ.*

Pentru a contracara perpetuarea stereotipurilor de gen în școală este dezirabilă adoptarea unei politici de educație androgină a elevilor, care presupune:

1. valorificarea trăsăturilor pozitive ale fiecărei categorii de sex, fetele fiind încurajate să-și fortifice latura masculină pozitivă, iar băieții – trăsăturile feminine pozitive; astfel, băieții trebuie stimulați să manifeste anumite caracteristici pozitive considerate tipic feminine (empatie, afectivitate, receptivitate) și să însușească deprinderi de tipul îngrijirii, iar fetele – să-și dezvolte anumite calități calificate drept tipic masculine (îndrăzneală, inițiativă etc.) și deprinderi de genul pregătirii pentru competiție și conducere;
2. eliminarea presiunilor culturale la care sânt susceptibili băieții (masculinitatea înțeleasă ca agresivitate, obsesia câștigurilor înalte și a statuturilor sociale de prestigiu) și oferirea unor strategii de alternativă prin care să se încurajeze reconsiderarea masculinității, cu un accent deosebit pe valorile familiei și pe responsabilități împărțite echitabil;
3. contracararea presiunilor culturale la care sânt supuse fetele (femininitate înțeleasă ca dependență, slăbiciune, exagerarea însușirilor fizice, copiilor, acceptarea anonimatului) și propunerea unor strategii alternative prin care să se accentueze necesitatea autoafirmării și obținerii independenței;
4. eliminarea prejudecăților cadrelor didactice și elevilor cu referire la faptul că o categorie de sex sau alta are performanțe mai înalte

la anumite discipline, că reușita la învățătură a băieților se datorează nivelului superior de inteligență, iar a fetelor – superiorității atitudinale.

Un moment important îl constituie elaborarea unor politici de programe școlare coerente, prin eliminarea demersurilor, care cultivă conservatorismul de gen și crearea unui program orientat spre educație pentru parteneriatul de gen și apreciere mutuală.

Deoarece majoritatea stereotipurilor de gen se cultivă explicit prin manuale, programe și planuri de învățământ, este recomandabil să se realizeze o educație de gen prin demersuri pedagogice „infuzionale” și/sau modulare, iar autorii de manuale și coordonatorii de program să poată beneficia de un ghid de educație nonsexistă. Referitor la partea de conținut a educației, este imperios reclamată inițierea elevilor în tematica de gen și în strategii de consolidare a adroginității, cât și desfășurarea unor ore de dirigenție pe subiecte vizând egalitatea de gen.

6. Concluzii

În concluzie, sistemul actual de educație nu valorifică suficient dimensiunea de gen. Totuși, foarte mulți profesori au manifestat o atitudine favorabilă pentru familiarizarea cu abordările specifice de gen referitoare la echitate, echilibrarea rolurilor, parteneriat de gen. Acest fapt este valabil chiar și în cazul profesorilor, care și-au exprimat inițial anumite rezerve în a aborda dimensiunea de gen în disciplina pe care o predau. Astfel, stereotipurile de gen nu sunt înțelese și nu sunt chestionate critic de profesori, ci acționează deseori ca idei preconcepute, ca prejudecăți. În felul acesta, atributele de gen asociate fetelor sau băieților pot deveni *etichetări*, cu consecințe negative nu numai asupra dezvoltării identității de gen, ci și asupra imaginii de sine a elevilor, în general (Chiru, Ciupercă, 2000).

Din perspectiva construcției identității de gen, cea mai mare parte a recomandărilor pe care cadrele didactice declară că obișnuiesc să le formuleze elevilor țin de disciplină, maniere, limbaj sau ținută. În cazul fetelor, recomandările se referă, în principal, la aspectul exterior și la anumite roluri de gen tradițional feminine; în cazul băieților, recomandările se referă cu predilecție la atitudini și comportamente ale acestora. Opiniile elevilor confirmă și nuanțează rezultatele obținute prin interviurile cu cadrele didactice. Ei declară că profesorii obișnuiesc frecvent să facă recomandări asemănătoare atât fetelor, cât și băieților (să fie conștiincioși, cuminți, încrezători în forțele proprii), dar le asociază trăsături diferite (fetele sunt conștiincioase, harnice, timide, perseverente și ușor de rănit; băieții sunt curajoși, puternici, delăsători, obraznici, agresivi, încăpățânați).

Bibliografie

- Bourdieu P. (1999), *Rățiuni practice*, București, Polirom Editura Meridiane.
- Chiru, C., Ciupercă, C. (2000), *Stereotipurile etnice și de gen la preșcolari*. În: *Sociologie Bourdieu Meets Bourdieu (1999), The weight of the world*, published by Duke University Press, Durham, USA: file:///C:/Users/hp/Downloads/10.4324_9780429445163_previewpdf.pdf
- Grünberg, L.(1996), *Stereotipuri de gen în educație: cazul unor manuale de ciclu primar*. În: *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 4.
- Grünberg, L., Miroiu, M. (1997), *Gen și educație*, Editura Ana, București.
- Handrabura Loretta, Goraș-Postică Viorica, (2016), *Educație pentru echitate de gen și șanse egale*, auxiliar didactic pentru profesori și elevi, Centrul Educațional PRO DIDACTICA, Chișinău.Rica G
- Bălan E. et all.,(2003), *Fete și băieți. Parteneri în viața privată și publică – perspective de gen*, București, Editura, Nemira.
- Mihăilescu, Șt.(2002), *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*, Iași, Editura Polirom.

- Miroiu M.(2003), *Politici ale echității de gen. Ghid pentru învățământul universitar din învățământul românesc azi. Studiu de diagnoză*, Iași, Editura. Polirom.
- Miroiu, M.(2003), *Guidelines for Promoting Gender Equity in Higher Education in Românească*, 2000, nr. 3-4.AȘ-PO
- Stănciulescu T.(1997), *Sociologia educației familiale. Vol. I. Strategii educative ale familiilor contemporane*, Iași, Editura Polirom, 1997.
- Ștefănescu D.O.(2003), *Dilema de gen a educației*, Iași, Editura, Polirom.
- Ștefănescu D.O., Miroiu M. (2001), *Gen și politici educaționale*, Editura Polirom, București.

Femeile și războiul: geopolitica feministă și redefinirea conceptului de securitate

Women and war: feminist geopolitics and the redefinition of the concept of security

ARTHUR MIHĂILĂ¹

Abstract

In recent decades, feminist geopolitics has asserted itself by challenging traditional perspectives—realist or neoliberal—on security and global order, which emphasize military power and the use of war for geopolitical purposes. This article aims to critically examine the main feminist contributions to redefining fundamental geopolitical concepts, identifying both theoretical challenges and practical implications of the feminist approach in security studies. It addresses themes such as the use of sexual violence as a weapon, the impact of international conflicts and policies on women, and alternatives to traditional geopolitical thought proposed by feminist authors such as Cynthia Enloe, J. Ann Tickner, and Laura Sjoberg. The article analyzes how feminism deconstructs notions such as security, sovereignty, and political economy, recentring the discourse on power relations between genders and highlighting differences in political visions and approaches to problems adopted by men and women. The conclusion underscores the importance of the feminist perspective in geopolitics, arguing that it allows for a more complex and deeper understanding of international relations and security policies, providing alternative solutions that should be taken into consideration.

The limitations of the feminist approach in the current political and cultural context are also highlighted.

¹ Lect. dr. Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, Facultatea de Drept.

Keywords: *Feminist geopolitics, Security studies, Gender relations, Sexual violence*

Războiul este adesea perceput ca o activitate asociată predominant masculinității, iar participarea femeilor este redusă la roluri secundare, precum cele medicale sau logistice. Această viziune limitativă ignoră nu doar contribuțiile active ale femeilor în conflicte, ci și impactul disproporționat pe care războiul îl provoacă. Femeile sunt victime directe ale violenței, suferind pierderi personale, traume psihologice, violuri utilizate ca armă strategică și privațiuni economice severe. În același timp, ele sunt excluse aproape complet din procesele de luare a deciziilor militare și diplomatice.

Teoriile clasice din Relațiile Internaționale, precum realismul și neoliberalismul, au tratat războiul dintr-o perspectivă abstractă, instituțională, ignorând dimensiunile sociale și umane ale conflictului. Ca reacție, teoriile feministe propun o reorientare a analizei, centrată pe experiențele indivizilor și, în mod particular, pe relațiile de gen. Acest articol analizează contribuțiile fundamentale ale Cynthia Enloe, J. Ann Tickner și Laurei Sjoberg în reconceptualizarea securității și războiului în contextul geopoliticii contemporane.

Realismul politic, prin reprezentării săi cei mai importanți cum sunt Kenneth Waltz sau John Mearsheimer (Waltz, 1954/2001; Mearsheimer, 2001) consideră că războiul este rezultatul unei strări de fapt, starea de anarhie existentă în relațiile internaționale din cauza lipsei unui sistem legislativ suprastatal. "Cu multe state suverane, fără un sistem de legi care să le poată fi impus, cu fiecare stat care își judecă doleanțele și ambițiile în funcție de propriile rațiuni sau dorințe – conflictul, care câteodată conduce la război va interveni în mod inevitabil" (Waltz, 2001, p. 159). Pentru realiști, care moștenesc această perspectivă de la Tucidide, războiul este rezultatul unui calcul rațional care rezultă din motive de raționalitate strategică. Atunci când nu ești sigur de intențiile unui stat rival, iar acesta pare a deveni tot mai puternic, un calcul rațional conduce la concluzia că el trebuie să fie anihilat înainte de a deveni periculos pentru că este imposibil să prevezi ce intenții va avea în viitor iar dacă va deveni ostil s-ar putea să nu mai poată fi învins

(vezi pentru o analiză detaliată a modului în care raționează statele mari Mearsheimer și Rosato, 2023).

Neoliberalii promovează o perspectivă diferită, înrudită cu cosmopolitismul lui Kant. Keohane și Nye argumentează că pe măsură ce statele devin tot mai interdependente din punct de vedere economic și instituțional costurile unui război cresc semnificativ făcând ca conflictele să devină tot mai puțin probabile (Keohane și Nye, 1989). Viziunea neoliberală a fost puternic influențată de concepția lui Francis Fukuyama (Fukuyama, 1992) care considera că după prăbușirea Uniunii Sovietice și a celorlalte state comuniste din Europa, sistemul democrației liberale va fi adoptat treptat de toate statele de pe glob. Fukuyama susținea că între statele democratice conflictele nu sunt rezolvate prin recurgerea la metode violente ci prin negocieri diplomatice, așa că după extinderea democrației pe întreg globul pământesc războiul va fi eradicat. Această viziune triumfalistă a fost contrazisă chiar de către mentorul său, Samuel P Huntington, care susținea că odată dispărut conflictul ideologic între democrațiile liberale și statele comuniste, el va fi înlocuit în scurt timp de conflictul între culturi, și în special de cel dintre lumea occidentală și cea musulmană și de cel dintre lumea occidentală și cea asiatică în care China și Japonia vor deveni liderii opoziției (Huntington, 1996).

Puși în fața "războiului cu terorismul islamic" neoliberalii au fost nevoiți să facă unele concesii dar în mare poziția lor este aceeași. Joseph S. Nye și David A. Welch (Nye și Welch, 2014) admit că drumul către o lume democratică lipsită de conflicte este mai încet și mai dificil decât se credea cu câteva decenii în urmă. Totuși ei consideră că treptat în politica internațională logica conflictului va fi înlocuită de logica cooperării. Interdependența economică este benefică conform autorilor pentru că, în condițiile globalizării, conduce la scăderea prețurilor și la creșterea nivelului de trai pe întreg globul. În aceste condiții, motivele economice prentu declanșarea unui război sunt tot mai puține pentru că pacea garantează mai multe avantaje. Interdependența este accentuată de revoluția informatică și de Internet, care facilitează distribuirea informației în întreaga lume și răspândirea valorilor democratice. Sistemele informatice și sateliții permit supravegherea reciprocă a statelor și

scade neîncrederea, consideră autorii. Neoliberalii combat teoria anarhiei promovată de realismul politic susținând că instituțiile internaționale supraprastate pot juca rolul pe care l-ar avea o autoritate legislativă și pot aplana conflictele, mediind relațiile între state.

După cum se poate observa, cele două teorii dominante în Relațiile Internaționale², abordează problema războiului în mod abstract accentuând pe latura instituțională și neglijând efectele pe care le are războiul asupra indivizilor. Perspectiva feministă asupra proceselor sociale se îndepărtează însă de instituționalism și de abordările abstracte ale fenomenelor sociale concentrându-se asupra indivizilor și în special asupra relațiilor dintre genuri. Dintre autoarele care au impus o nouă concepție asupra războiului se detașează Cynthia Enloe, J. Ann Tickner și Laura Sjoberg a căror teorii le vom analiza în continuare.

În *Bananas, beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* (Enloe, 1989), Cynthia Enloe subliniază faptul că războiul și militarismul sunt fenomene influențate de structurile patriarhale și de mentalitatea masculină, care pune accentul în rezolvarea conflictelor pe agresivitate. Enloe arată că în multe culturi politica internațională este considerată ca făcând parte din sfera vieții tipic masculină pentru că numai bărbații sunt considerați capabili de acțiunile decisive cerute de politica internațională. Femeile nu sunt numai neglijate ci de-a dreptul invizibile. Acest lucru se explică prin faptul că femeile sunt considerate ca fiind antimilitariste și antiautoritare. Arena politică națională este dominată de bărbați dar permite unui număr de femei accesul dacă acestea adoptă un comportament masculin (Enloe, 2000, p. 4). Putem remarca și în momentul de față corectitudinea acestor observații. Femeile care ocupă posturi importante în ierarhia politică, de președinți, prim-miniștri sau miniștri ai apărării s-au exprimat cel mai adesea în favoarea continuării războiului din Ucraina și împotriva tratatelor de pace. Un loc de frunte în rândul femeilor războinice îl ocupă și "doamna de fier"

² În afară de aceste două teorii există și alte abordări mai puțin influente precum sunt constructivismul, teoriile critice sau poststructuralismul.

a Marii Britanii, Margaret Thatcher care s-a manifestat fără ezitare pentru războiul cu Argentina, în momentul în care această țară a ocupat insulele Falkland, deși o parte din miniștrii ei ezitau, optând mai degrabă pentru tratative diplomatice.

Făcându-le pe femei invizibile, politicienii ascund rolul pe care acestea îl au în timpul conflictelor. Femeile joacă un rol important ca muncitoare în fabricile de armament sau în bazele militare dar și ca soții de soldați, lucrătoare domestice sau prostituate pe lângă bazele militare. Logica militară, susține Enloe, pătrunde și în viața privată nu numai pe front. Deși nu sunt combatante femeile devin victime ale violului care este deseori folosit ca tactică de intimidare sau umilire a adversarului (Enloe, 2004, pp. 99-121).

Cynthia Enloe acordă o atenție deosebită și femeilor localnice care devin partenere ale soldaților din bazele militare și contribuie la sănătatea lor emoțională. Un rol la fel de util îl au și prostituatele care sunt prezente și acceptate întotdeauna lângă bazele militare fiind considerate o anexă necesară pentru soldații fără parteneri. Prezența bazelor militare americane în alte zone (în special în Japonia, Filipine și Coreea de Sud) creează economii sexuale militarizate furnizând o sursă de câștig pentru femeile locale dar și un stigmat (Enloe, 2000, pp. 81-92). Întorși acasă, soldații traumatizați și obișnuiți să folosească violența o vor folosi și împotriva soțiilor sau fiicelor lor. Pentru multe femei sfârșitul războiului coincide și cu divorțul de soțul înstrăinat care se întoarce la o soție pentru care nu mai simte nimic. Multe soții au descoperit același lucru după ce s-au reunit cu soțul pe care nu l-au văzut timp de mai mulți ani: acesta a devenit un străin. Războiul își prelungește astfel influența nefastă și dincolo de limitele sale teritoriale și temporale.

Deși se numără printre victimele conflictelor armate și sunt afectate direct sau indirect de război femeilor nu li se permite să participe la procesele decizionale politice și diplomatice. Enloe sugerează că prin includerea femeilor la tratativele pentru pace se poate depăși logica militaristă și se poate schimba fundamental felul în care conflictele sunt prevenite și rezolvate.

Într-o lucrare ulterioară, Cynthia Enloe explică faptul că metoda folosită de ea este "curiozitatea feministă". Această metodă, specifică femeilor "este

întotdeauna direcționată nu doar asupra discursurilor publice sau oficiale și asupra comportamentelor oamenilor din grupuri sau instituții, dar și asupra conversațiilor lor intime, private, informale, asupra glumelor împărtășite, a gesturilor și ritualurilor – toate acestea care ajută la infiriparea relațiilor” (Enloe, 2004, p. 5). Această metodă le ajută pe feministe să studieze ce este ascuns sau considerat neimportant în studiul relațiilor internaționale, inclusiv al experienței personale a femeilor implicate în războaie.

J. Ann Tickner s-a remarcat printr-o critică profundă a realismului și a celorlalte teorii tradiționale din Relațiile Internaționale, încercând să redefinească conceptul de securitate dintr-o perspectivă feministă, care include experiențele femeilor în discuțiile despre război și pace. Ea observă că cei care sunt însărcinați cu politica internațională consideră că puterea, autonomia, independența și raționalitatea sunt caracteristicile cele mai valoroase în acest domeniu iar acestea sunt asociate cu masculinitatea. Femeile sunt caracterizate de multe ori ca fiind naive, emotive, slabe sau chiar lipsite de patriotism. Imaginea patriotului este de obicei cea a unui soldat, bărbat, care își apără patria, femeile și copii de invadatori. Rolurile femeilor, de reproducere, de casnice sau chiar în economie sunt considerate irelevante și din această cauză ele sunt excluse din procesul de decizie politică (Tickner, 1992). În cultura occidentală genul este înțeles prin prisma unor valori binare, cum sunt public versus privat, obiectiv versus subiectiv, sine față de altul, rațiune versus emoție, autonomie versus dependență, cultură versus natură iar primul element al fiecărei perechi valorice este asociat cu masculinul iar al doilea cu femininul. În ierarhia valorilor cele masculine sunt considerate superioare și dezirabile. Tickner consideră că această delimitare este falsă și reflectă doar stereotipuri sexiste, privilegiind caracteristicile ”masculine” și contribuind la legitimizarea nu numai a războiului ci și a militarizării statelor. Războaiele perpetuează și întăresc aceste modele de masculinitate, care la rândul lor fac pacea mai dificil de obținut și prelungesc războiul.

Modul în care feministele definesc pacea și securitatea nu este cel idealizat, asociat de obicei cu femeile ci este caracterizat de o abordare multidimensională. Tickner face o critică detaliată a perspectivelor realiste asupra

securității, pe care le consideră unidimensionale, și consideră că abordările feministe sunt superioare pentru că depășesc distincția binară între ordine și anarhie și viziunea centrată pe stat, abordând o perspectivă multidimensională și o abordare pe mai multe niveluri (Tickner, 2001). Tickner propune o redefinire a securității care include securitatea economică, socială și ecologică care nu se limitează la război. Această perspectivă include protecția împotriva violenței sexuale și domestice, insecurității economice și a diverselor forme de discriminare. Ea contestă mitul care pretinde că războaiele sunt purtate pentru a proteja femeile, copii și alte categorii vulnerabile pentru că aceste categorii fac parte dintre numeroasele victime civile ale războaielor contemporane. Crimele de război împotriva populației civile și în special violurile în masă care pot fi constatate în majoritatea războaielor sunt ignorate de către autorii realiști, care apelează în schimb la miturile hegemoniei masculine. Autoarea citează ca exemplu războiul civil din Rwanda în care mai mult de 250.000 de femei au fost violate iar după război au fost stigmatizate fiind excluse din comunitățile lor. Specialiștii în Relații Internaționale ignoră și faptul că femeile și copiii alcătuiesc cea mai mare proporție a refugiaților de război și suferă apoi din cauza privațiunilor și agresiunilor ulterioare în taberele pentru refugiați.

Tickner susține necesitatea implicării femeilor în diplomație și în mecanismele de decizie din timpul războiului și în cadrul negocierilor pentru pace. Ea argumentează că o reprezentare egalitară a femeilor în negocierile pentru pace ar contribui la găsirea unor soluții non-violente, mai durabile și incluzive și ar depăși retorica militaristă masculină care micșorează posibilitatea rezolvării pașnice a conflictelor.

Și Laura Sjoberg contestă stereotipurile de gen care sunt impuse de teoriile clasice asupra războiului. Spre deosebire de alte autoare Sjoberg subliniază faptul că unele dintre femeile aflate pe câmpul de luptă și-au asumat roluri și un comportament atribuit de obicei bărbaților. În unele conflicte ele au acționat în prima linie asumându-și roluri tipic masculine. În primul capitol al cărții sale *Gender, War, and Conflict* (Sjoberg, 2014), sunt date ca exemplu câteva femei din armata pakistaneză care au servit ca pilot de avion de luptă,

ca ofițer sau chiar general. Aceste exemple sunt oferite în sprijinul teoriei că masculinitatea nu este o trăsătură care ține strict de sexul bărbătesc ci poate fi întâlnită și la unele femei. Tezele Laurei Sjoberg îmbină idei din Relațiile Internaționale cu teze ale studiilor de gen. Potrivit autoarei trebuie să facem diferența între noțiunile de sex biologic și cele de gen. Preluând aceste teze Sjoberg introduce în rândurile femeilor și pe "femeile transexuale", adică pe bărbații care au trăsături feminine sau se consideră femei chiar și atunci când nu au făcut o operație de schimbare de sex. Această optică impune celor care nu sunt de acord cu ideologia genurilor o citire cu atenție a cărților sale pentru a face distincția femeile biologice și cele transexuale care apar în exemplele oferite.

Sjoberg observă că noțiunea de "război" este vagă și nu are o definiție satisfăcătoare. Multe conflicte militare au primit eticheta de război dar această etichetă poate fi ușor contestată. "Războiul împotriva terorismului" este doar o acțiune antiteroristă, războiul din Vietnam nu a beneficiat de o declarație de război, Războiul Rece nu e un război propriu-zis pentru că între părțile implicate nu s-au dat bătălii, războiul din Bosnia nu e un război pentru că el s-a purtat între state care au rezultat în urma războiului și care nu existau în momentul declanșării. Conceptul de război poate fi confundat și cu cel de intervenție armată, război civil sau insurecție. Din aceste motive autoarea preferă să vorbească despre "războaie și conflicte", o categorie care cuprinde atât ciocniri între armatele unor state cât și violența domestică, violența structurală, instabilitatea economică, sărăcia, condițiile proaste de muncă, amenințările cu războiul sau/și distrugerile de infrastructură (Sjoberg, 2014, pp. 9-12).

Această abordare o alătură pe Sjoberg feministelor care au asimilat tezele teoriei critice. La fel ca și alte feministe Sjoberg observă că femeile lipsesc din narativele și produsele culturale care descriu războiul sau au un rol secundar. De obicei ele joacă rolul de victime, incapabile de violență, pe care bărbații le protejează. Omorârea femeilor este considerată o faptă inumană spre deosebire de cea a bărbaților, care este considerată o faptă de eroism. Femeile care contribuie la război par a fi invizibile deși în realitate ele joacă

roluri importante care sunt descrise de autoare (Sjoberg, 2014, pp. 31-47). Femeile participă activ la pregătirea războaielor. Cele din Academie fac cercetări în domeniul industriei de armament sau pregătesc logistica necesară susținerii conflictului armat.

Ca soții și mame sprijină moral și emoțional pe cei care pleacă la război iar prostituale le oferă servicii sexuale. Sprijinul moral se manifestă uneori și în timpul conflictelor atunci când femeile îi îndeamnă pe combatanți să își omoare adversarii. Atunci când bărbații din fabrici sunt mobilizați femeile sunt chemate să le ia locul. Locul femeilor în economia de război este esențial. Unele femei participă direct la lupte. Multe o fac ca să se răzbune atunci când membri ai familiei au fost uciși în luptă sau în bombardamente. Războiul este un continuum, consideră Sjoberg. Efectele lui se fac simțite și după ani de la semnarea păcii iar dacă pe teritoriul unui stat rămân trupe de ocupație efectele directe ale ocupației le afectează în mai mare măsură pe femei, care sunt victime ale violurilor și neavând cum să se întrețină într-o țară afectată de război sunt nevoite să recurgă la prostituție. Mulți teroriști folosesc femei care săvârșesc atentate sinucigașe sau asasinate pentru că ele nu sunt percepute de adversar ca fiind periculoase. În acest caz feminitatea este folosită ca o armă, fiind folosită pentru dezarmarea adversarului. Femeile joacă un rol important și în procesul de obținere a păcii. Unele, înscrise în organizații civice antirăzboi, protestează împotriva războiului făcând astfel presiuni asupra factorilor politici. De-a lungul istoriei se cunosc destule exemple ale organizațiilor mamelor care au jucat acest rol.

În încercarea de a dărâma stereotipurile despre femeie, care o zugrăvesc ca pe o ființă slabă, blândă și plină de bunătate, Sjoberg a abordat în două dintre cărțile sale și aspecte negative ale comportamentului unor femei. În *Mothers, Monsters, Whores*, (Sjoberg și Gentry, 2007), carte scrisă în colaborare cu Caron Gentry, ea face un inventar al femeilor "rele", printre care se numără teroristele, femeile care participă activ la genociduri, "văduvele negre", cele care torturează sau îi influențează pe alții să fie violenți, etc. Scopul cărții este de a arăta că percepția despre femeia maternă, emoțională și iubitoare de pace nu este întotdeauna confirmată de realitate.

Războiul împotriva terorismului a adus cu el prototipul femeii sinucigaș, care deseori simulează că este însărcinată pentru a ascunde dinamita cu care se va arunca în aer. Stereotipul "sufletului frumos" al femeii îi face pe diverși autori să încerce să explice prin statutul ei de victimă, faptul că aceste femei au fost constrânse să participe la actul terorist. Sjoberg consideră că aceste explicații nu sunt valide. Și femeile pot fi monștri și criminali ca și bărbații chiar dacă majoritatea nu sunt atât de agresive. Implicarea femeii în acte violente nu poate fi în mod inevitabil explicată ca rezultând din influența sau constrângerea masculină. Încercarea de a impune un model de comportament și o identitate obligatorie a femeii este o formă de obiectificare care îi neagă femeii liberul arbitru. Acest stereotip face ca femeile care își asumă roluri masculine, cum ar fi cele din armată, să fie considerate transgresoare și etichetate drept femei de moravuri ușoare sau lesbiene.

Sjoberg respinge și teza că femeile care au devenit teroriste sinucigașe sau participante la genocid sunt bolnave psihic sau că sunt anomalii biologice care suferă de o patologie. Aceste explicații se înscrie în același narativ al femeii fragile și pure, care are rolul de a le considera transgresoare pe femeile care îndrăznesc să își asume roluri care nu se suprapun peste această imagine. Un alt caz de transgresiune celebru analizat în carte este cel al celor trei femei gardian de la Abu Graib care i-au torturat în mod repetat pe deținuți, femei al căror comportament a fost similar cu cel al unor gardiene din lagărele de concentrare naziste. Un alt exemplu relevant este cel al femeilor care au participat la genocidul din fosta Yugoslavia sau la genocidul din Rwanda.

Într-o carte mai recentă Laura Sjoberg studiază problema femeilor care au comis violuri în timp de război (Sjoberg, 2016). Pe coperta este înscrisă fraza "Foarte puține femei sunt violatori de război. Foarte puține femei comandă să se comită violență sexuală" și în continuare sunt enumerate diverse forme de violență sexuală care au fost comise de un număr mic de femei în diverse circumstanțe legate de război. Acestea sunt analizate în cartea lui Sjoberg. Este evident că violul ca atare nu poate fi comis de o femeie însă cazurile invocate sunt ale unor femei comandanți în timpul războiului care au ordonat trupelor pe care le comandau să violeze femei aflate în tabăta

adversă. Violul săvârșit de femei este deci un viol indirect sau unul săvârșit cu diverse obiecte care distrug organele sexuale ale victimei. Una dintre femeile vinovate de această crimă este Pauline Nyiramasuhuko, care a fost prima femeie acuzată de viol genocidar, în timpul genocidului din Rwanda. Ea a ordonat trupelor pe care le comanda să comită violuri, a organizat un sistem de sclavie sexuală și a comis acte de tortură sexuală.

Cazurile de acest tip sunt puține dar ele există în mai toate conflictele armate. Cazuri ale unor femei care îi îndemnau pe bărbați să violeze alte femei și care au torturat sexual prizoniere au fost semnalate în genocidul armenilor, în Al Doilea Război Mondial, în războiul din Yugoslavia, în războiul din Congo și în Darfur, și în alte conflicte unde umilirea prizonierilor se făcea și prin folosirea violului.

Concluzie

Teoriile feministe ale războiului și securității propun o reevaluare radicală a modului în care înțelegem conflictul armat și impactul acestuia asupra societăților. Prin critica paradigmatelor tradiționale – în special, realismul și neoliberalismul – autoare precum Cynthia Enloe, J. Ann Tickner și Laura Sjoberg au demonstrat că războiul nu este doar un fenomen strategic, ci și unul profund social, modelat de relații de gen și de ierarhii culturale invizibile.

Feminismul geopolitic a adus în prim-plan dimensiunile adesea ignorate ale conflictului: folosirea violenței sexuale ca armă de război, marginalizarea femeilor în procesul decizional, dar și rolurile active – adesea invizibile – ale acestora în întreținerea sau contestarea războiului. În plus, redefinirea conceptului de securitate dintr-o perspectivă feministă a permis trecerea de la o abordare centrată pe stat și militarizare la una axată pe indivizi, comunități și securitatea umană.

Aceste contribuții sunt cu atât mai relevante în contextul actual, marcat de conflicte prelungite, crize umanitare și ascensiunea retoricii autoritare.

Participarea femeilor la procesele de negociere a păcii și la formularea politicilor de securitate nu este doar o chestiune de justiție socială, ci o condiție necesară pentru pacea durabilă. Totodată, recunoașterea faptului că femeile pot fi și actori ai violenței, nu doar victime, ne obligă să abandonăm stereotipurile esențialiste și să adoptăm o viziune mai nuanțată asupra rolului de gen în conflict.

Perspectiva feministă nu oferă doar o critică, ci și soluții alternative pentru construirea păcii – soluții care pun accent pe incluziune, cooperare și echitate. În ciuda obstacolelor culturale și politice care persistă, integrarea acestui cadru teoretic în analiza relațiilor internaționale devine esențială pentru o înțelegere completă și etică a războiului în secolul XXI.

Bibliografie

- Aggestam, Karin; True, Jacqui (eds) (2025). *Feminist Foreign Policy Analysis: A New Subfield*, Bristol: Bristol University Press.
- Basu, Soumita; Kirby, Paul; Shepherd, Laura J. (eds) (2020). *New Directions in Women, Peace and Security*, Bristol: Bristol University Press.
- Chinkin, Christine (2022) *Women, Peace and Security and International Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohn, Carol (ed) (2013). *Women and Wars*, Malden: Polity Press.
- Davies, Sara E.; True, Jacqui (2024). *Hidden Wars: Gendered Political Violence in Asia's Civil Conflicts*, New York: Oxford University Press.
- Dixon, Deborah (2016). *Feminist Geopolitics: Material States*, London: Routledge.
- Enloe, Cynthia (2000). *Bananas, beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley: University of California Press.
- Enloe, Cynthia (2004). *The Curious Feminist: Searching for Women in a New Age of Empire*, Berkeley: University of California Press.
- Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press.
- Harris, Adrienne; King, Ynestra (eds) (2019) – *Rocking the Ship of State: Toward a Feminist Peace Politics*, London: Routledge.

- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster.
- Johnson-Freese, Joan (2024). *Women, Peace and Security*, London: Routledge.
- Kirby, Paul; Shepherd, Laura J. (2024). *Governing the Feminist Peace: The Vitality and Failure of the Women, Peace, and Security Agenda*, New York: Columbia University Press.
- MacKenzie, Megan; Wegner, Nicole (eds) (2021). *Feminist Solutions for Ending War*, London: Pluto Press.
- Mearsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company.
- Mearsheimer, John J.; Rosato, Sebastian (2023). *How States Think: The Rationality of Foreign Policy*, New Haven: Yale University Press.
- Meger, Sara (2016). *Rape Loot Pillage: The Political Economy of Sexual Violence in Armed Conflict*, New York: Oxford University Press.
- Nye, Joseph S.; Welch, David A. (2014). *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History*, Ninth edition, Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Nye, Joseph S.; Keohane, Robert O. (1989). *Power and Interdependence*, second edition, New York: Harper Collins Publishers.
- Oren, Tasha; Press, Andrea L. (eds) (2019). *The Routledge Handbook of Contemporary Feminism*, London: Routledge.
- Parashar, Swati; Tickner, J. Ann; True, Jacqui (eds) (2018). *Revisiting Gendered States: Feminist: Feminist Imaginings of the State in International Relations*, New York: Oxford University Press.
- Peterson, V. Spike (ed.) (1992). *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Runyan, Anne Sisson; Peterson V. Psike (2014). *Global Gender Issues in the New Millenium*, Boulder: Westview Press.
- Sawer, Marian; Banaszak, Lee Ann; True, Jacqui; Kantola, Johanna (eds) (2023). *Handbook of Feminist Governance*, Chetelham: Edward Elgar Publishing.
- Sjoberg, Laura (2014). *Gender, War, and Conflict*, Cambridge: Polity Press.

- Sjoberg, Laura; Gentry, Caron E. (2007). *Mothers, Monsters, Whores: Womens's Violence in Global Politics*, London: Zed Books.
- Sjoberg, Laura (2016). *Women as Wartime Rapists: Beyond Sensation and Stereotyping*, New York: New York University Press.
- Sutton, Constance R. (ed) (1995). *Feminism, Nationalism and Militarism*, Flushing, NY: Association for Feminist Anthropology/American Anthropological Association.
- Tickner, J. Ann; Sjoberg, Laura (eds) (2011). *Feminism and International Relations: Conversations About the Past, Present and Future*, London: Routledge.
- Tickner, J. Ann, (1992). *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York: Columbia University Press.
- Tickner, J. Ann (2001). *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, New York: Columbia University Press.
- True, Jacqui (2012). *The Political Economy of Violence against Women*, Oxford: Oxford University Press.
- Väyrynen, Tarja et al. (eds) (2021). *Routledge Handbook of Feminist Peace Research*, London: Routledge.
- Waltz, Kenneth N. (2001). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press.

Așezările și locuințele epipaleoliticului în Europa

Settlements and residences of epipaleolithic in Europe

IOANA-IULIA OLARU¹

Abstract

In Europe, the period between the Paleolithic and Neolithic was characterized by more often living in the open air, there was an increase in the number of settlements in general, they have become larger and larger, as they are today and used repeatedly or permanently. Moreover, they will become more organized in groups (the isolated ones became less and less frequent) and more fortified.

An example which will constitute a case study in the present material is the settlement from Star Carr. Regarding the residences of these settlements, except for the example kept at Star Carr, Scandinavian studies offer important information about the aspect and techniques and materials for building houses, based on the preserved examples, but also about their evolution in time, from mono-family units to multi-families, once cultural changes took place.

Keywords: *site, fortification, palisade, silex*

¹ Prof. univ. dr. habil., Facultatea de Arte Vizuale și Design, Univ. Națională de Arte „George Enescu”, Iași.

Introducere

Odată cu îmblânzirea climei, omul începe să locuiască tot mai mult în aer liber, în apropiere – strategic – de cursuri de apă și de depozite de exploatat (silex, obsidian), așezările evoluând și înspre stabilitate și dimensiuni tot mai mari, precum sunt și tot mai numeroase. Deosebiri se constată comparativ, între începutul perioadei și sfârșitul ei, în legătură cu resursele de hrană, vânatul și plantele comestibile, care forțau grupurile de vânători-culegători se se deplaseze aproape continuu².

Dovezi găsite în mai multe situri cu condiții bune de conservare arată că în culturile epipaleolitice s-a folosit o gamă largă de zone de locuit, variind de la foarte elementare și pe termen scurt, la zone de locuit importante, în unele cazuri utilizate în mod repetat sau permanent pe perioade mai lungi, uneori cel puțin câteva secole³. În afara zonelor deschise, în cele muntoase, locuințele erau amplasate și în adăposturi sub stânci sau în peșteri⁴.

Prezentare

Așezările timpurii variază, de la mici la mari, ca dimensiune. Exemple de prime așezări s-au păstrat la Tannstock, regiunea Lacului Feder (Federsee) (sud-vestul Germaniei), ori la Chasseu (Côte-d'Or), întinsă pe 12 ha, ori la Champigny (Seine-Inférieure), Catenoy (Oise) (Franța), precum și în provincia Liège (Belgia), ori la Abruzzo, la Reggiana, în provinciile Mantua, Brescia (Italia).

Treptat, așezările se vor înmulți, vor deveni tot mai organizate în grupuri (așezări izolate fiind găsite arareori) și tot mai stabile, dovadă fiind existența fortificațiilor. Exemple de așezări s-au păstrat la Moita da Sebastiano

² Philippe Crombé, Erick Robinson, *European Mesolithic: Geography and Culture State of Knowledge and Current Debates*, in *Encyclopedia of global archaeology*, January 2014, p. 2630

³ *Ibidem*

⁴ Ole Grøn, *Mesolithic Shelters and Dwellings – Practical and Symbolic Organisation*, https://www.academia.edu/44112549/Mesolithic_Shelters_and_Dwellings_Practical_and_Symbolic_Organisation

(Portugalia), Piscop (lângă Paris), Elsterhor și Duvansee, lângă Lubeck (Germania), pe Insula Seeland (Danemarca), în stațiunea Star Carr, pe locul lacului cu același nume (lângă Scarbourouh, Anglia)⁵.

În ceea ce privește așezările târzii, a crescut acum numărul siturilor de coastă și fluviale. Situri de coastă au fost înregistrate din Suedia, Danemarca, Norvegia, Marea Britanie, Franța, Spania, Portugalia și Italia. Unele au fost permanente și au fost locuite de un număr mare de unități familiale de-a lungul mai multor generații, în timp ce alte situri atestă o locuire mai efemeră de către mici unități familiale pentru nu mai mult de câteva sezoane⁶.

Cele mai multe locuri de campare timpurii aveau locuințe mici, deșeuri limitate, fiind folosite deci pentru sejururi scurte. Ori existau tabere mici de vânătoare, unde se practica, de altfel, o gamă largă de activități (inclusiv domestice: consum, prelucrarea plantelor), exemple de tabere de vânătoare fiind la Duvensee și regiunea alpină. În aceasta din urmă, multe situri în aer liber sau sub stânci, acoperind suprafețe mai mici de 50mp, păstrează dovezi de exploatare specializată a resurselor animale (ibex, cerb roșu, capră). Erau folosite în timpul verii de grupuri mici de oameni, în cadrul transumanței sezoniere între zonele montane și cele joase.

La Aluneau, unele tipuri de situri reprezintă locuri de agregare, unde grupuri mari de vânători-culegători se întâlneau pentru a face schimb de materii prime, bunuri, parteneri, sărbătoriri, ritualuri. De asemenea, în perioada timpurie existau locuiri de munte: au fost găsite așezări până la 2400 m deasupra nivelului mării în nordul Italiei și până la 2200 m în Alpii elvețieni și austrieci. Acestea nu se încadrau în anumite tipuri, ci erau diverse: peșteri, adăposturi sub stânci sau în aer liber (lângă lacuri). Existau și așezări de-a lungul coastelor și a râurilor, grupurile care trăiau aici având o mobilitate mai restrânsă, pe o fișie relativ mică (de-a lungul coastei de vest a Franța ori în sudul Țării Galilor)⁷.

⁵ Gheorghe Curcinschi Vorona, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată*, vol.I, București, Editura Tehnică, 1982, p. 18.

⁶ Philippe Crombé, Erick Robinson, *op. cit.*, p. 2639.

⁷ Ibidem, p. 2632.

Așezările târzii sunt în general caracterizate printr-o variabilitate crescândă a tipurilor, amplasărilor, concentrațiilor și a densităților regionale ale siturilor. În această perioadă au avut loc schimbări importante în organizarea așezărilor, în multe zone ale continentului, siturile mai mari, care au fost locuite de-a lungul mai multor generații, fiind înconjurare de situri mai mici și mai efemer locuite⁸.

La Star Carr s-a descoperit o așezare epipaleolitică înfloritoare, de peste 80 de ori mai mare decât siturile efemere tipice perioadei. Aici s-a găsit cea mai veche casă cunoscută din istoria Marii Britanii, cu semne de ocupație de lungă durată sau repetată, împreună cu o serie de platforme din lemn răspândite de-a lungul malului lacului. În lumea aceea de vânători mereu răătăcitori în căutare de hrană, unele grupuri au investit cantități semnificative de timp și de forță de muncă în construirea de structuri de lungă durată, cum ar fi Star Carr.

Când a fost descoperit, în anul 1954, Star Carr a fost interpretat ca o bază sezonieră pentru cca patru sau cinci familii, vizitând malul lacului pe o perioadă de șase ani, în timp ce urmăreau turmele migratoare de cerbi roșii. Era o așezare situată atunci pe țărmul estic al Lacului Pickering, acum dispărut, un lac glaciatic format din apele de topire la sfârșitul ultimei ere glaciare. În acel moment, nivelul scăzut al mării însemna că Marea Britanie nu era încă o insulă conectată la continent și, pe măsură ce gheața s-a retras, vânătorii au urmat turmele de animale migratoare de-a lungul pământului care se află acum sub Marea Nordului și au început să se mute în noi teritorii. La un moment dat, situl a fost abandonat, probabil coloniștii s-au mutat în altă parte, pe măsură ce nivelul lacului a scăzut, deși, din fericire pentru noi, cei de acum, pământul a rămas îmbibat cu apă și s-a format încet un strat de turbă, ajutând la conservarea atât de mult din resturile organice.

Din perioada târzie, unul dintre cele mai remarcabile situri cu structuri de case este Lepenski Vir, în care s-au efectuat săpături de salvare în anii 60 datorită construcției unui rezervor în regiunea Porților de Fier a fluviului

⁸ *Ibidem*, p. 2632.

Dunărea (frontiera sârbo-română). Acest amplasament, situat pe o terasă îngustă adăpostită într-un golfuleț de-a lungul malului drept al Dunării, a dat la iveală un aranjament complex de 95 de case suprapuse.

Productivitatea ridicată a resurselor siturilor de coastă și de pe malul râului a condus la interpretări ale naturii relativ sedentare a așezărilor târzii în unele zone ale Europei. Dovezile, totuși, demonstrează variabilitatea locală și regională.

La Peștera Franchthi (Grecia), dovezile indică diminuarea sitului, spre locuirea sporadică a lui în perioada târzie. Însă în Grotto dell'Uzzo (Sicilia) este demonstrată o prezență tot mai mare în sit în întregul Epipaleolitic⁹. În ceea ce privește locuințele, așezările timpurii aveau maximum cincizeci de case mici (cu un diametru de cca 2 m), apărute natural sau cu palisade confecționate din crengi acoperite cu chirpici. Erau în general bordeie semiîngropate sau colibe din nuiele și crengi. Așezarea de la Tannstock număra peste optzeci de mici locuințe (cu un diametru de 3 m), ovale sau rotunde, adâncite parțial în pământ. Informațiile puține și neilustrate despre 54 locuințe dintre acestea (descoperite între 1928 și 1930) nu favorizează cuantificarea structurilor reale ale construcțiilor, probabil sunt gropi de locuit – cele cu vetre care conțin dispuneri de pietre¹⁰. Cea de la Chasseu avea colibe (întinse pe cca 12 ha). La început, locuințele aveau una sau mai multe vetre centrale, care serveau pentru încălzit și pentru pregătit hrana (urmele de oase arse și se coji de alune dovedesc aceasta)¹¹. În perioada târzie, structurile de locuințe aveau dispoziții variabile care includeau colibe ovale, dreptunghiulare și trapezoidale, unele cu platforme interioare.

Chiar și după ce, treptat, așezările se vor fi înmulțit, din păcate, deși uneltele sunt tot mai evolute, materialul folosit era tot lemnul, perisabil,

⁹ *Ibidem*, p. 2640.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2640.

¹¹ Birgit Gehlen, Eileen Eckmeier, Klaus Gerken, Werner Schön & Annabell Zande, *Mesolithic pits in Germany – a first compilation*, in Annabel Zander, Brigit Gehlen, Werner Schön (eds.), *From the Early Preboreal to the Subboreal period – Current Mesolithic research in Europe*, Mesolithic Edition, 5, 2020, p. 260.

motiv pentru care nu avem multe informații despre locuințele de la suprafața solului, suprastructura fizică a locuințelor epipaleolitice fiind în general dificil de reconstruit, chiar și atunci când pozițiile stâlpilor de susținere și ale liniilor de perete pot fi determinate; celor adâncite în pământ le putem cunoaște planurile (circulare, ovale, patrulatere), precum și tehnicile construcției lor (pari cu împletitură din nuiele).

Din câte se cunoaște din studii scandinave, acoperămintele din piele au dezavantajul că, atunci când sunt umede, devin foarte grele și greu de mutat. Sursele etnografice demonstrează că scoarța de mestecăn, acolo unde era disponibilă, era utilizată pe scară largă – de exemplu ca panou –, fiind ușoară, impermeabilă și relativ ușor de transportat. Pentru structurile utilizate mai des sau în mod repetat, s-au folosit învelișuri sau acoperișuri din plăci de scoarță mai mari (adesea din pin), ori din noroi, pământ sau turbă, la fel ca și pentru pereți orizontali sau verticali, eventual înclinați: țărugi sau bușteni, uneori acoperiți cu noroi. Un sit maglemosian cu o structură de locuințe interpretată ca o cabană mare din lemn cu patru stâlpi interiori, care aparent susținea o coamă a acoperișului, a fost descoperit la Flaadet pe Langeland (Danemarca).

Rămășițele arse ale unei mari locuințe de groapă dreptunghiulară, de tip care se extinde până în Epipaleoliticul târziu, a fost excavat la Karmelathi (Finlanda). Perioada sa de utilizare este datată la 3500 - 2500 î.Hr., referindu-se la o fază formal neolitică a unei economii de vânătoare-cules¹². Stâlpi interiori au fost observați într-un număr tot mai mare de locuințe. Găurile interne nu foarte adânci par să reprezinte suporturi pentru acoperișuri conice cu greutate considerabilă. Stâlpi interiori mai subțiri aveau probabil o funcție similară în construcțiile mai ușoare, dar este posibil să fi servit, de exemplu, doar la suspendarea alimentelor peste o vatră. Utilizarea gropilor de locuit adânci de 10-100 cm este un fenomen mult mai răspândit decât se presupunea anterior, cu o tendință clară ca cele mai adânci să fie găsite spre nord, deși sunt în general puțin adânci sau absente pe terenul umed.

¹² Philippe Crombé, Erick Robinson, *op. cit.*, p. 2632.

Podelele locuințelor epipaleolitice constau din bucăți de scoarță și crenguțe și ramuri care erau, în unele cazuri, aparent așezate pe ramuri mai groase.

În Scandinavia, primele structuri de platformă apar o dată cu Epipaleoliticul târziu. La Møllegabet II (Danemarca), o platformă joasă de pământ, extinsă pe lungime, ocupa aproape jumătate dintr-o groapă de locuit ovală de 20 cm adâncime și se pare că era acoperită cu bucăți de scoarță. Zona mai adâncă a podelei avea un înveliș din crengi de stejar.

La Hylteberga (Suedia), a fost descoperită o groapă circulară adâncă de 75 cm, cu un diametru de 3 m, interpretată ca o locuință cu un tunel de intrare orientat spre sud. Aproape jumătate din podea era acoperită de un strat de tije de alun, aparent ca un fel de pardoseală. Ele au fost plasate aproape una de cealaltă, paralele cu tunelul. Vetrele din interiorul locuințelor epipaleolitice constau adesea dintr-una sau mai multe concentrații situate aproximativ central; uneori au un inel de pietre mai mici sau mai mari. În unele cazuri, plăcile, pietricelele sau peticele de lut au format baza vetrei. Multe locuințe mai recente ale vânătorilor-culegători au o deschidere sacră din spate, care poate avea diferite funcții. „Casa lungă Tågerup” (Suedia) este interpretată ca o lungă locuință multifamilială organizată în conformitate cu aceleași principii spațiale de bază¹³. În Epipaleoliticul timpuriu, cel puțin cel scandinav, se constată o dezvoltare de la ceea ce par a fi în principal unități unifamiliale la o predominanță a unităților bifamiliale, acestea din urmă cu un model organizatoric diagonal – inclusiv case de iarnă mai mari, cu două familii.

În Epipaleoliticul târziu, locuințele mari au fost construite mai aproape una de cealaltă și nu aveau limite în ceea ce privește numărul total de unități care puteau fi incluse într-o singură structură, ceea ce a fost interpretat ca o creștere a numărului de familii care cuprindeau o gospodărie¹⁴. Modelul organizatoric al locuințelor multifamiliale s-a schimbat într-unul cu familiile organizate în raport cu o platformă de-a lungul unei laturi a spațiului de locuit, cu unități mai mici, cu una și două familii, și case mai mari, de iarnă,

¹³ Ole Grøn, *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem*

care găzduiesc gospodării mai mari. Această schimbare culturală semnificativă ar putea reflecta apariția unei noi culturi invazive sau pur și simplu ar putea fi o modificare a modelului multi-familial anterior, spre unul care ar putea găzdui mai mulți oameni decât cele două familii permise de modelul diagonal.

Dezvoltarea gospodăriilor mai mari în Epipaleolitic nu presupune automat o creștere a populației așezărilor. Pare a fi contrabalansată, într-o oarecare măsură, de o reducere a distanței dintre unitățile de locuit contemporane, de la cca 40.m, la doar câțiva metri¹⁵. O evoluție în timp, de la un număr de gospodării mai mici la unele puțin mai mari în așezările epipaleolitice, chiar dacă populația generală a așezărilor este mai mult sau mai puțin constantă, va reflecta și o schimbare socio-culturală semnificativă, precum și schimbarea valorilor în societățile implicate.

În Marea Britanie, la Star Carr, pe lângă descoperirea unor împrăștieri dense de silex prelucrat împreună cu os de animal, extinderea excavației pe uscat a dus la descoperirea complet neașteptată a unei case epipaleolitice din lemn datând din 8500 î.Hr. sau poate chiar mai devreme. Platforma din lemn avea scopul de a stabili marginea zonei noroioase¹⁶. Ceea ce a rămas din structură este de forma unei serii aproximativ circulare de găuri de stâlpi, 18, care înconjoară o scobitură: o zonă de cca 3,5m în diametru. Groapa conținea pământ care, atunci când a fost analizat, s-a dovedit format din cantități mari de material organic, probabil rezultatul depunerii stufului sau a altor plante, pentru a forma, pentru locuitori, o podea moale și uscată. Suprastructura consta probabil din cherestea acoperită cu stuf. Poziționarea găurilor de stâlp a sugerat cel puțin o fază de reconstrucție, iar în zona din jurul casei au fost excavate mai multe mici petice de silex ars, sugerând vetre exterioare sau incendii provocate.

La Duvensee (nordul Germaniei), locuințele aveau un fel de fundație: o pardoseală organică alăctuită din straturi de pin, scoarță de mesteacăn,

¹⁵ Philippe Crombé, Erick Robinson, *op. cit.*, p. 2639

¹⁶ Ole Grøn, *op. cit.*

mănunchiuri de crengi, dat fiind că zona este o turbărie cu umezeală ridicată. Pentru construirea vetrelor, în asemenea zone umede se aducea nisip, uneori în cantități considerabile¹⁷.

Pentru perioada târzie, la Lepenski Vir, casele erau orientate spre râu și erau pe jumătate îngropate sau săpate în golurile naturale ale pantei terasei, unde stâlpii din lemn erau introduși în șanțuri de fundație pentru a susține o construcție asemănătoare unui cort. Podelele casei au fost tencuite cu un amestec de calcar roșu, iar vetrele căptușite cu plăci de calcar au fost construite lângă fronturile caselor. În case, se găsesc vetre din gresie, sculpturi de figuri umane sau de pești și artefacte portabile ornamentate. Aranjamente diferite ale acestora de la o fază la alta indică schimbări în organizarea spațială internă a caselor de-a lungul timpului¹⁸.

În tot Epipaleoliticul din Europa, riturile funerare sunt cele din Paleoliticul Superior: acoperirea corpurilor cu ocră roșu, flectarea picioarelor, obiecte votive însoțitoare. Ritualul era inhumarea în perioada timpurie, incinerarea apărând în perioada târzie, uneori în aceeași groapă găsimu-se atât rămășițe de inhumare, cât și de incinerare: La Verge.

În perioada timpurie, înmormântările erau fie în morminte individuale, fie erau înmormântări multiple, colective sau secundare (când mormintele conțin doar părți ale unui individ), și erau făcute atât în peșteri și în adăposturi sub stânci, cât și în aer liber. Descoperiri recente au fost înregistrate pe tot continental european, de la nord-vestul Europei, până în bazinul Dunării inferioare și cel al Niprului¹⁹.

Un mit al personajului sacru al cerbului este dovedit prin descoperirea unei înmormântări sub coarne de cerb, în depozitul din Insula Téviec (lângă coasta Morbihanului)²⁰.

Practicile caracteristice perioadei târzii sunt existența cimitirelor și a înmormântărilor capetelor dezmembrate (dar cimitire existau și în perioada

¹⁷ Philippe Crombé, Erick Robinson, *op. cit.*, p. 2632

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*, p. 2640

²⁰ *Ibidem*, p. 2633.

timpurie). Diferențele se remarcă în dimensiunea cimitirelor, în complexitate și în amplasare: în perioada târzie – în așezări și în apropierea lor, la Lepenski Vir chiar în interiorul caselor: sub podele înainte de construirea locuinței, săpate sub etajele deja existente, pe podelele caselor abandonate, precum s-a găsit și plasarea secundară a diferitelor părți ale corpului – coaste și cranii – în toate casele²¹. În cimitirele din Europa se găsesc bărbați, femei și copii și există dovezi pentru diferențierea indivizilor pe baza liniilor de familie sau de clan, de sex și de statut/prestigiu²².

Concluzii

În general, se înregistrează o variabilitate enormă pentru bunurile funerare în timpul perioadei târzii. Unele dintre aceste bunuri notabile sunt pandantive din os și din piatră, dinți perforați de animale dintr-o varietate de specii, figurine sculptate din os, dinți sau coarne, precum și diverse tipuri de instrumente din piatră și din os. Una dintre cele mai remarcabile descoperiri funerare din toată Europa este celebra înmormântare de la Vedbaek-Bogebakken, în care capul unui copil a fost așezat pe aripa unei lebede. În estul Franței și Germaniei, s-au făcut numeroase descoperiri de înmormântări din Epipaleoliticul târziu, cu mai multe capete umane decapitate, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să emită ipoteza prezenței unui „cult al craniului” în această perioadă.

Cea mai remarcabilă dintre aceste descoperiri de cranii provine din depozitul din Peștera Ofnet, sud-estul Germaniei, unde au fost găsite două gropi de mică adâncime care conțineau mai multe oase, cranii și vertebre. Cca 34 sau 38 de cranii au fost găsite în aceste două gropi, unde toate erau dispuse concentric, orientate spre vest și erau acoperite cu cenușă și ocră roșu²³, fiind însoțite de podoabe din dinți de cerb și din scoici.

²¹ Marcel Dunan, *Histoire universelle*, Paris, Librairie Larousse, 1960, p. 18.

²² Philippe Crombé, Erick Robinson, *op. cit.*, p. 2640-2641.

²³ *Ibidem*, p. 2641

Apar acum și construcțiile funerare: altare așezate pe lespezi din piatră, verticale și orizontale, ce protejau mormintele²⁴.

Bibliografie

- Crombé, Philippe, Robinson, Erick, *European Mesolithic: Geography and Culture State of Knowledge and Current Debates*, in *Encyclopedia of global archaeology*, Jan., 2014, pp. 2623-2645.
- Curcinschi Vorona, Gheorghe, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată*, vol.I, București, Editura Tehnică, 1982.
- Dunan, Marcel, *Histoire universelle*, Paris, Librairie Larousse, 1960.
- Gehlen, Birgit, Eckmeier, Eileen, Gerken, Klaus, Schön, Werner & Zande, Annabell, *Mesolithic pits in Germany – a first compilation*, in Zander, Annabel, Brigit Gehlen, Werner Schön (eds.), *From the Early Preboreal to the Subboreal period – Current Mesolithic research in Europe*, Mesolithic Edition, 5, 2020, pp. 243-313.
- Grøn, Ole, *Mesolithic Shelters and Dwellings – Practical and Symbolic Organisation*, https://www.academia.edu/44112549/Mesolithic_Shelters_and_Dwellings_Practical_and_Symbolic_Organisation

²⁴ *Ibidem*

Femeile-coregraf din prima generație de dansatori-coregrafi de dans contemporan de la începutul secolului al XX-lea

*Women-choreographers from the first generation
of dancers-choreographers of contemporary dance
since the beginning of the 20th century*

ANCA IORGA¹

Abstract

The art that helps to explore femininity is the art of dance. Dance offers the opportunity to learn new movement techniques, being one of the ways in which one can increase self-confidence that gives courage and security in expressing opinions, helping to face life's challenges more easily. Dance has become, in today's society, a powerful tool of expression, contributing to achieving a sense of balance and inner harmony.

In the first generation of choreographers-dancers, existing in the art of contemporary dance (1900-1945), mainly female personalities stood out. The initiators of contemporary dance in America at the beginning of this century were: Loie Fuller (1862-1928), Isadora Duncan (1877-1927), Martha Graham (1894-1991), Doris Humphrey (1895-1958), Mary Wigman (1886-1973), Hanya Holm (1893-1992), Agnes de Mille (1905-1993), Gertrude Bodenweiser (1890-1959) and Helen Tamaris (1902-1966).

By presenting the lives of female performers-choreographers, who are part of the first generation of the early 20th century, we can understand why there are

¹ Gheorghe Curcinschi Vorona, *op. cit.*, p. 18.

currently such diverse forms and genres of performances. The beginning of the 20th century is for the world of dance a key moment, the starting point of changes in principles and practices in the world of dance. This is the framework that led to the current diversification of dance styles, from which contemporary dance techniques were born, and which led to the innovative perspective in the world of performance. This moment was dominated, indisputably, by the female personalities of the world of dance.

Keywords: *dance, expression, expressiveness, body plasticity*

Dansul cea mai veche formă de exprimare a sentimentelor umane

Arta este creată prin munca depusă de un artist și în esență reprezintă o reacție la ceea ce există în jurul lui. Ea se naște ca un răspuns la inspirația de moment a creatorului.

Arta s-a cristalizat odată cu structurile sociale, dezvoltând o relație specială și de multe ori problematică cu noțiunea de frumos. Indiferent dacă acest frumos face referire la artele plastice, respectiv la armonia liniilor și culorilor, sau la artele interpretative, respectiv la estetica mișcărilor, armonia sunetelor sau la plăcuta succesiune a unor imagini și/sau construcții, această categorie fundamentală a esteticii trebuie să nască emoții și sentimente în spectator.

Dansul este cea mai veche formă de exprimare a sentimentelor umane. În prima lui formă, dansul miza pe aspectul ritualic și social, urmărind realizarea unei comunicări mai speciale și mai expresive între membrii unei comunități. Nu vom uita însă că dansul rămâne cea mai ofertantă artă pentru explorarea feminității, care pe lângă faptul că oferă o oportunitate în învățarea unor tehnici noi de mișcare, este una dintre modalitățile prin care se poate crește încrederea în sine care conferă curajul și siguranța în exprimarea părerilor, ideilor, ajutându-ne să facem față mai ușor provocărilor vieții.

Dansul a devenit, în societatea actuală, un puternic instrument de exprimare, contribuind la obținerea sentimentului de echilibru și armonie

interioară. Exprimarea prin dans e una dintre cele mai pure și complexe forme de comunicare non-verbală. Prin dans ajungem să comunicăm sentimentele cu cei din jurul nostru, transmițând bucurie, tristețe, teamă, iubire sau ură. Spre deosebire de celelalte forme de mișcare ale omului, dansul depășește sfera activităților fizice, atingând sfera spirituală a omului. Prin arta dansului putem exprima lucruri pe care poate că în mod normal nu le-am spune, deci este o modalitate de a ne depăși reținerile. De aceea dansul este o formă de exprimare ce se întâlnește în toate culturile, de-a lungul întregii istorii a umanității. În dans, corpul reacționează direct la muzică sau la propriile emoții, de multe ori fără să treacă printr-un filtru rațional.

În timp ce dansează, dansatorii se exprimă folosindu-se de ritm și tempo (folosind de exemplu mișcări lente pentru tristețe sau dor, rapide pentru bucurie, furie, energie), prin postura corporală pe care o abordează (un spate curbat poate sugera vulnerabilitate, brațe deschise poate sugera dorința de libertate), folosindu-se de energia pe care o emite în timpul mișcării (exemplu: dansuri explozive pentru revoltă, dansuri fluide pentru liniște sau visare) și mai ales prin folosirea expresiei faciale, căci privirea, zâmbetul sau încruntarea completează mesajul transmis de corpul aflat în mișcare.

În acest context afirmăm că dansul este un remediu bun pentru persoanele care au o fire mai sensibilă și mai reținută. Tratând mintea și corpul ca pe un întreg, dansul are multe aplicații terapeutice care ajută de la depășirea stărilor de anxietate și depresie, până la îmbunătățirea proceselor de învățare.

Ca punct de plecare al demersului de față considerăm că exprimarea prin dans înseamnă transmiterea de emoții, gânduri, stări sau mesaje prin mișcări ale corpului, fără a folosi cuvinte. Fiecare gest, ritm al mișcării, postură sau transmitere de energie poate spune ceva despre interiorul celui care dansează.

Prima generație de dansatori-coregrafi de dans contemporan de la începutul secolului al xx-lea

Constituindu-se într-o realitate a zilelor noastre, arta experimentală se caracterizează prin propunerea de noi forme artistice și de practici și evenimente artistice extrem de variate. De multe ori, la începutul secolului al XX-lea, secol extrem de zbuciumat, artiștii au fost obligați să realizeze schimbări fundamentale în perceperea realității. Noile forme de artă au apărut din nevoia de a reflecta un conținut mult mai complex și mai bogat, al vieții sociale cu care aceștia se confruntau. Astfel se naște ideea *spectacolului total*, care va sintetiza, într-o formă unică, elementele ce aparțin teatrului, dansului, artelor plastice, muzicii și filmului. Ca urmare, pregătirea artiștilor începe să fie polivalentă, tinzându-se către obținerea *artistului total*, după cum spunea Adolphe Appia. Pornind de la aceste tendințe ale artei se poate urmări evoluția ascendentă și sincretismul obținut din armonizarea diferitelor elemente, ce se găsesc reunite într-un spectacol de dans contemporan. În lucrarea de față s-a încercat reunirea celor mai reprezentative coregrafe-interprete și a principalelor spectacole realizate de acestea, care din punct de vedere al concepției au gravitat în jurul trinomului: artist vizual – coregraf – compozitor și implicit al celor trei concepte de bază, cu care acești artiști operează: formă – mișcare – sunet.

Totodată, remarcăm că în lumea dansului în această perioadă, cunoscută în istoria dansului ca fiind prima generație de coregrafi-dansatori din arta dansului contemporan (aproximativ 1900-1945), s-au făcut remarcate în principal personalități feminine. Inițiatoroarele dansului contemporan din America acestui început de secol, au fost: Loie Fuller, Isadora Duncan, Martha Graham, Doris Humphrey, Mary Wigman, Hanya Holm, Agnes de Mille, Gertrude Bodenweiser și Helen Tamaris. Număr covârșitor mai mare decât a personalităților coregrafice masculine ale vremii, printre care s-au numărat: Charles Weidman, Oskar Schlemmer, Kurt Jooss și Lester Horton.

În jurul anului 1920, în America se naște un interes deosebit pentru experiențele de mișcare, la care participă persoane de toate vârstele, întrucât se

foloseau pași de dans simplificați, dansându-se în picioarele goale, îmbrăcați cu haine extrem de largi care le confereau o mare libertate de mișcare. În acest context, Isadora Duncan și reprezentanții de la Denishawschool au familiarizat publicul cu această nouă formă de dans, în care pentru prima dată se executau mișcări la nivelul solului, punându-se accent pe libertatea de expresie a interpreților.

Loie Fuller (1862-1928), numită și *dansatoarea șerpuitoare* s-a impus în arta coregrafică prin reprezentații caracterizate de mișcări teatrale și prin proiecțiile de culoare și lumini pe rochiile vaporoză ale interpreților, care realizate fiind din mătase, imitau în dans forme de fluturi sau flori. Efectele de costum pe care le realiza, nu vizau o tehnică în sine, ci deveneau elementul plastic principal, într-o scenografie dinamică, multimedială.

Loie Fuller s-a născut la Chicago în 1862, într-o familie de artiști de teatru, ceea ce i-a facilitat apariția pe scenă încă din copilărie. Începând cu vârsta de doi ani, recită versuri religioase și este distribuită în roluri mici din diferite piese, ajungând ca la 20 de ani, să intre în circuitul teatrului burlesc. În 1891 începe propriu-zis cariera ei coregrafică și artistică, creându-și un repertoriu, cu piese de mică întindere (5-6 minute) cu care face un lung turneu în Germania și Franța. Ea devine astfel primul dansator american de dans contemporan care face turnee în Europa, contribuind la acceptarea acestui stil de dans în această parte a lumii.

Punând accent pe forme, construcții corporale și pe arhitectură în coreografiile sale, Loie Fuller se integrează stilului Art Nouveau. Criticii vremii o considerau o revelație, spunând despre Loie Fuller: *...spectacolul ei este unic și real, cu evoluții eterice care se preschimbau în albastru, mov sau purpuriu...* (*Nouvelle de Dance*, periodic trimestrial, nr. 18/1994, art. *Le mouvement, L'acte, Le Theatre*, de Rudolf von Laban.)

Loie Fuller a fost primul artist care a încercat și propus inovații în ceea ce privește lumina de scenă, experimentând primul amestec chimic de geluri și săruri luminescente pentru a crea noi efecte vizuale. A lucrat foarte mult și la modalitatea în care lumina se poate proiecta pe materiale, fiind primul artist care a utilizat valorile cromatice în lumea coregrafiei. Aceste preocupări

științifice au dus la prietenia ei cu Marie Curie, Loie Fuller devenind și membru al Societății Franceze de Astronomie.

Loie Fuller s-a bucurat de mult respect în perioada ei de activitate, lucru dovedit și de faptul că în anul 1900, i s-a amenajat un teatru, în care a dansat o serie de coregrafii, prima coregrafie fiind realizată cu ocazia unei Expoziții Internaționale la Paris. De-a lungul vieții ei de coregraf a creat aproximativ 130 de mici coregrafii, dintre care cele mai cunoscute sunt: *Serpentine Dance*, *Midsummer Night's Dream*, *Mad Dance*, *Salomé*, *Fire Dance*, *La danse Blanche*.

Isadora Duncan (1877-1927), supranumită și *Marea pionieră a dansului liber*, a fost creatoarea unui stil expresiv în arta dansului. S-a născut în 1877, în California, la San Francisco, într-o familie modestă, mama ei fiind profesor de muzică. În perioada adolescenței a studiat baletul și dansul burlesc, participând ca balerină în diverse spectacole organizate la Chicago sau New York, fără să aibă vreun succes deosebit. Ulterior, se mută cu familia la Londra, unde descoperă sculpturile grecești de la British Museum. Aici va începe să-și structureze propria concepție despre mișcarea din lumea dansului și despre construcția coreografiilor.

Între 1899 și 1907, Isadora Duncan a trăit și a lucrat în marile orașe ale Europei. În 1900 întâlnește la Londra un grup de artiști și critici, conduși de pictorul Charles Halle și de criticul muzical John Fuller, care au familiarizat-o cu tablourile renascentiste, cu arta sculptorilor greci și cu muzica simfonică. După ce a luat cunoștință cu filozofia lui Friedrich Nietzsche, Isadora Duncan își formulează propria filozofie de dans și-și clarifică viziunea tehnică a dansului natural, considerând că sursa mișcărilor corpului se află în plexul solar.

În 1903 ține un discurs în care susținea că viitorul dansului modern va fi asemănător cu cel al dansului grecilor antici, natural și liber. În același discurs acuză dansul clasic de faptul că deformează frumusețea corpului femeii și ca urmare ar trebui desființat. Ea susținea, afirmație ce se găsește în cartea ei cu caracter bibliografic, *Viața mea: Dansul viitorului va trebui să devină o artă religioasă, cum a fost pentru greci. Artă care nu este religioasă nu este artă, ci comerț*.

Între 1904 și 1907, Isadora Duncan lucrează cu artiști de renume din Grecia, Germania, Rusia și Scandinavia. Tot în această perioadă a început să-și educe și să-și antreneze în spiritul dansului liber un grup de dansatoare, pe care l-a numit *Isadorables*. Isadora Duncan a fost o persoană carismatică, admirată de foarte multă lume, fiind iubită de marele scenograf Gordon Craig, de industriașul Paris Singer și de poetul rus, Serghei Esenin. A avut o viață tumultoasă, plină de iubiri, dar și de decepții.

Stilul de dans al Isadorei Duncan era caracterizat de mișcări libere, curgătoare, încărcate de emoție, oglindind fascinația idealurilor antice cu privire la corpul omenesc în mijlocul elementelor naturii. În mod obișnuit apărea îmbrăcată într-o tunică scurtă cu brațele, gambele și picioarele goale, cu părul fluturând în aer, dând impresia unui dans improvizat. A fost prima dansatoare care a dezvoltat conceptul de respirație naturală, asemănându-l cu refluxul și mișcarea valurilor oceanice. A definit mișcarea bazându-se pe legile naturale și spirituale, eliminând scenariul și costumele din reprezentațiile sale, punând astfel accent pe dansator și pe mișcărilor sale.

Mary Wigman (1886-1973) este considerată fondatoarea școlii germane de dans și inițiatoarea expresionismului german în mișcarea coregrafică (*Ausdruckstanz*), inițial ea a practicat euritmia și dansul terapeutic. Este considerată una dintre cele mai pregnante figuri din istoria dansului european și una dintre cele mai emblematice figuri ale culturii germane. Prin munca ei a reușit să aducă cele mai profunde experiențe existențiale pe scenă. Criticii vremii spuneau că unicitatea dansului ei constă în compozițiile întunecate.

Artist complex și inovator, a căutat să îmbunătățească coreografiile prin folosirea unor muzici speciale. Pentru realizarea coloanei sonore a spectacolelor, Wigman folosește instrumente de origine asiatică (clopote, gonguri, fluieri specifice Indiei, Tailandei sau Chinei), iar altele folosește doar tobe africane pentru menținerea ritmului. În general, în spectacole folosește percuția în alternanță cu liniștea, obținând astfel un amestec de sentiment mistic și de grandoare demonică. De asemenea, în spectacolele ei a folosit măști africane și a practicat tehnica de dans extatică.

Mary Wigman (pe numele adevărat Karoline Sophie Marie Wiegmann) s-a născut în Hanover, Germania, la 13 noiembrie 1886. A început să danseze relativ târziu, după ce a văzut un spectacol de euritmie, prezentat de trei elevi ai lui Émile Jacques – Dalcroze. Deși a reușit să termine Școala lui Dalcroze în doi ani, obținând o diplomă de profesor de euritmie, nu a fost mulțumită, ba și-a dat seama de caracterul limitat al dansului pe care l-a învățat. Acest lucru a determinat-o ca în 1913 să înceapă să lucreze, în cadrul Școlii lui Rudolf von Laban, la o nouă tehnică bazată pe contraste în mișcare, expansiune și contracția mișcărilor, tragere și împingere în spațiu. În perioada primului Război Mondial a fost asistenta lui Rudolf von Laban.

Coreografiile lui Mary Wigman din această perioadă au fost: *Summer Dance*, *Dream Image*, *Witch Dance (Hexentanz)*, *Dance of Lorrow*, *Dance of Death (Totentanz)*, *Visions*, *Cycles*, *Festive Rhythm*, *Dance of Spring*.

Stilul său unic de dans, a fost influențat de experiența pe care a trăit-o în munții Elveției, unde s-a retras în deplină solitudine și unde a creat dansul expresionist, o formă de mișcare independentă de orice conținut literar sau interpretativ.

În 1920 a deschis o școală în Dresden, care a devenit în timp, un centru al dansului modern. Aici și-au făcut ucenicia o parte dintre cei mai renumiți elevi ai săi, care vor constitui o nouă generație de aur al dansului contemporan. Printre aceștia se numără: Hanya Holm (1892-1992), Yvonne Georgi (1903-1975), Gret Palucca (1902-1993), Margarethe Wallmann (1901-1992) și Harald Kreutzberg (1902-1968). Aceștia au făcut parte din trupa lui Wigman, care a debutat în 1923.

Chiar și în mijlocul tulburărilor culturale din Republica Weimar și sub politicile restrictive ale Germaniei naziste, Wigman a reușit să-și susțină cariera – deși nu fără controverse. Stilul ei, înrădăcinat în introspecție și abstracțizare, a lăsat o moștenire de durată asupra dansului modern la nivel global.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, naziștii i-au retras dreptul de a predă, pentru că considerau că dansul interpretat de Wigman este unul decadent. Ultima creație coregrafică în care ea apare ca solistă a fost *Dansul lui Niobe* (1942). După război pleacă la Berlin, unde deschide o școală care,

între 1950 și 1960, va deveni locul de întâlnire al entuziaștilor dansului contemporan. În această perioadă Wigman montează la Opera din Berlin câteva coregrafii de mare valoare: *Saul* (în care folosește muzica lui Georg Friedrich Händel), *Carmina Burana* (în care folosește celebra cantată compusă de Carl Orff), *Sacre du Printemps* (pe muzica lui Igor Stravinsky).

Martha Graham (1894-1991) este creatoarea și inițiatoarea unei noi ere în dansul modern. Ea s-a născut în Pittsburgh, Pennsylvania. Tatăl ei era medic psihiatrist, interesat de modul în care oamenii își folosesc propriul corp, subiect asupra căruia s-a oprit și fiica sa mai târziu. În 1908 se mută cu familia în Chicago, unde își termină școala generală și urmează cursuri de artă dramatică timp de trei ani. În 1910 începe să studieze la nou creată Denishawnschool of Dancing and Related Arts, ai cărei fondatori au fost Ruth St. Denis și Ted Shawn. Aici va rămâne până în 1923, evoluând de la stadiul de elev, la cel de profesor și apoi devenind una dintre cele mai bune dansatoare ale vremii.

În 1926, își fondează propria companie de dans, care la ora actuală este cea mai veche companie de dans contemporan din lume. Susține un spectacol de debut în New York, cu un program ce conținea o serie de solo-uri exotice, inspirate de balada *Fluierul lui Krishna*. Un an mai târziu, în 1927, își deschide propriul studio, renunțând la funcțiile pe care le deținea la școlile de dans Eastman și Anderson. În perioada 1920-1940, Martha Graham are ocazia să lucreze alături de coregraful, compozitor și pianist Louis Horst, care o introduce în universul dansului expresionist german, familiarizând-o cu inovațiile pictorilor moderni, inclusiv operele cubiștilor și opera lui Wassily Kandinsky (1866-1944), pictor de origine rusă, care a înființat în 1909 Neue Kunstlervereinigung (Noua Societate Artistică). Tot Horst o determină pe Martha Graham să lucreze cu opere ale compozitorilor contemporani și să renunțe la muzica secolelor XVII și XIX. Louis Horst a ajutat la descoperirea, definirea și organizarea principiilor tehnicii dansului modern și la restructurarea coreografiilor contemporane, prin introducerea muzicii contemporane în lumea dansului.

În 1929, compania sa avea 16 dansatori, cu care organizează o stagiune la New York, prezentând spectacolele *Heretic (Erezie)* pe muzica lui Louis Horst și *Primitive Mysteries (Mistere primitive)* pe muzică folclorică. În această lucrare a combinat interesul pentru ritualurile religioase ale indienilor americani cu explorarea altor religii, folosind inclusiv ceremonii catolice. Punctul central al coregrafiei este fixat pe corpul dansatorilor și nu pe figuri solitare, fiind o modalitate unică de abordare a arhitecturii dansului. În 1930, Martha Graham descoperă un nou sistem de mișcare, pe baza căruia construiește noi principii coregrafice. Bazându-se pe propria percepție a tensiunii și relaxării musculare, ea descoperă o metodă de coordonare a respirației cu mișcarea și de control al impulsului mișcărilor pe care a numit-o inspirație și expirație.

Principiul fundamental al tehnicii Graham afirmă că cea mai perenă idee a dansului contemporan este cea a unei constante schimbări. Această tehnică solicită interioritatea și expresivitatea mișcării. Problema fundamentală este să păstrezi vie tehnica și să determini dansatorii să lucreze cu întreaga lor ființă. Pentru Graham mișcarea înseamnă contractarea mușchilor și scurgerea energiei din corp atunci când mușchii se relaxează. O contracție Graham începe de la pelvis și se deplasează în sus de-a lungul coloanei vertebrale, înălțând corpul prin mărirea spațiului intervertebral. Dinamica mișcării este dictată de relația ei cu spațiul și de jocul subtil al energiei eliberate de corp în mișcare.

Martha Graham a avut o prolifică activitate coregrafică, fiind autoarea a peste 150 de coregrafii. Totodată a avut și elevi care s-au afirmat atât ca dansatori, cât și în plan coregrafic. Printre aceștia s-au numărat: Erik Hawkins (care a făcut parte din compania ei din 1938 până în 1950), Anna Sokolow (a colaborat cu Martha Graham din 1929 până în 1939, când pleacă în Mexic), Merce Cunningham (între 1937-1939), Paul Taylor (între 1955-1959), Glen Tetley, John Butler, Erich Hawkins, Bob Cohan (dansează în compania ei între 1946 și 1969).

Doris Humphrey (1895-1958), considerată o remarcabilă teoreticiană a dansului modern, a fost una dintre cele mai elevate coregrafe ale secolului

XX, lucru care s-a manifestat în plan teoretic, în încercările ei de a aborda și explica structura coreografiilor din punct de vedere științific.

Născută în Oak Park, Illinois, dar crescută în Chicago, Doris Humphrey a studiat de mică pianul, baletul și dansurile de societate într-o școală de dans din Chicago și sistemul de euritmie a lui Dalcroze la Denishawnschool. Dansatoare talentată, va face parte din Compania lui Ruth Saint Denis, pe care o va părăsi în 1920 împreună cu dansatorul și viitorul ei partener de viață Charles Weideman.

Deși Martha Graham i-a fost profesoară, cele două artiste au păstrat distanță la nivel profesional. Acest lucru i-a permis lui Doris Humphrey să lucreze foarte mult, în primii ani de activitate, pentru căutarea unui limbaj propriu, care avea drept principiu fundamental pierderea echilibrului și revenirea la starea de echilibru. Toate mișcările tehnicii ei se bazează pe jocul cu atracția gravitațională: adaptarea la gravitației și ruperea echilibrului corpului care sub influența atracției gravitaționale cade.

Ca și cei de dinaintea sa, Humphrey era preocupată de importanța tensiunii și relaxării musculaturii corpului, dar a folosit și interpretat acest lucru într-un alt fel, denumind contracția și relaxarea drept cădere și revenire. Ea consideră ca mișcarea este formată din trei diviziuni: opoziție, succesiune și acord. Și-a codificat acest sistem în celebra sa carte *The Art of Making Dances* (care a apărut la scurt timp după moartea ei în 1958, la 63 de ani).

În construcțiile coregrafice Humphrey era interesată să se depărteze de sentimentalismul și romantismul Companiei de dans Denishawn în care activa, și să se apropie de un nou limbaj de mișcare, mai precis către un noul stil de mișcare.

Ghidată de teoria lui Friedrich Nietzsche potrivit căreia sciziunea din psihicul uman cuprinde partea apolinică – raționalul, intelectul – și partea dionisiacă – haoticul, emoționalul –, artista a plasat esența dansului contemporan între aceste două extreme, denumind teoria sa *arcul între două morți*, considerând mișcarea ca pe o luptă continuă de redresare a echilibrului. Doris Humphrey consideră că esența mișcării este: echilibru – pierderea echilibrului – cădere – regăsirea echilibrului, în acest context ea considera

că: *Pe de o parte există dorința de mișcare, ce stimulează materia organică să-și piardă verticalitatea, dar, pe de altă parte, apare dorința de a te menține în viață, care stimulează întoarcerea la echilibru sau la o altă formă de dezechilibru suficientă ca să o echilibreze pe prima și să salveze verticalitatea de la distrugere.* Citat din Ernestine Stodelle, *The Dance Technique of Doris Humphrey*, Editura Dance Books, London, 1978, cap. *The Technique as Philosophy*, p. 13-17.

Stilul său coregrafic a atras atenția asupra relației dintre mișcare și muzică, subliniindu-le calitățile formale cum ar fi structura, designul sau dinamica. În coreografiile ei, *Air for the G. String* (1928) și *Variations on a Theme of Händel* (1931) a dat naștere, nu metaforic, ci fizic, muzicii lui Johannes Brahms și Johann Sebastian Bach. Acest lucru s-a datorat formației ei de muzician.

Doris Humphrey va rămâne în istoria dansului pentru că este inventatoarea primului sistem de dans codificat, al cărui principiu de bază este căderea și revenirea, contribuind astfel la dezvoltarea unui nou vocabular, actual și în zilele noastre. A creat prima metodă perfect articulată de analiză a construcției și descriere a unui spectacol coregrafic, pe care a publicat-o în cartea *The Art of Making Dances*, care rămâne o carte de căpătâi a oricărui dansator și/sau coregraf, fiind primul coregraf care a utilizat și pus în valoare grupul, nu numai solistul.

Hanya Holm (1893-1992) a fost o coregrafă și dansatoare de origine germană, care a studiat muzica și dansul în Germania. Totuși, este cunoscută ca fiind unul dintre cei patru fondatori ai dansului american, desfășurându-și cea mai mare parte a activității profesionale în America.

Și-a început studiile de specialitate devenind elevă și colaboratoare apropiată a celebrei Mary Wigman. Iar în 1921, s-a alăturat școlii lui Wigman, unde a predat și a performat în cadrul companiei Mary Wigman Company. În 1931, Hanya Holm a fost trimisă în Statele Unite să deschidă o sucursală a școlii Wigman la New York. Ulterior, după despărțirea de Wigman, această școală s-a transformat în Hanya Holm Studio (1936-1967).

Stilul coregrafic pe care l-a abordat a integrat principiile dansului expresionist german preluând și prelucrând influențe americane, a pus accent pe mișcarea organică, spațiu, și exprimarea emoțiilor prin intermediul

corpului dansatorului și a folosit notația Laban pentru a înregistra coreografiile compuse.

Dintre coreografiile compuse de Hanya Holm amintim: *Trend* realizată în 1937 (o coregrafie cu tematică socială) și o serie de musicaluri pentru celebrul Broadway: *Kiss Me, Kate* (1948), *My Fair Lady* (1956), *Camelot* (1960).

Hanya Holm a fost un professor și un mentor important pentru generații întregi de dansatori americani. A predat la diverse universități și festivaluri, inclusiv la Bennington College și la Colorado College Summer School. Abordarea pedagogică a lui Hanya Holm a fost de a elibera fiecare individ pentru a-și defini un stil tehnic propriu, care ar trebui să-și exprime personalitatea interioară și să ofere libertate de explorare a corpului și a psihicului.

Agnes George de Mille (1905-1993), născută la New York, a fost o dansatoare de origine americană care provenea din mediul artistic, fiind rudă cu doi regizori de la Hollywood: William de Mille – tatăl ei și Cecile de Mille - unchiul. De asemenea bunicii ei au fost dramaturgii Henry Churchill de Mille și Matilda Beatrice de Mille. Acest context a făcut ca micuța Agnes să crească într-un mediu artistic care a influențat-o în cariera pe care a urmat-o.

Agnes George de Mille a fost cunoscută mai ales pentru modul în care a integrat dansul în structura narativă a spectacolelor de teatru muzical.

Momentele cheie care au dus la propulsarea ei profesională au fost: baletul *Rodeo* pe muzica lui Aaron Copland pentru Ballet Russe de Monte Carlo, din 1942 (spectacolul a fost un succes uriaș și a consacrat-o ca o coregrafă cu stil propriu, american, îmbinând dansul popular cu baletul classic) și celebrul musical *Oklahoma!* al lui Rodgers și Hammerstein, din 1943 (a fost o revoluție în teatru întrucât a fost pentru prima dată schimbat rolul coregrafiei în musical, dansul nu mai era doar decorativ, ci ajuta efectiv la conturarea personajelor și dezvoltarea poveștii). De aici au urmat o întreagă serie de musicaluri de succes: *Carousel* (1945), *Brigadoon* (1947), *Paint Your Wagon* (1951) și *110 in the Shade* (1963).

Agnes George de Mille a fost o voce importantă pentru susținerea artei coregrafice în SUA, contribuind la înființarea National Endowment for the

Arts. Pentru întreaga ei activitate a primit numeroase premii și distincții, inclusiv National Medal of Arts în 1986.

Gertrude Bodenweiser (1890-1959) a fost o coregrafă și profesoară de dans modern, născută în Viena (Austria), considerată una dintre pionierii expresionismului în dans, având o influență majoră în dezvoltarea dansului modern, atât în Europa, cât și în Australia.

Și-a început activitatea studiind balet clasic la Academia de Muzică și Artă a Spectacolului, din Viena. Cu timpul a început să se îndepărteze de baletul academic tradițional, explorând mișcarea liberă, expresivă, încărcată de emoție și simbolism. Bodenweiser a fost influențată de mișcarea expresionistă germană și de artiștii contemporani cu ea, ca Isadora Duncan, Emile Jaques-Dalcroze și Mary Wigman.

În anii 1920–1930, a devenit una dintre cele mai cunoscute coregrafe din Europa Centrală. În această perioadă a predat la Universitatea de Muzică și Artă Dramatică din Viena, unde a format o generație de dansatori specializați în dans contemporan. Astfel a înființat Bodenwieser Tanzgruppe, o companie de dans contemporan, recunoscută pentru spectacolele sale expresive, cu teme sociale, politice și psihologice. Coregrafiile ei cele mai cunoscute au fost *Demon Machine* (în care realizează o critică a dezumanizării prin industrializare) și *The Masks of Lucifer* (o coregrafie despre tiranie și manipulare politică).

Fiind evreică, în 1938, după anexarea Austriei de către Germania nazistă (Anschluss), a fost forțată să fugă, stabilindu-se în Australia, la Sydney. Aici a continuat să creeze și să predea, influențând profund scena dansului modern australian. Gertrude Bodenweiser este coregrafa care a pus bazele dansului contemporan în Australia. A lăsat în urmă o generație de dansatori și coregrafi care au continuat să dezvolte dansul modern în Australia și la nivel internațional.

Helen Tamaris (1902-1966) a luat contact cu dansul studiind, la început, arta dansului clasic. Ulterior a studiat dansul modern la Henry Street Settlement, devenind în timp una dintre cele mai mari dansatoare și coregrafe ale Americii. Orientându-se către dansul contemporan și-a făcut debutul

într-o coregrafie solistică, în 1928, coregrafie care punea accent pe activitatea socială. De altfel Tamaris a fost lidera Proiectului Teatrului Federal, susținând dansul contemporan ca fiind o importantă formă a artei interpretative.

Inițial coreografiile realizate de ea susțineau proiectele acestui teatru. A creat lucrări coregrafice inspirate din teme sociale, economice și politice, abordând direct subiecte ca: rasismul, inegalitatea socială și drepturile muncitorilor. În anii 1940–1950, Tamiris a lucrat coregrafii pe Broadway, semănând coregrafia la musicaluri celebre *Annie Get Your Gun* (1946) și *Plain and Fancy* (1955). Cariera ei a continuat cu realizarea unor coregrafii pe celebrul Broadway, câștigând un premiu Tony în anul 1949 pentru coregrafia musicalului *Touch and Go*.

Concluzii

Dansul contemporan este o formă de dans, care a apărut în Statele Unite și care a început să se dezvolte în Statele Unite și Europa, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Chiar dacă precursorii dansului contemporan au fost considerați Émile Jacques-Dalcroze și Rudolf Laban (profesori, coregrafi și dansatori ce și-au desfășurat activitatea în Europa), această nouă formă de dans a fost promovată de o întreagă serie de coregrafi femei din America și Germania. Fiecare dintre acestea au venit cu un plus și o noutate care a dus la cristalizarea acestei noi direcții din lumea artei dansului. Doris Humphrey a subliniat, în lucrările ei, măiestria și logica în construcția coregrafică, Martha Graham a experimentat și exprimat emoțiile în dans. Pe de altă parte, Mary Wigman și Hanya Holm, în Europa au abordat și dezvoltat stilul expresionist în lumea dansului, stil din care la sfârșitul secolului XX a apărut o nouă formă artistică, respectiv Teatrul-Dans.

Prezentând viața interpreților-coregrafi femei, care fac parte din prima generație de coregrafi contemporani, de la începutul secolului al XX-lea, ne putem da seama de ce există în momentul actual forme și genuri de spectacole atât de diverite. Începutul secolului XX este pentru lumea dansului

momentul cheie, un punct de pornire al schimbărilor de principii și practici în lumea dansului. Acesta este cadrul care a dus la diversificarea actuală a stilurilor de dans, din care s-au născut tehnicile de dans contemporan și care a dus la perspectiva inovatoare din lumea spectacolului. Acest moment a fost dominat, indiscutabil, de personalitățile feminine ale lumii dansului.

Nu este de neglijat faptul că, mișcarea practică la un nivel profesional duce la schimbări structurale care uneori ne fac să uităm de fragilitatea feminină, aducând în prim plan un corp a cărui forță, rezistență și, uneori, aspect muscular ne schimbă percepția despre trăsăturile și specificul caracterului feminin. De asemenea, remarcăm că experiențele socio-culturale ale femeilor coregraf de la începutul secolului XX au fost atât de radicale, încât s-au situat, uneori, ca rezistență și formă de abordare deasupra artiștilor bărbați.

Bibliografie

- Appia, Adolphe, (2000). *Opera de artă vie*, Editura Unitext, București.
- Bourcier, Pierre, (1978). *Histoire de la danse en Occident*, Editura Seuil, Paris.
- Burgess, Dana Tai Soon, (2022). *Milestones in Dance History*, Routledge, Unitet State.
- Caraman-Fotea, Daniela; Constantinescu, Grigore; Sava, Ion (1973). *Ghid de balet*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București.
- Cohan, Robert, (1986). *La Danse – L'atelier de la danse*, Editura Books Limited, Londres.
- Cristea, Mircea, (1996). *Teatrul experimental contemporan*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Debicki, Jacek; Favre, Jean-François; Grünwald, Dietrich; Pimentel, Antonio Filipe, (1998). *Istoria artei*, Editura RAO, București.
- Duncan, Isadora, (1993). *Viața mea*, Editura Inedit, București.
- Frétard, Dominique, (2004). *Danse et non-danse, vingt-cinq ans d'histoires*, Editura Cercle d'Art, Paris.
- Hawkins, Alma M., (1988). *Creating through dance*, Editura Princenton Book Company, New York.
- Hollingsworth, Mary, (2004). *Arta în istoria umanității*, Editura RAO, București.

- Humphrey, Doris, (1990). *Construire la Dance*, Editura Bernard Coutaz, Paris, France.
- Izrine, Agnès, (2002). *La Danse dans tous ses états*, Editura L'Arche, Paris, France.
- Laban, Rudolf von, (1994). *Le mouvement, L'acte, Le Theatre, Nouvelle de Dance*, period-
dic trimestrial, nr. 18/1994.
- Mannoni, Gérard, (2015). *Le grands chorégraphe du XXem Siècle*, Editura Buchet
Chastel, Paris.
- Micheli, Michelle de, (1968). *Avangarda artistică a secolului XX*, Editura Meridiane.
- Moody, Gala, Carter, Michael, (2025). *The Dancer's Handbook: A Practical Guide to
Reimagining Dance, Body and Society by Ofen Co-Arts*, Routledge, Unitet State.
- Stodelle, Ernestine, (1978). *The Dance Technique of Doris Humphrey*, Editura Dance
Books, London.
- Urseanu, Tilde; Ianegic, Ion; Ionescu, Liviu, (1967). *Istoria baletului*, Editura Muzicală
a Uniunii Compozitorilor, București.
- *** *L-ar du corps – le corps exposé de Man Ray à nos jours – Galeries contemporaines des
Musées de Marseille et au musées de la Mode de Marseille*, 1996.
- *** *Le mouvement, L'acte, Le Theatre*, de Rudolf von Laban, *Nouvelle de Dance*, periodic
trimestrial, nr. 18/1994.
- *** *Poetique de la danse contemporaine*, publicat de Centre National du Livre și de
Direction de la Musique et de la Danse, coord

Arhetipul feminin și sănătatea femeii - între medicină energetică și știință

The feminine archetype and women's health: bridging energy medicine and scientific inquiry

JIANU ANCA¹

Abstract

In the current socio-cultural landscape, marked by the redefinition of gender identity, social roles, and health paradigms, the discourse surrounding femininity is gaining increasingly complex and multifaceted dimensions. This paper investigates the interrelations between feminine archetypes, energy medicine, and contemporary approaches to women's health, emphasizing the ways in which archetypal patterns shape the female body, emotional dynamics, and inner equilibrium in the context of modern life. The analysis highlights both physiological and psychological distinctions between women and men, while drawing attention to the specific challenges faced by contemporary women such as chronic stress, hormonal imbalances, emotional dysregulation, and multilayered social pressures, all of which exert a significant impact on physical and mental health.

In response to these challenges, there emerges a need for an integrative health strategy that incorporates complementary modalities derived from Traditional Chinese Medicine, Ayurveda, and various energy-based healing systems. Such an approach envisions the woman as a holistic entity -body, soul, and spirit - and seeks not merely to alleviate symptoms, but to reestablish inner balance by harmonizing

¹ Conf. univ. dr., Universitatea Spiru Haret, Facultatea de Educație Fizică și Sport, București.

subtle energies, activating the body's regenerative capacities, and enhancing adaptability to the accelerated tempo of contemporary existence. This paradigm offers a foundation for sustainable and authentic health. Far from positioning themselves as substitutes for conventional medical practice, these complementary methods provide a nuanced and profoundly human dimension to the healing process.

Safeguarding women's health thus requires a return to essential principles: symbolic understanding, somatic intelligence, and a genuine integration between classical biomedical science and energetic medicine, between empirical knowledge and archetypal frameworks. Through increased awareness, appropriate education, and structured support, modern women may rediscover their internal harmony, restore their health, and reclaim a meaningful sense of purpose in an ever-evolving world.

Keywords: *feminine archetype, health, energy medicine, science*

Introducere

În contextul actual, în care se rescriu granițele identității de gen, rolurile sociale și paradigmele de sănătate, problematica feminină capătă valențe tot mai complexe. Femeia modernă este supusă unor presiuni multiple de natură profesională, familială, estetică, iar aceste tensiuni se reflectă adesea asupra sănătății fizice și emoționale.

Decalajul dintre femei și bărbați se echilibrează peste tot în lume dar cu toate acestea falia rămâne destul de adâncă pentru a frustra un număr mult prea mare de femei ce caută șanse egale de a-și îmbunătăți viețile și de a-și realiza ambițiile [11].

Astfel, problematica feminină implică nu doar revendicări sociale și culturale, ci și o reevaluare profundă a modului în care femeia este înțeleasă din punct de vedere medical, psihologic și energetic. De la medicina clasică la abordările integrative și simbolice, apar tot mai multe voci care susțin că sănătatea femeii trebuie înțeleasă în relație cu specificul ei profund: ciclicitate, receptivitate, intuiție, conectare.

Dincolo de etichetele și responsabilitățile impuse de societate, femeia întruchipează o natură interioară ritmică, flexibilă și plină de profunzime, care se manifestă atât prin funcționarea sa biologică, cât și prin sensibilitatea emoțională și abilitatea de a construi și menține relații autentice.

Medicina modernă, deși riguroasă și bazată pe date, începe să recunoască nevoia unei abordări diferențiate a sănătății femeii, luând în considerare particularitățile sale hormonale, psihologice și energetice. Totodată, deși a făcut pași importanți în abordarea diferențiată pe sexe, medicina clasică rămâne uneori tributară acelei perspective în care particularitățile feminine sunt insuficient integrate. Acest lucru se reflectă și în faptul că multe studii clinice sunt realizate în principal pe subiecți de sex masculin, iar rezultatele sunt apoi aplicate și femeilor, fără a lua în considerare diferențele hormonale, metabolice sau psiho-emoționale specifice. Literatura de specialitate subliniază că diferențele biologice dintre sexe influențează aproape toate aspectele sănătății [19]. De asemenea, simptomele unor afecțiuni, cum ar fi bolile cardiovasculare sau depresia, se manifestă diferit la femei, dar sunt adesea interpretate după modelul masculin.

În plus, medicina convențională se concentrează adesea pe tratarea simptomelor, în timp ce femeia are nevoie de o abordare holistică, care să țină cont de relația dintre corp, emoții, relații și identitate personală.

În paralel, redescoperirea simbolurilor arhetipale și a sistemelor medicale tradiționale oferă un cadru complementar de înțelegere a sănătății femeii. Arhetipurile nu sunt doar repere mitologice, ci și expresii ale subconștientului colectiv care modelează viața psihică și fizică.

Medicina energetică reprezentată de terapii precum acupunctură, ayurveda, energie Reiki, unde vibraționale, propune o viziune holistică în care trupul, emoțiile și spiritul sunt interconectate.

Lucrarea conturează o viziune coerentă, umanistă și profundă asupra ceea ce înseamnă să fii femeie sănătoasă în secolul al XXI-lea prin abordarea integrativă a sănătății femeii plecând de la femininul arhetipal și ajungând la medicina energetică și știința actuală.

Femininul arhetipal - între mit, psihologie și tradiție

Conceptul de *arhetip*, introdus de Carl Gustav Jung, desemnează forme simbolice universale care structurează inconștientul colectiv și influențează comportamentul și percepția umană [12]. În contextul feminității, aceste arhetipuri reflectă etape ale vieții, roluri sociale și dimensiuni interioare ale ființei feminine.

În mitologia universală și în folclorul românesc, regăsim întruchipări ale feminității arhetipale sub forma unor figuri precum:

- *Fecioara*, simbol al purității, începuturilor și potențialului

Fecioara Maria, figură centrală a mitologiei creștine, este întruchiparea purității, dar și un simbol al legăturii sacre dintre cer și pământ [20]. Ea devine mijlocitoarea dintre lumea divină și cea umană, aducând în lume, printr-un act sacru de concepție spirituală, pe Fiul lui Dumnezeu, o ipostază care amintește de semizeii din tradițiile greco-romane, ființe care întrunesc trăsături atât umane, cât și divine. În acest sens, Carl Gustav Jung afirmă că Fecioara Maria reprezintă spiritul feminin arhetipal, o imagine a anima mundi, sufletul feminin al lumii, care echilibrează polaritatea masculină a conștiinței și rațiunii [13].

- *Mama*, întruchipare a fertilității, hrănirii și protecției

În societățile tradiționale, femeia nu era definită prin statut public [4], ci prin rolul său de a da viață, de a oferi protecție și de a hrăni. Femeia-mamă a fost percepută nu doar ca un rol biologic, ci ca o forță de coeziune socială și spirituală, o prezență care menține echilibrul emoțional și simbolic în cadrul comunității.

După cum afirma sociologul Traian Herseni, prima categorie de persoane diferențiate funcțional în sânul turmei au fost mamele, iar maternitatea devine ideea directoare capabilă să polarizeze și să sistematizeze organizația socială și cultura spirituală a omenirii [10].

Această viziune este susținută și de Auguste Comte, care considera că femeia este agentul sensibilității și al ordinii în plan familial, în timp ce bărbatul acționează în sfera istoriei și a ordinii sociale [2]. Astfel, femeia-mamă

devine un simbol arhetipal al fertilității, al capacității de a crea și de a susține viața, de a vindeca, de a proteja și de a hrăni, nu doar fizic, ci și emoțional și simbolic.

În imaginarul colectiv, mama este cea care păzește somnul, alină durerile și este responsabilă de starea de bine a membrilor familiei sale, acționând adesea într-un plan magic, afectiv și ritualic, mai mult decât într-unul strict biologic [5]. Mama devine un centru tainic al regenerării și o sursă de echilibru interior, roluri care își păstrează relevanța și în societatea modernă, chiar dacă sunt adesea invizibile sau marginalizate în discursul medical sau sociologic contemporan.

- *Vrăjitoarea*, gardiana înțelepciunii, a misterelor și a transformării;
- *Regina*, reprezentare a autorității interioare, a demnității și suveranității personale;

Toate cele patru fațete ale feminității arhetipale coexistă în viața unei femei și pot fi activate în momente diferite ale existenței. Ele nu sunt doar simboluri exterioare, ci și resurse interioare de echilibru, ghidare și vindecare.

În tradițiile românești, figura Babei Dochia sau mitul Sânzienelor păstrează ecouri ale acestor arhetipuri, oferind modele de feminitate ce sunt în conexiune cu natura și cu ritmurile ei. Clarissa Pinkola Estés subliniază, în lucrarea sa, că femeile care își recunosc și acceptă dimensiunile multiple ale propriei naturi devin mai împăcate, mai libere și mai sănătoase [9].

Prin înțelegerea arhetipurilor, femeia contemporană poate reface legătura cu esența sa și poate interpreta provocările vieții nu ca deficiențe, ci ca oportunități de transformare și maturizare.

Corpul feminin - fiziologie și ciclicitate

Corpul femeii este profund influențat de ritmuri biologice ciclice, guvernate în special de hormonii estrogen și progesteron. Aceste ritmuri afectează nu doar funcțiile reproductive, ci și starea emoțională, nivelul de energie, performanța cognitivă și chiar imunitatea.

Fazele ciclului menstrual sunt însoțite de modificări fiziologice subtile, dar semnificative, care pot genera stări contrastante de vitalitate, vulnerabilitate sau introspecție.

În această dinamică, corpul femeii devine un spațiu de comunicare interioară, care cere ascultare și respect.

Dezechilibrele hormonale pot apărea ca răspuns la stresul cronic, alimentație necorespunzătoare, lipsa odihnei sau suprasolicitare emoțională. Studiile medicale recente arată că femeile [17]:

- Sunt mai susceptibile la boli autoimune, tulburări tiroidiene și anxietate;
- Sunt mai sensibile la durere, dar au o capacitate de refacere superioară în anumite situații;
- Pot răspunde diferit la medicamente.

În contextul evoluției cercetării biomedicale, se evidențiază tot mai clar necesitatea dezvoltării unei medicine diferențiate pe sexe, care să integreze particularitățile fiziologice, hormonale și psiho-emoționale ale femeii. Această abordare permite formularea unor intervenții medicale mai precise și eficiente, adaptate specificului sănătății feminine [1].

Reducerea funcționalității celulelor prin procesele de oxidare cu generarea de deșeuri organice acide, concomitent cu scăderea capacității de apărare a sistemului imunitar și a activității mitocondriale, respectiv scăderea secreției hormonilor sexuali, toate sunt procese ce afectează frumusețea feminină despre care se afirmă că își începe declinul după vârsta de 30 de ani [7], iar mulți cercetători au adus această idee în prim plan și au stabilit programe de încetinire a acestei involuții. De exemplu, Roxy Dillon recomandă coaja de lămâie și afinele ca remediu al reducerii funcției celulare, deoarece acestea conțin bioflavonoide care au capacitatea de a activa metabolismul la acest nivel și de a acționa favorabil asupra peretelui vascular, în timp ce pentru reactivarea secreției hormonilor estrogeni, autoarea recomandă uleiul esențial de mărar, util și în prevenirea cancerului și a bolilor cardiace, și promovează rolul sirtuinelor, proteine implicate în procesul de îmbătrânire reglând ritmul și durata vieții, proteine numite gene ale longevității, care se

găsesc în trei alimente de bază și anume usturoi, ceai verde și struguri negri. Acestor trei alimente li s-au atribuit rolul activator de sirtuine, dar și multe alte virtuți printre care enumerăm creșterea lungimii telomerilor din celulele cordului, reducerea lipidelor și a alterării colagenului, stimularea activității cerebrale [6].

Deși condițiile social-economice ale zilelor noastre au favorizat prelungirea activității genito-hormonale ale femeii de la 40 de ani, menopauza rămâne totuși un fenomen biologic determinat genetic. Etapele secvenționale morfo-funcționale gonadice și perigonadice până la menopauză nu sunt fixe. Menopauza în sine este sfârșitul unui specific ancorat în activitatea ciclică genito-hormonală procreativă și, ca atare, odată cu acest sfârșit, femeia își menține identitatea doar prin elementele somato-constituționale. Altfel, prin activitatea hormonală, reactivitate și chiar prin patologie se apropie vertiginos până la suprapunere de caracteristicile bărbatului de după andropauză. Complexitatea extraordinară a fenomenului de menopauză rezultă nu numai din ansamblul mutațiilor funcționale ci mai ales din decrepitudinile biologice, amprente scadeșelor filogeniei genetice cât și a trăirilor personale [3].

Astfel, medicina personalizată și medicina integrativă devin tot mai relevante pentru sănătatea feminină.

Medicina energetică - viziune holistică asupra femininului

Medicina energetică, parte integrantă a tradițiilor străvechi precum medicina tradițională chineză și Ayurveda, abordează ființa umană ca pe un sistem de energie în care corpul, mintea și spiritul sunt profund interconectate. În această viziune, sănătatea nu se limitează la absența bolii, ci presupune armonizarea fluxurilor subtile care guvernează starea de bine.

Femeia este privită ca o ființă predominant Yin, receptivă, profundă, adaptabilă, și este puternic influențată de ritmurile lunare, de apă și de fluxul sanguin [15].

În medicina chineză, mai multe meridiane sunt esențiale pentru echilibrul feminin:

- Meridianul ficatului reglează menstruația și este afectat de furia reprimată și stresul emoțional;
- Meridianul rinichilor, considerat sursa energiei vitale (jing), esențial pentru fertilitate, sarcină, alăptare și menopauză;
- Chakra sacrală, centru energetic legat de creativitate, sexualitate, feminitate și conexiunea cu emoțiile profunde.

În Ayurveda, principiile Kapha și Apana Vayu sunt implicate în funcțiile reproductive, purificatoare și regeneratoare [14]. Dezechilibrele acestor energii pot duce la afecțiuni ginecologice, tulburări menstruale sau blocaje emoționale.

Practicile precum Qi Gong, acupunctura, respirația conștientă și meditația ghidată ajută femeia să își regleze energia, să își reducă stresul și să își restabilească conexiunea cu propriul corp. Aceste practici nu înlocuiesc medicina clasică, ci o completează cu o dimensiune profund umană și subtilă [21].

În acest context, medicina energetică apare ca o alternativă complementară, având la bază ideea că organismul uman este străbătut de câmpuri energetice care pot fi influențate pentru a susține vindecarea. Aceasta folosește tehnici precum aplicarea mâinilor, stimularea unor puncte energetice sau utilizarea unor dispozitive vibraționale pentru armonizarea fluxurilor subtile ale corpului. Practicienii pot masa, presa sau mișca ușor mâinile deasupra anumitor zone ale corpului, activând puncte ce corespund meridianelor energetice.

Literatura de specialitate arată că mâinile emit un câmp electromagnetic măsurabil, ceea ce oferă o bază pentru utilizarea lor în echilibrarea energiei [18].

Printre principiile de bază ale medicinei energetice se numără accesul direct la mecanismele subtile ale corpului, eficiența în reglarea proceselor fiziologice, caracterul non-invaziv și capacitatea de a fi aplicată în mod individual, chiar și acasă. Aceste principii sunt detaliate de Donna Eden și David

Feinstein în cadrul inițiativei *Energy Medicine Principles*, unde se menționează, printre altele, importanța împuternicirii pacientului, compatibilitatea totală cu alte tipuri de terapii, dar și orientarea holistică asupra ființei umane și anume, integrarea corpului, a minții și a spiritului [8].

Nu în ultimul rând, medicina energetică pune accent pe restabilirea conexiunii femeii cu propriul corp, cu intuiția, cu respirația profundă și cu ritmul interior, aspecte esențiale pentru o sănătate autentică și de durată și chiar dacă nu diagnostichează și nu tratează boli, aceasta corectează dezechilibre energetice în vederea promovării sănătății.

Tehnicile energetice pentru sănătate și vitalitate includ următoarele exerciții:

- Exerciții de întindere pentru a stimula fluxul natural al energiilor, prin aceste exerciții obținându-se conectarea cerului cu pământul;
- Exerciții pentru eliminarea toxinelor din corp bazate pe stimularea unor puncte reflexogene care contribuie la susținerea fluxului sănătos al energiilor corpului; pentru a atinge acest scop e nevoie de curățarea ficatului prin masajul mâinilor, al tălpilor, fiecare pentru cel puțin 1 minut zilnic, dar și de eliminarea toxinelor chimice și energetice din corp, responsabile de stagnarea energiilor, eliminare care se poate obține prin masaj limfatic;
- Exerciții zilnice pentru menținerea sănătății, a vitalității și a stării de bine din care să nu lipsească lovirea ușoară a unor seturi de puncte de acupunctură în timp ce gândul este îndreptat către o anumită problemă de sănătate, acțiune care poate schimba rapid structura neurologică ce menține acea problemă de sănătate și poate îmbunătăți condiția fizică [22].

Lovirea ușoară a glandei timusului este o tehnică simplă care trezește energiile corpului, îmbunătățește activitatea sistemului imunitar și sporește puterea și vitalitatea organismului, timusul fiind cel care monitorizează sistemul imunitar și intervine atunci când organismul este atacat de un agent patogen. De asemenea, stimularea punctelor de acupunctură care influențează meridianul splinei reprezintă o modalitate rapidă de a ridica nivelul

energetic, de a echilibra nivelul de zahăr în sânge și de a susține sistemul imunitar; acestea pot fi lovite ferm aproximativ 15 secunde, iar în timpul lovirii sau masării lor, respirația este lentă și profundă, inspirând pe nas și expirând pe gură.

Masajul sau lovirea ușoară cu degetele a punctelor aflate pe ambele laturi ale meridianului rinichiului trimite semnale către creier cu scopul de a ajusta energiile astfel încât să dispară oboseala și dificultățile de concentrare.

- Exerciții de reprogramare a modelelor energetice profund impregnate în corp și în minte.

Medicina energetică devine astfel o punte între știință și intuiție, între biologie și spiritualitate, *următoarea frontieră importantă în medicină* [8] pentru menținerea sănătății fizice și psihice.

Provocări actuale privind sănătatea femeii

Femeia contemporană trăiește într-un context accelerat, presat de performanță, conectivitate continuă și așteptări sociale multiple. Aceste condiții generează un teren fertil pentru dezechilibre hormonale, epuizare nervoasă și pierderea conexiunii cu ritmurile naturale ale corpului.

Printre cele mai frecvente disfuncții întâlnite în practica medicală și holistică se numără:

- Tulburările de ciclu menstrual;
- Sindromul ovarelor polichistice;
- Infertilitatea de cauză funcțională;
- Anxietatea cronică și tulburările de somn;
- Afecțiunile tiroidiene cu componentă autoimună;
- Epuizarea profundă (*burnout*).

De asemenea, presiunea estetică, standardele sociale rigide și suprasolicitarea din rolurile multiple, de mamă, profesionistă, parteneră, contribuie la o disociere față de corp și la o evaluare de sine fragmentată.

Medicina energetică, în complementaritate cu medicina convențională, propune metode care reactivează inteligența corpului: odihna, lucrul conștient cu respirația, reconectarea la natură și tehnici de eliberare emoțională [21]. Astfel, femeia este încurajată să își regăsească ritmul propriu, să redevină suverană asupra propriului corp și să-și redefinească sănătatea dintr-o perspectivă interioară, nu doar clinică.

Abordarea sănătății din perspectiva de gen presupune recunoașterea faptului că femeile și bărbații au particularități fiziologice, hormonale, emoționale și sociale distincte.

Aceste diferențe influențează atât modul în care se manifestă anumite afecțiuni, cât și răspunsul la tratamente sau nevoile de susținere psihologică.

Femeile sunt mai predispuse la boli autoimune, depresie și tulburări de anxietate, în timp ce bărbații prezintă un risc mai mare pentru boli cardiovasculare la vârste mai mici. În plus, femeile au o relație mai directă cu propriul corp și sunt, în general, mai receptive la terapiile bazate pe relaționare, ascultare activă și empatie [16].

Pe de altă parte, energia masculină este adesea asociată cu o abordare orientată spre soluție, stabilitate și acțiune, în timp ce energia feminină este ciclică, intuitivă și integrativă.

Din acest motiv, medicina holistică trebuie să țină cont nu doar de sexul biologic, ci și de specificul psiho-emoțional, de istoria personală, de contextul cultural și de ritmurile subtile ale fiecărui individ. Femeile și bărbații nu sunt doar diferiți din punct de vedere hormonal și fiziologic, ci și în modul în care percep durerea, în felul în care exprimă suferința sau în reacțiile lor la stres și la interacțiunea cu mediul.

Medicina diferențiată de gen nu presupune o polarizare simplistă, ci mai degrabă o adaptare empatică, nuanțată și flexibilă la realitatea fiecărui pacient.

Înțelegerea acestor distincții permite dezvoltarea unor intervenții terapeutice mai eficiente, o comunicare mai profundă și autentică în relația medic-pacient, precum și o susținere veritabilă a unui model de sănătate cu adevărat personalizat.

Astfel, tratamentul nu mai este doar o aplicare standardizată a protocoalelor medicale, ci devine un proces în care omul este privit holistic, ca un întreg - trup minte, emoție și context - iar vindecarea apare ca o restabilire a echilibrului la toate nivelurile ființei.

Concluzii

Într-o lume care cere din ce în ce mai mult echilibru și personalizare, sănătatea femeii nu poate fi tratată generic, ci este necesară o reîntoarcere la esență, la simboluri, la inteligența corpului și la o integrare între medicina clasică și cea energetică, între știință și arhetip.

Femeia contemporană are nevoie să fie ascultată, înțeleasă și susținută în întreaga ei complexitate. Prin conștientizare, educație și sprijin adecvat, ea își poate regăsi echilibrul interior, sănătatea și sensul într-o lume în continuă schimbare.

Sănătatea femeii nu poate fi înțeleasă în afara contextului său emoțional, simbolic și social. Femeia contemporană nu mai este doar beneficiara unui sistem medical standardizat, ci o ființă conștientă, aflată în căutarea unui echilibru între dimensiunile biologice și cele spirituale ale existenței.

Arhetipurile feminine, medicina energetică și datele științifice actuale trebuie coroborate pentru a se construi un model de sănătate holistic și personalizat.

Redescoperirea simbolurilor profunde ale feminității, înțelegerea ritmurilor ciclice ale corpului și adoptarea unor practici energetice pot contribui la prevenirea dezechilibrelor și la susținerea unei stări de bine durabile.

Diferențele fiziologice și psiho-emoționale dintre femei și bărbați justifică necesitatea unei medicine diferențiate de gen, bazată pe empatie, cunoaștere și adaptabilitate. În acest cadru, femeia este invitată să devină subiect activ al propriei sănătăți, nu doar pacientă, ci și co-creatoare a stării sale de echilibru interior.

Într-o lume care tinde să grăbească totul, vocea femininului profund ne amintește de răbdare, ascultare, prezență și regenerare și ne îndeamnă să redescoperim corpul ca spațiu sacru, iar intuiția ca formă de cunoaștere și ca sursă de putere care poate deschide noi căi de vindecare atât în plan individual, cât și colectiv.

Prin integrarea acestor perspective, putem vorbi despre o nouă paradigmă medicală, una care valorizează unicitatea și profunzimea specific feminine.

Bibliografie

- Bartos, A. et al. (2020). *Gender-specific medicine: a review of the literature*. BMC Women's Health, 20(1),1-9.
- Bădescu, I. (1994). *Istoria sociologiei*. Galați: Editura Porto-Franco, p. 42.
- Băltăceanu, I., O. (1986). *Bazele biologice ale feminității*. București: Editura Medicală, p.103.
- Bistriceanu, C., P. (2021). *Rolurile familiale tradiționale ale femeii în literatura etnografică românească*. Revista Română de Sociologie: Rolul social al femeii între tradiție și schimbare, serie nouă, anul XXXII, nr. 3–4, p.131–148, București.
- Cristescu-Golopenția Șt. (2002). *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*. București: Editura Paideia.
- Dillon, R. (2007). *Secretul întineririi. Cum să-ți menții energia, frumusețea și starea de bine prin metode naturale*. București: Editura Life Style Publishing.
- Dulcan, D., C. (2019). *Creierul și mintea universului*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană.
- Eden, D. & Feinstein, D. (2009). *Medicina energetică pentru femei. Metode de echilibrare a energiilor corpului pentru sănătate și vitalitate*. București: Editura Polirom.
- Estés, C.,P. (2012). *Femei care aleargă cu lupii*. București: Editura Niculescu, 2003.
- Herseni, T. (1977). *Forme străvechi de cultură populară românească*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, p. 291.

- Huang, C., Rosenberg, A., D. (2020). *Strategii pentru a câștiga fără să te implici în conflicte. Arta războiului lui Sun Tzu pentru femei*. Traducere Luciana Dănilă, Colecția Flamingo. Brașov: Editura Creator.
- Jung, C.,G. (2012). *Arhetipurile și inconștientul colectiv*. București: Editura Trei.
- Jung, C.,G. (2016). *Opere complete 5. Simboluri ale transformării*. București: Editura Trei.
- Kapoor, L., D. (1998). Ayurvedic Medicine and Its Impact on Women's Health. *Journal of Ethnopharmacology*, 62(1).
- Maciocia, G. (2011). *Obstetrics and Gynecology in Chinese Medicine*. USA: Elsevier.
- Northrup, C. (2012). *Corpul femeii, înțelepciunea femeii*. București: Editura For You.
- Romm, A. (2021). *Hormone Intelligence: The Complete Plan for Calming Hormone Chaos and Restoring Your Body's Natural*. Blueprint for Well-Being. HarperOne.
- Oschman, J., L. (2015). *Energy Medicine: The Scientific Basis*. Second Edition. New Hampshire, USA: Elsevier Health Sciences.
- The National Academies Collection: Reports funded by National Institutes of Health (2001). *Exploring the Biological Contributions to Human Health: Does Sex Matter?*. Washington (DC): National Academies Press (US)
- Vadim, A. (2022). *Sacrul feminin-cealaltă față a mitologiei*. <http://independentaromana.ro> | Independența Română - Independența prin cultură, accesat 05.04.2025, ora 20.42.
- Vithoulkas, G. (2002). *Science of Homeopathy*. Stanford: International Academy of Classical Homeopathy.
- Wolf, N. (2007). *The beauty myth*. Toronto: Vintage Books.

Presiunea invizibilă: cum ne modelează întrebările „nevinovate”

The invisible pressure: how „innocent” questions shape us

ANA-MARIA FASOLĂ¹

Abstract

The article explores the impact of the questions women hear throughout their lives – “When are you getting married?”, “When are you having kids?”, etc. – and how they create constant pressure, just because they are women. Unlike men, who are rarely asked such questions, women have to justify their personal choices at every turn, including in professional contexts, where they are asked questions about family life, questions from which men are largely exempt because I don’t know how many of them have had to answer the question, „Are you planning to have children in the near future?”.

Since childhood, girls and boys are shaped differently, with distinct expectations: women must be perfect, well-groomed, smiling, and their success is often measured by their marital or parental status. Family, school, and the media play a key role in perpetuating these pressures. Advertisements promote unrealistic ideals, and in interviews and talk shows, famous women are asked about their personal lives, while men are asked questions about their careers.

Starting from a social experiment, in which men receive the same intrusive questions as women in job interviews, the article debates the absurdity of these differences. But while such initiatives generate views and likes, they often fail to translate into real change. Ultimately, the article asks a crucial question: how can women rewrite this narrative and redefine societal expectations?

¹ actor, doctorand la Universitatea Națională de Arte „George Enescu” Iași

Keywords: *stereotypes, pressure, equality, questions*

Introducere

„Dar tu, când faci copii?” – o întrebare aparent inocentă, dar care pare să fie laitmotivul reuniunilor de familie, al întâlnirilor cu foștii colegi de liceu, al invitațiilor la nunți și, uneori, chiar al discuțiilor cu prietenii apropiați. Vine, bineînțeles, după ce ai trecut de o anumită vârstă, vârstă la care societatea presupune că trebuie să-ți „fructifici” căsnicia. Pentru că, nu-i așa, „de ce te-ai măritat, dacă nu ca să faci copii? Această întrebare nu vine singură. Ea este doar continuarea unei alte presiuni subtile, care te-a urmărit ani buni: „Dar tu, când te măriți?”. Iar înainte de asta, în copilărie și adolescență, ai fost întrebată: „De ce nu ești mai feminină? De ce nu te îmbraci în roz? De ce nu te joci cu păpușile? De ce nu te machiezi mai mult? De ce nu porți fustă?”

Toate aceste întrebări par să fie puse cu bună intenție, cu o urmă de curiozitate sau chiar de grijă. Și parcă totuși, întrebările poartă o oarecare urmă de decență. Problema apare însă atunci când uităm să mai punem semnul întrebării la final și transformăm aceste propoziții în adevăruri absolute: „O fată nu trebuie să fie agresivă!”, „Nu te mai comporta ca un băiat!”, „Fetele trebuie să fie mereu elegante!”, „O femeie nu ar trebui să fie prea vocală!”, „E important să îți găsești un bărbat!”, „Fetele trebuie să fie empaticе și sociabile!”, „Nu se cuvine să te îmbraci așa!”

De-a lungul vieții, femeile aud aceste mesaje la nesfârșit. Ele nu sunt simple întrebări sau observații; sunt *forme subtile de control*, prin care societatea trasează limitele a ceea ce „se cade” și a ceea ce „nu se cade” pentru o femeie. Ideile precum „Fetele trebuie să fie mereu elegante!”, „O femeie nu ar trebui să fie prea vocală” sunt standarde impuse încă din copilărie, menite să modeleze comportamente, aspirații și alegeri. Băieții, în schimb, primesc alt tip de mesaje: să fie puternici, să nu plângă, să nu fie „prea sensibili”, să se comporte ca un băiat!” (stereotipuri care îi afectează deopotrivă și pe ei și pe femeile cu care interacționează). Diferențele în educație sunt evidente și,

mai mult decât atât, creează structuri sociale rigide din care este dificil să ieși (Peterson, Jordan B., 2018).

Cuvintele acestea ascund în spatele lor o puternică presiune socială profund înrădăcinată în mentalul colectiv, o așteptare nespusă direct, dar omniprezentă: că femeia trebuie să urmeze un traseu prestabilit (căsătorii, copii, responsabilități domestice). Presiunea invizibilă devine atât de prezentă, încât uneori, nici nu mai este pusă sub semnul întrebării. O acceptăm ca pe ceva firesc, fără să ne mai dăm seama cât de mult ne modelează viața. Poate că este timpul să schimbăm narațiunea și să nu mai întrebăm „când faci copii?”, dar până atunci să dezbatem diferențele care apar în educarea copiilor în funcție de sex, dar și rolul pe care familia și mass-media îl joacă în perpetuarea stereotipurilor.

Încă din copilărie, fetele sunt educate să fie plăcute, ordonate și grijulii, în timp ce băieții sunt încurajați să fie independenți și competitivi. Fetițele primesc păpuși și bebeluși de jucărie, iar adulții le laudă când le îngrijesc cu atenție – „Te joci atât de frumos, ca o adevărată mămică!” Așa ajung să înțeleagă că sunt apreciate atunci când își asumă un rol de îngrijire, ceea ce le întărește ideea că a deveni mamă este nu doar așteptat, ci și necesar pentru a fi valorizate. În schimb, băieților li se oferă mașinuțe, seturi de construcție sau jocuri care le dezvoltă spiritul competitiv, iar dacă sunt gălăgioși sau se impun, sunt considerați „plini de energie”, nu neapărat neascultători. La școală, fetele sunt încurajate să fie silitoare, atente și perfecționiste – „Scrii atât de frumos, exact cum trebuie să facă o domnișoară!” – iar orice abatere este imediat corectată: „O fată trebuie să fie ordonată și atentă!”

În același timp, băieților li se permite să fie mai dezorganizați sau neastâmpărați, iar greșelile lor sunt trecute mai ușor cu vederea. Așa ajung fetele să interiorizeze ideea că trebuie să fie impecabile, să nu dezamăgească și să se conformeze așteptărilor celorlalți pentru a fi acceptate. Această educație le influențează profund alegerile de mai târziu. Sunt îndrumate spre profesii care implică grijă și empatie – precum învățământul sau medicina –, fiind mai puțin încurajate să își asume riscuri sau să aspire la roluri de conducere.

De asemenea, învață că trebuie să fie agreabile și să evite conflictele, ceea ce le face mai puțin dispuse să ceară promovări sau să își susțină punctul de vedere cu fermitate. Când vine vorba de viața personală, multe simt presiunea de a urma un traseu prestabilit: căsătorie, copii, responsabilități domestice – pentru că astfel primesc validare și sunt percepute ca „împlinite”.

În cartea sa, Jordan B. Peterson amintește despre o teorie social-constructivistă, în cadrul unui subcapitol intitulat *Băieții ca fetele*; el scrie: „A devenit o teză a unui anumit tip de constructivism social ideea că lumea ar fi mult îmbunătățită dacă băieții ar fi socializați ca fetele. Cei care promovează astfel de teorii presupun că << băieții trebuie socializați așa cum fetele au fost socializate în mod tradițional și trebuie încurajați să își dezvolte calități pozitive pe plan social cum ar fi tandrețea, receptivitatea și estetica>>. În opinia unor astfel de gânditori, <<băieții adolescenți vor subscrie la aceleași standarde de comportament care au fost în mod tradițional încurajate la femei>>”² Această viziune poate părea plauzibilă, însă este profund ipocrită și nedreaptă, mai ales față de femei. Este ușor să idealizăm educația „feminină” și să considerăm că aceasta ar trebui aplicată și băieților, dar uităm un detaliu esențial: încă de la naștere, băieții și fetele sunt tratați diferit. Fetele sunt educate să fie docile, ordonate și grijulii, în timp ce băieții sunt încurajați să fie independenți, competitivi și să își exprime mai liber emoțiile. Dacă educația „feminină” este considerată atât de eficientă și valoroasă încât merită aplicată și băieților, de ce nu vedem o schimbare semnificativă în modul în care femeile sunt tratate în viața cotidiană? De ce continuăm să fim supuse întrebărilor invazive despre aspectul nostru, așteptările sociale sau rolurile care ni se impun?

Dacă educația „ideală” promovată pentru femei este atât de corectă și de eficientă, de ce aceleași standarde nu se aplică și bărbaților? Este o contradicție evidentă că se cere ca băieții să fie educați conform acelorași principii

² Peterson, Jordan B, *12 reguli de viață. Un antidot la haosul din jurul nostru*, Ed Trei, Colecția Psihologie Practică, 2018, Traducere din engleză de Florin Tudose și Vlad Vedeanu, pag 353-354.

ca noi, femeile, în timp ce doar noi suntem expuse întrebărilor indiscrete, presiunilor sociale și așteptărilor care ne limitează alegerile. Dacă educația „feminină” este atât de valoroasă, de ce doar femeile sunt supuse acestor norme, în timp ce bărbaților li se oferă mult mai multă libertate?

În fața acestor contradicții, devine clar că educația timpurie nu doar că ne modelează comportamentele, dar ne impune și o viziune limitată asupra propriei libertăți, chiar și atunci când idealurile promovate în teorie sunt egalitare. În realitate, diferențele fundamentale în educația noastră continuă să dicteze așteptările și presiunile care ne influențează alegerile, chiar și în secolul XXI, iar schimbarea rămâne doar o iluzie.

Dacă ar fi să fac o listă a celor care alimentează aceste întrebări stereotipale din viața unei femei, familia ar fi, fără îndoială, prima pe listă, urmată de școală și mass-media. Familia e primul nostru contact cu lumea și locul unde ni se trasează, încă din copilărie, liniile despre cum trebuie să fie viața, dar și locul unde se nasc primele imagini despre cum arată viața unei femei – căsătorie, copii, grijă pentru ceilalți. Nu contează dacă ești pregătită, dacă ai alte planuri sau dacă pur și simplu vrei să îți trăiești viața în ritmul tău. Mereu va exista cineva care să îți amintească, cu cel mai cald zâmbet posibil, că „ar fi timpul” să faci pasul următor. Și aici vorbesc și despre familia mea. O familie iubitoare, frumoasă, unde părinții își doresc doar ce e mai bun pentru mine. Doar că acest „mai bun” vine uneori și cu o presiune de care sunt convinsă că ei nu sunt conștienți. Mamele, de exemplu, fără să conștientizeze, își proiectează propriile alegeri asupra fiicelor. Dacă s-au căsătorit tinere și au avut copii devreme, li se pare normal că asta este fericirea și împlinirea și își doresc aceleași lucruri și pentru fiicele lor.

Așa apar întrebările: „Când îți găsești un băiat” sau „Când ne faci și nouă un nepot?” – spusă pe un ton blând, aproape complice, dar care pune pe umeri o responsabilitate pe care nu ai cerut-o. Și eu ce pot face? Exact ce am fost învățată de către societate – zâmbesc și tac. Nu vreau să dezamăgesc, nu vreau să rănesc, nu vreau să stric momentul. Așa că las de la mine. Dar asta e problema cu astfel de așteptări – că ele nu sunt doar vorbe aruncate în aer. Sunt mesaje transmise din generație în generație, care ajung să ne

convingă că există un singur mod „corect” de a trăi. Și, fără să ne dăm seama, ajungem să ne privim prin ochii altora, întrebându-ne dacă nu cumva greșim că vrem altceva.

Când mă gândesc la influența școlii asupra felului în care ni se formează așteptările, nu pot să nu observ cum, uneori, chiar și fără intenție, profesorii și restul personalului educațional întăresc ideea că unele meserii sunt „mai potrivite” pentru fete decât pentru băieți. De mici, ni se spune că suntem „cuminți”, „ordonate” și „atente la detalii” – calități care, ce coincidență, se potrivesc perfect cu meserii din educație, îngrijire sau asistență. În schimb, băieții sunt lăudați pentru curaj, competiție și inițiativă, iar asta îi împinge spre științe, tehnologie și domenii în care se presupune că trebuie să fii „logic” și „rațional”.

Diferențele astea devin tot mai evidente pe măsură ce creștem. La orele de matematică, băieții sunt încurajați să gândească în perspectivă, să riște, să fie ambițioși, în timp ce noi, fetele, suntem apreciate pentru seriozitate și răbdare. Dar de ce doar atât? De ce, atunci când o fată e bună la matematică, de exemplu, cel mai des i se spune că ar fi o profesoară grozavă, în timp ce unui băiat cu aceleași rezultate i se sugerează IT, inginerie sau antreprenoriat? De ce consilierii școlari încă tind să ne recomande meserii care „ni s-ar potrivi” pentru că implică empatie și grijă pentru ceilalți, în loc să ne întrebe ce vrem cu adevărat să facem?

Școala nu doar că ne învață diverse discipline, ci ne formează și felul în care vedem viitorul propriu. Chiar și atunci când nu există o intenție clară de a ne pune în șabloane, mesajele subtile pe care le primim influențează deciziile pe care le luăm. Și dacă ne întrebăm de ce anumite meserii sunt dominate de bărbați, poate ar trebui să ne uităm mai atent la ce ni s-a spus încă din copilărie despre ce „ni se potrivește” și ce nu.

Ultimul factor care alimentează întrebările stereotipale adresate femeilor – ultimul pe lista mea, dar, paradoxal, poate cel mai puternic ca influență – este *mass-media*. Vreau să mă opresc asupra a două aspecte (deși sunt mult mai multe) care, din punctul meu de vedere, contribuie la această presiune

invizibilă ce apasă constant pe umerii femeilor. O presiune care, odată instalată, devine un zgomot de fundal, mereu prezent și greu de ignorat.

Primul aspect este imaginea idealizată a femeii în reclame. Publicitatea ne servește mereu același model: mama devotată, soția perfectă, femeia de carieră care reușește să arate impecabil, ca și cum oboseala nu ar exista în lumea ei. Femeia din reclame are 1-2 copii, un soț atent și o casă ordonată, iar în mijlocul agitației zilnice, ea rămâne radiantă, zâmbitoare, fără niciun semn de epuizare. Dar realitatea nu seamănă deloc cu această imagine.

În viața de zi cu zi, mamele care echilibrează jobul, familia și treburile casnice acumulează oboseală, stres și frustrare. Nu vedem în reclame femei care își beau cafeaua rece, care uită unde și-au lăsat telefonul de zece ori pe zi sau care abia își trag sufletul între un „mami, vreau apă” și un deadline la birou. În schimb, ne sunt prezentate versiuni idealizate: femei care se trezesc la 6 dimineața, pregătesc micul dejun pentru toată familia, îi fac cafeaua soțului, ies la alergat (serios, câte mame au timp sau energie să alerge la 7 dimineața?), duc copiii la școală, merg la job, gătesc, se joacă cu cei mici, îi culcă și, evident, arată ca și cum tocmai s-au întors de la un tratament SPA. Și nu doar că reclamele normalizează acest stil de viață supraomenesc, dar îl transformă într-un ideal. „Viața e minunată” – aud în multe dintre ele. Subtil, mesajul devine: dacă reușești să bifezi toate astea și încă zâmbești, viața ta va fi minunată. Iar dacă nu ți se pare minunată, poate problema e la tine. Dacă tot vorbim de reclame, un alt subiect care se desprinde de aici este și obsesia pentru imaginea „îngrijită” a femeii. Conform reclamelor, trebuie să aparții unui tipar: piele perfectă, fără riduri, fără cearcăne, fără imperfecțiuni, păr mereu strălucitor, unghii impecabile și, desigur, să fii mereu epilată. Nu pentru tine, ci pentru că *așa trebuie*.

Un exemplu clasic? Reclamele la produse de epilat, unde femeile își epilează picioarele... deja fără păr. Pentru că ideea că femeile au păr pe corp e atât de inacceptabilă, încât nici măcar în reclame la epilatoare nu poate fi arătată realitatea. Sau cele la creme anti-rid, unde modele de 20 de ani promovează produse care „șterg ridurile vizibile”. Pentru că, evident, femeia nu are voie să îmbătrânească. Sau, dacă o face, trebuie să lupte din

răsputeri împotriva trecerii timpului, folosind toate produsele posibile. Și dacă, Doamne ferește, îți scapă un fir de păr pe picior, apar niște cearcăne mai pronunțate sau un rid în plus, parcă brusc apare deasupra capului tău un ceas biologic imaginar care începe să ticăie mai tare, de parcă toți îl văd și îl aud, și, dintr-o dată, se simt îndreptățiți să întrebe: „Când ai de gând să faci copii?” „Când te așezi la casa ta?” „Nu crezi că ar trebui să ai mai multă grijă de tine?” „Nu ți-e teamă că îmbătrânești singură?”

Al doilea aspect asupra căruia vreau să mă opresc este modul în care interviurile și talk-show-urile sunt centrate pe viața personală a femeilor. Femeile celebre nu pot scăpa de aceleași întrebări repetitive despre căsătorie, copii și cum reușesc să „împace” viața profesională cu cea de familie. Un exemplu clasic? Actrițe premiate la Oscar, aflate în vârful carierei, sunt întrebate pe covorul roșu ce designer le-a creat rochia și dacă își doresc copii, în timp ce actorii primesc întrebări despre viitoarele lor filme și colaborări. Ca și cum, oricât de mult ar munci, oricâte premii ar câștiga, ceea ce contează cu adevărat la final este tot statutul lor personal. Mesajul e clar: o femeie poate avea succes, dar numai dacă reușește să-l echilibreze cu „ce trebuie” – căsnicie, copii, o viață „așezată”. Iar dacă nu, vor exista mereu întrebări care să-i amintească asta.

Mass-media sădește așteptările, societatea le îngrijește atent, iar noi ajungem să trăim sub umbra lor, mereu obligați să dăm socoteală. Acum că am discutat despre cei mai mari vinovați din spatele acestor întrebări incomode, hai să rămânem în aceeași notă și să ne întrebăm: *De ce astfel de întrebări sunt adresate aproape exclusiv femeilor, și nu bărbaților?*

Mărturisesc că acest articol s-a născut dintr-o stare de disconfort. Un disconfort bun, care te pune pe gânduri. Tocmai terminasem de urmărit un experiment social care mi-a dat lumea peste cap – sau, mai bine zis, a pus-o puțin în oglindă. Un grup de bărbați este invitat să participe la ceea ce pare un interviu obișnuit. Se așază pe un scaun, în fața unei femei, și încep să primească întrebări. Nimic neobișnuit până aici. Doar că întrebările nu sunt deloc cele cu care sunt ei obișnuiți.

„Ai fost vreodată rugat doar să zâmbești și să fii drăguț într-o întâlnire cu un client?”. Bărbatul ezită, cere să i se repete. Apoi răspunde simplu: „Nu”.

Altul e întrebat dacă aspectul fizic l-a ajutat să obțină jobul actual sau o promovare. Și el răspunde ferm: „Nu.” Nici măcar nu m-am gândit vreodată la asta.”

Un alt bărbat primește un compliment legat de pantofii săi și e întrebat dacă sunt de firmă. Zâmbește încurcat, fără să știe cum să răspundă. Îți sună cunoscut, nu? Poate pentru că, de cealaltă parte a întrebării, am fost de atâtea ori, noi.

Urmează o întrebare care devine brusc și mai incomodă: „Hormonii îți influențează vreodată performanța sau felul în care iei decizii?” Bărbatul se fâstâcește. Spune că nu s-a gândit niciodată la asta. Se vede clar că întrebarea îl lovește pe un teren necunoscut.

Urmează o întrebare foarte grea: „Cum reușești, la locul de muncă, să fii ferm fără să fii perceput ca agresiv, răutăcios sau cicălitor?” O tăcere lungă. Apoi, un răspuns sincer: „E greu să mă raportez la asta. Nu m-am aflat niciodată într-o astfel de situație.” Și aici începi să simți fisura. Ipocrizia. Pentru că știm amândouă că, dacă aceleași atitudini veneau de la o femeie, etichetele erau deja pregătite: *prea directă, bitchy, prea sensibilă, emotivă, cicălitoare*.

Toate întrebările din experiment erau inspirate din realitate. Din realitatea noastră. Din poveștile femeilor care au îndrăznit să ocupe funcții de conducere sau să vorbească mai tare la o ședință. La final, bărbații au fost invitați să reflecteze. Și-au recunoscut disconfortul. Unul dintre ei chiar a spus că a simțit fizic tensiunea și că, pentru prima oară, și-a dat seama cât de privilegiat este.

Dar poate întrebarea reală ar trebui să fie alta: de ce nu ne pregătim și fiii pentru a schimba lumea, nu doar fiicele pentru a o suporta? Și, trebuie spus, femeia care le-a adresat întrebările a fost chiar blândă cu ei. Nu i-a întrebat, de pildă, dacă plănuiesc să aibă copii în următorii doi ani sau dacă simt că pot face față presiunii de la birou după ce ar fi stat doi ani în concediu de creștere a copilului. Acolo ar fi fost cu adevărat incomod. Acolo poate ar fi

simțit cu adevărat absurdul situației. Pentru că da, și astfel de întrebări există. Și da, ni se pun.

Uneori direct, alteori strecurate printre rânduri, în tonuri „prietenoase”. Și, mai grav, suntem adesea nevoite să mințim. Nu putem spune într-un interviu că ne dorim un copil peste șase luni – știm deja ce urmează: un zâmbet fals și o promisiune că „vă sunăm noi”. Nu putem spune că ne e teamă să ne întoarcem la muncă după concediul maternal – pentru că nu vrem să fim percepute drept „mai slabe”, „mai puțin motivate” sau, și mai subtil, „o alegere riscantă”. E un dans constant între sinceritate și supraviețuire profesională. Un joc pe care îl știm pe dinafară, dar pe care nimeni nu pare să-l recunoască deschis. Și totul ar putea fi, de fapt, mult mai simplu, dacă ne-am raporta unii la alții prin prisma competențelor, a pasiunilor, a dorințelor reale. Fără să mai fim nevoite să răspundem la întrebări incomode, stânjenitoare, întrebări care – sincer – nu ar trebui să privească pe nimeni.

Concluzii

La finalul vizionării experimentului am avut și eu o întrebare: **„Ce putem face, noi, femeile, pentru a schimba narațiunea?** Cum putem pune capăt acestor întrebări invazive și presiunii sociale constante? Ei bine, acum, în momentul în care scriu acest text, am câteva idei. Poate că mâine le voi regândi, poate chiar voi ajunge la concluzii diferite, dar iată ce îmi trece prin minte: **Să refuzăm să acceptăm etichetele** – să nu mai permitem ca alegerile noastre personale (în ce privește familia, cariera sau viața personală) să devină subiecte de judecată publică. Ar trebui să avem curajul să respingem întrebările care nu țin de competențele sau valorile noastre. **Să susținem solidaritatea între femei** – să ne susținem reciproc și să nu perpetuăm aceleași norme sau prejudecăți care ne pun sub presiune. Fiecare dintre noi poate fi o voce de schimbare, iar dacă suntem unite, putem schimba modul în care suntem percepute. **Să educăm următoarele generații** – nu doar pe fetele noastre, ci și pe băieții. Este esențial ca noile generații să crească fără aceste

stereotipuri în cap. **Să ne asumăm autenticitatea** – să nu mai simțim nevoia să ne ascundem dorințele sau fricile din cauza a ceea ce ar putea gândi alții. Dacă avem nevoie de o pauză, o schimbare de direcție sau un timp de reflecție, să fim deschise despre asta. **Să nu mai căutăm permisiunea** – să nu mai simțim că trebuie să cerem aprobare sau să justificăm fiecare alegere, fie că e vorba de când ne dorim să avem copii sau când alegem să nu avem copii. Alegerea noastră ar trebui să fie suficientă.

Și, da, poate că simplul fapt că mă gândesc acum cum să schimb *eu* narațiunea, deja pune o povară pe umerii mei. De ce ar trebui să fie responsabilitatea noastră, a femeilor, să schimbăm un sistem care ne apasă constant? Este nedrept. Chiar și când încerc să găsesc un răspuns clar, nu am încă unul complet. Poate că soluțiile nu vor veni într-o zi. Poate că schimbarea va fi un drum lung, dar știu că, cel puțin, nu suntem singure pe acest drum. În final, las o întrebare care poate că este cheia eradicării presiunii de pe umerii noștri pentru totdeauna: **„Crezi că lumea este pregătită să o trateze pe fiica ta de 10 ani la fel ca pe un băiat de 10 ani?”**

Bibliografie

Peterson, Jordan B., (2018). *12 reguli de viață. Un antidot la haosul din jurul nostru*, Traducere din engleză de Tudose, Florin, Vedeanu Vlad, Ed. Trei, București.

Harari, Yuval Noah, (2017). *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Traducere de Șerban Adrian, Ed. Polirom, Iași.

De Beauvoir, S. (1998). *Al doilea sex* (Vol. I și II). București:, Traducere de Traducaere de Marieva Ionescu, Elena Ciocoiu, Iuliana Glavan, Cristina Balinte, Editura Humanitas, 2022

Studii și rapoarte relevante

Barometrul de gen. Institutul Național de Statistică, Grünberg Laura (co-ord.), Andreea Rusu, Elena Samoilă. București : Editura Hecate, 2019 (2018)

: <https://centrulfilia.ro/new/wp-content/uploads/2021/01/Barometru-de-gen-2018.-Centrul-FILIA.pdf>

Femeile și bărbații, Institutul național de statistică, 2018 https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/femeile_si_barbatii_parteneriat_de_munca_si_de_viata.pdf

Indicele egalității de gen 2019: România, Institutul European pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20190374_mh0319026ron_002.pdf

Arta angajată a Marilenei Murariu - de la metaforă la manifest

The engaged art of Marilena Murariu - from metaphor to manifesto

IOSIP IRINA¹

Abstract

The paper presents the pamphlet art of the visual artist Marilena Murariu, from the perspective of sociopolitical themes and the evolution over time of her artistic approach, from the expression of personal ideas and conclusions to social and cultural commitment, from metaphor to manifesto, described through four reference exhibition examples "ABOUT ELENA IN GENERAL" (2011), "Show-OF, OF, OF!" (2012), "Yes, yes, COUNTRY, cetera, etcetera" (2016) and "fascinated by myself" (2024). The specific characteristics of the artistic personality of the author and her art, which has a role as an initiator, catalyst and shaper of society, as well as the artist's relevance in the contemporary Romanian social and cultural context, are highlighted.

Keywords: *pamphlet art, social and cultural criticism, engaged art, artistic research, the role of the art and the artist in society*

Introducere

Arta românească contemporană se află într-un proces dinamic de adaptare la noile condiții socioculturale apărute după decembrie 1989, de

¹ artist vizual, critic de artă / U.A.P. din România - Filiala Iași.

respingere a vechilor identități și forme de exprimare artistică, de asimilare a celor noi venite de obicei din occident și de formarea unor identități care să rezoneze cu realitatea înconjurătoare. Aspecte complexe ale preocupării legate de identitate pot fi observate în diversele reprezentări ale unor artiști, printre care se află și Marilena Murariu (n. 1954), care oferă o artă complexă și o tematică pe măsură, iar în ultimii peste 15 ani, o artă critică de tip pamflet-manifest atât de necesară societății în plină alienare.

Acceptând faptul că „producția artistică contemporană este angrenată într-o luptă pentru afirmarea propriei identități și pentru eradicarea inegalităților care structurează câmpul social la momentul actual”², în sensul că „operele de artă ar putea fi utilizate ca un mijloc de critică a ideologiei, de demascare a relațiilor de putere ascunse într-un anumit sistem de valori, convingeri, comportamente sociale, norme care structurează spațiul public și activitățile sale”³, trebuie să înțelegem și demersul artistei Marilenei Murariu. Din acest punct de vedere, ne raliem celor spuse de Călin Herlea care consideră că artista „se revoltă plastic împotriva politicianismului (care poartă, desigur nume, prenume și un chip), are o atitudine critică, satirizează și ne demonstrează în pânzele sale că împăratul este gol.”⁴

Dar, pamfletul artistei, văzut la început ca fiind unul nepolitizat, chiar dacă expozițiile sunt populate de personaje din lumea politică și apropiații ei, a devenit, cu timpul, un manifest sociopolitic. Și, în condițiile în care Arta contemporană a devenit o artă aristocratică, accesibilă mai mult specialiștilor (artiști, critici, curatori, instituții culturale) care își exercită rolul specific în sfera culturală, Marilena Murariu devine un „doctor fără de arginți” al zilelor noastre, oferind un anume mod de a vedea lucrurile și adevăruri pe înțelesul tuturor, specialiști și profani. Astfel, în contextul actual specific

² Cristian Nae, *MODURI DE A PERCEPE O introducere în teoria artei moderne și contemporane*, Ed. Polirom, București, 2015, p.36.

³ Ibidem

⁴ **Călin Hentea**, „Trista poveste a unei cenzuri militare născute din obtuzitate și frică”, 13 noiembrie 2015 în *modernism.ro*, URL: <http://www.modernism.ro/2015/11/13/trista-poveste-a-unei-cenzuri-militare-nascute-dinobtuzitate-si-frica/>, accesat în 10 februarie 2024.

României, artista arată că altele sunt necesitățile stringente aici față de cele existente în Occidentul european sau în America (precum eliminarea discriminării, a atrocităților războiului, a inechităților de gen sau cele legate de protecția animalelor ș.a.m.d.), confirmând faptul că factorul politic este decident în tot ceea ce se întâmplă în societate.

Marilena Murariu „a sperat în forța artei, în capacitatea sa de denunțare și demistificare, în puterea ei vindecătoare ... zugrăvind personajele zilei: politicieni vechi și noi, oameni de televiziune, elita dispusă la compromis și imoralitate, invazia spectacolului suburban generalizat. Kitsch-ul și urâtul lumii noi au deversat și ne-au invadat viața”⁵.

Intimitatea în expunere publică

Înainte de 2011, Marilena Murariu a urmat mai multe direcții în arta sa, fiecare relevând o parte a personalității și sensibilității sale care, însă, s-au dovedit a nu-i fi suficiente pentru a o defini ca om, artist și cetățean, căci, o dată cu expoziția sa „Despre Elena în general”, de la Galeria Simeza din București, se poate considera că a deschis un nou drum în Arta contemporană post-decembristă, greu de străbătut, chiar cu un anume risc, deoarece expunerea a determinat apariția a numeroase comentarii în mass-media, în mediul politic și în lumea artelor, subiectele în discuție fiind, printre altele: încălcarea tabu-urilor de către un pictor-femeie – nuduri și scene lascive, personajele contemporane din lumea politicii și culturii caricaturizate și ridiculizate dar și valoarea actului artistic în contextul dat.

Din 1989 și până atunci, nimeni dintre artiștii români contemporani nu a consumat atât de mult timp, energie și mijloace picturale pentru a construi

⁵ Marian Constantin, „Arta sufocată de kitsch și lumea fără de speranță”, *Ziarul de duminică*, 31 martie 2016, în *zf.ro*, URL: <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/arta-sufocata-de-kitsch-si-lumea-fara-de-speranta-de-marian-constantin-15181781>, accesat în 10 februarie 2024.

scene critic-ludice atât de complexe, cu atât de multe personaje – fiecare cu atitudinea sa specifică, într-un ansamblu omogen ca sens și scop.

Despre expoziție, criticul Marian Constantin notează: „Realismului grotesc al reprezentării i se alătură ambiguitatea mijloacelor exprimării, rezultând un spectacol ilariant despre asocierile ce transcend timpul și principii partinice, o pictură oximoronică ce produce fascinație și repulsie în același timp. Pictura pe care Marilena Murariu o propune articulează o expoziție-manifest, un inedit protest împotriva falsității politicii și a stereotipurilor pe care guvernanții le-au expus pe scena societății românești, în ultimele două decenii.”⁶

Ilustrația 1: Afișul expoziției „DESPRE ELENA ÎN GENERAL”,

Galeria Simeza, 2011

Cert este că Marilena Murariu, personalitate a contrastelor și a cuceririi de sine, prin explorarea exteriorului înconjurător, a interiorului personal și a exprimării fără inhibiții, a generat o expoziție-eveniment, un discurs satiric de anvergură, polifațetat, ce impune respect față de tăria de caracter și determinarea umană și artistică a autoarei, care se dovedește a fi un adevărat mediator social prin expunerea sa.

⁶ Cosmin Năsui, *Marilena Murariu, DESPRE ELENA ÎN GENERAL @ Galeria Simeza din 9 mai 2011*, în *modernism.ro*, URL: <https://www.modernism.ro/2011/05/09/marilena-murariu-despre-elena-in-general-galeria-simeza/>, apud ***, *Picturi de Marilena Murariu, texte: Marian Constantin, Vlad Morariu, fotografii: Paula Craioveanu, uz necomercial*, © 2011 Marilena Murariu, 2011, p. 1, accesat în 10 februarie 2024.

Câteva tabu-uri românești sunt arse prin această expoziție, printre care și faptul că femeile, prin natura lor delicată, nu pot și nu trebuie să ilustreze scene atât de explicit sexuale.

Autoarea, fără a se încadra într-o ideologie anume, își asumă liberul arbitru și libertatea individuală de exprimare și, după cercetări istorice, făcând o analiză comparativă între două societăți (înainte, respectiv după 1989), relevă asemănările dintre acestea, identifică o continuitate de scopuri și de practici ale unei clase elitiste active în societatea românească contemporană. Două societăți ce se presupuneau a fi opuse se dovedesc, prin metafora vizuală a Marilenei Murariu, a fi suprapozabile, faptele și tipologiile personajelor încadrându-se perfect în ambele.

Ilustrația 2: „DESPRE ELENA ÎN GENERAL”, imagine din cadrul expoziției.

Continuitatea menționată mai sus, după pragul decembrist și omniprezența acesteia prin practicile implicite, sunt puse în valoare și de lipsa umbrelor personajelor, umbra fiind cea care delimitează un timp și un spațiu anume. Dar, în același timp, este valabilă și interpretarea criticului de artă Vlad Morariu, precum că absența umbrei este strâns legată de alianța ilegală a personajului cu capitalul și vânzarea sufletului pentru foloase materiale.⁷

⁷ *Ibidem.*, p. 19

Discursul plastic, bazat pe studiul și analiza evenimentelor istorice ante- și post- decembriste, aduce în același spațiu și timp personaje emblematice pentru timpul lor istoric, care coabitează și colaborează în aceleași scopuri personale.

Scene conținând nuduri, poziții lascive sau portrete caricaturale ale unor persoane reale, aduse în spațiul public poate lezează simțul eticii invocat de unii privitori sau intimitatea unora dintre cei vizați, însă ele se situează pe poziții morale superioare în intenția critică privind societatea deficitară moral, etic sau cultural, ce trebuie corectată. Metafora și compoziția induc privitorului un umor deloc confortabil, generator de întrebări și neliniști, iar dacă exprimarea atinge, poate, uneori cote foarte largi de libertate în spațiul public, „mergând de la ironia șăgalnică la vulgaritatea expresă”⁸ conform criticului de artă Marian Constantin, se poate spune că acest lucru este gândit în slujba unui mesaj asumat în totalitate. Dimensiunea mare a lucrărilor impresionează și intimidează în același timp, confirmând încă o dată, dacă mai era cazul, amploarea aspectelor devoalate și determinarea artistei în demersul său.

Ca și titlul expoziției, denumirile lucrărilor sunt voit aiuritoare, uneori subversive, ce incită la analiză și lasă ca misterul să fie dezlegat numai de imagine, căutarea publicului fiind astfel mai savuroasă: „În general, politician”, „În general, actor”, „În general, jurnalist”, „Originea Lumii Noi”, „Freci Can-Can”, „Presidents are Girl’s Best Friend”, „Hai, să ne lustrăm sâmbătă seară, iară” etc.

Ilustrația 3: „DESPRE ELENA ÎN GENERAL”, „Hai să ne Lustrăm sâmbătă seară”
(în stânga), imagine din cadrul expoziției

⁸ *Ibidem*, p. 9

În tot acest amestec de neconvențional și inedit, arta picturală a Marilenei Murariu este peste tot recognoscibilă și firească iar tușele delicate de culoare, ca și tonurile închise ale fondului scenelor creează un contrast binevenit în slujba mesajului dur exprimat.

Ieșirea din discreția personală

În expoziția „SHOW-OFF, OF, OF!” (2012) de la Muzeul Municipiului București, importante nu sunt telegenicele, arhicunoscutele și arhimediatizatele personaje – contextuale de altfel, care populează spațiul pictural, căci nu persoanele în sine sunt vizate aici și nici omniprezentul, anonimul chinez motociclist cu multe stele pe umeri – spectrul unui trecut ce nu s-a destrucțurat încă, prezent oriunde și oricând și care, cu un răs-rictus înghețat pe figură plonjează implacabil direct în prezent, ci mesajul pe care îl are de transmis autoarea.

Probabil că era nevoie de un manifest justițiar și în artele plastice, față de evenimentele și acțiunile actuale, dar mai ales față de aservirea tuturor ramurilor societății, politicului, care, în ciuda explicitului mediatizat, rămâne ocult și discreționar.

Prin această expoziție, autoarea își iese din discreția personală și din comoditatea de a nu voi să vadă – o comoditate ce orbește pe timp îndelungat – și, părăsind poezia și metafora specifică recentei expoziții „Elena, în general”, folosește un limbaj mai tranșant și deranjant, – în sensul bun al cuvântului. Dar intenția artistei este clară: saltul din comoditatea personală, uriaș, responsabilitatea, asumată. Evidența ne face să nu uităm nici un moment că expoziția este un pamflet pictural. Maximul de detalii fizionomice și gestuale, poziția și intensitatea luminii, culorile puternice, glanțul orbitor și formele clare, precise, ce compun recuzita mediei televizate, fac și ele parte din narațiune. Desfășurarea pe suprafețe largi (lucrări de mari dimensiuni) amplifică senzația de peste tot, oriunde și oricând.

Ilustrația 4: Afișul expoziției „SHOW-OFF, OF, OF!”,
Muzeul Municipiului București.

Titlurile unor lucrări din expoziție fac deliciul publicului prin trimiteri voit confuzionale dar pline de semnificație satirică precum „Plasă de stele” și „Duminică noaptea în familie”, „Pe tocuri înalte...”, „Bunga-bunga” (Ilustrația 5), „Te-mpui cu blondele” și „Zece și un sfert pentru România” etc.

Ca în toate lucrările expoziției, în „Duminică noapte în familie”, personajele, recunoscutibile, sunt pictate la mărime naturală, dimensiunea având și scopul și de a sublinia ideea că personajele sunt reale, iar evenimentele, chiar dacă incluse fragmentar în tablou, oferă o imagine de ansamblu, reală, a fenomenului. Expresiile figurilor umane sunt bine conturate, pentru întărirea trăsăturilor caricaturale artista apelând de multe ori la linie (predominant neagră). Ochii anumitor personaje sunt abia schițați, cu o linie pe alocuri îngroșată, subliniind caracterul ascuns al personajelor (Dan Diaconescu, Mărioara Zăvoranu).

Linia o regăsim și în delimitarea corpurilor umane de mediul înconjurător, fiind acoperită și temperată parțial de culoarea adiacentă. Spre deosebire de expoziția anterioară, această abordare privind înlăturarea umbrei și înlocuirea ei cu linia își poate găsi explicația și în faptul că emisiunile televizate (scena evenimentelor) se filmează în platouri puternic iluminate, lumina venind din multe părți odată și astfel se anulează umbrele.

Umbrele se regăsesc însă pe haine și pe corpuri, sub forma unor pete de culoare în tonuri gradual mai închise. Acest tip de umbră vibrat-colo-rată este de altfel o caracteristică a picturii artistei. O altă caracteristică se referă la definirea faldurilor îmbrăcăminții, de exemplu, acestea sunt delimitate cel mai adesea printr-o linie, iar de o parte și de alta, prin pete de culoare în tonuri modulate de deschis-închis, ce sugerează zonele lu-minate, respectiv, cele umbrite. Aceeași abordare o regăsim la întâlnirea suprafețelor mai mult sau mai puțin expuse luminii, din cadrul peisajelor.

Dacă în majoritatea tablourilor Marilenei Murariu se văd tușe frag-mentate ale pensulației, în culori luminoase dar contrastante, semn al spontaneității și al unei impetuoșități totuși temperate, în cazul lucrării „Duminică noapte în familie” acestea sunt mai puțin evidente, motivația fiind tot lumina puternică și uniformă de pe platourile de filmare.

Suprafața cea mai continuă coloristic este fondul pe care evoluează personajele, constituită din haloul albastru-neon, specific ecranelor cu LED precum și din restul fondului a cărui culoare migrează fin spre albastru în-tunecat-negru către margini. Haloul are și un sens ideatic, acela de a focali-za atenția spre anumite personaje care se expun mediativ (sau sunt expuse) mai mult decât celelalte (Elodia, Patricia Kass, Dan Diaconescu, Mărioara Zăvoranu) și de a lăsa în umbră acele personaje care nu totdeauna lucrea-ză în spațiul vizibil (politicianul multimiliardar Dinu Patriciu și miliardarul Remus Truică).

Cel mai enigmatic personaj ce se ivește din umbră este motociclistul cu stele pe umerii hainei din piele, inspirat de chipul artistului chinez Yue Minjun - identificat astfel de criticul Marian Constantin⁹, ce-și dezvăluie numai „rictusul larg și pomeții îmbujorați de satisfacție. De satisfacția re-ușitei show-ului zămislit.”¹⁰. Acest personaj, care definește ideatic expozi-

⁹ Marian Constantin (curator expoziție), „SHOW-OFF, OF, OF! – o nouă expoziție manifest a pictoriței Marilena Murariu”, din 30 noiembrie 2012, în artindex.ro, URL: <http://artindex.ro/2012/11/30/show-off-of-of-onoua-expozitie-manifest-a-pictoritei-marilena-murariu/>, ac-cesat în 10 februarie 2024.

¹⁰ Idem

ția, este prezent în toate lucrările expoziției. De altfel, acesta, față de poziția verticală statică a celorlalte personaje, are o intruziune oblică în tablou, devenind, astfel, factorul dinamizator al lucrării. Prezența lui poate că subliniază și faptul că timpul trece în defavoarea societății noastre care bate pasul pe loc, între un trecut totalitar și un viitor incert.

Privind paleta de culori, albastrul predomină în lucrare, temperat fiind, în anumite zone, de verde, violet și puțin roșu. Negrul a acaparat spațiile largi neimportante din scenă, iar albul se regăsește și el în lucrare, având un rol de flancare a sectorului central al imaginii.

Ilustrația 5: „Bunga-bunga”

În contextul ideatic al expoziției, culorile aservesc subiectul, fie prin hiperbolizare fie prin utilizarea lor în exces. Interesant este că Elodia, personajul enigmatic, despre care nu se știe dacă mai trăiește sau nu, este îmbrăcată într-o rochie albastră, culoarea specifică mediei TV, semn că este o creație artificial creată pentru menținerea pe ecrane a show-ului.

Galbenul este puțin prezent în lucrare, apărând în amestecuri, pentru realizarea carnației și puțin în părul Patriciei (Kass), de altfel, personajul cel mai plăcut și neutru din lucrare.

Încă o dată în plus, pentru a sublinia caracterul artificial al luminii de tip TV, Marilena Murariu face ca lumina să izvorască parcă din lăuntrul personajelor și lucrurilor.

Construcția compozițională pune în opoziție personaje și realități diferite: una ascunsă, cuprinzând incertitudini și mistificări (personajul Elodia) și alta reprezentând realul-frumos, purul (Aișe a lui Ressu). Aceste două

realități sunt manevrate pe de o parte de personajul realizator de emisiuni TV, Dan Diaconescu, ce dirijează și stăpânește de sus toată scena, iar de cealaltă, de Dinu Patriciu care, prin puterea banului (a avut mijloacele financiare de a achiziționa lucrarea lui Resso) are putere asupra valorilor care contează.

Evidența ne face să nu uităm nici un moment, că expoziția este un pamflet pictural, apropiat ca exprimare de cel jurnalistic. Maximul de detalii fizionomice, gestuale, poziția și intensitatea luminii, culorile puternice, luciul și linia clară, precisă, ce compun recuzita mediei televizate, fac și ele parte din narațiune. Desfășurarea pe suprafețe largi (lucrări de mari dimensiuni) amplifică senzația de „peste tot, oriunde și oricând”.

Marilena Murariu spune multe în lucrările sale, dar foarte important și este ceea ce nu spune direct: faptul că delicatețea interioară i-a fost rănită profund, valorile personale amenințate, pacea și liniștea necesare actului de creație performant, profund afectate... și, undeva, suspendat între dorință și speranță, vibrează mesajul subliminal al autoarei: nu tăiați capul mesagerului.

Artista spune cu deplină sinceritate ceea ce are de spus, fapt ce ne întărește conștiința, dorința și necesitatea interioară de a ne întoarce cu toții la valorile reale, esențiale ale vieții.

Ilustrația 6: „Mama m-a făcut artistă”

Grația solo-ului Marilenei este incontestabilă în lucrarea „M-a făcut mama artistă” (Ilustrația 6), fapt ce atestă că nu forma și mărimea contează, ci conținutul. Iar „conținutul” Marilenei Murariu este gingaș și puternic în același timp, delicat și brutal dacă trebuie. Prin zborul său, Marilena, învăluită diafan în tutu-ul înfioat, domină ideatic și spiritual realitatea terană. Aici, găsim cele mai evidente semne ale picturalității și personalității autoarei precum și culorile sale specifice, calde, emoționale.

Aceasta este, credem, lucrarea definitorie a expoziției, mesajul profund uman și personal al artistei dar și soluția ce vine din cercetarea sinelui. Prin integrarea propriului autoportret în expoziție se aduce în discuție opoziția ideatică dar și intersecția dintre sfera sa privată și realitatea înconjurătoare corespunzătoare spațiului public. Autoarea se poziționează în același spațiu fizic dar în antiteză cu celelalte personaje, oferind un contrast între ideatica personală și lipsa de identitate reprezentată de motociclistul cu epoleți, de exemplu. Pe de altă parte, este sugerat faptul că ea, ca orice membru al societății, este posibil să nu poată scăpa de morbul vremurilor, de a-și dori un solo-show spectacular.

Privind rolul televiziunii, ca artă cu rol formator și de mediere socioculturală, dominat de dramatizarea insignifiantului, artista îi aduce o critică justificată privind popularizarea spațiului vizual cu personaje vădit fără calitățile de performanță necesare (profesionalism, cultură, moralitate etc.).

În această diluție mass-media, politicianul sau o altă persoana publică, cu slabe competențe intelectuale și profesionale, se poate strecura și își poate desfășura nestingherit activitatea, în scopul atingerii propriilor interese.

Prin atitudinea sa socială, artista practică funcția critică a artei în spațiul public, care blamează devierile ce apar în societate, fie ele de ordin moral, social, politic sau estetic.

„Când ordinea socială se dizolvă, clovnul părăsește scena și coboară în stradă”

Cele două expoziții de mai sus au fost urmate și de altele, dintre care, cu aceeași semnificație în activismul social, retrospectiva „Da, da, ȚARA, cetera, etcetera”, din martie 2016, de la galeria Căminul Artei, București – lansată în asociere ideatică cu avangarda Dada și sub motto-ul „Când ordinea socială se dizolvă, clovnul părăsește scena și coboară în stradă: este fiecare dintre noi” (Jean Starobinski). Aceasta a devoalat o panoplie de realități ale societății noastre, în care și-au făcut loc confortabil: imorala și amorală, kitsch-ul, oportunismul, incultura, parvenitismul și încă multe alte tare din contemporaneitate.

Ilustrația 7: „Și tu poți fi președinte”

Lucrări mai vechi și mai noi au făcut un nou sens, prin confruntarea sau asocierea ideatică cu idealuri și eroi ai Revoluției franceze, cu „Fântâna” lui Duchamp și ideologia Dada, cu „Strigătul” lui Munch, personajele lui Goya și chiar cu kitsch-ul carpetei de sorginte orientală „Răpirea din Serai”.

Ca un corolar al evenimentului, anonimi din publicul vizitator au putut colabora la show-ul expozițional, identificându-se cu viitorul președinte și alăturându-se, temporar, pentru o poză „la minut” (Ilustrația 7), celor patru președinți ai României începând cu 1989 și până în prezent. O alăturare ce

insinuează, într-un echivoc al contrastelor, asemănări deloc întâmplătoare, speculând cea mai puternică dorință a omului în societate: setea de putere.

În dimensiuni de mărime naturală, personaje din trecutul istoric sau al imaginarului artistic și din prezent, se întâlnesc în compoziții redând scene din viața reală. Citate din istoricul Manifest Dada, au dat cheia înțelegerii unor lucrări: „Inteligența se află pe drumuri ...”, „Orgoliul este steaua ce se ridică și pătrunde prin ochi și prin gură.”, „Textul lui Iisus și Biblia acoperă cu aripile lor largi și binevoitoare rahatul, bestiile, (...) cum se poate face ordine în haosul de infinite și informe variațiuni care este OMUL?”

(Auto)Portretul psiho-social

Ultima expoziție de anvergură a Marilenei Murariu, „fascinată de mine însămi”, a fost deschisă publicului la Galeria ArtSafe, aflată în cadrul complexului Combinatul Fondului Plastic, București, între 21 noiembrie și 13 decembrie 2024.

Abordând, de data aceasta, pe lângă pictură tehnici mixte dar și, inedit, desene pe polipropilenă - material ușor și rezistent, acestea fiind chiar caracteristicile personalităților „eroilor” expoziției, Murariu apelează la tehnici și suporturi de lucru moderne care să ilustreze ideea de posibilitate de reciclare dar și, într-o altă interpretare, cea de contemporaneitate a temei și de superficialitate strălucitoare și valoare artificioasă a „eroilor” demascați - unii politicieni români.

Defecte, greșeli și absurdități sociopolitice ale societății românești sau internaționale sunt portretizate metaforic prin chipul autoarei, care împrumută expresii și gesturi semnificative specifice „eroilor” săi, aceștia fiind ușor de identificat. Regăsim și în această expoziție, ca și în precedentele, semne demistificatoare precum epoleții înstelați de pe umerii personajelor.

„Expoziția [...] oferă ocazia de a explora granița dintre (auto)ironie, introspecție și realitatea socială, așa cum este filtrată prin ochiul interior întors

spre lume al artei”, menționează criticul Raluca Ilaria Demetrescu, remarcând, fără puțință de tăgada, aspectul clar politic al acestei expoziții.

Ilustrația 8: Afișul expoziției „fascinată de mine însămi”

Pare că artista și-a pierdut răbdarea de a aștepta trezirea societății, motiv pentru care, multe dintre mesajele sale vizuale sunt concise, clare, la obiect, fără metaforele epopeice din precedentele expoziții. Modalitățile de exprimare plastică îi probează nerăbdarea, acestea fiind, uneori, asemănătoare cu cele ale afișului: utilizează tehnici grafice, contururi clare, culori puține și contrastante, simboluri ușor de identificat în conștiința publicului, redarea numai a detaliilor esențiale temei, formatele lucrărilor fiind mici sau medii.

Această expunere pune și mai multă presiune asupra privitorului, nu numai prin utilizarea desenului tip afiș-manifest, a satirei și a stilului pamfletar cu care ne-am obișnuit deja, dar, mai ales, prin utilizarea propriului chip ca mediu de transmitere a informației, ca o critică inversă asupra societății din care artista însăși face parte.

Autocritica privind fizionomia marcată de timp a artei și a propriilor defecte sau a stării de alienare pe care o trăiește și cu care se confruntă sunt reflexiile unei realități colective pregnante din societatea contemporană.

Concluzii

Toate interpretările posibile: etice, filosofice, politice, sociologice și artistice, conduc la ideea că demersul manifestat în expozițiile de mai sus, putând fi caracterizat ca fiind, în primul rând, psihologic, sociologic și politic – prin implicațiile ulterioare confirmate în timp, în sensul că i-au fost sabotate și anulate unele expoziții -, a deschis cutia Pandorei pentru reprezentările satirice în Arta contemporană românească de după 1989, din zona artelor așa-zis „grele”, pictura de șevalet.

Față de alte demersuri artistice sau mai puțin artistice de după decembrie 1989, care s-au desfășurat mai mult în paginile media, sub formă de grafică satirică și grafică de presă, în mass-media televizată sub formă de pastile grafice de autor sau expoziții sporadice de desen satiric, actul temerar al Marilenei Murariu, de mare angajament și impact artistic și social (și politic prin implicații), se desfășoară pe coordonate estetice superioare, vizând un public cu un anumit nivel intelectual și cultural dar oferind înțelesuri și pentru un public profan.

Expozițiile și lucrările, izvorâte dintr-o cercetare temeinică istorică, socială, artistică și psihologică, precum cele de mai sus, sunt destinate spațiilor publice, ele constituindu-se în dezbateri și confruntări de idei în cadrul spațiilor socioculturale, care, pe termen mediu și lung pot fi utile comunității, în măsura în care percepția publicului nu este alterată și deturnată de alte acțiuni servind interese obscure ale unor entități cu putere de influență și decizie.

Privind retrospectiv, încă de la prima expoziție de gen de acum cincisprezece ani, de la Simeza, gândeam că expunerile doamnei Marilena Murariu vor fi un vârful de lance, un agent catalizator pentru alți și alți artiști care să-i urmeze exemplul. Încercări timide s-au semnalat în domeniul picturii, dar lucrările rezultate au apărut sub pseudonim sau anonim ori demersurile au fost rare sau singulare în portofoliul unor artiști. O singură expoziție de amploare, de care de care s-a vorbit mult în media, demnă de a fi menționată, este „TRANS(A)GRESĂRI IRONICE” a artistelor Daniela Frumușeanu și

Miruna Hașegan, densă și sintetică, cu interesante conotații ironice și critice, dar care s-a desfășurat pe alte coordonate ale demersului artistic.

În lucrările sale, Marilena Murariu blamează devierile ce apar în societate, fie ele de ordin moral, social, politic sau estetic, practicând funcția critică a artei în spațiul public, de modelare a societății și funcția sa de mediator social prin artă.

Metaforaele expozițiilor, inedita alăturare de personaje, ca o punte peste timp și spațiu, conținutul șocant al faptelor devoalate dar mai ales modul de exprimare, toate sunt calculate pentru un impact public cât mai puternic. În acest context, aspecte precum ludicul, critica și angajamentul sociopolitic în artă, se dovedesc a fi printre soluțiile menținerii unui spațiu public funcțional și a unei societăți sănătoase și în progres.

Marilena Murariu rămâne, în arta de după 1989, acea prezentă feminină temerară care arde câteva tabu-uri românești, mai vechi sau mai noi, precum faptul că femeile, prin natura lor delicată, nu pot și nu trebuie să ilustreze scene atât de explicit sexuale, nu pot performa în artele satirice și nu pot să-și asume cu demnitate și pe termen lung rolul de lider în arta angajată. Actele artistice de gen ale artistei nu sunt întâmplătoare și nu servesc propriilor interese ci, în condițiile asumării unor riscuri importante, vizează binele societății în întregul ei, cu perseverență și continuitate, cu determinare și insistență.

Murariu, personalitate a contrastelor și a cuceririi de sine, prin explorarea exteriorului înconjurător, a interiorului personal și a exprimării fără inhibiții, a generat expoziții-eveniment, un discurs satiric dens și multifățetat de anvergură, care impune respect față de tăria de caracter și determinarea umană și artistică a autoarei, care se dovedește a fi un adevărat mediator social.

Toate cele de mai sus și faptul că, până în acest moment, nimeni dintre artiștii noștri contemporani creatori de umor vizual nu a consumat atât de multă energie, timp și așa multe mijloace artistice pentru a construi scene atât de complexe, cu atât de multe personaje - fiecare cu atitudinea sa specifică, într-un ansamblu omogen ca sens și scop, putem spune că Marilena

Murariu va rămâne în istoria artei contemporane unul dintre cei mai puternici pamfletari ai artei picturale românești dacă nu chiar cel mai însemnat dintre aceștia.

Concluzionând, se poate considera că întreg demersul critic al Marilenei Murariu impune emergența atitudinii critice în artele vizuale și în alegerile colective privind viitorul artei și al societății.

Lista de ilustrații și surse

Ilustrația 1: Afișul expoziției „DESPRE ELENA ÎN GENERAL”, Galeria Simeza, 2011.

Ilustrația 2: „DESPRE ELENA ÎN GENERAL”, imagine din cadrul expoziției, credit foto Irina Iosip.

Ilustrația 3: „DESPRE ELENA ÎN GENERAL”, „Hai să ne Lustrăm sâmbătă seara” (în stânga),

imagine din cadrul expoziției, credit foto Irina Iosip.

Ilustrația 4: Afișul expoziției „SHOW-OFF, OF, OF!”, Muzeul Municipiului București, 2012.

Ilustrația 5: „Bunga-bunga”, credit foto Irina Iosip.

Ilustrația 6: „M-a făcut mama artistă”, credit foto Irina Iosip.

Ilustrația 7: Ma„Și tu poți fi președinte”, credit foto Irina Iosip.

Ilustrația 8: Afișul expoziției „fascinată de mine însămi”, Galeria ArtSafe, 2024.

Bibliografie

Cărți de autor

Nae, Cristian, *MODURI DE A PERCEPE O introducere în teoria artei moderne și contemporane*, Ed. Polirom, București, 2015.

Articole

Constantin, Marian, (curator expoziție), „SHOW-OFF, OF, OF! – o nouă expoziție manifest a pictoriței Marilena Murariu”, din 30 noiembrie 2012, în artindex.ro, URL: <http://artindex.ro/2012/11/30/show-off-of-of-o-noua-expozitie-manifest-a-pictoritei-marilena-murariu/>, accesat în 10 februarie 2024.

Constantin, Marian, „Arta sufocată de kitsch și lumea fără de speranță”, *Ziarul de duminică*, 31 martie 2016, zf.ro, URL: <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/arta-sufocata-de-kitsch-si-lumea-fara-de-speranta-de-marian-constantin-15181781>, accesat în 10 februarie 2024.

Hentea, Călin, „Trista poveste a unei cenzuri militare născute din obtuzitate și frică”, din 13 noiembrie 2015, în *modernism.ro*, URL: <http://www.modernism.ro/2015/11/13/trista-poveste-a-unei-cenzuri-militare-n-ascute-din-obtuzitate-si-frica/>, accesat în 10 februarie 2024.

Năsui, Cosmin, Marilena Murariu, *DESPRE ELENA ÎN GENERAL @ Galeria Simeza din 9 mai 2011*”, în *modernism.ro*, URL: <https://www.modernism.ro/2011/05/09/marilena-murariu-despre-elena-in-general-galeria-simeza/>, apud ***, *Picturi de Marilena Murariu, texte: Marian Constantin, Vlad Morariu, fotografii: Paula Craioveanu*, © 2011 Marilena Murariu, 2011, accesat în 10 februarie 2024.

Chiajna – figură istorică și personaj literar

Chiajna – historical figure and literary character

ELENA NEGOIȚĂ¹

Abstract

When we look at the course of history, presented through various means of communication (school textbooks, documentaries on YouTube, specialized television sites and channels, shows by historians, symposiums by specialized faculties, commemorative festivities), the contribution of men involved in historical events was generally taken into account. Wars, military alliances, revolutions, dictatorships, political changes, all seemed to have been made only by men. However, in recent years, more and more personalities of the contemporary world have brought to the fore the role of women in the evolution of society.

Simona Antonescu provided an eloquent example, through the novel “The Chiajna of the House of the Musatins”. After a rigorous research of medieval documents and specialized books, the author chose the historical figure of a ruler’s daughter and transformed her into a literary character. The wife of a voivode, Chiajna was widowed too soon, having to lead the country in a century when men were not prepared to see women on the battlefield. Thus, although a medieval figure, the personality of Lady Chiajna becomes a model for women of the 21st century. She stands out through intelligence, courage, sincerity, intuition, determination, adaptability, bravery, resilience, diplomacy. Knowing that archives are difficult to access for ordinary people, who would still like to know the historical truth, it is appreciated that Simona Antonescu brought Chiajna closer to literature lovers.

¹ Teacher, PhD, National College „Dimitrie Cantemir”, Onești.

Keywords: *Chiajna, historical figure, literary character*

1. Arhetipul conducătorului

Reprezentând temeiiuri fundamentale ale existenței, fiecare arhetip simbolizează motivații primare ale omului și are propriile-i valori, semnificații și trăsături de personalitate. Studiile de antropologie, istoria mentalităților și cercetările din psihologie au evidențiat faptul că, de-a lungul veacurilor, femeile au abordat diverse tipuri de comportamente, care s-au reiterat precum niște veșminte matriciale. Dintre diversele fațete arhetipale am ales *conducătorul*, lucrarea de față propunându-și o scurtă analiză a feminității, o examinare a unor aspecte din viața uneia care a întruchipat liderul feminin în mod concret (figură istorică) și o investigare a înfățișării ei livrești (personajul literar). Teoria *Psychologische Typen* (1921), aparținând psihologului Carl Gustav Jung, este continuată de Caroline Myss, în lucrarea *Arhetipurile. Cine ești tu?* (2018), unde sondează procesul omului pe calea descoperirii de sine, a cunoașterii adevăratului scop al existenței sale în lume.

Când arhetipul conducătorului se activează într-o persoană, aceasta trebuie să învețe să facă „diferența între puterea autentică și puterea iluzorie”². Deoarece titlul de regină este conferit, acest arhetip are un destin moștenit, iar puterea nu este personală, ci împrumutată, acordată de către stat, regina fiind purtătoarea simbolică a puterii colective a celor pe care-i conduce. Drept urmare, ea trebuie să fie responsabilă de starea de bine a celorlalți, să gestioneze cu înțelepciune, pentru ca supușii să nu sufere consecințele alegerilor ei egoiste. A-i reuni pe oameni și a avea grijă de grup reprezintă trăsăturile unei regine care se află în slujba supușilor săi, care face tot ce poate pentru cei care se bazează pe ea.

Regina trebuie să demonstreze generozitate, să fie agent al schimbării, să fie capabilă de a deschide uși pentru alți oameni, să se dedice unor cauze umanitare, să dea dovadă de compasiune, să preia controlul asupra situațiilor, ca să obțină rezultate optime, să construiască relații apropiate, care oferă

² Caroline Myss, *Arhetipurile. Cine ești tu?*, (2018), p. 241

sprijin reciproc. Pentru că frica celor puternici este să nu ajungă neputincioși, din acest motiv își pot degrada integritatea, deși prin tertipuri și compromisiuri se obține o putere iluzorie, provizorie. Autoritatea fiind seducătoare, duce la dependență și jocuri de putere.

De aceea, regina trebuie să vegheze permanent să nu-și compromită integritatea ca să-și păstreze tronul, trebuie să înțeleagă că puterea este un privilegiu și nu un instrument de control asupra celorlalți, că banii și poziția socială sunt iluzorii, putând dispărea într-o clipă. Dincolo de toate acestea, reprezentând mitul ancestral al feminității nobile, pentru regină, provocarea este să-și dea jos coroana și să redevină femeie în relațiile personale.

2. Doamna Chiajna – figura istorică

Numele Chajnei nu este precizat în *Istoria neamului românesc* (2013), scrisă de Liviu Florian Dogeanu. În Muntenia era cunoscută ca soția lui Mircea Vodă (poreclit Ciobanul) și mama lui Petru cel Tânăr. Totuși, istoricul menționează că ea a avut un rol important în menținerea soțului și a fiilor săi pe tron, luptându-se cu grupuri de boieri și mărinind tributul către sultan: „soția lui Mircea, cunoscută ca având puternice legături în străinătate și mai ales la Poarta Otomană, va insista și va reuși să-l readucă pe Mircea Ciobanul înapoi pe tronul Țării Românești”³. După ce soțul ei moare, fiul său Petru ajunge pe tronul Munteniei. Fiind minor, este tutelat de mama sa, pentru o perioadă de câțiva ani. Aceeași situație de femeie regentă este consemnată de istoric pentru Moldova. Bogdan (fiul lui Alexandru Lăpușneanu) este tutelat de mama sa Ruxandra, adică sora Chiajnei (amândouă fiind fiicele domnitorului Petru Rareș).

În cartea sa din 1890 (*Mihnea Vodă cel Rău. Doamna Chiajna*), reeditată de nenumărate ori până la ediția din 2018 (menționată la bibliografie), Alexandru Odobescu începe să-și depene firul narativ la înmormântarea lui Mircea Vodă Ciobanul. Atenția autorului se concentrează asupra creionării

³ Liviu Florian Dogeanu, *Istoria neamului românesc*, (2013), p. 155

unui portret feminin, într-un moment de cumpănă: „călcând cu pas sigur și apăsător, venea văduva răposatului, Doamna Chiajna, pe al cărei chip, în veci încruntat, nimeni nu putea dovedi păsurile inimii sale; părul ei începuse a cărunți, dar trupul ei era-nalt, portul ei, drept și falnic, ochirea-i strașnică și hotărâtă, capu-i căta mândru în sus, fără grijă și fără sfială”⁴.

Chiar în timpul înmormântării, pentru că voievodul nu fusese iubit de grupurile de boieri și rivalitatea pentru tron era acerbă, s-a iscat o altercație menită să strice solemnitatea ritualului funerar. Însă Doamna Chiajna a știut să pună capăt, cu hotărâre, tentativei de a stârni zarvă, rostind fără frică: „Mircea s-a dus, dar fiul său a rămas și Chiajna îi e mumă și va ști să-l apere de voi”⁵. Tensiunea dintre Doamna Țării și boierii tineri alungați în Ardeal de către Mircea Vodă nu a rămas la stadiul de dispute verbale la înmormântare, ci s-a accentuat și a culminat cu confruntări armate. La prima ciocnire a taberelor, oamenii fideli domniei au fost înfrânți de ceata boierilor revoltați, iar Chiajna s-a refugiat la pașa din Rusciuc. S-a întors însă cu ajutoare și i-a învins pe boierii conduși de cluciarul Badea. Odobescu construiește o scenă narativă dinamică, menită să evidențieze unicitatea întâmplării: „Chiajna, încălecată bărbătește și purtând zale pe piept și-un hanger în mână, străbătea rândurile, îmbărbăta pe români cu vorbe lingușitoare, pe turci cu bogate făgăduieli și le insufla tuturor aspra sa voinicie. Ostașii, minunați și îmbiați de înviersunata vitejie a acelei zdravene muieri ce le striga și le da pildă ca să lovească pre vrăjmași, deteră năvală”⁶.

Deși era descendent al două dinastii (Mușatinii și Drăculeștii), fiind prea tânăr, voievodul Petru Șchiopul greu și-ar fi păstrat scaunul domnesc „de n-ar fi stat la mijloc mumă-sa, Doamna Chiajna, muieră capeșă și dăunoașă, care știu să doboare cu armele împotrivirea românilor și să cumpere cu bani bunăvoința Porții”⁷. În ciuda tentativelor unor boieri pribegi de a-i

⁴ Alexandru Odobescu, Mihnea Vodă cel Rău. Doamna Chiajna, (2018), p. 38

⁵ *ibidem*, p. 41

⁶ *ibidem*, p. 44

⁷ *ibidem*, p. 46

zdruncina tronul fiului, „uneltirile Doamnei Chiajna izbutise toate; ea era stăpână tare și mare”⁸.

Tocmai pentru a-și întări poziția, ea a dorit să stabilească alianțe cu greci din Fanarul Constantinopolului. Având fiice de măritat, ea ceruse patriarhului Paleologu să-i propună doi gineri (tânărul Stamatie și bătrânul Andronic Cantacuzenul) din Țarigrad. Atunci când una dintre fiice și-a exprimat printre suspine refuzul de a se mărita cu cel care îi fusese impus, întâlni „căutătura strașnică a Chiajnei, în care sta tipărită o nestrămutată hotărâre”⁹. Ambiția ei de neclintit fu răsturnată de soarta care a făcut ca imediat după nuntă, fata căsătorită cu bătrânul Andronic să fie răpită de un băiat îndrăgostit de ea. Din acest motiv, Andronic s-a răzbunat, uneltind prin relațiile lui la Poartă ca fiul Petru Șchiopul să fie mazilit. Însă Chiajna nu s-a lăsat înge-nunchiată și-a activat relațiile ei, care l-au determinat pe sultanul Selim să-i dea firman de domnie în Muntenia celui de-al doilea fiu al ei (Alexandru). În plus, Chiajna a reușit să-l pună pe tronul Moldovei pe Petru Șchiopul, în locul lui Ioan Vodă cel Cumplit.

În lucrarea sa istorică *Trecute vieți de doamne și domnițe* (1933), una dintre reeditări fiind cea menționată în bibliografie, Constantin Gane spune că în epoca medievală a fi „nepoată, fată, nevastă, cumnată și mamă de Domni români nu era puțin lucru”¹⁰. Constantin Gane face o trecere în revistă a pre-decesorilor săi în domeniul istoriei și subliniază faptul că aproape toți o prezentaseră într-o lumină proastă pe Chiajna, falsificându-i imaginea. Vechii istorici îi construiseră o figură legendară, care ar fi întruchipat ambiția, cruzimea și răutatea. De fapt, ea a fost omul vremurilor sale, fiind contemporană cu evenimentele din Noaptea Sfântului Batholomeu (1572), cu Caterina de Medici și Suleiman Magnificul. Născută în Polonia în 1525, Chiajna era fiica lui Petru Rareș cu prima lui soție, care a murit când copila era mică. După ce a fost uns domnitor și s-a mutat la Suceava, Petru Rareș s-a recăsătorit, iar

⁸ *ibidem*, p. 47

⁹ *ibidem*, p. 55

¹⁰ Constantin Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, (1991), vol. I, p. 67

Doamna Elena i-a născut copii pe Ruxandra, Iliaș și Ștefan. În 1539, Doamna Elena și copiii s-au refugiat în Cetatea Ciceului din Transilvania, pe lângă Bistrița-Năsăud, din cauza faptului că o șleahță de boieri trădători i-au permis sultanului Soliman să intre în Cetatea Sucevei, iar Petru Rareș a fost alungat de la tron.

După revenirea pe scaunul domnesc a tatălui ei, Chiajna s-a măritat cu Mircea, fiul natural al lui Radu Vodă cel Mare. Pentru că păstorise oi înainte de a ajunge voievod, i s-a spus Mircea Ciobanul, iar soției sale Mircioaia. Bănuit de trădare, fu mazilit de către sultan, dar Chiajna a găsit o metodă de a aranja jocurile de culise, pentru recăpătarea domniei. A construit relații de prietenie cu cadânele haremului și Mircea a revenit ca voievod în Muntenia. După moartea soțului, a urcat pe tron fiul lor Petre Șchiopul, dar era minor. Când fiul i-a fost amenințat de către boierii potrivnici care stătuseră în Ardeal de frica lui Mircea, Chiajna s-a poziționat în fruntea oștirii domnești, fiind „singurul exemplu din trecutul nostru al unei femei conducând o oștire în război”¹¹. Inițial a fost învinsă în bătălie, pentru că avea puțini oșteni, dar Chiajna nu a deznădăjduit.

Cerând ajutor turcilor, trimițând tributul la Poartă și ungând inimile cadânelor cu galbeni, a reușit să-l mențină pe tron pe fiul său. Istoria o prezintă ca pe o femeie mereu activă, dedicată dirijării treburilor domnești, clădind împreună cu soțul ei biserica de lângă Curtea Veche din București. De asemenea, Chiajna era mereu atentă la evenimentele de la curtea Moldovei: perindarea voievozilor Lăpușneanu, Despot, Tomșa. S-a implicat și în găsirea unor soți pe măsură pentru fiicele sale. Deși una dintre fete nu l-a vrut pe pretendentul prea bătrân, totuși nunta se făcu, dar Chiajna aranjase ca mireasa să fie răpită, ca să nu se consume căsătoria. Mirele păcălit, care avea relații la Constantinopol, s-a răzbunat și Chiajna cu copiii ei fură exilați. După moartea fiului Petre, ceilalți doi băieți ai ei s-au făcut musulmani. Una dintre fiicele ei a devenit cadână în harem și Chiajna a rămas până la moarte (1588) la Istanbul, pentru a fi aproape de copiii ei, pe care „i-a iubit mai mult decât

¹¹ *ibidem*, p. 71

oricine pe lume, mai mult decât a iubit măririle, mai mult decât și-a urât dușmanii”¹².

3. Chiajna – personaj literar

Cartea de istorie a lui Liviu Florian Dogeanu nici măcar nu pomenește numele Chiajnei, doar menționează că voievodul Mircea Ciobanul avea soție. Alexandru Odobescu scrie o nuvelă de 50 de pagini, iar Constantin Gane în 12 pagini prezintă succint date importante din viața ei. În schimb, în romanul bestseller *Chiajna din Casa Mușatinilor* (2023), Simona Antonescu își construiește narațiunea istorică pe 750 de pagini, cu o uimitoare forță creatoare. Astfel, încă din titlu, se pune accent pe apartenența la o dinastie a personajului literar, pe care îl conturează pornind de la: „cea dintâi Mușatină care dăduse numele casei lor, cneaghina Margărita Mușata, Doamna Valahiei Mici, soția lui Costea întâiul voievod”¹³.

Ca să fie în mod adecvat înțelese viața și acțiunile Chiajnei, autoarea le așează în contextul istoric al acelor vremuri medievale, alături de acțiunile altora: moldoveni, turci, polonezi, oameni simpli (curteni, negustori), voievozi, neveste și odrasle de domnitori. Drept pretext literar, ca să-i plimbe pe cititori prin toate mediile sociale, prin diverse spații geo-politice, Simona Antonescu construiește personajul Marula: o negustoreasă care transportă mărfuri din Italia, trecându-le în Moldova prin Brașov. Caravana de femei condusă de văduva Marula străbătea drumurile comerciale de la Constantinopol, Veneția, Damasc, Bruges, Pomerania, până în Pocuția moldovenească. Deși vindea și cumpăra mătase, bijuterii, postav, mirodenii, zahăr, Marula știa că „veștile erau marfa cea mai scump plătită în toate orașele și cetățile”¹⁴.

¹² *ibidem*, p. 78

¹³ Simona Antonescu, *Chiajna din Casa Mușatinilor*, (2023), p. 183

¹⁴ *ibidem*, p. 52

În drumurile precupeții, se întâmplă tot felul de evenimente care se leagă de Curtea Domnească a Moldovei. Spre exemplu, rivalitatea a două mari familii boierești, pentru tronul Țării Românești. Din cauza acestei rivalități, care se întețise prin trădări, uneltiri și asasinate, văzând că bărbații din familia ei nu reușeau să fie domnitori multă vreme, bătrâna mamă a unei fete îi trasează viitorul, hotărându-i cu cine să se mărite. Deoarece în acele vremuri căsătoriile erau aranjate de părinți, se observă care era rolul fiicelor de boieri: „faptul că vei locui la Curtea Domnească este un lucru bun, nu rău. Poate că a sosit vremea să intre femeile noastre în Târgoviște, de vreme ce bărbaților le vine atât de greu.

Aici sau acolo, sarcina ta este aceeași: să faci copii sănătoși, să-i crești frumos, să le vorbești despre neamul lor, să știe ai cui sunt și să te înțelegi bine cu toate boieroaicele de seama ta. Să le poțtești pe la tine. Să te duci pe la ele. Să vorbești cu Doamna Țării”¹⁵. Fiind convinsă că „Dumnezeu îl așează pe fiecare acolo unde îi este locul, adică acolo unde are trebuință de el”¹⁶, Chiajna poate fi analizată prin prisma relațiilor ei cu: tatăl Petru Rareș, doica, mama adoptivă Doamna Elena, grădinarul Lăcustă, soțul Mircea Ciobanul, frații și surorile, boieroaicele, copiii ei. Deoarece în limba greacă, Doamna Țării se traduce „despina” și pe Chiajna o mai chema și Despina, încă de mică ea se bucura că prenumele-i prevestea că ar putea domni peste o țară.

În cartea sa Alexandru Odobescu spunea că Doamna Chiajna nu știa a scrie, ci doar însemna numele ei cu o pecete domnească. Îl contrazice Simona Antonescu, punctând faptul că Doamna Elena (a doua soție a voievodului Petru Rareș al Moldovei) a avut grijă să o educe pe Chiajna. Născută în Cetatea Semendria, fiică a despotului Serbiei, Doamna Elena avusese dascăli care au învățat-o greacă și latină. Mai mult, starostele Macarie de la Mănăstirea Neamțului, devenit cronicar al curții, o învățase slavonă și greacă pe Chiajna. Fata îi adresa cronicarului întrebări câte zece deodată, descumpănindu-l prin amestecul lor de naivitate, șiretenie, inteligență, curiozitate. Fiind la o

¹⁵ *ibidem*, p. 24

¹⁶ *ibidem*, p. 22

vârstă fragedă, copilei nu trebuia să i se dea răspunsuri ca unui adult, ci pe ocolite, să nu o tulbure, astfel întrebările punându-l în dificultate pe cronicar: „«Despre mine de ce nu scrii nimic, Macarie?» întrebese odată Chiajna, coborând cu aceasta una dintre tăcerile care făceau odaia să pară mai mare și pe Macarie mic și lipsit de ajutor. Copila nu uita niciodată întrebările ce stârneau tăceri învățătorului său, pentru că bănuia în spatele lor secrete, iar lucrurile tainice îi furau de obicei somnul. «Când am să fiu Doamna Țării, Macarie, continuase ea atunci, tu ai să mergi cu mine ca să scrii cronica mea. Lasă că știu eu despre ce scrii tu: despre bătălii și vrăjmași răpuși cu sabia. Dacă am să îmbrac cămașă de zale și am să mă bat în lupte, atunci ai să scrii și despre mine, așa-i?»”¹⁷. Insistența, cu care Chiajna voia să iscodească lucruri ce nu trebuiau cercetate la vârsta ei, îi amintea cronicarului de propria-i curiozitate, din tinerețe, când era la școala de gramatică a Mănăstirii Neamțului. Se conturează astfel cuplul învățător – ucenic, un cuplu biblic, istoric și literar. Episcop al Romanului, vlădică la Curtea Domnească, Macarie o învăța pe Chiajna „viețile înaintașilor, hotarele țării, vrăjmașii și toate înțelegerile încheiate de bunicul său, Ștefan Vodă, cu vecinii”¹⁸. Dorind să cunoască și alte modalități de a conduce o țară decât tatăl ei, ea citea des un exemplar al cărții *Principele* (1532), a lui Niccolo Machiavelli.

Când Vlad Vodă al Munteniei murise înecat, Petru Rareș și-a dat seama că fiica sa Ana (văduva lui Vlad) trebuia să se întoarcă acasă. Nu mai avea rost să stea în Țara Românească, deoarece se încheiase tragic planul lui Petru Rareș, care o măritase ca să facă alianță cu domnitorul valah. Când văduva Ana se întoarce la Suceava și recunoaște că ea era la curte cu doamnele, atunci când Vlad se înecase, tatăl său o apostrofează cu mentalitate de domnitor medieval: „Nu mai plânge, Ană, că nu pentru plâns trimite Dumnezeu fiice voievozilor! [...] Nu pentru plâns se mărită domnițele țării! Nu știai ce ai de făcut? Cu ce treabă te-ai dus la o curte domnească? Să-ți faci partea ta, să

¹⁷ *ibidem*, pp. 92 – 93

¹⁸ *ibidem*, p. 99

te îngrijești ca soțul tău să fie întotdeauna la adăpost, pentru că avem nevoie de el”¹⁹.

Simona Antonescu zugrăvește atmosfera celor două provincii românești, dar și contextul politic al Constantinopolului, unde stăpânea Suleiman Magnificul. Îndeosebi, o aduce în prim-plan pe sultana Roxelana, care avea un cabinet al ei în Curtea Divanului. Când Roxelana îi ceruse sultanului să nu se amestece în cancelaria ei, el îngăduise, bănuind că ea se va ocupa doar de plângerile femeilor din harem. Însă în scurtă vreme, diplomații Europei au înțeles că le era înlesnită calea spre Sala Divanului doar dacă treceau pe la sultană întâi, cu plocoane. Ca să aibă domn la tron în locul Înecatului, boierii din Muntenia au avut nevoie de înlesnirea Roxelanei și i-au făgăduit în schimb să nu sprijine pe Domnul Moldovei, știind că sultana voia ca Pocuția și Galiția să rămână sub stăpânirea regelui polonez. Fiind atacat din mai multe părți (Cetatea Hotinului de către polonezi, Soroca de către tătari, sultanul Suleiman venind prin Dobrogea), Petru Rareș trimite oamenii săi de încredere să-i scoată familia prin hrubele săpate sub Curtea Domnească și să o ducă la adăpost în Cetatea Ciceului. După câteva zile a ajuns și voievodul, care fusese trădat de portarul Sucevei când a deschis porțile cetății ca să intre armata turcească.

Când sultanul i-a permis lui Petru Rareș să revină la tron, l-a obligat să-l trimită la Istanbul pe fiul său Iliaș, drept o garanție că va plăti tribut turcilor și că nu se va mai răzvrăti împotriva musulmanilor, i-a interzis să facă armată, să întărească cetăți, să cumpere arme, să facă turnuri de apărare, adică țara să nu fie pregătită pentru un război militar. Și-atunci Petru Rareș s-a orientat către războiul spiritual, întărind creștinismul prin construirea de biserici și mănăstiri. Dacă nu putea să aibă oșteni, urma să lupte cu tâmplari, constructori, zidari. De asemenea, voievodul trebuia să trăiască în armonie cu multe familii de boieri, motiv pentru care atmosfera de la curtea domnească a Moldovei îi declanșa fiiceii sale nedumeriri: „Chiajna nu înțelegea amestecul de ospitalitate, prudență și etichetă numit diplomație și stârnise

¹⁹ *ibidem*, p. 70

adesea hohote sincere de râs tatălui său, declarând că la curtea ei, potrivit lui vodă nu vor mânca din aceleași talere cu boierii credincioși”²⁰.

Când pe tronul Valahiei a ajuns Mircea poreclit Ciobanul, având nevoie de o soție, acesta a ales-o pe Chiajna. În ciuda faptului că era foarte tânără, după ce se s-a stabilit data nunții, domnița și-a dat seama că nu alegerea rochiei de mireasă era vitală. Prin căsătoria ei se făcea o alianță, iar Chiajna știa că trebuia să fie atentă la suita de curteni credincioși, pe care să-i ia la București, unde ea nu cunoștea pe nimeni, iar trădările și uneltirile păreau nesfârșite. Pentru că studiase cartea lui Machiavelli, ea îl cere de la tatăl ei pe grădinarul Lăcustă, care știa să combine fierturile din ierburi, să facă leacuri, prafuri, otrăvuri. Atât în vremea copilăriei cât și în timpul pregătirilor pentru nuntă, Chiajna era mereu atentă la Doamna Elena. Observa cum aceasta le trata cu diplomație pe boieroaice, călugărițe și negustorese, cum aplana câte un conflict iscat între femei. Scruta gesturi, tonalități ale vocii, vorbe, tăceri, atitudini și Chiajna își învăța lecțiile din ele. Totuși, din cauza firii sale năvalnice, se ciondănea cu Doamna Elena, aruncându-i la furie cuvinte care exprimau dorința de a fi independentă: „abia aștept să fac ce poftesc, să nu mai poruncească nimeni peste viața mea”²¹.

Deși știa că mariajul ei se stabilise fără să aibă dragoste la bază, Chiajna dorea să ajungă stăpână la curtea ei. Înainte de nuntă, și-a cântărit bine defectele și atuurile. Știind că nu avea un aspect fizic plăcut, era emoționată, dorind să-l impresioneze pe mirele ei, repetându-și ca o litanie vorbele doicii sale: „sunt foarte tânără, tinerețea e frumoasă [...] sunt fiica voievodului Moldovei, bunicul meu a fost Ștefan cel Mare. Dacă ei au putut să-și facă datoria până la capăt, atunci am să pot și eu”²². În ciuda diferenței mare de vârstă, nunta s-a făcut, dar Chiajna nu a fost intimidată de mirele ei, impunându-și punctul de vedere încă de la începutul căsniciei: „Fata aceasta care descumpănea oameni în toată firea cu întrebări ca niște lovituri neașteptate

²⁰ *ibidem*, p. 141

²¹ *ibidem*, p. 296

²² *ibidem*, p. 313

de sabie nu părea să aibă nevoie de lămuririle lui. Nu întreba ca să capete ajutor. Întreba pentru ca mintea ei să-i trimită răspunsuri mult mai limpezi și mai adevărate decât cele pe care le-ar fi primit din afară. Făcea parte dintre aceia care ajută, nu dintre aceia care au nevoie de ajutor”²³. Ultima frază a citatului evidențiază faptul că oamenii recunoșteau deja în Chiajna atributele arhetipului conducătorului.

Din păcate, primele zile ale mariajului ei demonstrează că visurile, idealurile pe care le are o fată sunt spulberate de realitatea cenușie postnupțială. Obişnuită cu respectul de care se bucura în Cetatea Sucevei, când a ajuns în Muntenia Chiajna fu uimită că nu a fost primită la curtea domnească valahă, ci într-un conac construit direct pe pământ, lângă Dâmbovița. Mircea Ciobanul mutase în grabă capitala de la Târgoviște la București și Palatul Voievodal era în reconstrucție. Chiajna a descoperit cu stupeoare că nu știuse înainte de nuntă anumite lucruri despre soț. Spre exemplu, fiica voievodului i-a făcut primirea, prezentându-i camerele austere ale conacului. De asemenea, la prima întâlnire cu boieroaicele Munteniei, i s-a adus în vedere că unele dintre ele rămăsese răduve, pentru că voievodul îi omorâse pe boierii trădători.

Primită cu răceală, Chiajna se trezi într-un cuib de vipere, un furnicar de interese, răzbunări și vrăjmășii. Deși Chiajna urmase la tron pe verișoara sa (Ruxandra Basarab din Casa Craiovescu, familia de boieri rivală celei din care făcea parte Mircea), Chiajna avea de gând să le arate tuturor că le venise stăpână nouă, bazându-se pe propriile-i calități: „avea o siguranță a vorbei și o încredere care subjugau pe cei din jur, convingându-i să o urmeze sau să o creadă. [...] Atunci când se mișca însă într-o încăpere, lua în stăpânire cu ușurință spațiul acela, împreună cu orice alte ființe îl populau”²⁴.

Chiajna era atentă la contextul socio-politic, deoarece domniile în Țările Române depindeau de imperiile vremurilor, de alianțele și interesele celorlalți regi. Din păcate, în Transilvania habsburgii nu permiteau să fie construite

²³ *ibidem*, p. 331

²⁴ *ibidem*, p. 141

biserici ortodoxe, dar turcii dădeau voie în Muntenia. În consecință, dacă tot erau veniți constructori pentru reclădirea palatului, Chiajna ceru permisiunea de la soțul ei să ridice o biserică, în stilul Mănăstirii Cozia a lui Mircea cel Bătrân, dar cu pinteni moldovenești, care să-i țină zidurile în picioare pentru totdeauna. Încă de la începutul căsătoriei sale, Chiajna a demonstrat că știa să administreze o curte domnească, impunându-se în fața slujnicilor, muncitorilor, boieroaicelor, dându-le ordine pentru buna funcționare a activităților medievale. Mai mult, ea voia să fie la curent cu mersul lucrurilor în Transilvania. Așa că pe fiul unui boier de la curte l-a trimis ucenic la Brașov, ca să fie iscoadă pentru ea și să-i trimită vești prin bilețele agățate de porumbei călători. Astfel Chiajna a aflat despre presinile politice și religioase care se făceau asupra ortodocșilor de către luterani.

De la o boieroaică bătrână, Chiajna a primit ca să studieze cartea *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Dar ei i se părea că era o carte pentru vremuri pașnice. În schimb, liniște nu avea Chiajna. Situația politică din Muntenia, boierii răzvrățiți, încordarea soțului pentru a se menține pe tron, moartea tatălui ei, toate o extenuau. De aceea i se părea îndreptățit un pasaj din cartea *Principale*, în care Machiavelli scria că un conducător trebuie să se facă temut. Soțul ei avea mulți dușmani și pleca des la bătălii. În consecință, după ce Mircea a fost trădat chiar de ginerele său, Chiajna a asistat la spânzurarea lui. Nici nu voise să ia în calcul să intervină pe lângă soțul ei, când au rugat-o surorile trădătorului să îl ierte.

Contemporană cu regina Franței, Chiajna a observat similitudini între viața Caterinei de Medici și viața sa. Zilele ca Doamnă a Țării deveneau tot mai tulburi, tot mai amenințate. Când văduva regelui Zapolya a cedat principatul Transilvaniei lui Ferdinand de Habsburg, s-au stricat vechile alianțe ale Europei. Anterior văzut ca un pământ-tampon între cele două imperii (otoman și austriac), Ardealul își pierdu independența. Nici în Moldova nu erau lucrurile tihnite, deoarece fratele ei Iliș renunțase la tron, iar fratele Ștefăniță nu dădea semne să fie interesat de o domnie autentică, ci doar de petreceri. Degeaba insistase mama sa, Doamna Elena, să îl aducă pe calea cea bună. Ajuns pe tron, a amenințat-o că o va întemnița dacă se mai

amestecă în modul lui haotic de a-și petrece viața. După moartea lui, venind pe tron Lăpușneanu, le-a ferecat în odăile lor pe Doamna Elena și pe fiica ei Ruxandra. Din atitudinea și faptele lui Ștefăniță și ale lui Lăpușneanu se observă că, deși femeile aveau os domnesc, nu erau respectate în perioada medievală.

Drept urmare a tuturor acestor tulburări politice, când la tronul Munteniei a venit Radu Ilie, Doamna Chiajna s-a văzut nevoită să se refugieze cu copiii săi la Giurgiu. De acolo, pentru a face cunoscută altor conducători situația ei, pentru a stabili sau a întări alianțe, trimitea soli cu scrisori Roxelanei, lui Lăpușneanu, guvernatorului Transilvaniei, banului Caransebeșului, juzilor Brașovului și Sibiului. Se preocupa de partea politică, iar latura familială (grija pentru frații mai mici) o lăsase Dobrei, prima ei fiică. Deși era o responsabilitate prea mare pusă pe umeri de copil, Dobra „se simțea stăpâna tuturor lucrurilor și a oamenilor. Faptul că avea sub protecție pe moștenitorul tronului, atât de important pentru mama ei, îi dădea o încredere fără margini”²⁵. Din fericire pentru ea, domnia lui Radu Ilie nu a durat mult și Chiajna s-a întors la Palatul Voievodal. Uzurpatorul fugise în Transilvania și Doamna Țării a recurs la o strategie politică, pentru a-i închide drumurile înapoi către Muntenia. I-a anunțat pe negustorii ardeleni că în Valahia izbucnise o molimă, motiv pentru care a închis granițele. Tactica ei a dat roade, Radu Ilie fu prins de către brașoveni și l-au trimis la Constantinopol, iar Chiajna a redeschis drumurile caravelor cu mărfuri.

În relația Chiajnei cu odraslele sale, ea se adapta la regulile medievale ale caselor domnești. Privind-o pe Dobra „evita să-și dea un răspuns limpede la întrebarea ce copil iubește mai mult. [...] Prin venele unora, sângele Mușatinilor curgea cu iuțală mai mare decât prin ale altora. Îi zâmbea rar întâii ei născute pentru că era cea mai apropiată de inima ei. Curajoasă. Stăpânitoare. Încrezătoare”²⁶. După ce a devenit mamă, a observat că era mai protectivă cu fiii decât cu fetele, deși suferise în copilăria ei, când crezuse

²⁵ *ibidem*, p. 495

²⁶ *ibidem*, p. 500

că părinții nu o apreciază la fel de mult ca pe frații ei. Și-a dat seama că repe-
ta aceleași tipare de comportament familial: „se temea că devenise Doamna
Elena, care-și iubea mai mult băieții decât fata. Ca și tatăl său. Ca toți tații și
mamele care aveau tronuri de apărat.

Într-o lume care-și ucidea atât de ușor domnitorii, nu se putea împiedi-
ca să se gândească ce s-ar întâmpla dacă Mircea ar fi ucis. Coroana avea să
treacă la fiul său. [...] Nu-și putea apăra fiicele decât ridicându-și în scaunul
de domnie fiii”²⁷. Preocupată de educația copiilor ei Dobra și Petru, dorind
să aibă la curtea domnească un grămatic care să-i învețe slavona, Chiajna
nu s-a mulțumit cu unul anonim. Dacă la curtea Moldovei Chiajna învățase
cu episcopul Macarie al Romanului, la curtea Munteniei l-a adus pe diaco-
nul Coresi. După introducerea tiparului în provinciile românești, copisti și
călugării au fost nevoiți să-și reconfigureze maniera de lucru, iar Doamna
Chiajna și mitropolitul Bucureștiului cereau des cărți tipărite la Mănăstirea
Dealul din Târgoviște.

Voievozii medievali se ghidau după principii machiavelice deseori.
Eliminau pe cine le stătea în cale și stabileau alianțe cu cine le aducea be-
neficii. Dacă în Țara Românească părea a fi pace, la curtea Moldovei nu era.
Situația se înrăutățise, căci Lăpușneanu o sugrumase pe Doamna Elena, de-
oarece se împotrivise să i-o dea pe Ruxandra de soție. Doamna Elena a vrut
să o scutească de o viață amară pe fiica ei (mai tânără cu 39 de ani decât
Lăpușneanu) și oferise ca alternativă să se mărite ea cu acesta, deoarece mai
putea face copii, fertilitatea fiind un aspect cu care era „cântărită” o femeie.
Analizând gravitatea situației politice, Chiajna a căutat soluții de scăpare, de-
oarece Lăpușneanu îl acuzase pe Mircea Ciobanul că ar fi plătit un mercenar
ca să-l elimine. De fapt, trimisese patru sute de mii de galbeni la Poartă, ca să
fie schimbat Mircea. Criza s-a complicat, deoarece Iliaș, deși se turcise și nu
mai era o amenințare ca pretendent pentru tronul Moldovei, a murit otrăvit.

Din cauza acestor conjuncturi nefavorabile, soțul ei a fost mazilit încă
o dată, iar Doamna Chiajna și copiii fură duși în Vlah Sarai, nu în Bogdan

²⁷ *ibidem*, p. 501

Sarai unde stăteau moldovenii. Dar ea nu s-a resemnat să fie o simplă refugiată, ci a căutat aliați, a pus iscoade, s-a gândit la soluții. În scrisorile trimise Roxelanei menționa că Mircea era acuzat pe nedrept, că nu i-ar fi amenințat domnia lui Lăpușneanu. Deoarece sultana nu i-a răspuns, Chiajna a schimbat tactica. I-a scris ginerelui sultanei, Rustem Pașa, în limba lui maternă, iar cuvintele sârbești i-o prezentau pe Doamna Elena, prințesă coborâtore din despoții Brâncovici ai Serbiei.

După ce a intervenit Rustem Pașa, strategia ei s-a dovedit eficientă, deoarece a fost primită în audiență la Topkapî, unde a fost studiată cu interes: „Chiajna îi părea sultanei mult mai tânără decât se așteptase, mai scundă și emanând aerul acela de încredere nemărginită în propriile forțe pe care îl au nebunii ori cei prea nevârstnici ca să fi fost îngenuncheați de viață. Nu zâmbise deloc de când intrase, iar aceasta o nedumerea pe Roxelana; ce femeie nu zâmbește?”²⁸. În timpul întâlnirii, Roxelana se gândea la modalitatea prin care Chiajna l-ar putea ajuta pe fiul ei Baiazid să fie liniștit pe tron, după moartea lui Suleiman, întrucât nu voia să fie sultan fiul ei Selim. Aranjamentul dintre cele două doamne se făcu, iar Mircea Ciobanul își relua tronul.

Din păcate, liniștea Chiajnei fu tulburată din nou, soțul murindu-i la scurt timp. În consecință, ca să împiedice revenirea boierilor munteni răzvrătiți și aciuiți prin Transilvania, Chiajna a închis iar hotarele declarând holeră în Valahia. Dorind ca fiul ei minor să urce pe tronul Munteniei, a fost nevoită să recurgă la o strategie care să-i asigure protecția copiilor. Pe cei mici i-a trimis la familii de încredere, pe Petru l-a îmbrăcat în haine de năsturar și l-a ascuns în bordeiul grădinarului Lăcustă. Iar fiul năsturarului fu îmbrăcat precum un prinț și dus la palat. Convocându-i de urgență pe boieri în sala tronului, multora nu le-a convenit că erau dirijați de o femeie, până când Petru devenea major. Pe Dobra a lăsat-o la palat și în acele zile domnița și-a dat seama că, dacă mama ei ar păți ceva, pe umerii ei s-ar fi lăsat toată responsabilitatea unui adult. Chiajna s-a văzut nevoită să intre pe câmpul de

²⁸ *ibidem*, p. 555

luptă, împotriva celor care amenințau înscăunarea fiului. În timpul bătăliei, soldații erau nedumeriți, deoarece nu se mai întâmplase așa ceva, dinamica ei fiind redată prin detalii cinematografice: „o văzură trăgând sabia din teacă și ridicând-o deasupra capului. O auziră inspirând adânc aer în piept și păstrându-l acolo preț de o clipă.

O simțiră încleștându-și dinții și știură că ea avea să pornească atacul, fără să se mai sfătuiască cu ei. [...] O văzură dând piteni calului, lipindu-se de coama lui și țâșnind înainte. O auziră slobozind un strigăt de furie care nu se mai isprăvea. [...] Se priviră înspăimântați și porniră în dezordine pe urmele ei. Se așteptaseră ca ea să le dea porunca de a ataca, nu să plece de una singură. E drept că ascundeau, la fel ca toți ceilalți, o rușine la gândul că îi conduce la luptă o femeie. [...] Cu toată rușinea pe care o simțeau, înțelegeau totuși că era mai bine cu ea decât fără ea”²⁹.

După ce și-a învins rivalii în luptă, Chiajna a domnit în liniște o perioadă. Aflase că regele Franței murise, că fiul minor al acestuia era ghidat pe tron de către mama sa Caterina de Medici. Regenta Chiajna vedea asemănările și constata că atacurile nu mai veneau dinspre exterior, de peste granițe. Acuzațiile veneau de la curte. Văduvele boierilor care luptaseră alături de ea îi reproșau viețile lor pline de amar, deși le dăruise orfanilor frumoase moșii drept recompensă. Când Lăpușneanu fu înlăturat prima oară de la domnia Moldovei, Ruxandra se refugiase în București la sora Chiajna. Noul voievod Despot o cerea de nevastă pe domnița Dobra, dar dacă ar fi acceptat Chiajna, ar fi însemnat că mătușa Ruxandra ar fi concurat cu nepoata Dobra pentru Moldova, în eventualitatea în care Lăpușneanu ar fi căpătat sprijin turcesc ca să-și reia tronul. De fapt, Despot Vodă voia să-l înlăture pe fiul ei de la tronul Valahiei, iar o eventuală căsătorie cu Dobra i-ar fi netezit ascensiunea și protecția în același timp. Aflând despre dorințele mârșave ale lui Despot Vodă, Chiajna a aruncat alimentele din cămări, a schimbat bucurăresele, a luat slujnice noi și punea zilnic câte un alt cămăraș să-l servească pe fiul său. Chiajna știa să se adapteze rapid situației critice, lua decizii calculate, cântărind bine

²⁹ *ibidem*, p. 615

avantajele și dezavantajele. Din acest motiv, când intra în starea de alertă, ceilalți se simțeau protejați, știind că ea veghează. A bucurat-o vestea că gre-coteiul Despot Vodă fusese omorât de către boierii nemulțumiți de mărirea tributului către Poartă, deoarece Petru, Ruxandra și Dobra deveneau astfel liberi, scăpați de amenințare.

Doamna Chiajna a profitat de perioada de pace și l-a înșurat pe Petru cu fina regelui Zapolya, crezând că face o alianță. Din nefericire, la nuntă mireasa era deja gravidă în 5 luni, iar soacra a trimis-o în Transilvania înapoi. După acest eșec, a căutat pretendenți pentru fetele sale. Deși Marina nu îl dorea pe bătrânul Mihai Cantacuzino, ci pe tânărul Stamate Paleologu, nunta s-a făcut în ciuda voinței fiicei. La plecarea alaiului de nuntă de la palat, Dobra i-a dezvăluit Chiajnei că mireasa plănuia să se arunce în Dunăre. Cu inimă de mamă speriată, i-a permis lui Stamate să o răpească pe Marina. Faptul că i-a fost furată mireasa l-a înfuriat pe Mihai Cantacuzino, care s-a aliat cu Zapolya și cu ambasadorul Franței la Istanbul, pentru a o înlătura pe Chiajna de pe tron. În urma acestor uneltiri, deoarece fiul Petru a fost mazilit, Mircioaia se văzu nevoită să se refugieze la Constantinopol, unde a măritat-o pe Dobra cu Murad (fiul sultanului Selim) și a devenit apropiata sultanei Nurbanu, știind că nu mai era cale de întoarcere în Muntenia, cu niciun chip.

4. Concluzie

Ținând cont de caracteristicile arhetipului conducătorului, prezentate la începutul acestei lucrări, observăm că Doamna Chiajna le-a ilustrat în mare măsură. Raportându-ne la încrengătura arborelui genealogic (nepoată a lui Ștefan cel Mare, fiică a lui Petru Rareș, soția voievodului Mircea Ciobanul, mama lui Petru Vodă, soră a lui Iliăș Vodă și Ștefăniță Vodă, cumnată cu Alexandru Lăpușneanu), Casa Mușatinilor și-a pus amprenta asupra statului și rolului social al Chiajnei. Ca prințesă, a dovedit la curtea domnească a Moldovei inteligență, curaj, sinceritate, intuiție, dârzenie, adaptabilitate.

Ca Doamnă a Țării Românești, a demonstrat și alte calități: vitejie, reziliență, diplomatie, încăpățănare, tenacitate, voința de a nu se da bătută. Într-o lume instabilă politic, cu alianțe vremelnice din cauza trădărilor și a uneltirilor, o lume în care domnitorii erau schimbați prea des, iar femeile erau monede de schimb în urzeala românească a tronurilor, Chiajna a reușit să asigure fii pentru succesiune și fiice pentru alianțe.

Maturizarea Chiajnei s-a realizat prin toate tipurile de relații pe care le-a stabilit în decursul vieții. Părinții, doica și episcopul Macarie i-au modelat caracterul de oțel, pregătind-o pentru a fi mamă devotată, dispusă de orice jertfă pentru protejarea copiilor de dușmanii din țară și din afara granițelor. Legăturile cu soțul, copiii, boieroaicele, grădinarul Lăcustă, conexiunile cu ceilalți conducători ai vremii (Roxelana, Zapolya, Lăpușeanu) au reprezentat prilejuri politice, sociale, familiale de a-și demonstra calitățile de regină. Femeie extraordinară, atipică vremurilor medievale, Doamna Chiajna a răzbătut prin toate vicisitudinile timpurilor, a rezistat pe tron mai mult decât alți conducători ai vremii, a știut să joace cărțile ca să păstreze puterea, chiar dacă a venit la pachet cu pericole, traume și tensiuni în viața de familie. Refugiul în perioadele tulburi la Ciceu și la Constantinopol i-a arătat că domnitorii nu sunt nici atotputernici, nici iubiți de popor. Demnitatea de femeie într-o lume a bărbaților a fost valorificată când Doamna Chiajna nu s-a lăsat intimidată de Mircea Vodă, ci a reușit să-i fie aliat politic abil și soție dispusă la sacrificii pentru copiii lor. Citind cartea lui Machiavelli a înțeles de tânără că loialitatea din partea supușilor se câștigă prin teamă, căci firea omului e nestatornică și iubirea nu e constantă.

Astfel boierii care voiau să o alunge de pe tron au priceput că se confruntau cu un dușman de temut. În concluzie, Chiajna și-a pus amprenta în viețile altora, forțând alianțe, obținând respectul multora și loialitatea apropiatilor, demonstrând că a fost o urmașă a lui Ștefan cel Mare, mai demnă de numele Mușatinilor decât frații săi. Figura istorică este astfel recuperată, deoarece, deși bătăliile Chiajnei cu sabia în mână în fruntea oastei nu sunt menționate în manuale, cu siguranță au intrat în legendă prin construirea personajului literar din bildungsromanul Simonei Antonescu.

Bibliografie

Antonescu, Simona, (2023), *Chiajna din Casa Mușatinilor*, Editura POLIROM, Iași.

Gane, Constantin, (1991), *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Editura Universitas, Chișinău.

Dogeanu, Liviu Florian, (2013), *Istoria neamului românesc*, Editura Roossa Books, Iași.

Myss, Caroline, (2018), *Arhetipurile. Cine ești tu?*, Editura For You, București.

Odobescu, Alexandru, (2018), *Mihnea Vodă cel Rău. Doamna Chiajna*, Editura Corint Books, București.

Webografie, consultată în 9 aprilie 2025:

<https://www.youtube.com/watch?v=pdZX3h9FbPE> (Doamna Chiajna - Singura femeie care a condus o oaste în luptă în Țara Românească).

<https://www.youtube.com/watch?v=6Rvf3s9dQpo> (Mic portret de mari românce: Doamna Chiajna (@TVR1)).

<https://www.youtube.com/watch?v=DfG1h9hWoho> (Controversata Doamnă Chiajna! Enigme, Conspirații și Adevăruri Interzise).

<https://www.youtube.com/watch?v=TU-HD71VJxQ> (filmul istoric „Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanul”, 1980, online pe CINEPUB).

Politici privind reproducerea medicală umană asistată în context național și internațional

Policies regarding medically assisted human reproduction in national and international contexts

INGA CHISTRUGA-SÎNCHEVICI¹, MARIANA CRÎȘMARU²

Abstract

Assisted reproductive technologies have revolutionized couples' ability to overcome infertility, providing advanced medical solutions to fulfill their desire to have children. However, access to these technologies often remains limited due to high costs and the complexity of the procedures involved. Thus, public funding plays an essential role in ensuring the accessibility of these treatments, alleviating the financial burden on patients. Without public funding, couples may be forced to wait longer to receive treatment, accumulating financial resources to pay for the care. Given that age is crucial for success, an extended waiting period will diminish the treatment's effectiveness.

In recent years, several governments have instituted regulations regarding assisted reproductive medicine in an attempt to control costs while maximizing outcomes. These regulatory strategies are designed not only to limit costs but also to ensure the safety and efficiency of treatments. Such regulations may include the establishment of clinical protocols, monitoring fertility clinics, defining eligibility criteria for subsidized treatments, and ensuring transparency in costs. Governments

¹ Cercetător științific cordonator, dr., Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Studii Economice a Moldovei.

² Cercetător științific cordonator, dr., Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Studii Economice a Moldovei.

implementing regulations in assisted reproductive medicine aim to reduce expenses through various methods: public funding (partial/full subsidization of procedure costs) and controls and standards (establishing practice standards and quality protocols contributes to increasing the efficiency of procedures, reducing failure rates, and optimizing the use of financial resources).

Public funding mechanisms for assisted reproductive technologies are established in several European countries, and the availability of financial resources is an important factor in individuals' decisions to seek fertility treatments.

Keywords: *infertility, child, demographic policy, medically assisted reproductive technologies, in vitro fertilization.*

Introducere

În contextul în care infertilitatea afectează la nivel internațional, aproximativ una din șase persoane (anul 2022) la un moment dat din viață (World Health Organization, 2023), autoritățile implementează măsuri concrete pentru a susține accesul la medicina reproductivă asistată. Totodată, majoritatea țărilor europene, inclusiv Republica Moldova, se confruntă cu o scădere a natalității și o îmbătrânire a populației ceea ce impune consolidarea suportului în sprijinirea populației pentru accesarea medicinei reproductivă asistate.

Tehnologiile de reproducere asistată nu reprezintă doar un mijloc de **atenuare a suferinței** persoanelor care nu au copii, ci și un potențial **instrument de politică publică** pentru creșterea **ratelor fertilității**. Prin urmare, medicina reproductivă asistată suscită un **interes substanțial din partea factorilor de decizie politică**.

Deși serviciile de diagnostic și tratament medical de reproducere umană asistată sunt disponibile în toate țările europene, utilizarea acestora variază considerabil, indicând existența unor discrepanțe majore în echitatea accesului. De asemenea și politicile privind reproducerea medicală umană asistată variază semnificativ la nivel național și internațional, reflectând diferențe legislative, etice, culturale și religioase.

Toate țările care oferă fie finanțare parțială, fie totală pentru tehnologiile reproductive asistate stabilesc anumite criterii pentru acordarea acestei finanțări. Aceste criterii pot fi grupate în două mari categorii: clinice și sociale. Criteriile clinice includ: limitarea de vârstă a femeii (de obicei, o limită superioară de vârstă); necesitatea unui indicator medical (de exemplu, anumite afecțiuni sau probleme de fertilitate); restricții privind numărul de embrioni transferați; indicii de masă corporală (IMC); statutul actual de fumat sau consum de substanțe. Criteriile sociale includ: starea civilă sau maritală; numărul anterior de copii; protecția copilului și alte aspecte legate de drepturile și bunăstarea copilului. Cele mai frecvent utilizate criterii pentru accesul la tehnologiile reproductive asistate finanțate public sunt limita de vârstă și indicația medicală. Totuși, unele țări, analizând dovezile referitoare la creșterea ratei de succes a acestor tehnici, au inclus și alte criterii, precum IMC, fumatul și promovarea transferului de un singur embrion pentru femeile aflate în primele decenii ale vieții de adult. Justificările pentru aceste criterii se bazează pe considerente de siguranță, rezultate de succes și eficiență din punct de vedere al costurilor. Cu toate acestea, preocupările sociale, politice, demografice, schimbarea tendințelor și comportamentelor sociale sunt, de asemenea, factori importanți în deciziile legate de stabilirea acestor criterii (Keane, et. al., 2017).

Factorii care influențează reglementarea accesului la tehnologiile medicale de reproducere asistată se referă la: **interesul pentru sănătate** asociat cu siguranța, bunăstarea și protejarea sănătății individului; **interesul economic** legat de abordarea de tip piață (mai degrabă decât una medicală); **interesul etic**, distingându-se între intervenția statului în numele individului și cea în numele societății, astfel încât „cu cât este perceput mai mare beneficiul unei proceduri medicale de reproducere asistată pentru un individ, cu atât mai puternică trebuie să fie justificarea interesului public (mai mare prejudiciul social anticipat) pentru a o constrânge”; **interesul sociopolitic** se referă la valorile societale care reflectă adesea o toleranță și permisivitate crescândă față de medicina reproductivă asistată (Alon, et. al., 2019).

Reglementări privind suportul oferit de autorități în accesarea medicinei reproductive asistate în Republica Moldova și diverse țări

În Republica Moldova, în baza Ordinului Ministerului Sănătății nr.149 din 23 februarie, 2017, „Cu privire la acordarea serviciilor de Reproducere umană asistată” se reglementează modul de organizare a prestării serviciilor de reproducere umană asistată medical în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală. În baza acestui ordin, criteriile medicale pentru a beneficia de procedura de fertilizare in vitro sunt: primare (factorul tubar al infertilității, cum ar fi absența trompelor uterine sau obstrucția tubară, în lipsa efectului de la tratamentul laparoscopic repetat; factorul endocrin, cum ar fi anovulația și polichistoza ovariană în lipsa efectului de la tratamentul specific pe parcursul a doi ani; endometrioză documentată în lipsa efectului de la tratamentul specific pe parcursul a doi ani; infertilitate de altă etiologie, dacă tratamentele convenționale nu au dat rezultat pe parcursul a 5 ani) și complementare (uterul fără patologie, cum ar fi anomalii congenitale, sinechii, miom submucos sau interstițial; rezerva ovariană în limitele normale și valorile hormonului antimulerian $>1,1 \text{ ng/ml}$; indicele masei corporale ≥ 20 și ≤ 25 ; lipsa maladiilor extragenitale. Astfel, devine eligibil pentru a beneficia de o procedură de fertilizare in vitro în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală, cuplul care va întruni unul dintre criteriile primare și toate criteriile complementare.

De asemenea, există și Programul municipal pentru reproducerea umană asistată în municipiul Chișinău pentru anii 2023-2025. Conform acestui program, cuantumul suportului financiar pentru reproducerea umană asistată medical nu va depăși 60,0 mii lei per cuplu, pentru acoperirea parțială a cheltuielilor necesare efectuării procedurii FIV. Acest suport pentru reproducere umană asistată medical urmează să fie acordat cuplurilor infertile, cu domiciliul permanent (viza de reședință) în mun. Chișinău. Finanțarea Programului municipal este asigurată din sursele bugetului municipal și include accesul la servicii de reproducere umană asistată a cel puțin 100

cupluri din municipiul Chișinău. Criteriile incluse în acest program pentru a beneficia de finanțare se referă la: 1) vârsta femeii cuprinsă între 24 și 45 de ani; 2) indexul de masă corporală al femeii cuprinse între 18 și 30; 3) valoarea rezervei ovariene în limitele normale probată prin valoarea AMH>1,1 ng/ml; 4) uterul fără patologii (anomalii congenitale, sinechii, miom submucos sau interstițial cu deformarea cavității uterine etc.); pacienta nu suferă de boli cronice, oncologice pentru care sarcina și nașterea pune în pericol sănătatea mamei și fătului.

În **România** se derulează din anul 2022 "Programul social de interes național de susținere a cuplurilor și a persoanelor singure, pentru creșterea natalității". Acest program este finanțat de la bugetul de stat, prin intermediul Ministerului Muncii, Familiei, Tineretului și Solidarității Sociale. În 2025, la fel ca în 2024, acest minister va putea demara procedurile prin care 10.000 de cupluri sau femei singure pot primi vouchere în valoare totală de 15.000 de lei ceea ce constituie 2940 euro (Ministerul Muncii, Familiei, Tineretului și Solidarității Sociale al României, 2025). Sprijinul oferit este sub forma a două vouchere, unul de 5.000 de lei, este pentru cumpărarea medicamentelor necesare, iar celălalt, de 10.000 de lei, acoperă costurile procedurilor medicale. Programul se adresează cuplurilor și femeilor singure, cu vârsta între 20 și 45 de ani, care au fost diagnosticate de un medic specialist cu probleme de fertilitate ce le împiedică să aibă copii pe cale naturală. Acest diagnostic trebuie să confirme existența unei afecțiuni incompatibile cu reproducerea pe cale naturală, justificând astfel necesitatea intervenției medicale specializate. De asemenea, este necesară o recomandare medicală pentru procedura FIV, care să ateste faptul că această metodă de reproducere asistată este adecvată pentru situația particulară a solicitanților. Această recomandare trebuie să fie bazată pe o evaluare completă a stării de sănătate a pacienților și a cauzelor infertilității. Alte criterii de eligibilitate sunt: a) cei doi membri ai cuplului infertil (căsătoriți sau nu)/femeia infertilă să fie cetățeni români și să aibă domiciliul în România; b) cei doi membri ai cuplului infertil (căsătoriți sau nu)/femeia infertilă să aibă calitatea de asigurat în sistemul de asigurări sociale de sănătate din România; c) procedurile medicale de specialitate recomandate

trebuie să se desfășoare într-o unitate medicală de pe teritoriul României, parteneră a programului, autorizată să desfășoare acest tip de activități. În conformitate cu Ordinul pentru modificarea anexei la Ordinul ministrului muncii și solidarității sociale și al ministrului familiei, tineretului și egalității de șanse nr. 2.155/20.917/2022 privind aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Programului social de interes național de susținere a cuplurilor și a persoanelor singure, pentru creșterea natalității în cadrul Programului, un beneficiar poate aplica și poate obține sprijinul financiar cu destinație specială pentru maximum trei proceduri distincte în cursul unui an calendaristic, pe toată perioada desfășurării acestuia. Pe lângă finanțarea oferită, există costuri suplimentare care nu sunt acoperite de program: **investigațiile preliminare** (analizele și testele necesare înainte de începerea tratamentului); **procedurile de crioconservare** (stocarea ovocitelor, spermei sau embrionilor pentru utilizări viitoare); **diagnosticul genetic preimplantator** (testarea genetică a embrionilor pentru a detecta eventuale anomalii genetice).

Spania deși este o țară cu o puternică tradiție catolică, care a interzis oficial tehnologiile contraceptive până în 1978, are unele dintre cele mai liberale reglementări privind reproducerea asistată din lume. Spania este cel mai mare furnizor de FIV din Europa și al treilea la nivel mondial (Alon et. al., 2019).

Autoritățile din Spania susțin accesul cuplurilor și persoanelor singure la medicina reproductivă asistată prin oferirea tratamentelor de fertilizare in vitro gratuit sau parțial gratuit, extinzând astfel accesul inclusiv pentru femeile singure și comunitatea LGBT. În majoritatea regiunilor, tratamentele de fertilitate sunt integrate în serviciile de sănătate publică. **Sistemul național de sănătate din Spania acoperă până la trei cicluri de reproducere asistată pentru cuplurile fără copii, până la vârsta de 40 de ani pentru femei și 55 de ani pentru bărbați.** Cu toate acestea, pacienții așteaptă în medie aproximativ un an pe listele de așteptare ale clinicilor publice, ceea ce poate întârzia soluționarea problemei, afecta negativ rezultatele tratamentului și genera neîncredere (Alon & Pinilla, 2021). **Legea privind reproducerea**

asistată din 2006 prevede foarte puține restricții – doar **maternitatea surrogat** fiind interzisă.

Autoritățile spaniole sprijină activ accesul la medicina reproductivă asistată, printr-un sistem de finanțare solid, reglementări clare și politici de informare, promovând un nivel ridicat de accesibilitate, siguranță și transparență pentru pacienți. Acesta reprezintă un model de bună practică în Europa, fiind susținut de dovezi științifice privind impactul pozitiv asupra sănătății și performanței tratamentelor.

Medicina reproductivă asistată din **Israel** este majoritar finanțată public, deși mai mult de 50% dintre intervenții sunt oferite de clinici private. Numărul de cicluri FIV per populație este cel mai mare din lume. În 2021, s-au efectuat 61000 de cicluri FIV (rata fiind de 3.5 cicluri/1.000 de locuitori cea mai ridicată de pe glob (The Ministry of Health Israel, 2024). Acest lucru este parțial datorită faptului că fondurile publice acoperă tratamentele pentru femeile până la vârsta de 45 de ani. Tot din acest motiv, pacientele mai mari de 40 de ani nu optează ușor pentru donarea de ovocite ca soluție și preferă să repete tratamentele (acest grup de vârstă reprezintă 40% din ciclurile FIV. Aceasta creează o presiune asupra clinicilor și duce la rate de succes scăzute (Alon et. al., 2019). Astfel, experții israelieni susțin că repetarea ciclurilor de tratament la femeile în vârstă consumă fonduri publice care ar putea fi redirecționate către proceduri mai eficiente și constituie o povară pentru clinicile publice, care altfel ar putea răspunde mai bine cererii. Astfel, în Israel, dacă 4 cicluri nu au dus la implantarea embrionului sau 8 cicluri nu au dus la o sarcină, continuarea tratamentului va depinde de decizia casei de asigurări de sănătate. În 2023, cheltuielile pentru FIV au depășit 450 de milioane NIS (circa 120 milioane USD), reprezentând ~2% din bugetul național de sănătate (The Ministry of Health Israel, 2024).

Deși în Israel numărul de FIV decontate din banii publici este nelimitat se atestă mai multe probleme în oferirea de servicii în domeniul medicinei reproductive asistate, de exemplu numărul insuficient de specialiști. Embriologii reprezintă o componentă fundamentală în gestionarea unităților de fertilizare in vitro (FIV), realizând proceduri critice legate de toate

etapele fertilizării, inclusiv identificarea ovulului și embrionilor în stadiile necesare. În 2018–2019, unitățile de FIV se confruntau cu un deficit important de 111 embriologi, ceea ce reprezintă o reducere cu 45% față de numărul de profesioniști necesari. În ciuda controalelor efectuate de Ministerul Sănătății în 2018–2019, care au indicat un deficit semnificativ de embriologi în laboratoarele de FIV, nu au fost adoptate măsuri la nivel național pentru a combate această situație (The Ministry of Health Israel, 2024).

În **Marea Britanie**, accesul la FIV este determinat de sistemul de asistență medicală primară, cu condiții diferite de acces la tratamentele finanțate public, iar în unele zone nu se oferă acest serviciu. **Autoritatea pentru Fertilizarea Umană și Embriologie** este organismul licențiat prin lege responsabil pentru aplicarea reglementărilor asociate cu tehnologiile de reproducere asistată.

Femeile sub 40 de ani pot beneficia de până la 3 cicluri FIV dacă au încercat să rămână însărcinate prin act sexual neprotejat timp de cel puțin 2 ani sau au efectuat 12 cicluri de inseminare artificială fără succes. Femeile între 40 și 42 de ani pot primi 1 ciclu FIV dacă nu au mai făcut tratament anterior, au o rezervă ovariană bună și au fost informate despre riscurile suplimentare legate de vârstă. Criteriile de eligibilitate suplimentare se referă la: nu trebuie să aibă copii și să îndeplinească anumite condiții legate de sănătate și stil de viață (să nu fumeze).

Din bugetul public se acoperă consultațiile, testele de diagnostic și procedurile FIV. Costurile pentru medicamente, ovule sau spermă donatoare și alte tratamente suplimentare pot să nu fie acoperite integral, fiind suportate parțial sau total de pacient. Datorită limitărilor și listelor de așteptare, multe cupluri aleg tratamentul privat, dar oferă acces mai rapid și servicii personalizate.

Austria dispune de un fond special în afacerea sistemului de sănătate care acoperă 70% din costurile FIV. În Austria, finanțarea publică a tratamentelor de fertilizare *in vitro* (FIV) este parțială și condiționată, iar accesul la aceste servicii implică anumite criterii medicale și administrative. Se oferă finanțare publică pentru FIV, dar aceasta acoperă doar o parte din costurile

totale ale tratamentului. Costurile rămase sunt suportate de pacienți, ceea ce poate reprezenta o barieră semnificativă pentru unele cupluri. Pentru a beneficia de finanțare publică, este necesară existența unui diagnostic medical clar care să ateste infertilitatea. Diagnosticul și condițiile medicale trebuie să fie conforme cu reglementările naționale, iar accesul este limitat la persoanele care îndeplinesc aceste criterii.

În **Franța**, un ciclu de tratament constituie un ciclu stimulator proaspăt, iar orice transferuri ulterioare folosind embrioni congelați nu sunt luate în considerare în cele patru cicluri acoperite. Mai mult, dacă tratamentul rezultă într-o naștere vie, „contorul” este resetat la 0, astfel încât pot fi acoperite încă patru cicluri.

Franța oferă finanțare publică completă pentru procedurile FIV prin sistemul său de asigurări sociale care acoperă până la 6 cicluri de tratament pentru femeile cu vârsta până la 45 de ani. Costurile tratamentelor, inclusiv consultațiile, investigațiile, procedurile FIV și medicamentele aferente, sunt acoperite integral, fără coplată pentru pacient. Sistemul este accesibil atât cuplurilor heterosexuale, cât și femeilor singure sau cuplurilor de același sex, reflectând o politică inclusivă privind drepturile reproductive. Eligibilitatea este stabilită în principal pe baza vârstei femeii (până la 43 de ani) și a diagnosticului medical de infertilitate. Finanțarea publică extinsă a FIV în Franța a condus la o creștere semnificativă a accesului la tratamente, reducând inegalitățile sociale și economice. Franța este recunoscută pentru un sistem eficient și echitabil, care combină accesul larg cu calitatea serviciilor medicale. Deși finanțarea este generoasă, există perioade de așteptare pentru accesul la tratamente în anumite regiuni, cauzate de cererea mare și capacitatea limitată a centrelor specializate. Respectiv, sistemul este în continuă adaptare pentru a răspunde nevoilor sociale și demografice, inclusiv prin extinderea accesului la grupuri mai diverse.

Franța are un cadru legislativ detaliat pentru diagnosticul preimplantațional. Astfel, Legea națională prevede că acest examen poate fi efectuat doar de către un specialist în fertilitate cu certificare specială și numai pentru a evita transmiterea unei boli grave, incurabile (Bayefsky, 2016).

Belgia are cel mai generos plan la nivel european, acoperind până la șase cicluri, cu condiția ca tratamentele să fie în conformitate cu politica de transfer de embrioni unic pentru a reduce nașterile multiple (**Brigham, et. al., 2013**). Costurile procedurilor sunt acoperite în proporție foarte mare de asigurarea de sănătate publică, astfel încât contribuția directă a pacienților este minimă sau inexistentă. Programul include și proceduri conexe, precum injecțiile intracitoplasmice de spermă și crioconservarea embrionilor. Beneficiarii sunt în general, cupluri heterosexuale infertile, cu vârsta femeii până în 43 de ani. Este necesară o evaluare medicală care să confirme diagnosticul de infertilitate și să justifice necesitatea tratamentului FIV. Sistemul belgian este considerat un model de bune practici în domeniul politicilor publice pentru fertilitate, însă necesită monitorizare continuă pentru a menține calitatea și sustenabilitatea.

Pentru a reduce numărul de sarcini multiple în urma fertilizării in vitro, guvernul belgian a convenit să deconteze cheltuielile de laborator pentru șase cicluri de FIV până la vârsta de 42 de ani, în schimbul restricției numărului de embrioni transferați. Datele privind rezultatele reproducerii asistate, înainte și după introducerea acestei noi legislații, au fost analizate retrospectiv din perspectiva ratelor de implantare, sarcină și sarcină multiplă. După implementarea noii legi, procentul transferului de un singur embrion a crescut de la 14% la 49%. Rata de implantare a fost de 25,9%, respectiv 23%, în cele două perioade. Nu s-a înregistrat nicio diferență în rata generală de sarcină înainte și după această schimbare (36% versus 37%). Totuși, sarcinile gemelare au scăzut de la 19% la 3%. Aceste rezultate indică faptul că transferul electiv de un singur embrion reduce semnificativ rata sarcinilor gemelare, fără a afecta rata totală de sarcină (**Gordts, et. al., 2005**).

În 2004 în **Italia** Parlamentul a promulgat una dintre cele mai restrictive legislații privind reproducerea asistată din Europa, Legea italiană 40. Contextul care a dus la aceasta au fost diverse - exista un mediu comercial extrem de competitiv, cu puțină reglementare și supraveghere înainte de aprobarea legii; înainte de lege, judecătorii italieni erau frecvent chemați să decidă în cazuri de neacceptare a paternității după medicina reproductivă

asistată, inseminare post-mortem, și maternitate de substituție. Lipsa unei legislații specifice pentru reglementarea acestor chestiuni delicate ducea adesea la decizii juridice diferite. Un aspect pozitiv reglementat de Lege se referă la un registru național al centrelor autorizate pentru tehnicile medicale de reproducere umană asistată și prevedea norme tehnice și de siguranță foarte stricte pentru aceste centre. Registrul colectează date din majoritatea centrelor de fertilitate și monitorizează siguranța și eficacitatea procedurilor.

Însă, totodată, această lege a limitat numărul de embrioni creați în cadrul fertilizării *in vitro* la maximum trei și a cerut ca toți embrionii viabili să fie transferați în uterul pacientei, astfel încât niciun embrion să nu fie stocat sau distrus, cu excepția cazului în care implantarea era temporar imposibilă din cauza problemelor de sănătate ale mamei. De asemenea, legea a interzis utilizarea diagnosticului genetic preimplantator și a restricționat accesul la tehnologiile de reproducere asistată doar pentru persoanele diagnosticate cu infertilitate.

Mulți pacienți, oameni de știință și membri ai publicului larg s-au opus acestei legi controversate. În 2005, a avut loc un referendum popular menit să abolească următoarele restricții ale Legii 40: maximum de 3 embrioni transferați într-un singur ciclu; absența diagnosticului genetic preimplantator; interdicția crioprezervării embrionilor; absența fertilizării heterologe. Referendumul a eșuat deoarece nu a fost atins *quorum*-ul necesar. Avocați pentru drepturile pacienților au contestat, de asemenea, legea în instanță și, în ianuarie 2008, Curtea Administrativă Regională a declarat neconstituțională interdicția privind utilizarea diagnosticului genetic preimplantator. Totuși, toți embrionii, indiferent dacă testul indica prezența sau absența unei boli genetice nedorite, trebuiau transferați în uterul femeii. În 2009, Curtea Constituțională a Italiei a declarat neconstituționale regulile care limitau crearea la trei embrioni și transferarea tuturor acestora (Bayefsky, 2016).

Amendamentele adoptate de Curte, care au eliminat limita referitoare la numărul de ovocite injectabile și obligația de a transfera toți embrionii dezvoltați în același timp, au readus în prim-plan principiul tratamentului individualizat, care ar trebui să fie fundamentul unei practici medicale de

calitate. În plus, aceste amendamente au avut un impact clinic semnificativ pozitiv asupra rezultatelor, precum o rată mai mare de sarcină clinică și o rată mai mică a sarcinilor multiple. Conștientizarea înțelegerii acestor modificări legislative și a șanselor mai bune de tratament ar trebui să determine reducerea migrației cuplurilor infertile din Italia către alte țări pentru tratamente de reproducere asistată. Amendamentele Curții au accentuat problema legală și tehnică legată de destinația embrionilor de rezervă abandonați, refuzând orice soluție posibilă. În Italia, în prezent, nu există o hotărâre stabilită privind destinul embrionilor abandonați, în afara păstrării permanente. Deși crioprezervarea embrionilor la stadiul de blastocist permite reducerea numărului de embrioni stocați, se speră ca problema embrionilor abandonați să fie reglementată în curând, prin stabilirea unor planuri și metode pentru donație, eliminare sau utilizare pentru cercetare (Molinelli, et. al., 2012).

Numai abrogarea interdicțiilor finale și adoptarea unor viziuni mai libere asupra acestor probleme controversate, dar esențiale, vor face ca Legea 40/2004 să devină ceea ce trebuia să fie de la început: o lege care stabilește „regulile de utilizare” ale medicinei reproductive asistate, și nu, așa cum a fost până acum, o lege a interdicțiilor care limitează libertatea de a reproduce (Riezzo, 2016).

Finanțarea și accesul la FIV sunt gestionate la nivel regional, fiecare regiune italiană având autonomie în alocarea fondurilor și stabilirea criteriilor specifice de acces. Aceasta duce la variații semnificative în accesibilitate și numărul de cicluri finanțate între regiuni. Sistemul este caracterizat printr-o descentralizare pronunțată, ceea ce generează disparități regionale și provocări în asigurarea unui acces echitabil la tratamente.

În **Elveția** finanțarea publică a fertilizării in vitro (FIV) este caracterizată printr-un sistem complex, în care tratamentele de reproducere asistată sunt parțial acoperite prin asigurările obligatorii de sănătate, dar accesul și nivelul de finanțare pot varia în funcție de canton și de condițiile specifice ale asiguratorilor. De regulă, finanțarea publică este disponibilă pentru cuplurile infertile căsătorite sau în uniuni stabile, cu limite de vârstă (de obicei, până

la 40-43 de ani pentru femei). Accesul femeilor singure sau al cuplurilor de același sex poate fi mai restricționat, în funcție de legislația cantonală.

Din ianuarie 2001, cadrul legal din Elveția era similar cu cel din Italia (Legea italiană 40). Diagnosticul preimplantațional era interzis, se puteau crea doar trei embrioni în timpul FIV și toți trebuiau transferați. Ca și în cazul Italiei, ratele de succes ale tratamentelor de fertilitate au scăzut, iar frecvența sarcinilor multiple a crescut sub influența legii restrictive. Totuși, începând cu 2013, legislația elvețiană a fost modificată prin permiterea diagnosticului preimplantațional pentru boli ereditare grave, crearea până la opt embrioni (comparativ cu trei anterior), și posibilitatea crioprezervării embrionilor pentru a nu fi nevoie să se transfere toți embrionii viabili (Bayefsky, 2016).

Germania cere 50% co-plată pentru FIV de la solicitanți. Până în 2003, până la patru cicluri de tratament erau complet acoperite de asigurarea socială. Din ianuarie 2004, se aplică Legea pentru modernizarea asigurării sociale. De atunci, doar 50% din costurile tratamentului pentru maximum trei cicluri sunt rambursate. Pentru ca cupluri să beneficieze de acoperire, trebuie să fie căsătoriți; femeile trebuie să aibă între 25 și 40 de ani, iar bărbații între 25 și 50 de ani”. Înainte de începerea tratamentului, cuplurile trebuie să participe la consiliere obligatorie privind aspectele medicale și psihiatrice ale medicinei reproductive asistate, cu un medic care nu furnizează tratamentul. Situația pentru femeile și bărbații cu asigurare private este puțin diferită. În general, asigurarea privată acoperă integral trei cicluri de tratament, conform principiului „costurile în funcție de cauză”, ceea ce implică ca, într-un cuplu, asigurarea persoanei considerate „responsabile” pentru problemele de fertilitate să acopere toate costurile (Trappe, 2017).

În Germania, donarea de spermatozoizi, inclusiv utilizarea spermatozoizilor care nu provin de la partenerul sexual masculin al pacientei este în general, permisă. Singura cerință pentru utilizarea spermatozoizilor donați este o declarație de consimțământ scrisă din partea viitorilor părinți și a donatorului de spermatozoizi. Până în prezent, donatorul de spermă în Germania nu este pe deplin protejat împotriva revendicărilor legale care să-l oblige să ofere suport financiar și alte forme de sprijin pentru orice copii

concepuți din donația sa. Legea pentru Îmbunătățirea Drepturilor Copilului din 2002 stipulează că paternitatea nu poate fi contestată de partenerul masculin sau de mamă dacă aceștia au fost de acord cu inseminarea artificială cu donator terț, dar numai de către copil, după ce acesta atinge majoratul”. Aceasta oferă copiilor concepuți prin donare de spermă de la terți posibilitatea, ca adulți, de a avea acces la datele donatorului anterior, și astfel să obțină cunoașterea completă a originii lor genetice (Trappe, 2017).

Accesul la serviciile medicale de reproducere asistată este acordat tuturor cuplurilor căsătorite, dar, în situații excepționale, și cuplurilor heterosexuale care trăiesc în concubinaj. Motivația acestei restricții este faptul că bunăstarea copilului este cel mai bine asigurată în cadrul legăturilor legale ale căsătoriei (Trappe, 2017).

În Germania, unele cupluri aleg să plătească personal pentru tratament sau să caute tratament în străinătate, probabil din cauza restricțiilor legale și a dificultăților de a obține acces rapid la tratament. Conform unei estimări, aproximativ 1000 de cupluri germane anual participă la „turism reproductiv” în țări cu reglementări mai puțin restrictive (cum ar fi Belgia, Republica Cehă și Spania) sau unde costurile pentru ART sunt mai mici (precum Ungaria și Slovenia) (Trappe, 2017). De exemplu, **donarea de ovule** este interzisă în **Germania**. Astfel, unele cupluri germane călătoresc în **Republica Cehă** sau în **Spania** pentru donare de ovule.

Majoritatea acestor țări analizate impun limite privind numărul de embrioni implantați. Cadrul legal din Republica Moldova prevede că numărul maxim de embrioni transferați este de până la 3 embrioni la femeile sub 35 de ani și până la 5 embrioni după 35 de ani. La femeile de vârstă sub 35 de ani, cu eșecuri ale FIV precedente, pot fi transferați intrauterin până la 5 embrioni. Acest aspect ar trebui de reglementat fiindcă sarcina multiplă presupune o serie de riscuri **atât pentru mame, cât și pentru copii**. Pentru mame, acestea includ: tulburări hipertensive, anemie, avort spontan, infecții urinare, intoleranță la glucoză, hemoragii antepartum, abrupție placentară, placenta praevia, travaliu și naștere prematură, necesitatea unei cezariene (cu toate riscurile aferente) și chiar **risc de deces**. Pentru nou-născuți,

riscurile includ: **prematuritate, greutate mică la naștere, anomalii congenitale și moarte neonatală**. În plus, **copiii proveniți din sarcini multiple sunt mai predispuși la probleme de sănătate și dezvoltare**. Nu în ultimul rând, având în vedere că femeile suportă **o mare parte a poverii îngrijirii copiilor**, nașterile multiple pot **afecta în mod considerabil bunăstarea femeilor**, fizic, psihologic și economic. În plus față de impactul asupra sănătății, **sarcinile multiple generează costuri semnificative pentru sistemul de sănătate**, deoarece necesită **îngrijire obstetricală și neonatală intensivă**, precum și intervenții continue cauzate de **disabilitățile copiilor** (de Melo-Martín, 2009). În general, costurile economice asociate sarcinilor multiple sunt mai ridicate decât cele ale nașterilor unice. Din perspectiva părinților/pacienților ei își doresc frecvent sarcină multiplă fiindcă a avea gemeni poate fi perceput ca o strategie de economisire a banilor în contextul costurilor ridicate ale tratamentelor medicale de reproducere asistată și de atingere a numărului dorit de copii.

Tabelul 1. Aspecte privind finanțarea publică a fertilizării in vitro în Republica Moldova și diverse țări

Țara	Titlul Programului/ Regulamentului	Suma acoperită (euro) Sau în %	Numărul de fertilizări in vitro prevăzut	Vârsta admisă a femeii pentru FIV	Numărul de beneficiari preconizat
Republica Moldova	Ordinului Ministerului Sănătății nr. 149 din 23 februarie 2017 „Cu privire la acordarea serviciilor de Reproducere umană asistată”;	1600	1	Să aibă vârsta biologică necesară pentru a procrea	Este variabil de la an la an cu tendința de majorare (2023 – 60 și 2024 - 170).
	Programul municipal pentru reproducerea umană asistată.	3000	1	24-45	100
România	Programul social de interes național de susținere a cuplurilor și a persoanelor singure, pentru creșterea natalității	2940	3	20-45	10000

Problematica feministă în lumea contemporană

Țara	Titlul Programului/ Regulamentului	Suma acoperită (euro) Sau în %	Numărul de fertilizări in vitro prevăzut	Vârsta admisă a femeii pentru FIV	Numărul de beneficiari preconizat
Spania	Legea 14/2006 privind tehnicile de reproducere umană asistată.	Finanțare generală completă până la vârsta de 40 de ani și finanțare parțială după această vârsta.	3	18-40 de ani	Nu este o limită.
Regatul Unit	Fertility problems: assessment and treatment Clinical guideline. 2013.	Variabil.	3 cicluri de FIV pentru femeile cu vârste între 23 și 39 de ani. 1 ciclu pentru femeile între 40 și 42 de ani	42 de ani	Nu este o limită.
Belgia	Legea privind reproducerea umană asistată medical din 6 iulie 2007 (Loi relative a la procreation medicalement assistee).	100%	6	43 de ani	Nu este o limită.
Franța	Legea bioeticii. Codul Sănătății publice.	100%	6	Până la 45	Nu este o limită.
Germania	Sistemul de asigurări de sănătate obligatorii (Sozialgesetzbuch V).	Până la 50% din costul FIV	3	Până 45 de ani	Nu este o limită.
Israel	Legea Asigurărilor Naționale de sănătate din 1995.	100%	Nelimitat.	18-45	Nu este o limită.

Țara	Titlul Programului/ Regulamentului	Suma acoperită (euro) Sau în %	Numărul de fertilizări in vitro prevăzut	Vârsta admisă a femeii pentru FIV	Numărul de beneficiari preconizat
Austria	Legea Medicinii reproductive asistate din 1.07.1992 și Ordonanța Medicinii Reproductive.	70%	4	Sub 40	Nu este o limită.
Italia	Legea nr. 40 privind reproducerea umană asistată din 19 februarie 2004 (Legge 40/2004 sulla procreazione medicalmente assistita).	Variază.		Vârsta flexibilă.	Nu este o limită.
Elveția	Sistemul de asigurări obligatorii de sănătate.	Parțial. Acoperirea exactă depinde de planul de asigurare și de cantonul de domiciliu al pacientului.	Variabil.	Nu se aplică.	Nu este o limită.

Discuții.

Cadrul legal care reglementează tehnologiile de reproducere asistată influențează **numeroase instituții sociale** – cum ar fi practicile comerciale, licențierea medicală, băncile de donatori – dar au și un **impact profund asupra persoanelor infertile**, în special asupra femeilor.

Un beneficiu principal asociat cu finanțarea publică pentru tratamentele infertilității este îmbunătățirea accesului la tratament prin reducerea plăților din buzunar; acest beneficiu poate încuraja pacienții cu probleme de fertilitate din grupurile socio-economice inferioare să acceseze serviciile, în condițiile în care, în prezent, femeile din grupurile socio-economice superioare sunt proporțional mai predispuse să utilizeze aceste servicii. Există și beneficii clinice care pot fi obținute, care, împreună, pot reduce presiunea

asupra cheltuielilor publice. În unele țări, finanțarea publică este condiționată de pacienți și clinicieni care sunt de acord să limiteze numărul de embrioni transferați într-un ciclu. Acolo unde s-a aplicat această măsură, a existat o reducere semnificativă a sarcinilor multiple fără a cauza o scădere a ratelor cumulative de sarcină, precum și economii semnificative estimate pentru sistemul public de sănătate. De asemenea, finanțarea publică pentru tratamentele de fertilitate este văzută ca o investiție socială menită să stopeze scăderea ratei fertilității și să stimuleze creșterea populațiilor viitoare și a veniturilor totale din taxe (Keane, et. al., 2017).

Tehnologiile de reproducere medical asistată sunt costisitoare din perspectiva pacientului, dar **nu și din perspectiva societății**. Doar țările care au implementat **mecanisme de finanțare care reduc la minimum cheltuielile directe ale pacienților** au reușit să satisfacă cererea așteptată. Mecanismele de finanțare ar trebui să **maximizeze eficiența și echitatea accesului**, reducând totodată **riscul potențial asociat nașterilor multiple** (Chambers, et. al., 2009). O **schimbare în politicile publice pentru a oferi mai mult sprijin financiar pentru FIV ar putea fi acceptabilă pentru populație**, iar **reducerea restricțiilor privind accesul ar putea duce la o utilizare crescută** (Fauser, et. al., 2019).

De asemenea, majoritatea țărilor cu excepția Italiei permite crioconservarea. Această tehnică oferă femeilor opțiunea de a avea copii biologici mai târziu în viață, chiar dacă nu au un partener potrivit în momentul crioconservării. Companii mari precum **Facebook și Apple** au început recent să ofere congelarea ovocitelor ca beneficiu pentru angajatele lor (Präg&Mills, 2017). Cadrul legal din Republica Moldova de asemenea, reglementează acest aspect.

În majoritatea țărilor prezentate, inclusiv, în Republica Moldova se atestă lipsa registrelor donatorilor. Astfel, donatorii pot dona mai des decât este permis, iar excluderea celor cu boli genetice ereditare este dificilă. Fără registre, copiii născuți prin donare, în special cei care doresc să își cunoască originea, pot fi expuși la dificultăți în ceea ce privește dreptul la identitate. În Israel, în 2022, Ministerul Sănătății a raportat primirea a 547 de ovule donate

de la donatori aflați în străinătate; cu toate acestea, nu deține date despre numărul femeilor care au primit donații de la fiecare donator. Această lacună provine din practica în care ovulele extrase de la un donator pot fi atribuite mai multor paciente, iar donatorii pot face donări de mai multe ori. Ca urmare, Ministerul Sănătății nu poate determina numărul de femei care solicită sprijin în Israel prin donarea de ovule din străinătate. Mai mult, baza de date națională nu cuprinde informații detaliate pe această temă (The Ministry of Health Israel, 2024).

O altă problemă care ține de medicina reproductivă asistată se referă la destinul oocitelor și al embrionilor rămași neutilizați, îndeosebi aspectul ce ține de crioconservare. Deși cadrul legal din Republica Moldova a fost actualizat recent, aspectele ce țin de perioada minimă și cea maximă pentru care se admite congelarea embrionilor, soarta embrionilor înghețați atunci când cuplul a decedat, a divorțat nu sunt reflectate. Astfel, după programul de fertilizare in vitro, pacienții au dreptul să decidă: crioconservarea acestora pentru utilizarea ulterioară în proiectele proprii de reproducere asistată medical; refuzul utilizării ulterioare a acestora și, respectiv, distrugerea acestora; donarea acestora către un alt cuplu în vederea obținerii sarcinii. Majoritatea pacientelor nu au atras o atenție deosebită acestui aspect, reieșind faptul că au optat pentru distrugerea acestuia după obținerea sarcinii și respectiv nașterea copilului, de aceeași opinie fiind și medicii reproductologi. **Probleme privind păstrarea ovulelor și embrionilor ne-revendicați** se atestă și în Israel. Astfel, la nivelul lunii decembrie 2023, în ciuda recunoașterii, făcută cu 15 ani în urmă, de către Ministerul Sănătății, cu privire la acumularea unor rezerve substanțiale de ovule și embrioni ne-revendicați, nu au fost stabilite ghiduri definitive referitoare la decongelarea acestora, ceea ce a dus la nereglementarea procesului de decongelare. Ca rezultat, în întreaga țară, s-au acumulat ovule și embrioni în unități diferite, unele datând din anii 1980, în timp ce mulți pacienți au trecut de vârsta la care aceste ovule și embrioni mai sunt viabili sau au decedat. Datele individuale furnizate de șapte unități de FIV în adresarea către Curtea de Conturi indică faptul că între 10% și 25% dintre embrionii stocați au rămas în aceste facilități peste

20 de ani, în timp ce alte unități au raportat lipsa unor date detaliate (The Ministry of Health Israel, 2024).

În majoritatea țărilor se ia în calcul avertismentul privind „industrializarea” și „comercializarea” serviciilor de reproducere asistată. Amplificarea volumului de tratamente și creșterea numărului de centre privatizate pot duce la reducerea controlului riguros asupra procedurilor, materiei de laborator, condițiilor de depozitare și monitorizare a proceselor. Prin urmare, există un avertisment clar că este nevoie de politici și reglementări ferme, care să asigure că tehnologiile medicale de reproducere asistată rămân în serviciul sănătății reproductive.

Concluzii

În ultimii ani, mai multe guverne au instituit reglementări cu privire la medicina reproductivă asistată în încercarea de a controla costurile și maximizând în același timp rezultatele. Strategiile reglementative sunt concepute nu doar pentru a limita costurile, ci și pentru a asigura siguranța și eficiența tratamentelor. Aceste reglementări pot include stabilirea de protocoale clinice, monitorizarea clinicilor de fertilitate, definirea criteriilor de eligibilitate pentru tratamentele subvenționate și asigurarea transparenței costurilor.

În Republica Moldova există un vid legislativ semnificativ privind reglementarea detaliată a tehnologiilor de reproducere asistată medicală ceea ce creează dificultăți în aplicarea eficientă și uniformă a acestor servicii. Lipsa protocoalelor naționale de realizare a acestei proceduri impune elaborarea acestora și aprobarea de către autorități.

Analiza realizată a relevat că eligibilitatea, cerințele de diagnostic medical și limitele de vârstă sunt definite mai strict pentru FIV finanțat public, decât criteriile generale de eligibilitate, cu justificarea de a limita cheltuielile resurselor publice de sănătate la cei care au nevoie medicală demonstrată și șanse statistice mai mari de succes. În general, politicile privind reproducerea medicală umană asistată sunt în continuă evoluție, cu diferențe notabile

între state, dar cu o tendință clară de armonizare la standarde internaționale, accent pe drepturile omului și pe soluționarea dilemelor etice și sociale asociate acestor tehnologii moderne.

Articolul a fost realizat în cadrul proiectului „Medicina reproductivă asistată: potențial în creșterea natalității” în cadrul programului Stimularea excelenței în cercetare implementat de Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare.

Bibliografie

- World Health Organization (2023). Infertility prevalence estimates, 1990–2021. <https://www.who.int/publications/i/item/978920068315>
- Ministerul Muncii, Familiei, Tineretului și Solidarității Sociale al României (2025). **Comunicat de presă. Programul social de interes național de susținere a cuplurilor și a persoanelor singure, pentru creșterea natalității, aprobat pentru anul 2025.** <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/comunicare/comunicate-de-presa/7646-24042025-program-social-pers-singure-cupluri>
- Alon, Ido; Pinilla, Jaime (2021). Assisted reproduction in Spain, outcome and socioeconomic determinants of access. *International Journal for Equity in Health*, 20:156 <https://doi.org/10.1186/s12939-021-01438-x>
- Alon, Ido; Guimón, José; Urbanos-Garrido, Rosa (2019). What to expect from assisted reproductive technologies? Experts' forecasts for the next two decades. *Technological Forecasting & Social Chang.* Volume 148. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119722>
- Alon, Ido; Guimón, José; Urbanos-Garrido, Rosa (2019). Regulatory responses to assisted reproductive technology: a comparative analysis of Spain and Israel. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*. <https://doi.org/10.1007/s10815-019-01525-7>
- The Ministry of Health Israel (2024). In Vitro Fertilization in Israel – Regulatory and Supervisory Aspects. <https://library.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2024/IVF/2024-IVF-EN.pdf>

- Brigham, Karen Berg; Cadier, Bruno; Chevreul, Karine (2013).** The diversity of regulation and public financing of IVF in Europe and its impact on utilization. *Human Reproduction*, Vol.28, No.3 pp. 666–675, 2013. doi:10.1093/humrep/des418.
- Gordts, Stephan; Campo, Rudi; Puttemans, Paul; Brosens, Ivo; Valkenburg, Marc; Norre, Jan; Renier, Marc; Coeman, Dirk; Gordts, Stephan (2005).** Belgian legislation and the effect of elective single embryo transfer on IVF outcome. *Reproductive BioMedicine Online*, Volume 10, Issue 4, 2005, p. 436-441.
- Bayefsky, Michelle (2016). Comparative preimplantation genetic diagnosis policy in Europe and the USA and its implications for reproductive tourism. *Reproductive Biomedicine & Society Online*, Volume 3, p 41-47.
- Molinelli, Andrea; Bonsignore, Alessandro; Darretta, Valeria; Anserini, Paola (2012). Results and unsolved problems following the amendment to the Italian Law on assisted reproduction brought about by the Constitutional Court. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*. Volume 163, Issue 1, p 1-4.
- Riezzo, Irene; Neri, Margherita; Bello, Stefania; Pomara, Cristoforo; Turillazzi, Emanuela (2016). Italian law on medically assisted reproduction: do women's autonomy and health matter? *BMC Women's Health*. Volume 16, **Article number: 44**.
- Trappe, Heike (2017). Assisted Reproductive Technologies in Germany: A Review of the Current Situation. *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany.
- Präg, Patrick; Mills, Melinda (2017). Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care. *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany.
- Keane, **Michael**; Long, **Martin**; O'Nolan, **Gillian**; Farragher, **Laura**. Assisted reproductive technologies: International approaches to public funding mechanisms and criteria. An evidence review. Dublin, 2017.

- de Melo-Martín, Inmaculada (2009). Assisted Reproductive Technology in Spain: Considering Women's Interests. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 18 (3):228. 2009. DOI 10.1017/s0963180109090379
- Chambers, Georgina; Sullivan, Elizabeth; Ishihara, Osamu; Chapman, Michael; Adamson, David. The economic impact of assisted reproductive technology: a review of selected developed countries. *Fertility and Sterility*. Vol 91, NR 6. 2009.
- Fauser, Bart; Boivin, Jacky; Barri, Pedro; Tarlatzis, Basil; Schmidt, Lone; Levy-Toledano, **Raphaël** (2019). Beliefs, attitudes and funding of assisted reproductive technology: Public perception of over 6,000 respondents from 6 European countries. *PLoS ONE* 14(1): e0211150. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0211150>.

Modele materne în opera interbelică

Maternal models in interwar opera

LIGIA FĂRCĂȘEL¹

Abstract

The woman has been and remains a vital element in the balance of the world and society, although this value has not always been acknowledged. Motherhood, as a natural extension of femininity, adds depth and complexity to this theme, making it all the more difficult to grasp without serious effort in study and reflection. Throughout time, artists from various fields have tried to capture in their works the face and soul of the woman. In this light, we aim to explore the universe of musical works from the interwar period. In the sonic art of the 20th century, the maternal figure often appears under the sign of absence, suffering, or sacrifice, reflecting the turmoil of the modern era. Maternal characters created by composers are selected from different social contexts, and the intricate tableau they form is fascinating. For example, in *Suor Angelica* from Puccini's *Il trittico*, the mother is a symbol of unrelenting authority. In *Káťa Kabanová* by Leoš Janáček, the mother-in-law character, Kabanicha, is an oppressive, tyrannical figure, whose rigid behavior contributes to the protagonist's tragedy. In *Lulu* and *Wozzeck*, motherhood is emphasized through the lens of vulnerability – in *Wozzeck*, Maria is a single mother caught between poverty and marginalization, and her death leaves the child orphaned in an indifferent world. Far from the romantic ideal, the mothers in these operas are often marked by tragedy, destructive authority, or painful absence, reflecting the anxieties of modern society and the complexity of family relationships. By observing the maternal models proposed by interwar composers, we aim to understand the idea of motherhood, ultimately to encourage its appreciation at the societal level.

Keywords: *society, woman, mother, interwar, opera*

¹ cercetător științific dr., Institutul de Cercetare Multidisciplinară în Artă, Universitatea Națională de Arte „George Enescu” Iași.

Introducere

Observată din orice unghi temporal, comunitatea umană funcționează asemenea unui sistem sofisticat, unde fiecare componentă își are rolul important. De-a lungul istoriei, umanitatea a parcurs etape variate de progres, caracterizate atât de câștiguri importante, cât și de renunțări dureroase. Orice pas înainte a implicat, de cele mai multe ori, un efort major, menit să deschidă calea pentru urmași, care astfel s-au bucurat de rezultate fără a mai repeta aceleași lupte. În funcție de contextul istoric și de spațiul cultural, poziția femeii a variat considerabil: uneori apreciată, alteori marginalizată. Cu toate acestea, recunoașterea contribuției ei în societate, inclusiv până la nivel de decizie și conducere, a venit târziu și a fost posibilă doar datorită curajului și determinării celor care, în trecut, au rupt tiparele, au cerut vizibilitate și și-au demonstrat competențele. Da, femeia are în societatea prezentă un rol superior celui pe care îl avea în secolele anterioare. Aria domeniilor în care ea își poate găsi locul și se poate simți împlinită profesional continuă să se lărgască. Dacă în trecut femeia putea fi o învățătoare de succes, o croitoreasă pricepută sau chiar o vânzătoare abilă, iată că astăzi limitele s-au înlăturat considerabil, chiar dacă nu total, iar o femeie poate îmbrățișa (aproape) orice profesie, fie aceasta cu profil intelectual sau profesional. În paralel, și profilul mamei a suferit schimbări inerente, iar, în prezent, o perspectivă onestă asupra conceptului de părinte va releva faptul că un copil îngrijit de ambii părinți are șanse crescute să devină o persoană echilibrată, față de unul care a beneficiat predominant de atenția mamei.

Considerații despre maternitate

Maternitatea nu a fost niciodată un subiect ușor de abordat. Cu toate că de-a lungul vremii facilitățile legate de creșterea copiilor s-au dezvoltat și continuă să o facă, dincolo de îngrijirea propriu-zisă, fizică, rămân și aspectele ce țin de legătura psihică și de responsabilitate. Acestea pun pe umerii mamei o presiune pe care tatăl (în cazul în care este prezent) nu o simte și care,

deși deseori este depășită de bucuriile maternității, își spune totuși cuvântul. Subiectul maternității ca discuție „a fost sigur doar atât timp cât oamenii au luat de bună viziunea veche de secole despre maternitatea care se sacrifică pe sine. Acest punct de vedere s-a bazat pe presupunerea omenirii că femeile au fost concepute de natură să fie mame și că doresc instinctiv să crească fiecare copil pe care îl nasc”.²

Roluri materne în opere muzicale interbelice

Secolul al XX-lea a fost unul bogat pentru muzică, atât din punct de vedere al numărului de lucrări create, cât și în ceea ce privește înnoirea și deschiderea stilistică. Pentru că abordarea cât mai completă a catalogului operistic ar presupune un demers de cercetare mult mai complex și de durată, am considerat oportună defalcarea pe perioade istorico-stilistice. Dacă într-un studiu anterior am avut în vedere modelele materne din operele muzicale veriste³, de data aceasta atenția se apleacă asupra personajelor concepute în perioada interbelică. Despre varietatea stilistică a secolului al XX-lea istoricul muzicii Vasile Iliuț afirmă în urma unor cercetări: „Istoria muzicii primei jumătăți a secolului al XX-lea relevă posibilitatea coexistenței paralele a mai multor orientări estetice a căror configurație nuanțează policrom tabloul complex al artei sunetelor”⁴. Astfel, perioadele istorice coincid din ce în ce mai puțin (spre deloc) cu anumite curente artistice / muzicale. „Acest veac facilitează, în mod paradoxal și surprinzător față de cele anterioare, existența simultană a mai multor direcții stilistice total opuse. Este un secol al (in)toleranței, al rupturii

² Sarah Blaffer Hrdy, *Mother Nature. A History of Mothers, Infants and Natural Selection*, Pantheon, New York, 1999, p. 4: „(the topic) was safe only so long as people took the centuries-old view of self-sacrificing motherhood for granted. This view rested on mankind's assumption that women were designed by nature to be mothers and that they instinctively want to rear every baby they bear”.

³ Ligia Fărcășel, *Modele materne în opera veristă în Problematika feministă în lumea contemporană*, coord. Marinela Rusu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2024, pp. 321-333.

⁴ Vasile Iliuț, *De la Wagner la contemporani, Volumul IV*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1998, p. 9.

și continuității, al libertății de gândire și totalitarismelor politice.”⁵ În lumina acestei realități, analiza prezentată în continuare este marcată de diversitate stilistică, iar modelele materne gândite de compozitori au profiluri diferite, cu accentuarea laturilor pozitive ale personalității, sau dimpotrivă. Rolurile materne analizate în continuare nu ocupă poziții principale sau privilegiate, ba mai mult, sunt deseori roluri secundare fără influență deosebită asupra firului epic. Ceea ce este cert însă, este faptul că personajul matern întruchipează realitatea, aruncând, de asemenea, o anumită lumină asupra societății. Așadar, personajele centralizate aici sunt: Iocasta din opera *Oedipe* de George Enescu și din opera *Oedipus Rex* de Igor Stravinski, Marie din opera *Wozzeck* de Alban Berg, Mama Fustă din opera *L'enfant et les sortilèges* de Maurice Ravel, *Suor Angelica* din opera cu același nume de Giacomo Puccini, Kabanicha din opera *Káťa Kabanová* de Leoš Janáček, Mama Podtochina din opera *Nasul* de Dmitri Șostakovici și Gaea din opera *Daphne* de Richard Strauss.

Modele materne: Iocasta din opera *Oedipe* de George Enescu și opera *Oedipus Rex* de Igor Stravinski

Istoria și mitologia au fost și vor rămâne mereu surse de inspirație pentru scriitori, compozitori și artiști. Spațiul elen, în particular, are o încărcătură culturală și spirituală inepuizabilă, din care se desprinde și personajul vizat în continuare: Regina Iocasta, personaj semnificativ în dezvoltarea epică a celor două opere care tratează același subiect: opera *Oedipe* (1910-1931) de George Enescu și opera *Oedipus Rex* (1927) de Igor Stravinski, ambele bazate pe tragedia omonimă a lui Sofocle. În Theba, oraș al Greciei Antice, Regina Iocasta și Regele Laios sărbătoresc nașterea fiului lor Oedipe. Bucuria este risipită de profetul Tiresias, care prezice drama prin care fiul celor doi va deveni peste ani ucigașul tatălui său și soțul mamei sale. Împăratul poruncește unui păstor uciderea pruncului, însă acesta se înduioșează și pune copilul în locul celui al regilor

⁵ Ligia Fărcășel, *Benjamin Britten și generația sa. Momente culminante ale afirmării unor culturi naționale*, Editura Artes, Iași, 2021, p. 9.

Corintului, care tocmai murise. Astfel, copilul ajunge să fie crescut de Meropa și Polib, pe care îi respectă și iubește, niciunul dintre cei trei neștiind adevărul. La vârsta de 20 de ani Oedip află de profeție și, crezând că ea se referă la părinții actuali, părăsește Corintul, pentru a evita nenorocirea prezisă. În drumul său, în timpul furtunii ce se stârnise, Oedip își ridică bâta, amenințând destinul, tocmai în momentul în care apare Laios într-un car. Din cauza interpretării greșite a gestului, izbucnește o confruntare în urma căreia Oedip îl ucide pe cel care nu știa că-i este tată biologic. Ajuns la porțile Tebei, reușește să-i elibereze pe tebani de sfinxul care îi amenința, faptă pentru care, drept răsplată, îi este oferită ca soție Iocasta, rămasă de curând văduvă. După o perioadă de domnie prosperă, asupra Tebei se abate o ciumă, care, din spusele Oracolului, va trece abia după pedepsirea ucigașului regelui Laios. Cu ajutorul bătrânului păstor se află adevărul. Șocată de adevărul tocmai dezvăluit, Iocasta își ia viața, iar Oedip își scoate ochii și pornește în pribegie. După mai mulți ani, zeii îi acceptă nevinovăția faptelor făcute din neștiință și îl cheamă în odihna veșnică.

Fig. 1. Figura Iocastei de Ruodi Barth, Paris, 1979⁶

⁶ András Batta, *Opera. Komponiste. Werke. Interpreten*, Könnemann Verlagsgesellschaft mbH, Köln, 1999, p. 639.

Un prim aspect al caracterului mamei Iocasta se desprinde din contextul intrigii: părinții află o prorocie oribilă despre copilul lor și, dintr-o profundă teamă față de zei, planifică să curme viața acestuia, în încercarea de a evita împlinirea viitorului cumplit. O surprindem ca pe o mamă ancorată în credința în zei și detașată de realitatea imediată, empirică. Pe de altă parte, este foarte probabil ca, în decizia uciderii pruncului, mama să nu fi avut dreptul la opinie, aspect întâlnit încă multe secole de atunci încolo. Iocasta se supune voinței soțului, chiar și într-o decizie care, privită obiectiv, este irațională, de aceea vina de a fi renunțat la propriul copil îi aparține doar parțial. Ea este o mamă care nu a apucat să fie în adevăratul sens mamă pentru pruncul ei, să-i ofere iubire, îngrijire, afecțiune și să-l crească.

Modele materne: Marie din opera *Wozzeck* de Alban Berg

Opera *Wozzeck* (1914-1922) de Alban Berg este inspirată de piesa neterminată *Woyzeck* de Georg Büchner și prezintă povestea tragică a soldatului Franz Wozzeck, un om simplu, sărac și profund marginalizat de societate. El trăiește cu Marie, mama copilului său, și își câștigă existența servindu-l pe Căpitan și supunându-se unor experimente medicale bizare impuse de doctor. Umilit, obosit și chinuit psihic, Wozzeck devine tot mai instabil. Marie, deși îl iubește într-un fel, este atrasă de Tamburul Major, un bărbat dominator și arogant. Când Wozzeck descoperă infidelitatea ei, gelozia și alienarea socială îl împing într-o spirală a nebuniei. Într-un acces de furie, o duce pe Marie lângă un iaz și o înjunghie. Mai târziu, copleșit de vină și halucinații, se întoarce acolo și moare înecat în iaz, în încercarea de a scăpa de cuțitul crimei. Ultima scenă este una sfâșietoare: copilul Mariei și al lui Wozzeck se joacă, iar alți copii îi spun că mama lui a murit. El nu înțelege și continuă să-și plimbe căluțul de jucărie – un final amar, care subliniază destinul tragic moștenit de noua generație. Opera este o critică socială profundă și o explorare tulburătoare a alienării umane.

Fig. 2. Marie (soprana Hildegard Behrens) din opera *Wozzeck* de Alban Berg, împreună cu fiul ei, Opera de Stat din Viena, 1987⁷

Marie este o femeie simplă care, trăind într-o societate opresivă și marcată de sărăcie, este vulnerabilă și influențabilă. Relația de concubinaj cu Wozzeck este încă de la început una instabilă și stigmatizantă. Bărbatul îi oferă o iubire obsesivă și bolnăvicioasă. Apariția copilului nu îmbunătățește relația, însă generează un cadru mai stabil din perspectiva obligațiilor comune legate de creșterea copilului. Marie este atașată de copilul ei, iar el îi împărasește sentimentele, însă sprijinul pe care i-l oferă nu este unul solid, din cauza slăbiciunilor personale. Având un psihic fragil, Marie este ușor ademinită de o altă prezență masculină, Tambur-majorul, ce pare să-i ofere ceea ce are ea nevoie. Intrând în mod irațional în această relație, pierde din vedere realitatea legată de viitorul copilului, de stabilitatea și siguranța acestuia. Prin faptul că își pune ei însăși viața în pericol, fiind conștientă de gelozia lui Wozzeck, pune de fapt în pericol viitorul fiului ei.

⁷ András Batta, *op. cit.*, p. 37.

Modele materne: Mama Fustă din opera *L'enfant et les sortilèges* de Maurice Ravel

L'enfant et les sortilèges (Copilul și vrăjile) este o operă într-un act, compusă de Maurice Ravel între 1917 și 1925. Este o lucrare fantastică și simbolică, plină de imaginație și culoare, care urmărește transformarea unui copil răsfățat printr-o serie de evenimente magice. Povestea începe într-o cameră, unde un copil face o criză de furie pentru că trebuie să-și facă temele. El distruge obiecte, rupe cărți, maltratează animalele și sfidează autoritatea mamei. Însă, pe măsură ce răul se răspândește, lucrurile din jurul lui prind viață: obiectele, animalele, chiar și natura devin personaje care îl muștră pentru cruzimea și nepăsarea sa. Acțiunea se mută apoi într-o grădină fermecată, unde copilul este înconjurat de ființe pe care le-a rănit – broaște, pisici, copaci. Toate îl învinuiesc, iar el, copleșit de remușcare, începe să înțeleagă suferința pe care a provocat-o. Hotărât să își îmbunătățească comportamentul, dacă un animăluț se rănește, copilul îl bandajează, iar acest gest sincer de compasiune rupe vraja. Celelalte ființe se îmblânzesc, iar copilul este iertat. Opera se încheie cu el rostind exclamația „Maman!”, semn al maturizării emoționale și al dorinței de reconectare cu iubirea.

Personajul matern (personaj secundar) în această operă este unul neconvențional: Mama Fustă. Ea îl dojenește pe copilul răsfățat și capricios pentru comportamentul său nepotrivit. Este întruchiparea disciplinei, care îi solicită copilului să-și îndeplinească îndatoririle de a-și face temele și de a fi ascultător. Copilul o percepe, firește, ca pe un adult rigid și nedrept, el fiind mai degrabă preocupat de joacă și amuzament. Mama-Fustă este într-adevăr lipsită de tandrețe, însă are un simț acut al responsabilității și o preocupare serioasă pentru viitorul cât mai bun al copilului.

Modele materne: *Suor Angelica* de Giacomo Puccini

Suor Angelica este a doua operă din *Il Trittico* (1918) de Giacomo Puccini și are ca temă centrală maternitatea și ispășirea. Acțiunea are loc într-o mănăstire de maici. Suor Angelica se află acolo de șapte ani, trimisă de familia

ei aristocrată ca pedeapsă pentru că a născut un copil în afara căsătoriei. De-a lungul timpului, a suportat tăcerea dureroasă a familiei, fără nicio veste despre soarta fiului ei. Într-o zi, mătușa ei, Principessa, vine la mănăstire, nu pentru a o vedea, ci pentru a-i cere să semneze actul prin care renunță la moștenire. Angelica o întreabă cu disperare despre copil. Cu o răceală sfâșietoare, Principessa îi spune că băiatul a murit cu doi ani în urmă. Angelica este devastată. Copleșită de durere, ea își pregătește propria moarte, amestecând o otravă. Dar imediat după ce bea, își dă seama că sinuciderea este un păcat și se roagă cu disperare pentru iertare. Într-un final miraculos, are o viziune: Fecioara Maria îi apare și îi aduce copilul, iar Angelica moare împăcată, regăsind iubirea maternă dincolo de moarte.

Fig. 3. Opera *Sora Angelica* de Giacomo Puccini, scenografia de Eduard Löffler, Teatro Municipal, Rio de Janeiro, 1942⁸

Figura maternă din opera lui Puccini este personaj principal. Deși separată de copilul ei (ca și Iocasta) împotriva propriei voințe, Angelica, acum maică la o mănăstire, își continuă viața cu speranța consistentă că într-o zi îl va revedea. În ciuda suferinței profunde, tânăra se dovedește o întruchipare a generozității și bunătății în relație cu celelalte călugărițe. Resemnarea nu

⁸ András Batta, *op. cit.*, p.481.

este pentru ea o soluție, ci mai presus de aceasta este dorința arzătoare de a se reîntâlni cu fiul ei, pe care îl iubește profund. Legătura sufletească pe care o are cu pruncul este atât de puternică, încât la aflarea veștii tragice a morții lui, toate speranțele i se năruie și decurge la actul ultim, cel al sinuciderii, pentru că viața fără copilul ei iubit este acum lipsită de sens. Angelica este arhetipul mamei pure, care iubește necondiționat, până la sacrificiu suprem.

Modele materne: Kabanicha din opera *Káťa Kabanová* de Leoš Janáček

Opera în trei acte *Káťa Kabanová* de Leoš Janáček, compusă în 1920-1921, este inspirată de piesa *Furtuna* a dramaturgului rus Aleksandr Ostrovski. Este o poveste tulburătoare despre pasiune, opresiune și vinovăție, plasată într-un oraș de provincie de pe malul Volgăi, în Rusia secolului XIX. Protagonista, Káťa, este o femeie sensibilă, visătoare și profund credincioasă, prinsă într-o căsnicie lipsită de iubire cu Tichon, un bărbat slab, dominat de mama sa autoritară, Kabanicha. Káťa suferă sub presiunea rigidă a acestei mame-soacre tiranice, care o judecă și o controlează constant. În absența soțului, plecat într-o călătorie, Káťa este atrasă de Boris, un tânăr cu care simte, pentru prima oară, o legătură sinceră și pasională. Copleșită de remușcări și vinovăție pentru relația interzisă, Káťa se mărturisește public în fața familiei și comunității, care însă o judecă aspru. În final, zdrobită de rușine și fără ieșire din constrângerile morale și sociale, Káťa se aruncă în Volga, găsindu-și sfârșitul în valurile învolburate. Opera se încheie tragic, dar și cu o notă de eliberare, moartea fiind singura scăpare posibilă pentru un suflet delicat prins într-o lume rigidă și lipsită de compasiune.

Mama Kabanicha reprezintă profilul adultului ipocrit și rece, prins în capcana unei minți rigide, în viziunea căreia înțelegerea, compasiunea și iubirea nu sunt la fel de importante precum imaginea bună în ochii cunoscuților. În relație cu fiul ei, Tichon, este dominatoare și lipsită de empatie. Un profil încă în vogă și în zilele noastre, mama Kabanicha îl tratează pe fiul

ei matur ca pe un copil, îl controlează și îi pretinde supunere. În relație cu nora ei, Káťa Kabanová, bătrâna este manipuloare, intimidând-o și punând constant presiune emoțională, până când, în cele din urmă, tânăra este constrânsă să renunțe la viață.

Modele materne: Mama Podtochina din opera *Nasul* de Dmitri Șostakovici

Opera *Nasul* de Dmitri Șostakovici, bazată pe nuvela omonimă a lui Nikolai Gogol, este o satiră absurdă și plină de umor negru, compusă în anii 1927-1928. Povestea urmărește un funcționar din Sankt Petersburg, Platon Kuzmici Kovalev, care se trezește într-o dimineață și descoperă cu stupeoare că... nasul i-a dispărut. Printre cei pe care Kovalev îi suspectează se numără Madame Podtochina, o văduvă insistentă care vrea să-i mărite fiica cu el. Kovalev crede că ea i-a furat nasul din răzbunare, ca pedeapsă pentru refuzul căsătoriei. Curând, lucrurile devin și mai bizare: nasul lui apare prin oraș, deghizat în înalt funcționar, plimbându-se liber, având chiar propriile acte de identitate. Kovalev încearcă cu disperare să-și recupereze nasul, dar autoritățile sunt neputincioase sau absurde, iar demersurile lui eșuează rând pe rând. În cele din urmă, nasul revine misterios la locul său, deși fără nicio explicație rațională. Opera este o critică acidă la adresa birocrăției, a vanității umane și a absurdului existenței, folosind un limbaj muzical modern, cu influențe de jazz și tehnici de colaj sonor. Umorul grotesc și fantezia absurdă transformă *Nasul* într-o operă unică în peisajul muzicii secolului XX, marcând stilul experimental al tânărului Șostakovici și ironizând lumea rigidă și ierarhică a societății ruse din epocă.

Singura figură maternă din operă este Madame Podtochina, obsesivă și presantă, simbolizând ironia și presiunile sociale ridicole. Ea este obsedată de ideea căsătoriei fiicei sale cu maiorul Platon Kuzmici Kovalev și, drept consecință, își manifestă insistența prin scrisori și propuneri. Autoritatea ei nu face decât să accentueze ridicolul, posesivitatea și disperarea.

Modele materne: Gaea din opera *Daphne* de Richard Strauss

Opera *Daphne* de Richard Strauss, este o tragedie lirică inspirată din mitologia greacă. Povestea o urmărește pe Daphne, o tânără nimfă frumoasă, care trăiește în comuniune cu natura și refuză orice legătură omenească sau amoroasă, preferând singurătatea și puritatea vieții în natură. Părinții ei, Peneios (tatăl, zeul râului) și Gaea (mama ei, personificarea pământului), joacă un rol esențial în definirea lumii în care trăiește Daphne. Gaea înțelege și acceptă refuzul fiicei ei de a se alătura lumii oamenilor și o susține în decizia de a rămâne fidelă legăturii ei cu pământul. În timp ce Peneios și ceilalți din sat se pregătesc de sărbătoarea lui Dionysos, apare Leucippos, un tânăr muritor îndrăgostit de Daphne, care se deghizează în femeie pentru a putea sta în compania ei. Însă în curând sosește și Apollo, zeul soarelui, care, îndrăgostit de Daphne, îl omoară pe Leucippos din gelozie. Devastată de moartea lui Leucippos și respingând avansurile lui Apollo, Daphne se roagă zeilor să o transforme pentru a scăpa definitiv de lume. Zeii o ascultă, în timp ce mama ei asistă cu durere, dar înțelegere, la transformarea fiicei într-un laur – simbol al purității și eternității.

Gaea, mama, este o mamă calmă și protectoare, profund legată de natură și spiritualitate. Ea constituie o figură de reconciliere între lumea oamenilor și fiica ei Daphne. Este o mamă înțelegătoare, ce nu-i impune fiicei convingeri proprii; este atât de preocupată de fericirea și liniștea fiicei ei, încât atunci când aceasta cere să fie transformată într-un laur, mama o susține, deși sufletul matern i se frânge. Gaea este arhetipul mamei blânde, iubitoare, susținătoare, o sursă de liniște și siguranță pentru fiica ei.

Concluzii

Modelele materne prezentate în studiul de față sunt dovada elocventă a faptului că natura nu selectează anumite caractere pentru rolurile de mamă. Da, ne place să considerăm că tabloul matern trebuie să fie unul cald, iubitor, ne place să ne păstrăm în minte modelul ideal al mamei ca loc de protecție

pentru copilul ei, indiferent de vârstă sau momentul vieții. Totuși, nu trebuie să uităm că latura umană a femeilor care sunt mame, alături de contextul social, sunt determinante în conturarea caracterului și comportamentului. Probabil că fiecare mamă își dorește – declarat sau nu – să fie cel mai bun părinte pentru copilul său, însă deseori viața intervine cu provocări de tot felul, care consumă energia pozitivă și deturnează atenția de la intenția inițială. Este esențial ca mamele să fie susținute moral, dar și practic, în familie și în societate, astfel încât poverile să fie mai ușor de purtat și mai puțin traumatice. Pentru că în măsura în care mama se bucură de un psihic sănătos, o stimă de sine echilibrată și odihna necesară, ea poate constitui la rândul ei un sprijin real pentru copii.

Bibliografie

- Batta, A. *Opera. Komponiste. Werke. Interpreten*, Könnemann Verlagsgesellschaft mbH, Köln, 1999.
- Blaffer Hrdy, S. *Mother Nature. A History of Mothers, Infants and Natural Selection*, Pantheon, New York, 1999.
- Cosma, M. *Opera în România privită în context european*, Editura Muzicală, București, 2001.
- Fărcășel, L. *Benjamin Britten și generația sa. Momente culminante ale afirmării unor culturi naționale*, Editura Artes, Iași, 2021.
- Fărcășel, L. *Modele materne în opera veristă în Problematika feministă în lumea contemporană*, coord. Marinela Rusu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2024, pp. 321-333.
- Iliuț, V. *De la Wagner la contemporani, Volumul IV*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1998.

Tabel 1 – Tabel sinoptic al personajelor materne din operele prezentate

Peri-oada compoziției	Com-pozitor, Țară	Operă, Stil	Data premie-rei	Personaj Matern	Factură vocală	Elemente de caracter
1910-1931	George Enescu, România	<i>Oedipe</i>	13 martie 1936	Iocasta	Mezzoso-prană	ancorată în credința în zei, detașată de realitatea imedia-tă, empirică; nu a apucat să fie în ade-văratul sens mamă pentru pruncul ei, să-i ofere iubire, îngrijire, afecțiune
1914-1922	Alban Berg, Austria	<i>Wozzeck</i> , expresio-nism	14 de-cembrie 1925	Marie	Soprană	femeie simplă într-o societate opresi-vă și marcată de sărăcie; vulnerabilă, influențabilă; pune în pericol viitorul fiului ei
1917-1925	Maurice Ravel, Franța	<i>L'enfant et les sortileges</i> , Neocla-sicism cu influențe de jazz	21 martie 1925	Mama Fustă	Contralto	disciplină, simț acut al responsabilității, preocupare pentru viitorul cât mai bun al copilului
1918	Giacomo Puccini, Italia	<i>Suor Angelica</i> , Romantism târziu	14 de-cembrie 1918	Angelica	Soprană	întruchipare a gene-rozității și bunătății, puritate, iubește necondiționat, până la sacrificiu suprem
1920-1921	Leos Janacek, Cehia	<i>Kata Kabanova</i> , Moder-nism cu influențe naționale	23 no-iembrie 1921	Kabani-cha	Contralto	ipocrită, rece, minte rigidă, lipsită de empatie, controlează și pretinde supune-re, manipulative, intimidează, pune presiune emoțională
1926-1927	Igor Stravins-ki, Rusia	<i>Oedipus-rex</i> , Neo-clasicism	30 mai 1927	Iocasta	Mezzoso-prană	ancorată în credința în zei, detașată de realitatea imedia-tă, empirică; nu a apucat să fie în ade-văratul sens mamă pentru pruncul ei, să-i ofere iubire, îngrijire, afecțiune

1927-1928	Dmitri Șosta- kovici, Rusia	<i>Nasul</i> , Avan- gardism, satiră	18 ia- nuarie 1930	Madame Podto- china	Mezzoso- prană	obsesivă și presantă, posesivitate și dispe- rare ridicolă
1936-1937	Richard Strauss, Germa- nia	Daphne, Moder- nism târziu/neo- clasicism	15 oc- tombrie 1938	Gaea	Contralto	blândă, iubitoare, susținătoare, o sursă de liniște și siguranță

Imaginea femeii în creștinism. Câteva studii de caz

The Image of Women in Christianity. Some Case Studies

ANCA-MIHAELA FLOROAI¹, MIHAI FLOROAI²

Abstract

The present study aims to identify and present some feminine landmarks in the Christian religion that constitute true landmarks to follow, on the one hand, and on the other hand, to demonstrate the fact that the Savior Jesus Christ set a sign of equality between women and men. As a religion of love, Christianity changes the paradigm by treating both men and women equally. The Holy Virgin Mary transcends the condition of femininity, and the myrrh-bearing women are placed on the same level with the Apostles.

Even though the Middle Ages were and still are perceived as quintessentially masculine, the place and role of women in the masculinized feudalism, both in the West and under Byzantine influence, must be recognized. Emblematic figures such as Empresses Irene and Theodora played an important role in resolving ecclesiastical and political problems.

Today, Christian women have a special role in shaping the future society, as mothers, educators, managers, politicians, etc., their share in key positions exceeding that of men.

Keywords: *image, paradigm, feminine, Christianity*

¹ Professional communication teacher, Post-secondary School of Health Piatra-Neamț.

² Ph.D., Director of the Post-Secondary School of Health Piatra-Neamț.

Introducere

Având în vedere complexitatea subiectului, acesta poate fi abordat din mai multe perspective: teologică, istorică, socială și chiar artistică. Totodată, imaginea femeii în creștinism poate fi tratată între idealul sacru și realitatea istorică. Pornind de la aceste considerente, menționăm de la început că nu ne propunem o abordare exhaustivă, ceea ce nici nu ar fi cu putință, în paginile prezentului studiu.

Femeile au jucat un rol extraordinar în creștinism, atât în ceea ce privește păstrarea și transmiterea învățăturii de credință și a valorilor morale, cât și în construcția societății.

Teologia feministă, apărută în secolul XX, a contribuit la reinterpretarea textelor biblice dintr-o perspectivă critică, scoțând la lumină rolurile active și semnificative ale femeilor în istoria mântuirii și contestând lecturile androcentrice tradiționale. Această abordare nu neagă învățătura de credință, ci încearcă să o reînnoiască într-un mod incluziv și echitabil.

Femeia în religia creștină. Mântuitorul Iisus Hristos a avut un rol esențial privind schimbarea concepției referitoare la femei, pe principiul egalității bărbatului și femeii. În acest sens, propunem o analiză sumară a două exemple din Noul Testament, anume convorbirea lui Iisus cu femeia samarineancă la fântâna lui Iacob (Ioan IV, 5-42), respectiv minunea învierii lui Lazăr (Ioan XI, 1-45). În primul caz, Domnul nostru Iisus Hristos schimbă paradigma privind statutul femeii în Vechiul Testament și anume dialoghează cu ea, ba mai mult, îi cere apă de băut. (Ioan IV, 7). Femeia samarineancă³ a răspuns: *Cum Tu, care ești iudeu, ceri să bei de la mine, care sunt femeie samarineancă?* (Ioan IV, 9). După îmbrăcămintea și accentul Mântuitorului, femeia observase că El este iudeu. Evanghelistul Ioan a dorit să descopere virtutea femeii prin relatarea istoriei acesteia. Solicitarea apei nu a fost luată ușor. În schimb, ea, în loc, a amintit regulile legii. Cu mare cinste ea nu a tolerat încălcarea legii cu străinii, chiar dacă s-ar fi putut întâmpla ușor și aproape necesar, având în vedere că i se ceruse apă de băut. Iisus i-a răspuns: *Dacă ai fi știut darul lui*

³ Ioan IV, 9

Dumnezeu și Cine este Cel ce-ți zice: Dă-Mi să beau, tu ai fi cerut de la El, și ți-ar fi dat apă vie. (Ioan IV, 10). În continuare, dialogul detaliază anumite aspecte din viața femeii și despre Împărăția lui Dumnezeu, ceea ce demonstrează schimbarea opticii privind statutul femeii în istorie.

În cea de a doua situație, putem constata din reacția Martei, una dintre surorile lui Lazăr, că aceasta, parcă i-ar fi reproșat lui Iisus: „*Doamne, dacă ai fi fost aici, fratele meu n-ar fi murit. Dar și acum știu că oricâte vei cere de la Dumnezeu, Dumnezeu îți va da.*” (Ioan XI, 21-22). Interesant este întreg dialogul purtat de Marta cu Mântuitorul. „*Iisus i-a zis: Fratele tău va învia. Marta i-a zis: Știu că va învia la înviere, în ziua cea de apoi. Și Iisus i-a zis: Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac. Crezi tu aceasta? Zis-a Lui: Da, Doamne. Eu am crezut că Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu, Care a venit în lume. Și zicând aceasta, s-a dus și a chemat pe Maria, sora ei, zicându-i în taină: Învățătorul este aici și te cheamă. Când a auzit aceea, s-a sculat degrabă și a venit la El.*” (Ioan XI, 23-29).

În răspunsul adresat fariseilor, care L-au întrebat dacă este îngăduit ca un bărbat să-și lase soția „pentru orice pricină”, Iisus face trimitere directă la planul original al lui Dumnezeu revelat în Scriptură. El evocă începuturile creației, afirmând: „*N-ați citit oare că Cel ce i-a făcut de la început i-a făcut bărbat și femeie? Și a zis: Pentru aceasta va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa, iar cei doi vor fi un singur trup. Așa că nu mai sunt doi, ci un singur trup*” (Facerea II, 24, Matei, XIX, 1-9 și Marcu X, 1-9).

Femeile sunt prezente la momentele cruciale ale răscumpărării umanității: ele sunt martorele răstignirii, ale punerii în mormânt și ale primelor vești despre Învierea Domnului. Într-un timp în care femeile erau adesea marginalizate, Iisus le-a ales pentru a fi vestitoare ale Învierii, ceea ce subliniază nu doar demnitatea lor, ci și faptul că au o misiune esențială în răspândirea Evangheliei (Marcu XVI, 6-7 și Matei XXVIII, 9).

Sfânta Scriptură face referire la rolul femeilor mironosițe. În Noul Testament se menționează numele unor astfel de femei purtătoare de miruri: Maica Domnului, Maria Magdalena, Maria (mama lui Iacov și a lui Iosif), Maria lui Cleopa, Ioana (soția lui Huza), Salomeea, Suzana și cele două surori

ale lui Lazăr, Marta și Maria. Mai este asimilată cu acestea și Veronica, cea care I-a dăruit Mântuitorului, pe drumul spre răstignire, un ștergar pentru a-Și șterge fața. Potrivit tradiției, chipul Mântuitorului s-a întipărit pe acest ștergar (năframă).

În tradiția creștină, femeile au avut un rol esențial în viața și lucrarea Mântuitorului Iisus Hristos, iar acest rol a continuat să fie unul de mare importanță în istoria Bisericii. Iisus nu doar că a acordat un loc de cinste femeilor, dar le-a încurajat să participe activ la misiunea creștină, demonstrându-le că au un loc de egalitate în fața lui Dumnezeu.

Totodată, în actul Cincizecimii, femeile au fost prezente alături de bărbați, primind harul Sfântului Duh, ceea ce confirmă faptul că Duhul Sfânt lucrează în mod egal în toți, bărbați și femei deopotrivă. Acestea nu sunt doar martore ale evenimentelor sacre, dar împărtășesc cu alții darurile Duhului, activând ca proorocițe (cele patru fete ale lui Filip, Faptele Apostolilor XXI, 9-16), învățătoare (precum Priscila și Febe, Romani XVI, 1) și diaconițe, fiind exemple de slujire vie și dăruire în comunitățile creștine din primele secole. Mai mult decât atât, femeile au fost chemate să participe activ în viața Bisericii Creștine și a societății, fiind mărturisitoare ale dragostei și ale ajutorării aproapelui, cum a fost cazul Tavitei, o femeie care a slujit mult în comunitatea. Ele au fost mucenițe, monahii, dar și mame, rolurile lor variind de la îngrijirea spirituală la dăruirea și sacrificiul personal pentru Biserică și pentru Dumnezeu.

Această deschidere față de rolul femeii în viața Bisericii reflectă viziunea lui Iisus despre egalitatea în fața lui Dumnezeu și importanța contribuției fiecărei persoane în comunitatea creștină, indiferent de sex. De la începuturile Bisericii și până astăzi, femeile au continuat să fie un pilduitor și o mărturie vie a iubirii și slujirii, participând activ în toate aspectele vieții religioase, sociale și culturale ale comunităților creștine.

În concluzie, religia creștină schimbă concepția popoarelor semite privind statutul femeii în societate. Reconcilierea dintre bărbat și femeie prin unirea lor tainică în duh, prin Sfânta Taină a Cununiei, este astfel parte a curățirii omului de păcat antrenând folosirea noii libertăți în Hristos, în care

omul creat după chipul lui Dumnezeu a fost botezat. În acest sens, o importanță deosebită are mărturia Sfântului Apostol Pavel: *„Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Hristos Iisus.”* (Galateni III, 28).

În scrierile sale, Apostolul Pavel abordează un subiect foarte important și delicat, care reflectă atât contextul cultural și social al epocii, cât și viziunea sa despre noua realitate a Împărăției lui Dumnezeu. Într-adevăr, Sfântul Pavel propovăduiește un ideal eshatologic în care toate diferențele (etnice, religioase, sociale, de gen) sunt desființate. Afirmă clar că în Hristos nu mai există nici bărbat, nici femeie, și toți sunt egali în fața lui Dumnezeu. Acesta este un mesaj radical pentru vremea sa, având în vedere contextul patriarhal al societății romane și iudaice, unde femeia avea un statut inferior bărbatului. Totuși, Sfântul Pavel înțelege foarte bine realitățile sociale și culturale din acea perioadă și, având în vedere cum funcționau familia și structurile de autoritate ale vremii, adoptă un limbaj care reflectă realitatea epocii, fără a schimba esența mesajului eshatologic. De exemplu, în Epistola către Efeseni V, 22-33, el vorbește despre relația bărbat – femeie folosind analogia relației Hristos – Biserică. Aici, scrie că bărbatul este „capul femeii”, așa cum Hristos este „capul Bisericii”, dar adaugă și o urmare esențială a acestei relații: femeia trebuie să-și iubească bărbatul, așa cum Biserica iubește pe Hristos, iar bărbatul trebuie să-și iubească soția, așa cum Hristos a iubit Biserica și S-a dat pe Sine pentru ea. Această viziune creează o tensiune între structurile sociale de putere și chemarea Bisericii la egalitate eshatologică, dar și un ideal de iubire sacrificială și respect reciproc. Apostolul Pavel nu susține o supunere oarbă a femeii sau un abuz de putere din partea bărbatului, ci subliniază că, în viziunea creștină, relația dintre bărbat și femeie trebuie să fie un act de iubire, sacrificiu și respect mutual. Astfel, chiar și în cadrul unei „ierarhii” vizibile în acea perioadă, învățătura apostolică pune accentul pe servirea și iubirea sacrificială.

Sfântul Pavel introduce o măsură înaltă și profundă a relațiilor între bărbat și femeie, una care depășește orice formă de dominare unidirecțională sau autoritarism. În esență, mesajul său reflectă o transformare radicală a

relațiilor de gen, care prefigurează idealul Împărăției lui Dumnezeu, unde toți sunt egali în iubire și respect.

Chiar dacă Apostolul Pavel recunoaște realitățile sociale ale epocii sale și le abordează într-o manieră contextuală, învățătura sa eshatologică reprezintă un ideal al egalității, al iubirii reciproce și al unității. Aceste principii, deși aplicate diferit în cadrul social al vremii, rămân fundamentale pentru înțelegerea relațiilor dintre bărbat și femeie în Biserică, în viața creștină și societate. Totuși, în ciuda poziției pline de tărie a Sfântului Apostol Pavel, nu se schimbă multe în privința egalității în drepturi dintre bărbat și femeie. Mitul stăpânirii bărbatului, prin prisma Supra-eului social, rămâne și în cadrul comunităților creștine. Exagerata „curățire” din iudaism, legată de ciclurile biologice ale femeii, rămâne și în cadrul Bisericii.

Concepțiile gnosticiste asupra lumii, trupului, precum și unele devieri în practicarea ascezei, cultivă un duh de suspiciune și disprețuire, de dușmănie și teamă față de femeie. Astfel, unii scriitori bisericești nu văd femeia drept izvor de viață, după cum o dorește Planul dumnezeiesc al creației, ci drept izvor de murdărie și întinare (Apocalipsa XIV, 4). Ca o ființă așadar blestemată, ea există fie pentru evitarea desfrânării, fie ca mijloc al nașterii de prunci, iar unirea cu ea (în eros – conjugală) îl face pe om, într-un anume mod, necurat. Acestor tip de concepții, care au lovit în demnitatea femeii și au pus la îndoială înțelepciunea lui Dumnezeu, au trebuit să le facă față Părinții Bisericii, atât cât le-au îngăduit, firește, vremurile în care trăiau. De aceea Sfinții Părinți nu încetează să înfieze legile acelor vremuri, care epuizaseră toată asprimea pentru pedepsirea devierilor morale ale femeii, lăsând însă mai presus de orice condamnare infidelitățile bărbatului. Nu încetează să îi sfătuiască pe bărbați să se poarte cu afecțiune față de soțiile lor, să întărească din toată puterea lor „egalitatea dintre bărbat și femeie”. Bărbatul și femeia au aceeași cinste, valoare și slavă, în virtutea actului creator al lui Dumnezeu. Același arhetip dumnezeiesc, prin firea omenească, una și unitară, aceeași identitate ființială prin crearea „după chip”. De asemenea, au întărit faptul că pe amândoi îi privește actul mântuitor al lui Hristos, crearea din nou în sânul Bisericii, calea lor comună către viață, moarte și înviere.

Creștinii următoarelor secole nu au încetat să întărească egalitatea duhovnicească dintre bărbat și femeie. Nu au putut însă să formuleze, pe baza acestei egalități pline de har, considerațiile de trebuință pentru trasarea statutului femeii în viața socială.

În decursul timpului s-a observat că femeile au mare influență în pedagogie. Mama are putere educativă tocmai datorită iubirii și sincerității, fapt pentru care a fost supranumită drept cel mai bun pedagog. Ea este sufletul familiei, aluatul pus în frământătura sufletească a soțului și a copiilor. Ea formează corpul copilului din sângele ei. „Mama bună valorează pentru copilul ei mai mult decât o sută de dascăli”.⁴ Este binecunoscut faptul că, în familie mama deține rolul esențial în educația copiilor. Ea este „cea mai scumpă și mai apropiată ființă pentru copilul mic, educatoarea lui naturală”.⁵

Marele retor Libanios din Antiohia Siriei, profesorul Sfântului Ioan Hrisostom, impresionat de personalitatea morală a Sfintei Antuza, mama tânărului său ucenic, a exclamat: „Vai, ce mame sunt la creștini!”⁶

Pr. prof. D. Călugăr se întreba: „Există educator mai bun decât mama? Există educator care să premeargă mamei? Există peste tot, un educator mai conștient de scop decât ea?”⁷

Un exemplu ce ne stă la îndemână este Sfânta Fecioară Maria pe care o supravenerăm nu numai pentru faptul că L-a născut pe Mântuitorul nostru Iisus Hristos ci și pentru dragostea ce L-o poartă, dragoste incomparabilă cu a oamenilor. Colindele noastre cântă frumos duiosia Preacuratei față de Fiul Său și Dumnezeuul nostru: „Era Maica Precista / Și-un copil ce tot plângea / Maica sa din grai grăia: / Taci, fiule nu mai plânge / Că maica ție-ți va da / Raiul sfânt să-l stăpânești...”. Dragostea Preasfintei Fecioare pentru Fiul său se arată mai

⁴ V. Gr. Borgovan, *Pedagogia pentru normalişti, seminarişti, învăţători şi alţi iubitori de educaţie a tineretului*, Editura Librăria N. Steinberg, Bucureşti, 1921, p. 82.

⁵ Cornilov, Smirnov, Teplov, *Psihologia*, trad. rom., 1950, p. 492, citat după pr. D. Călugăr, *Catehetica*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1976, p. 101.

⁶ Pr. lect. V. Răducă, *Rolul formativ al religiei*, în *Studii Teologice*, nr. 1-3, 1994, p.90.

⁷ Pr. D. Călugăr, *Op. cit.*, p. 77.

mult în timpul patimilor când toți au fugit, iar ea singură stă lângă cruce înfruntând frica și prigoanele.⁸

În viziunea creștină, Maica Domnului reprezintă nu doar un simbol al maternității, ci și o reflecție a harului divin și a rolului fundamental pe care femeia îl are în planul mântuirii. „Femeia înveșmântată cu soarele” din Apocalipsa XII, 1, este văzută ca o întrupare a celor mai înalte virtuți spirituale, fiind un simbol al Bisericii, a cărei frumusețe și măreție nu provin din puterea fizică sau dintr-o maternitate biologică, ci din deschiderea și disponibilitatea sa de a primi voința divină. Maica Domnului nu este doar Fecioară, Maică și Femeie, ci o ființă aleasă pentru a duce în lume darul mântuirii, prin întruparea Fiului lui Dumnezeu. Părinții Bisericii și iconografi au subliniat constant importanța acestei nașteri tainice, căci Fecioara Maria devine un model de maternitate spirituală și de deschidere totală către Dumnezeu, în care harul divin se primește în mod minunat. În tradiția ortodoxă, maternitatea Maicii Domnului este considerată o maternitate plină de har — nu o maternitate biologică, dar una spirituală, în care femeia devine un „instrument” al voinței divine, aducând în lume nu doar viața fizică, ci și viața spirituală și mântuirea. Aceasta subliniază ideea că femeia, prin darul ei de a adăposti viața, poate să participe activ la lucrarea divină, oferind un spațiu sacru în care Dumnezeu se poate face prezent.

În această lumină, Maica Domnului devine nu doar modelul suprem al femeii, ci și un simbol al Bisericii însăși, o Biserică maternă, care naște și îngrijește viața spirituală a oamenilor, așa cum Maria L-a născut pe Hristos, aducându-L în lume pentru mântuirea întregii umanități. Desigur, o astfel de viziune asupra lumii există și în raport cu bărbatul, însă, în cazul femeii, ea capătă un caracter aparte, aproape unic. Privite din această perspectivă, femeile și bărbații sfinți ai Bisericii nu sunt definiți de limitele biologice sau de rolurile sociale atribuite lor. Ei sunt persoane care, pe de o parte, își revelează adâncul ființei ca o „alteritate” tainică – o bogăție plină de har izvorâtă

⁸ Mihai Floroiaia, *Rolul metodei didactice în învățământul religios*, Editura Alfa, Piatra-Neamț, 2004, p. 56.

din darurile lui Dumnezeu –, iar pe de altă parte, manifestă o „identitate prin har” (potrivit Sfântului Maxim Mărturisitorul), în măsura în care tind către Arhetipul comun și devin „una în Hristos Iisus” (Galateni III, 28). În această unitate tainică, unde identitatea și diversitatea, comuniunea și alteritatea, reciprocitatea și unicitatea coexistă în mod desăvârșit, bărbatul și femeia alcătuiesc cea mai limpede și luminoasă icoană a lui Dumnezeu Unul în Treime.

Ne stau mărturie mamele atâtor personalități ale Bisericii: din Vechiul Testament aflăm că mama proorocului Samuel se ruga plângând; avem pe Evula, mama Sfântului Pantelimon, pe Sfânta Monica mama Fericitului Augustin care a vărsat atâtea lacrimi pentru fiul ei, Nona mama Sfântului Grigorie de Nazianz, Emilia, mama Sfântului Vasile cel Mare, Antuza, mama Sfântului Ioan Gură de Aur de care am amintit mai sus. Chiar pe teritoriul patriei noastre întâlnim pe Anastasia Șaguna și pe mama lui Iacob Stamati, Mitropolit al Moldovei etc.⁹

Mareșalul francez Foch, care a dus la biruință marele război cu armata Antantei a fost crescut de o mamă care l-a învățat să se roage. Duminică de duminică se ruga. „Când aveam de luat măsuri grele mă sfătuia cu Statul major, apoi mă sfătuia cu Dumnezeu, mă rugam și totul mi se părea mai limpede...”.¹⁰

În raportul mamă – fiu, factorii esențiali sunt iubirea, încrederea și libertatea. Cel mai important loc îl ocupă iubirea, din ea izvorând încrederea, ca apoi din acestea două să iasă libertatea. Iubirea mamei pentru copil și a copilului față de mama sa înseamnă ridicarea sufletului la iubirea lui Dumnezeu „piatra unghiulară a educației religioase ce duce și la realizarea caracterului creștin”.¹¹ La educația și iubirea mamei trebuie să se adauge energia și seriozitatea tatălui; mama sădește noblețea, iar tatăl hotărârea în înfăptuirea binelui. Referitor la rolul mamei în educarea copiilor, Sfântul Maxim Mărturisitorul socotește această activitate, drept o liturghie a femeii, care se sacrifică pe sine pentru familie.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Prof. F. Codreanu, *Femeia în familie*, în *Biserica și școala*, 1939, nr. 33, p. 275.

¹¹ Pr. D. Călugăr, *Op. cit.*, p. 102.

După cum susține și marele pedagog Pestalozzi, lumea să-i fie prezentată copilului așa cum a fost creată de Dumnezeu cu frumusețile ei, nu numai așa cum apare ea plină de fărâdelegi, pentru ca pretutindeni copilul să vadă un semn al divinității. Prin stilul său, mama are putere de convingere. *„Felul convingător cu care vorbea mama despre tot ce este ceresc și despre Dumnezeu, mă făcea să cred și să-mi concretizez chiar prin imaginație ființele supranaturale ale credinței”*.¹²

Avea perfectă dreptate Simeon Mehedinți, când afirma: *„Cine s-a învățat pe lângă mama lui să spună adevărul, cinstit rămâne până închide ochii”*.¹³

Înainte de învățătorilor, fiecare mamă trebuie să-și ia pe cont propriu sarcina de a educa și învăța copiii.

Revenind la misiunea femeii, Sfântul Apostol Pavel afirmă clar că femeia *„se va mântui prin naștere de fii, dacă va stăruî cu înțelepciune în credință, în iubire și în sfințenie”* (I Timotei II, 15).

Astfel, rolul femeii în tradiția creștină este înțeles profund în relația ei cu Dumnezeu. A fi femeie, în viziunea Bisericii, înseamnă a avea darul de a împărtăși viața fizică și spirituală celorlalți, în moduri diverse și tainice, care ajung până la mântuire. De aceea, femeia creștină nu este văzută ca o entitate de rang inferior, ci ca o ființă capabilă de măreție spirituală și de colaborare activă cu planul divin, așa cum o arată exemplul Maicii Domnului.

Considerată în tradiția exegetică a primelor secole creștine drept responsabilă principală pentru căderea omenirii în păcat (Facerea III, 1–7), femeia a fost adesea privită cu o anumită severitate de către unii dintre scriitorii eclesiastici timpurii. În acest sens, Tertulian exprimă o viziune riguroasă și acuzatoare asupra femeii, afirmând: *„Tu ar trebui să fii veșnic cernită, îmbrăcată în zdrențe și cufundată în pocăință, ca să-ți ispășești păcatul de a fi adus pieirea neamului omenesc... Femeie, tu ești poarta diavolului. Tu te-ai atins*

¹² L. Bologa, *Psihologia vieții religioase*, Cluj, 1930, p. 45-47, citat după Pr. Nicolae Trechilă, *Evangelia în școală*, Sibiu, 1935, p. 23.

¹³ Marin Voiculescu, *Gândirea aforistică în cultura românească*, Editura Academiei R.S.R., București, 1986, p. 142, citat după I.P.S. Antonie Plămădeală, *Preotul în Biserică, în lume, acasă*, Sibiu, 1996, p. 108.

de pomul lui Satana și ai fost cea dintâi care a încălcat legea dumnezeiască.” (De Cultu Feminarum).¹⁴ Această perspectivă reflectă nu doar influența contextului cultural și social al epocii, ci și o interpretare teologică accentuată asupra rolului Evei în narațiunea căderii. Totodată, asemenea afirmații au contribuit la perpetuarea unei imagini ambivalente a femeii în gândirea patristică, unde ea este simultan văzută ca simbol al slăbiciunii și ca potențial vas al harului, în funcție de gradul în care participă la viața în Hristos.

În primele secole ale creștinismului, condiția femeii a fost definită de către Sfinții Părinți ai Bisericii (Filon din Alexandria, Clement Alexandrinul, Maxim Mărturisitorul, Ioan Gură de Aur, Grigorie de Nazianz etc.), concepția având la bază tradiția iudaică a Sfintei Scripuri și gândirea lumii greco-romane. Bărbatul și femeia au același Părinte (Creator). Sfântul Clement Alexandrinul afirmă că, în ele însele, sufletele nu sunt bărbat și femeie, ci doar suflete.

Sfântul Grigorie de Nazianz arată că distincția dintre bărbat și femeie a fost adăugată creației originare a omului „după chip”, căci în Hristos, care este Chipul - nu este „bărbat sau femeie.”

În secolul al XI-lea, atitudinile față de femeie continuă să fie marcate de o profundă ambivalență, influențată de tradiția patristică, de interpretările alegorice ale textelor scripturistice și de contextul cultural al Evului Mediu latin. În această perioadă, Marborde, episcop de Rennes și ulterior călugăr la Angers, exprimă o viziune extrem de negativă asupra femeii, reflectând o teologie a suspiciunii și a moralizării excesive. El afirma: „Dintre nenumăratele capcane pe care dușmanul nostru cel viclean le-a presărat pe toate colinele și plaiurile lumii, cea mai rea și pe care nimeni n-o poate ocoli este femeia, sămânță de nenorocire, rădăcină a tuturor pierzaniilor, care a iscat pe întreg cuprinsul lumii stricăciuni fără număr... Femeia, rău dulce, fagure de ceară și venin, care cu o spadă muiată în miere străpunge până și inima înțelepților.”¹⁵

¹⁴ Tertulian, *Corpus christianorum - De cultu feminarum*, în *Opere*, vol. I, Hardback, 1954, p. 343.

¹⁵ Yves Lefevre. *Histoire mondiale de la femme*, tom II, Éditions du Seuil, Paris, 1966, p.82.

Această imagine demonizează femeia într-o manieră emblematică pentru misoginia medievală, în care ea devine simbolul tentației, al instabilității și al decăderii morale. Retorica utilizată de Marborde se înscrie într-o tradiție de tip polemic și didactic, în care figura feminină este asociată cu pericolul spiritual și cu vulnerabilitatea firii umane în fața păcatului. Deși astfel de afirmații trebuie înțelese în contextul teologic și cultural specific epocii, ele au contribuit, de-a lungul secolelor, la consolidarea unor stereotipuri negative persistente cu privire la femeie.

În cadrul antropologiei sale teologice, Toma d'Aquino (1225-1274) menține o viziune ierarhică asupra raportului dintre bărbat și femeie, reflectând atât influențele aristotelice, cât și mentalitatea culturală medievală. El afirmă că, „prin firea lucrurilor, bărbatul este înzestrat cu mai mult discernământ și mai multă rațiune”,¹⁶ ceea ce fundamentează, în concepția sa, o anumită subordonare a femeii față de bărbat (cf. *Summa Theologiae*, I, q. 92-93). Această poziționare nu exprimă însă o inferioritate ontologică a femeii, ci o ordine funcțională în cadrul creației, așa cum era concepută în epocă. Pentru Toma, sufletul feminin este, la fel ca cel masculin, capabil de mântuire, rațional și creat „după chipul lui Dumnezeu”. Totuși, în planul ordinii naturale și sociale, el susține că bărbatul exercită un rol de conducere, ca expresie a unei superiorități în ceea ce privește rațiunea practică și autoritatea familială.

Astfel de idei, deși profund ancorate în structura filozofico-teologică a Evului Mediu, ridică astăzi întrebări importante privind interpretarea tradiției și reevaluarea antropologiei creștine în lumina demnității egale a persoanei umane, indiferent de sex.

Începând cu secolul al XIII-lea, predica a devenit un mijloc privilegiat și extrem de eficient de evanghelizare și formare a conștiinței colective în Europa creștină. Însă, pe lângă rolul său catehetic și moralizator, predica medievală a contribuit adesea și la perpetuarea unor stereotipuri negative despre femeie. Mulți predicatori ai vremii relatau, cu insistență, motive ale

¹⁶ Thomas D'Aquinos, *Somme theologique*, 1, 2, art.1; c.f. *La Femme*. Culegere a societății Jean Bodin, 1962. XII. partea II, pp. 75 – 79.

culpabilizării femeii, consolidând o viziune în care aceasta era percepută ca pricină a păcatului, ispită constantă și sursă de pericol spiritual pentru bărbat. Retorica blamării a amplificat un sentiment adânc înrădăcinat în imaginarul colectiv: frica de femeie. Asociată frecvent cu slăbiciunea, seducția și instabilitatea, femeia era descrisă ca o amenințare morală ce trebuia supravegheată, controlată și ținută sub autoritate. Astfel, predica nu doar reflecta mentalitățile vremii, ci le și modela, legitimând o antropologie ierarhică și o cultură a suspiciunii față de feminin. Această frică, aproape arhetipală, față de femeie, întreținută de discursul religios și transmisă prin canale populare, a influențat profund raporturile de gen în societatea medievală și a lăsat urme durabile în tradiția occidentală.

Ceea ce, în perioada Evului Mediu timpuriu constituia în principal un discurs monastic, adresat comunităților închise și centrat pe idealul ascetic, a fost transformat, odată cu extinderea audienței predicii, într-un avertisment generalizat. Astfel, mesajul adresat inițial călugărilor a fost transpus în planul vieții cotidiene, identificând viața clericală cu cea a mirenilor, sexualitatea cu păcatul și, nu în ultimul rând, figura biblică a Evei cu imaginea diavolului. Prin această translație, predica a devenit un instrument de masă pentru difuzarea unei antropologii teologice marcate de suspiciune față de trup și, în special, față de femeie.

Predicatorii medievali nu făceau altceva decât să adapteze și să vulgarizeze, prin intermediul oratoriei religioase, o doctrină misogină deja fundamentată în tratatele „savante” ale epocilor anterioare. Aceste lucrări, care îmbinau teologia morală cu filosofia aristotelică și interpretările alegorice ale Scripturii, au beneficiat de o nouă și amplă răspândire odată cu apariția tiparului în anul 1440, devenind accesibile unui public tot mai larg.

Un exemplu elocvent este reprezentat de lucrarea *De planctu Ecclesiae* („Plângerea Bisericii”), redactată în anul 1330 de franciscanul Alvaro Pelayo (c. 1280–1352), la cererea papei Ioan al XXII-lea (1249–1334).¹⁷ Considerată

¹⁷ Sub pontificatul său, Biserica Apuseană s-a confruntat cu numeroase controverse interne, inclusiv cu privire la viziunea asupra femeii și rolului acesteia în societatea medievală.

un document semnificativ al ostilității clericale față de femeie, această lucrare exprimă o critică virulentă la adresa moravurilor epocii, dar și o percepție a feminității ca sursă de dezordine morală și spirituală. Astfel de texte au consolidat un climat cultural în care figura feminină era asociată constant cu ispitirea, degradarea morală și amenințarea la adresa ordinii divine.

În perioada medievală, femeia era adesea supusă unei serii de acuzații grave, multe dintre ele alimentate de prejudecăți și teologii care o vedeau pe aceasta drept sursă de pericol moral și spiritual. Printre acuzațiile frecvente se numărau „ghicirea nelegiuită” și practicarea farmecelor, dar și acte mai grave, cum ar fi „înăbușirea” neintenționată a pruncilor, apărute dintr-o neatenție fatală, sau chiar crimele comise în momente de „sminteală”. De asemenea, uneori femeia era acuzată de a facilita adulterul, fiind portavocea care „împingea fecioarele la desfrâu”.¹⁸ Totuși, acuzația cea mai frecventă era legată de idolatrie. Femeia era considerată a fi o „ispită” periculoasă pentru bărbat, „îl face pe bărbat să calce legea și să-și renege credința”.¹⁹ Astfel, conform viziunii religioase dominatoare, atunci când bărbatul ceda „patimii trupești”, el ridica „templu unui idol”, părăsind adevăratul Dumnezeu pentru „divinități diavolești”. În această paradigmă, femeia devenea nu doar sursa păcatului, dar și cauza căderii bărbatului în eroare spirituală. Împotriva acestei percepții, femeia era văzută ca o ființă care, odată ce dobândea autoritate în cadrul căsniciei, devenea „tiranică” și „periculoasă”. Se spunea că femeia „disprețuiește bărbatul” și că, în momentul în care i se acordă prea multă libertate, aceasta își subjugă soțul, făcându-l „de rușine în fața dușmanilor săi”. De asemenea, femeia era învinuită că aducea în familie conflicte și suspiciuni prin gelozia și bănuielile sale, iar soțul nu trebuia să aibă „pic de încredere în nevasta lui”.²⁰

Aceste idei și teologii se regăseau nu doar în predicile religioase ale vremii, ci și în legislația canonică și în instrumentele de control al Bisericii

¹⁸ Jean Delumeau, *Frica în occident (secolele XIV -XVIII). O cetate asediată*, Editura Meridiane, București, 1986, p. 216.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 217.

Apusene, cum ar fi Inchiziția.²¹ În acest context, femeia era adesea ținta principală a acestor practici de control social și religios. Chiar și atunci când existau voci care apărau drepturile femeii, cum a fost cazul unui număr restrâns de teologi sau filozofi, aceștia subliniau adesea că „acela care face legea este tot bărbatul”,²² consolidând astfel un sistem de putere ierarhic în care femeia era, de cele mai multe ori, victima abuzurilor de autoritate.

În Evul Mediu, o altă categorie importantă de femei era reprezentată de cele care, refuzând viața domestică, alegeau să-și dedice existența unei vieți monastice, intrând în mănăstiri pentru a-și asuma un rol religios. Deși unele dintre aceste femei beneficiau de o autoritate considerabilă în cadrul mănăstirii, nu puteau exercita aceeași putere în viața publică, întrucât autoritatea religioasă a fost, în general, limitată la spațiile sacre. În acest context, mănăstirile deveneau locuri de refugiu pentru femeile care doreau o viață spirituală și o formă de autonomie față de normele stricte ale societății medievale. Cu toate acestea, numărul călugărițelor era destul de redus, deoarece intrarea într-o mănăstire necesita, adesea, o sumă considerabilă de bani, ceea ce constituia o barieră semnificativă pentru fetele provenite din pătri sociale inferioare. Astfel, accesul la viața monastică era limitat la familiile mai înstărite, care își permiteau să plătească pentru educația și întreținerea fiicelor lor în mănăstiri. De asemenea, fetele din clasele superioare erau adesea trimise la mănăstire ca parte a unui plan mai larg de educație religioasă, de pregătire pentru o viață de devotament religios, dar și pentru a obține o poziție respectabilă în cadrul societății. Biserica a jucat un rol esențial în acest proces, influențând profund structura socială medievală.

Mănăstirile de maici au reprezentat centre de educație și cultură, unde femeile nu doar că se dedicau vieții spirituale, dar și scrierii, educației și dezvoltării științelor. Unele femei, precum călugărița benedictină Hildegard von

²¹ Pentru detalii, vezi Mihai Floroia, *Inchiziția între mit și realitate*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016.

²² Lăcrămioara Marin, *Câteva considerente cu privire la imaginea femeii în Europa occidentală a secolelor XI - XIV. Concepția bisericii față de femeie oglindită în dreptul canonic medieval*, în *Carpica*, XXVII, Editura Documentis, Iași, 1998, p. 283.

Bingen (1098-1179), una din cele mai importante reprezentante ale misticii germane, s-a ocupat de: religie, medicină, biologie și muzică, fiind recunoscută pentru contribuțiile sale remarcabile în domeniile filozofiei și medicinei. În domeniul educației, în cadrul mănăstirilor, călugărițele nu doar învățau să scrie și să citească, ci și transmiteau cunoștințele altor persoane, contribuind la răspândirea alfabetizării și a cunoștințelor religioase.

Prin intervențiile sale, Biserica a avut un impact semnificativ asupra normelor de familie și căsătorie. Un exemplu clar al acestei influențe îl reprezintă interzicerea poligamiei, act care a consolidat monogamia ca normă socială. Totodată, Biserica a contribuit la recunoașterea dreptului femeii de a-și da consimțământul în căsătorie, un drept fundamental care a marcat o schimbare importantă în statutul femeii medievale. Această autonomie relativă în privința căsătoriei a conferit femeii, în unele situații, un rol mai activ în modelarea vieții familiale, influențând indirect și literar imaginația medievală, iar femeile din diferite cercuri sociale au devenit, în timp, surse de inspirație pentru poeții și autorii medievali. Astfel, femeile care trăiau în mănăstiri sau în sânul unor familii privilegiate au avut un impact semnificativ asupra culturii medievale, având un rol important atât în sfera religioasă, cât și în cea literară. Ele au fost recunoscute ca „muze” ale poezilor medievali, fiind venerate pentru virtuțile lor religioase și simbolizând idealurile de frumusețe, puritate și înțelepciune care permeau literatura și poezia epocii.

Dincolo de imaginea tipică a femeii medievale, există numeroase povești neștiute care ilustrează diversitatea și influența femeilor din acea perioadă. De exemplu, femeile războinice, deși mai puțin comune, existau și jucau un rol important în conflictele armate. Jeanne d'Arc²³ este probabil cea mai cunoscută astfel de figură, dar există și alte exemple, cum ar fi femeile vikinge care luptau alături de bărbați în incursiunile lor.

De asemenea, femeile au avut un rol semnificativ în medicină. Într-o epocă în care medicina era încă rudimentară, femeile se ocupau de îngrijirea sănătății familiei și comunității. Ele erau moașe, vindecătoare și erau

²³ Mihai Floroia, *Inchiziția între mit și realitate...*, pp. 239-254.

cunoscute pentru cunoștințele lor despre plante și tratamente naturale. În unele cazuri, femeile au scris chiar și manuale de medicină, contribuind la dezvoltarea acestui domeniu

În contextul medieval, statutul femeii a cunoscut modificări semnificative, mai ales în ceea ce privește drepturile legale și economice. Deși se afla, în continuare, subordonată bărbatului în multe aspecte ale vieții cotidiene, femeia medievală a început să se bucure de unele drepturi legale care îi ofereau o anumită autonomie. În mod particular, femeile nu mai erau complet sub tutela soțului, având dreptul de a deține bunuri materiale. Mai mult, aveau posibilitatea să le vândă și să administreze propria avere, ceea ce le oferea o formă de independență economică în limitele permise de societatea medievală.

Spre exemplu, în Anglia, femeile din nobilime aveau acces la un set mai larg de drepturi civile. Ele puteau participa la proceduri juridice, să scrie un testament și chiar aveau dreptul de a semna documente legale. Aceste drepturi le permiteau să aibă un rol activ în administrarea averii și în gestionarea proprietății, elemente care, deși restrânse în comparație cu cele ale bărbaților, le conferau un anumit grad de autonomie și influență socială. Cu toate acestea, viața cotidiană a femeilor era încă sever limitată de normele sociale și religioase. Femeile aveau acces doar la anumite locuri publice: biserica, fântânile, morile sau izvoarele, toate fiind locuri unde ele își îndeplineau atribuțiile casnice, precum spălarea hainelor sau aducerea apei. În aceste locuri, femeile aveau posibilitatea de a socializa, însă numai cu acordul soțului lor, subliniind, astfel, controlul pe care acesta îl exercita asupra lor.

În ceea ce privește vocațiile sociale și religioase, rolul femeii în Evul Mediu era în principal legat de maternitate. Nașterea și creșterea copiilor erau considerate cele mai importante și mai valoroase activități pe care o femeie le putea desfășura, iar maternitatea era văzută ca împlinirea supremă a rolului său în societate. În acest context, maternitatea nu doar că reprezenta împlinirea unui rol biologic, ci și un act de mare importanță religioasă și socială, asociat cu perpetuarea valorilor familiei și ale comunității.

În Evul Mediu, statutul juridic al femeii și modul în care această era privită în cadrul societății se deosebește în multe privințe de cel din societatea antică. Femeia nu mai este o simplă anexă sau un bun aflat în proprietatea capului familiei, în urma suprimării dreptului de tutelă de către împăratul bizantin Iustinian. De asemenea, ea devine proprietara unor bunuri, pe care, dacă dorește, le poate înstrăina.

Istoria femeilor, în perioada medievală, este diferită de cea a bărbaților, datorită evoluțiilor sociale, economice, politice și culturale care le-au afectat într-un mod diferit de cel în care au fost afectați bărbații. Diferența majoră dintre femeie și bărbat era de natură socială. Când aparțineau elitelor, bărbații beneficiau de o serie de privilegii. Pe de altă parte femeile, indiferent de statutul lor social, erau considerate ființe inferioare și neputincioase fiind tratate ca atare. Spre deosebire de restul societății, femeile nobile se puteau bucura de o situație mai bună decât bărbații aparținând claselor inferioare, cum ar fi țăranii. Femeia din clasele nobiliare putea deține bunuri funciare (feud-uri), în situația în care le-a moștenit. Spre exemplu, în Anglia, cunoscută prin instaurarea unor drepturi civile încă din primele secole ale mileniului II, o femeie din clasa nobiliară sau burgheză putea chiar beneficia de anumite drepturi juridice precum: transmiterea averii prin testament, posibilitatea de a participa la acțiuni juridice etc.

În mediul rural, activitatea femeii era deosebit de intensă, chiar în grad superior bărbaților, pentru procurarea celor necesare traiului cotidian. Participa la munci agricole și gospodărești.

Căsătoria reprezenta, în special pentru femeile care nu aparțineau claselor avute, modalitatea de integrare în viața activă (prestarea diverselor munci alături de soții lor) sau în viața socială (desfășurarea unor activități care necesitau răspundere juridică). În Europa Occidentală, participarea femeilor la activitățile meșteșugărești este frecvent întâlnită, fiind cunoscute multe corporații meșteșugărești în care prezența femeilor este majoritară.

Evul mediu occidental a consacrat, sub influența Orientului, statutul social al femeii din aristocrație ca subiect al unui sentiment deosebit, necunoscut până atunci: adorația și devotamentul bărbatului, care își pune întreaga ființă

și semnele nobleței sale (armele) în slujba femeii iubite. Curtenia, ca ideal cavaleresc, și idealizarea femeii în literatura trubadurilor reprezintă elementele cele mai importante ale schimbării mentalității. Astfel, situația femeii se schimbă și la nivelul mentalului din momentul în care declararea consimțământului de către ambii parteneri, în cadrul căsătoriei, a devenit normă juridică.

Societatea creștină nu acorda nici un loc specific femeilor din secolul al XI-lea, ba mai mult - nici nu prevedea condiția feminină. În Evul Mediu, femeia, înainte de a fi țărancă, castelană sau sfântă, era definită prin sexul și trupul său. Statutul de nevestă, văduvă sau fecioră, îi era conturat în raport cu un bărbat sau cu un grup de bărbați.²⁴

O soție bună, o femeie pricepută, blândă și cumpătată era cea care știa să organizeze utilizarea bunurilor aduse de bărbat. Fala deșartă, lăcomia și desfrâul erau excluse din cadrul familiei, acestea reprezentând consumul în exces, ceea ce va afecta tot corpul social.

Pentru femeile care alegeau calea căsătoriei, rolul lor era bine definit: să devină neveste și mame exemplare, iar acest statut le asigura un loc în grupurile sociale din care făceau parte. Învățătura privind comportamentele corecte în cadrul căsniciei și al familiei era adesea transmisă din generație în generație, iar femeile erau instruite, de mici, despre cum să devină soții și mame responsabile. În acest sens, existau chiar manuale de educație feminină, care ghidau femeile în vederea obținerii unei căsnicii fericite și împlinite.

După Francesco da Barberino, autor al unui *Tratat de educație pentru femei* de la începutul secolului al XIV-lea, fiica unui „cavaler cu blazon... va trebui să știe a confecționa pungi pentru bani, a coase și a toarce, astfel încât atunci când va fi la casa soțului, să nu stea de pomană, ci să facă ceva folositor.”²⁵

²⁴ Mihai Floroia, *Vulnerabilitatea femeilor în fața procedurilor inchizitoriale*, în Marinela Rusu (coord.), *Problematica feministă în lumea contemporană*, Editura Presa Univ. Clujeană, Cluj-Napoca, 2024, p. 492.

²⁵ Anna Casian-Musteață, *Condiția femeii din Evul Mediu*, în *Artinfini*, 24/7, 20 septembrie 2015, disponibil în varianta on-line, la adresa: <https://artinfini.md/cgblog/946/193/Conditia-femeii-din-Evul-Mediu/> [11.05.2025].

Aceste activități erau practicate, desigur, pentru a spori averea familiei, căci în cazul în care o femeie rămânea văduvă, aceasta era nevoită să-și câștige bucată de pâine necesară existenței. În amurgul Evului Mediu femeile au început să fie independente de cadrele căsătoriei. Totuși, viciile și virtuțile, sarcinile și comportamentele femeii au fost percepute tot în raport cu familia.

Pe de altă parte, femeile din nobilime aveau acces la o educație superioară și la posibilitatea de a-și cultiva talentele și aptitudinile. Aceste femei, beneficiare ale unor resurse mai mari, aveau oportunități de învățare și dezvoltare personală, mai ales prin intermediul literaturii cavaleresti și al poveștilor romantice de curte. Aceste povești, adesea idealizate, reflectau o viziune a femeii ca simbol al grației, frumuseții și al virtuții, dar și al puterii indirecte exercitate în cercurile aristocratice.

Totuși, pe scara socială, femeile nu rămân atât de izolate pe cât ni le reprezintă teoreticienii. Țărăncile muncesc pământul, nevestele de meșteșugar – în prăvălia soțului. Chiar și femeile din casele senioriale sau burgheze nu erau lăsate să stea degeaba, ci coseau sau torceau. Această activitate era mai mult caracteristică fetelor, cărora nu li se acorda timp pentru joacă sau dans, pentru ca nu cumva în timpul lor liber să aducă prejudicii casei. Această activitate era practică de fete pentru ca, în cazul în care vor ajunge la sapă de lemn, să se poată întreține.

Dintre personalitățile feminine care s-au remarcat în decursul istoriei, menționăm doar câteva: Împărăteasa Elena (250-330), mama împăratului Constantin cel Mare (272-337), care a avut un rol esențial în creșterea și educarea fiului ei care, datorită educației primite a dat Edictul de toleranță de la Mediolanum din februarie 313 prin care acorda libertate creștinismului.

Împărăteasa Teodora (500-548), soția împăratului Iustinian I, a jucat un rol semnificativ în redefinirea statutului și poziției femeii în Imperiul Bizantin, fiind una dintre cele mai influente și puternice femei din Evul Mediu. Nu doar că a exercitat o influență considerabilă asupra politicii imperiale, dar și-a impus prezența în viața religioasă și socială a vremii, devenind un simbol al puterii și autorității feminine. În contrast cu normele tradiționale ale vremii, care adesea limitau femeile la roluri subordonate

în societate, Teodora a demonstrat că femeile puteau avea o influență reală asupra guvernării și religiei, conturându-și un statut respectat în cadrul aristocrației bizantine.

În calitate de soție și împărăteasă, a participat la construirea Constantinopolului, unul dintre cele mai frumoase orașe din lume. A construit poduri, apeducte și biserici. Un exemplu de basilică este Sfânta Sofia, construită între anii 532 și 537, care este considerată un exemplu de arhitectura bizantină. A dat legi ce interziceau prostituția forțată și a închis multe bordouri. Împărăteasa a dat dreptul femeilor de a divorța și dreptul la proprietate. A acordat mamelor tutela copiilor, a instituit pedeapsa cu moartea pentru viol și a interzis uciderea femeilor care au comis adulter.

Irina (752-803), originară din Atena (de unde și supranumele Ateniana) a fost împărăteasa Imperiului Bizantin între anii 797 și 802. În calitate de împărăteasă regentă, Irina a încercat să întărească relațiile Bizanțului cu francii (a căror hegemonie în Europa Apuseană era de necontestat), precum și cu papalitatea, căsătorindu-și fiul cu Rotrude, fiica lui Carol cel Mare.

În perioada anterioară accederii Irinei la tronul imperial, viața religioasă fusese zguduită de criza provocată de iconoclastism. Așa cum se cunoaște, prin edictul imperial dat în anul 730, împăratul Leon al III-lea Isaurul interzicea folosirea icoanelor lui Hristos, ale Maicii Domnului și ale tuturor sfinților, ba mai mult, poruncise distrugerea acestora.

Marele merit al împărătesei Irina a constatat în convocarea Sinodului al VII-lea ecumenic de la Niceea (24 septembrie – 13 octombrie 787) care a restabilit cultul icoanelor. Au participat 350 de episcopi ortodocși, cărora li s-au mai alăturat alți 17 ierarhi, care au abjurat erezia iconoclastă.

Într-o lume condusă de bărbați, împărăteasa Irina rămâne model de curaj și tărie, care a repus icoanele în Biserică. De aceea, peste veacuri, a rămas drept „Sfânta Irina – Împărăteasa icoanelor”.²⁶

Femeile bizantine trăiau într-un cadru social dominat de bărbați, dar nu erau complet excluse din viața publică sau spirituală. Religia creștină le

²⁶ <https://doxologia.ro/sfanta-irina-imparateasa-icoanelor>. [05.04.2025].

oferea un statut moral privilegiat, în timp ce viața monahală sau poziția în aristocrație putea deschide calea spre influență reală. Imaginea femeii bizantine rămâne, astfel, una complexă: supusă în plan social, dar potentă spiritual și, uneori, politic.

Isabela I de Castilia (1451 – 1504), una dintre cele mai controversate și puternice regine din istoria Spaniei care a sponsorizat expediția lui Cristofor Columb în Emisfera vestică, a inițiat Inchiziția Spaniolă și a unificat regatele spaniole rămase independente într-o singură țară. Isabela I a condus, împreună cu soțul ei, Ferdinand de Aragon, din anul 1474 până în 1504. Era o credincioasă devotată. În ciuda faptului că Spania avea o diversitate de religii: creștină (catolică), iudaică, musulmană, care trăiau de secole, Isabela și Ferdinand au considerat că era obligația lor să facă din catolicism o religie dominantă a Spaniei. Ca urmare, în anul 1478, Isabela și Ferdinand au înființat Inchiziția Spaniolă.²⁷ Urmare acestui moment, mii de evrei convertiți la catolicism au fost priviți cu suspiciune. Aproximativ 2.000 de evrei au fost torturați, uciși și forțați să părăsească țara. Aproximativ 40.000 de evrei au fost botezați pentru a evita expulzarea sau persecuția. Isabela este cunoscută de către Biserica Romano-Catolică sub numele de „Slujitorul lui Dumnezeu, Isabela”, realizând astfel un prim pas pentru a fi considerată sfântă în cadrul Bisericii Romano-Catolice.

În anul 1492, Isabela a finanțat pe Cristofor Columb pentru călătoria în Emisfera Vestică, explorări care au contribuit la fondarea unui Imperiu Colonial peste ocean, ce va aduce multă bogăție și putere Spaniei. Cu alte cuvinte, se poate spune că Isabela I a contribuit la transformarea Spaniei într-o adevărată putere mondială.

Renașterea, perioada marilor transformări, marcată de o revoluție intelectuală și de schimbări semnificative în domeniul artei, științei și politicii, fiind caracterizată prin renașterea interesului pentru culturile antice și o revalorizare a individului, va influența statutul femeii. Conform istoricilor, Renașterea a fost „dedicată femeii”, în sensul că, deși femeile au continuat

²⁷ A se vedea Mihai Floroia, *Inchiziția între mit și realitate...*, pp. 313-325.

să fie sub influența autorității bărbatului, au început totuși să capete o vizibilitate mai mare în domeniul cultural și artistic. Cu toate acestea, femeile nu au fost pe deplin integrate în viața publică sau politică. Deși Renașterea a adus cu sine un progres intelectual semnificativ și o expansiune culturală, femeile continuau să fie sub restricțiile legale și economice impuse de societatea patriarhală. Drepturile lor juridice erau limitate, iar accesul la educație și la viața socială era strâns reglementat. În ciuda acestui fapt, femeile din perioada Renașterii au reușit să-și câștige un loc în istorie, mai ales în artele plastice și literatură, deși acestea au fost percepute adesea prin prisma rolurilor tradiționale de „muze” sau „mame iubitoare”.

În artă și literatură, femeile au fost adesea reprezentate sub forma unor simboluri religioase, cele două imagini fiind cele mai frecvente. Eva, în mitologia biblică, simboliza atât tentatia și căderea, cât și speranța și nașterea umanității. Fecioara Maria, în schimb, a fost un simbol al purității și al virtutii feminine, iar imaginea ei a fost venera în întreaga cultură medievală și renașcentistă.

În ciuda progreselor culturale și a schimbărilor în atitudinea față de femei, această perioadă nu a fost lipsită de conflicte și de controverse. Într-un context social încă marcat de superstiții și frica de „vrăjitoare”, femeile care îndrăzneau să își exprime opiniile sau care manifestau un interes pentru dezvoltarea intelectuală erau adesea etichetate ca vrăjitoare și erau persecutate, un exemplu notoriu fiind procesul de la Salem din anul 1692.²⁸ Aceste persecuții au avut un impact semnificativ asupra libertății femeilor de a se exprima și de a se implica în viața intelectuală și politică a societății, constituind o sursă constantă de frică și restricție.

Cu Epoca Industrială, femeile au început să câștige o vizibilitate mai mare în viața publică, deși încă sub restricții considerabile. Aceasta a fost o perioadă în care femeile au început să participe activ la viața socială și

²⁸ Alexandra Butnaru, Procesele vrăjitoarelor din Salem, în *Historia*, disponibil în varianta on-line, la adresa: <https://historia.ro/sectiune/general/procesele-vrajitoarelor-din-salem-577424.html>. [28.04.2025].

intelectuală, iar o formă notabilă a acestei implicări au fost saloanele literar-culturale. Aceste întâlniri de salon, care aveau loc de obicei în casele private ale celor din clasele mai înstărite, erau centre de discuții despre cele mai recente tendințe în artă, politică, filosofie și literatură. Participanții, în general membri ai burgheziei sau ai nobilimii urbane, se adunau pentru a explora noile curente intelectuale și pentru a-și împărtăși opiniile. De asemenea, în această perioadă, literatura a fost o modalitate importantă prin care femeile au început să se implice în viața publică. Scrierea de romane a devenit o formă de expresie din ce în ce mai accesibilă femeilor. Autoarele din această perioadă, precum Mary Shelley, George Eliot sau Jane Austen, au contribuit semnificativ la formarea literaturii moderne și au abordat teme legate de statutul femeii și de schimbările sociale din societatea industrializată

Statutul social al femeii în Epoca Modernă a fost marcat de schimbări semnificative, care au însemnat o tranziție rapidă de la o viață închisă, limitată la activitățile domestice, către o participare activă și recunoscută în viața publică și politică. Dacă în epocile anterioare femeile erau, în mod tradițional, dedicate în întregime îngrijirii familiei și educării copiilor, în Epoca Modernă, acestea au început să dobândească un număr tot mai mare de drepturi sociale și economice, care le-au permis să își redefiniească rolul în societate.

În mare, concepția despre femeie a rămas neschimbată până în perioada modernă, cu unele nuanțe care țin de anumite evoluții ale mentalității colective. Momentul cel mai important din viața unei femei era căsătoria, limitată la o simplă formalitate. Existau chiar și anumite manuale dedicate vieții de cuplu, care ofereau sfaturi femeilor pentru a-și vedea soții fericiți. Aserțiunea despre femeie ca fiind o ființă nedesăvârșită a fost popularizată de mai mulți filosofi, inclusiv de Aristotel, a cărui operă a avut o influență majoră asupra Occidentului medieval.

Un pas semnificativ în acest proces de emancipare a fost dreptul de vot al femeilor, care a marcat un moment de răscruce în istoria lor socială și politică. Deși ideea de a acorda femeilor dreptul de vot a apărut cu mult timp înainte, implementarea acestui drept a avut loc treptat, începând cu

Finlanda, care a fost primul stat care a acordat dreptul de vot femeilor, în anul 1906. În Statele Unite, dreptul de vot al femeilor a fost recunoscut abia în 1920, iar în Marea Britanie, femeile au obținut acest drept în anul 1918.²⁹ În România, dreptul de vot a fost acordat femeilor în 1946, ceea ce a marcat un pas important în direcția egalității de gen în domeniul politic.

Lupta pentru egalitatea de gen a continuat pe întreg parcursul secolului XX. După căderea regimurilor totalitare, în special la sfârșitul dictaturii comuniste, femeile au obținut în multe țări drepturi egale cu bărbații, accesând educația la același nivel și având posibilitatea de a ocupa aceleași posturi în diverse domenii profesionale.

Cu toate acestea, în ciuda acestor progrese, stereotipurile de gen persistă, iar femeile continuă să fie percepute ca inferioare bărbaților, fie că vorbim despre poziția lor în societate, fie în unele cazuri, chiar și în contextul drepturilor legale. Astfel, deși femeile beneficiază de drepturi egale din punct de vedere legal în multe părți ale lumii, există încă o rezistență culturală și socială care menține diferențele de statut între sexe.

Aceste schimbări, atât în poziția socială a femeii, cât și în rolurile tradiționale din familie și societate, au avut un impact semnificativ asupra bărbaților. Dacă, în trecut, femeile erau considerate inferioare și erau excluse din multe domenii ale vieții publice, în prezent, acest echilibru s-a schimbat. Femeile au devenit tot mai puternice și influente, ocupând poziții de conducere în organizații internaționale, afaceri și chiar în politică. Pe de altă parte, bărbații, în unele cazuri, au devenit mai slabi în comparație cu modelele tradiționale de masculinitate, iar acest fenomen a dus la o revizuire a rolurilor tradiționale în familie și societate.

Femeia în politică. În ceea ce privește imaginea femeii în politică, în ciuda realizărilor și activismului evident, implicarea acesteia într-o competiție electorală adesea presupune riscuri semnificative atât pentru echipele politice, cât și pentru strategiile de imagine, care sunt, în multe cazuri, marcate de dificultăți și ambiguități. Aceste provocări pot fi parțial explicate

²⁹ <https://www.europeana.eu/ro/stories/votes-for-women>. [29.04.2025].

prin moștenirea imaginii femeii din trecut, într-un context în care femeile au fost tradițional excluse din sfera politică. Astfel, societățile tradiționale sunt adesea reticente față de implicarea femeilor în politică, percependu-le drept outsiders în acest domeniu.

În opinia multor strategii de campanii politice, femeile reprezintă un „potențial enorm neexploatat”, având capacitatea de a atrage segmente largi din electorat, însă acest potențial nu este întotdeauna valorificat din cauza barierelor culturale și sociale care persistă. Mai mult, pentru a deveni o figură de succes în politica actuală, femeile trebuie adesea să își asume sacrificii semnificative și să se expună unei lumi politice percepute ca fiind extrem de dură și competitivă. Acest proces poate impune o alterare a identității lor, de multe ori fiind necesar ca femeile să se conformeze unor norme masculine pentru a se integra în acest mediu.

În cadrul strategiilor de imagine politică, se consideră că procesul de creare a imaginii publice pentru un lider feminin presupune, de multe ori, „reducerea” trăsăturilor feminine, adică o vualare a feminității, pentru a se potrivi mai bine cu stereotipurile politice dominante. Domeniul politicii solicită indici ai masculinității – virilitatea pentru liderul carismatic, înțelepciunea pentru figura patriarhală, carisma pentru liderul accesibil, și toate aceste trăsături combinate pentru imaginea unui lider salvator.

Astfel, se poate spune că „politica nu are chip feminin”, iar femeile care doresc să activeze în acest domeniu sunt adesea nevoite să adopte o imagine mai degrabă masculină decât una feminină, pentru a putea naviga în complexitatea și durețea sistemului politic. Aceste norme și așteptări culturale reflectă o realitate în care femeile trebuie să se supună unor cerințe extreme pentru a putea fi acceptate și respectate în arena politică, iar acest fapt poate contribui la menținerea unei inegalități de gen pe termen lung în sfera politică.

În politică, femeia politician este adesea constrânsă să își mascheze trăsăturile percepute ca „feminine”, cum ar fi impulsivitatea sau emotivitatea. Impulsivitatea, considerată o caracteristică „feminină”, este văzută ca o slăbiciune, iar femeile din politică sunt învățate să își controleze reacțiile și să

evite manifestările care ar putea fi interpretate ca lipsă de autocontrol sau instabilitate emoțională. Astfel, femeile sunt așteptate să ascundă orice urmă de impulsivitate, chiar și atunci când circumstanțele o cer, și să înlocuiască această trăsătură cu un comportament calculat și rațional.

Mai mult decât atât, femeia politician trebuie să își dezvolte o strategie de comunicare extrem de atentă, în care fiecare cuvânt, fiecare gest, fiecare privire să fie meticulos planificate și controlate. Înainte de orice întâlnire sau discuție importantă, femeile politice se pregătesc cu rigurozitate, elaborând nu doar ideile și argumentele, ci și comportamentele non-verbale: gesturi, priviri și postura. Aceasta necesită nu doar abilități politice, ci și artistism, un tip de performanță care se prețuiește în sfera politică, un domeniu în care imaginea este esențială.

Concluzii

Rolul femeii în Creștinism se conturează ca fiind complex și profund semnificativ, reflectând o tensiune istorică între normele culturale ale epocilor trecute și mesajul spiritual al egalității în fața lui Dumnezeu. Deși tradițiile patriarhale au influențat interpretarea și aplicarea învățăturilor creștine, numeroase texte biblice și exemple de sfințe, mucenițe și femei cu un rol activ în viața Bisericii demonstrează contribuția esențială a femeii la transmiterea credinței și consolidarea comunităților religioase. Astfel, dintr-o perspectivă teologică și socială, femeia este chemată nu doar la o viață de sfințenie personală, ci și la implicare activă în viața spirituală a Bisericii, subliniind complementaritatea și demnitatea egală a ambelor sexe în planul mântuirii creștine. Putem concluziona că rolul femeii în creștinism nu este unul static, ci în continuă transformare, aflat la intersecția dintre tradiție, interpretare scripturală și realitățile socio-culturale contemporane.

Deși aparent în tensiune, creștinismul și feminismul pot fi privite ca două dimensiuni care, în anumite contexte, se susțin reciproc în demersul lor de valorizare a demnității umane. Din perspectiva creștină, învățăturile

Mântuitorului Iisus Hristos promovează egalitatea fundamentală dintre bărbat și femeie în fața lui Dumnezeu, subliniind respectul, compasiunea și dreptatea – principii ce rezonază cu valorile promovate de mișcarea feministă. Astfel, trebuie să căutăm punctele comune care unesc, nu aspectele divergente. Astfel, în loc să se excludă, feminismul și creștinismul pot conlucra pentru promovarea unei viziuni teologice mai deschise, în care vocea femeii este recunoscută, ascultată și valorizată, atât în plan spiritual, cât și social. Puntea dintre ele se fundamentează pe o înțelegere comună a dreptății, iubirii și demnității fiecărei persoane.

Bibliografie

- ****Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
- Bădiliță, Cristian, *Glafire. Teme fierbinți ale creștinismului*, ediția a doua revăzută, Editura Litera, București, 2021.
- Bock, Gisela, *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, trad. Mariana Cristina Barbulescu, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Borgovan, V. Gr., *Pedagogia pentru normalişti, seminarişti, învăţători şi alţi iubitori de educaţie a tineretului*, Editura Librăria N. Steinberg, București, 1921.
- Brădeanu, A., Dragomir, O., Frumușani, D., Surugiu, R., *Femei, cuvinte și imagini: perspective feministe*, Iași, Polirom, 2002.
- Butnaru, Alexandra, *Procesele vrăjitoarelor din Salem*, în *Historia*, disponibil în varianta on-line, la adresa: <https://historia.ro/sectiune/general/procesele-vrajitoarelor-din-salem-577424.html>. [28.04.2025].
- Casian-Musteață, Anna, *Condiția femeii din Evul Mediu*, în *Artinfinit*, 24/7, 20 septembrie 2015, disponibil în varianta on-line, la adresa: <https://artinfinit.md/cgblog/946/193/Conditia-femeii-din-Evul-Mediu/> [11.05.2025].
- Călugăr, Dumitru, *Catehetica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976.

- Chifăr, Nicolae, *Iconologie și iconoclastm. Studii privind disputa iconoclastă în secolele VIII-IX*, Editura Andreiana, Sibiu, 2010.
- Ciupala, Alin, *Despre femei și istoria lor în România*, Editura Universității din București, 2004.
- Codreanu, F., *Femeia în familie*, în *Biserica și școala*, anul LXIII, nr. 33, 1939, pp. 274-275.
- Cornițescu, Emilian, *Raporturile între părinți și copii după cărțile didactice după Vechiul Testament* în *Studii Teologice*, nr. 1-2/1969, pp. 100-110.
- Delumeau, Jean, *Frica în occident (secolele XIV -XVIII). O cetate asediată*, Editura Meridiane, București, 1986.
- Floroaia, Mihai, *Inchiziția între mit și realitate*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016.
- Idem, *Rolul metodei didactice în învățământul religios*, Editura Alfa, Piatra-Neamț, 2004.
- Idem, *Vulnerabilitatea femeilor în fața procedurilor inchizitoriale*, în Marinela Rusu (co-ord.), *Problematica feministă în lumea contemporană*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2024, pp. 473-495.
- Ford, David C., *Bărbatul și femeia în viziunea Sfântului Ioan Gură de Aur*, București, 2004.
- Frunză, Mihaela, *Feminismul ca și ideologie*, în *Journ all for the study of Religions and ideologies*, no. 6, 2003, pp. 4-44.
- Garland, Lynda, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium, AD 527–1204*, Routledge, 1999.
- Larchet, Jean-Claude, *Tradiția ortodoxă și femeia*, Editura Sophia, București, 2004.
- Lefevre, Yves, *Histoire mondiale de la femme*, tom II, Éditions du Seuil, Paris, 1966.
- Louth, Andrew, *Introducere în teologia ortodoxă*, Editura Sophia, București, 2006.
- Marin, Lăcrămioara, *Câteva considerente cu privire la imaginea femeii în Europa occidentală a secolelor XI - XIV. Concepția bisericii față de femeie oglindită în dreptul canonic medieval*, în *Carpica*, XXVII, Editura Documentis, Iași, 1998, pp. 277-284, disponibil în varianta on-line la adresa: <https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carpica/27-carpica-XXVII.pdf>. [15.04.2025].
- Mihai, Aurelia, *Statutul social al femeii din cele mai vechi timpuri până în prezent*, materialele Conferinței Științifice Internaționale „Preocupări contemporane ale științelor socioumane”, Ediția a XI-a, Chișinău, 3-4 decembrie 2020, pp. 165-173,

- disponibil, în varianta on-line, la adresa https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/165-173_5.pdf. [15.04.2025].
- Mihoc, Constantin, *Taina căsătoriei și familia creștină în învățăturile marilor Părinți ai Bisericii din secolul IV*, Editura Teofania, Sibiu, 2002.
- Nechita, Elena-Ana, *Femeia în creștinismul primar*, Editura Lumen, Iași, 2013.
- Nifon, Mihăiță, *Misiologie creștină*, Ediția a II- a revizuită, Editura ASA, București, 2005.
- Papacioc, Arsenie, *Viața de familie și diverse probleme ale lumii contemporane*, Editura Sophia, București, 2011.
- Parfentie, Raluca, *Femeia consumată și femeia care consumă. Două paradoxuri culinare în România interbelică*, în *Akados*, nr. 1, București, 2018, pp. 132-138.
- Peru Aurelia, Hodenco Elena, *Feminismul și imaginea femeii în politică*, în *Studia universitatis*, Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, nr. 1 (II), 2008, pp. 198-203.
- Plămădeală, Antonie, *Preotul în Biserică, în lume, acasă*, Sibiu, 1996.
- Popa, Edvica, *Misiunea actuală a femeii creștine. Învățătură creștină și educație morală*, în *Edict*, revista educației, nr. 17 martie 2021, disponibil, în varianta on-line, la adresa: <https://edict.ro/misiunea-actuala-a-femeii-crestine-invatarea-crestina-si-educatie-morala/>. [08.04.2025].
- Răducă, Vasile, *Rolul formativ al religiei*, în *Studii Teologice*, nr. 1-3, 1994, pp. 81-97.
- Sofron, Vlad, *Principii misionare și sociale în epistolele Sf. Apostol Pavel*, în *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1955, pp. 285-304.
- Terchilă, Nicolae, *Evanghelia în școală*, teză de doctorat, Sibiu, 1935.
- Tertulian, *Corpus christianorum - De cultu feminarum*, în *Opere*, vol. I, Hardback, 1954.
- Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, 1997.
- Verdon, Jean, *Dragostea în Evul Mediu: Trup, sexualitate și sentiment*, Editura Humanitas, București, 2009.
- <https://ro.historylapse.org/conditia-femeii-in-evul-mediu>. [05.04.2025].
- <https://historia.ro/sectiune/general/cum-era-batuta-si-tratata-femeia-in-evul-mediu-582886.html>. [05.04.2025].

<https://istoriiregasite.wordpress.com/2011/02/20/statutul-femeii-in-evul-meniu/>.
[05.04.2025].

<https://adevarul.ro/stiri-locale/targu-mures/ipostazele-femeii-din-evul-meniu-pana-astazi-1605596.html>. [09.04.2025].

<https://ziarplus.ro/femeile-in-evul-meniu-roluri-influenta-si-povesti-nestiute/>.
[09.04.2025].

<https://artinfinit.md/cgblog/946/193/Conditia-femeii-din-Evul-Meniu/>. [05.04.2025].

<https://www.crestinortodox.ro/editoriale/barbatul-femeia-sfintii-parinti-70126.html>. [09.04.2025].

<https://doxologia.ro/femeia-este-extraordinara-creatia-lui-dumnezeu>. [10.04.2025].

<https://www.pemptousia.ro/2012/10/viziunea-bisericii-asupra-femeii-in-sfanta-scriptura/>. [10.04.2025].

<https://www.crestinortodox.ro/sarbatori/duminica-mironositor/femeile-mironosite-124673.html>. [13.05.2025].

www.apropo.ro/apropouri/evolutia-femeii-in-societate [08.04.2025].

<https://doxologia.ro/sfanta-irina-imparateasa-icoanelor>. [05.04.2025].

<https://www.europeana.eu/ro/stories/votes-for-women>. [29.04.2025].

Egalitate și autenticitate: Condiții pentru o societate incluzivă

Equality and Authenticity: Conditions for an Inclusive Society

ECATERINA DMITRIC¹

Abstract

In the context of conformity and social conventions, the aspect of human authenticity should be understood as fidelity to oneself and the right to live according to one's own interiority. While gender equality is often approached from the perspective of legal rights and equal access to resources and opportunities, the dimension of authenticity is often overlooked. Authenticity cannot be separated from the socio-cultural context in which the individual is formed and expressed. In this context, the interdependence of equality and authenticity is the foundation of an inclusive society. Without the possibility of freely expressing one's identity, values and emotions, equality remains a formal and insubstantial principle. Accepting diversity of identity means recognizing the value of the uniqueness of each human being.

The paper is based on an analysis of how social, cultural and institutional norms affect the ability of individuals, especially women, to be authentic in a framework that claims to be egalitarian. An inclusive society is not only one that provides „equal rights”, but also one that creates safe spaces for authentic expression, free from conformist pressures, stigmatization or marginalization. Promoting authenticity helps to redefine power relations and to build real, not just formal, democracy. In this sense, authenticity becomes a political act of resistance, affirmation, and social

¹ Drd, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova, Programul de doctorat 631.01 - Ontologie și gnoseologie.

transformation. Authentic support of the self creates the conditions for a social dialogue based on respect, empathy, and fairness.

Keywords: *authenticity, gender equality, conformism, identity, inclusive society*

Epoca contemporană, caracterizată prin dezvoltarea rapidă a tehnologiilor, necesită o expresie a autenticității, unicității și originalității. Procesele precum globalizarea, crizele identității individuale și sociale în diverse dimensiuni, inclusiv comunități și aspecte sociale, cum ar fi familiile, tradiția și secularismul în creștere, intensifică problematica autenticității („cine sunt eu, cu adevărat”) sau sensul vieții („de ce sunt eu cu adevărat”) și care sunt valorile care mă determină să fiu așa cum sunt. Problematica conceptului de autenticitate este semnificativă în contextul în care, ființele umane au devenit mai mult „mecanice” în raport cu viața și nu a modului de a trăi conștient. În circumstanțele create de societatea de consum, oamenii preferă să se bazeze pe o existență utilizată decât pe una trăită. Aceasta presupune că identitatea personală este adesea înlocuită cu roluri prefabricate, dictate de norme exterioare, de așteptările sociale și de logica eficienței și productivității. În loc să caute sensul printr-o raportare autentică la sine și la lume, indivizii ajung să se conformeze unor modele de viață standardizate, care promit fericirea, dar o golesc de conținut interior. Astfel, ființa umană riscă să se înstrăineze nu doar de ceilalți, ci și de propria esență, transformându-se într-un „produs” al sistemului, mai degrabă decât într-un subiect viu al propriei existențe. Existența umană nu posedă în mod intrinsec un scop predefinit, alegerea îi aparține omului. Alegerile autentice vor determina „existența autentică” a cărui scop al omului este să-și asume responsabilități individuale și personale pentru a deveni persoane integre. „Existența autentică” debutează cu o recunoaștere a absurdității fundamentale și a lipsei de sens a vieții umane. Alegerile neautentice vor determina „existența neautentică” a omului. Din cele mai multe ori „existența neautentică” este legată de faptul, că oamenii

fiind preocupați de cotidian, uită de chemarea sau acea voce interioară profundă a ființei sale.

Mișcarea existențialistă, întemeiată spre sfârșitul secolului al XIX-lea și creată de mari gânditori precum Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre etc., a fost marcată de influențele revoluției industriale și de gândirea rațională caracteristică științei moderne. Gânditorii mișcării existențialiste considerau că aceste influențe au cauzat pagube vieții umane, mai ales acelea ce țin de pierderea simțului libertății și a sensului, o pierdere care a dus, în cele din urmă, la o experiență de vid existențial și disperare. Argumentul lor principal a fost că percepția oamenilor ca ființe întregi nu ar trebui limitată doar la existența lor rațională ci ar trebui să includă și dimensiunile lor afective, spirituale și existențiale. Astfel, prin asumarea autentică a propriei condiții, cu anxietățile și îndoielile inerente, omul poate spera să-și regăsească libertatea interioară și un sens profund al vieții. Prin urmare, sensul existenței umane și căile dobândirii autenticității reprezintă o tematică în filosofia contemporană de la mijlocul secolului al XIX-lea, care rămâne una de actualitate în numeroase dimensiuni ale existenței umane. Acestea se reflectă în mod semnificativ în preocupările etice, sociale și culturale ale prezentului. În acest sens, autenticitatea nu este doar un ideal filosofic individual, ci și o condiție necesară pentru construirea unei societăți incluzive.

O societate care încurajează autenticitatea oferă spațiu pentru exprimarea diversității și recunoaște unicitatea fiecărei ființe umane. Această perspectivă se leagă profund de ideea egalității, în special de egalitatea de gen, întrucât presupune depășirea stereotipurilor și normelor sociale rigide care limitează manifestarea liberă a identității personale. Egalitatea de gen, în acest context, nu înseamnă doar drepturi egale în plan juridic sau economic, ci și recunoașterea autentică a valorii fiecărui individ, indiferent de gen. Abia când femeile și bărbații sunt încurajați să-și trăiască autentic condiția, eliberându-se de constrângerile impuse de rolurile sociale prestabilite, putem vorbi despre o societate cu adevărat egalitară și incluzivă. Autenticitatea devine astfel nu doar un scop personal, ci și o formă de responsabilitate socială,

care contribuie la construirea unei societăți mai echitabile, în care diferențele nu separă, ci aduc valoare umanității.

Viziunea lui Charles Taylor subliniază faptul că „Există un anumit mod de a fi uman care îmi aparține mie. Sunt chemat să îmi trăiesc viața în acest mod și nu imitând pe altcineva. Acest lucru conferă o nouă importanță ideii de a fi fidel mie însumi. Dacă nu sunt, ratez sensul vieții mele, ratez ceea ce înseamnă să fii om pentru mine”². Autenticitatea, în calitate de valoare modernă, exprimă o viziune etică profundă asupra condiției umane, individul este chemat să-și construiască viața conform unei orientări personale, care nu poate fi imitată și care reflectă propria sa interioritate și originalitate. Această afirmație conturează fundamentul eticii autenticității, conform căreia împlinirea de sine nu este doar o aspirație personală, ci o exigență morală derivată din recunoașterea propriei individualități ca sursă legitimă a valorii și sensului.

Charles Taylor argumentează că această viziune modernă asupra sinelui presupune o „voce interioară” cu semnificație morală, care trebuie ascultată și urmată în vederea realizării unei vieți semnificative. Spre deosebire de formele anterioare ale eticii, fondate pe conformarea la ordine cosmice sau divine, idealul modern al autenticității își găsește sursa nu în exterior, ci în interiorul subiectului, în acea capacitate de a descoperi și exprima propria originalitate. În această paradigmă, autenticitatea implică nu izolare sau narcisism, ci o formă de dialog profund cu sinele, cu ceilalți și cu lumea valorilor. Totodată, Charles Taylor avertizează că idealul autenticității poate degenera în forme deviate, precum relativismul moral sau solipsismul, atunci când este deconectat de la orizonturi de semnificație comune și de la angajamentele morale față de ceilalți. A fi autentic nu înseamnă a urma arbitrar orice dorință personală, ci a trăi o viață ghidată de ceea ce contează cu adevărat în existența umană. Astfel, autenticitatea nu exclude ideea de valoare universală, ci cere o articulare responsabilă a propriei identități în raport cu reperele

² Drd, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova, Programul de doctorat 631.01 - Ontologie și gnoseologie.

etice ale umanității. Prin urmare, autenticitatea devine un ideal normativ care solicită atât introspecție, cât și angajare în spațiul social și moral. Ea nu înseamnă ruperea de lume, ci regăsirea unei voci proprii într-un cadru în care libertatea individuală se conjugă cu responsabilitatea față de celălalt și față de valorile care structurează o existență demnă.

Această înțelegere a autenticității ca obligație morală a individului de a trăi conform unei viziuni proprii asupra binelui este esențială pentru gândirea etico-filosofică contemporană. Charles Taylor subliniază faptul că idealul autenticității este inseparabil de recunoașterea unor „orizonturi de semnificație” care transcend voința individuală. Cu alte cuvinte, omul nu se poate constitui ca ființă autentică decât în raport cu valori și sensuri pe care nu le creează în întregime, ci le descoperă în dialog cu lumea, cu ceilalți și cu propriul său trecut. Astfel, „definirea de sine presupune existența unor lucruri care contează cu adevărat”³, iar orice încercare de a ne construi viața într-un vid valoric riscă să conducă la o trivializare a existenței și la o pierdere a sensului.

Această perspectivă rezonază cu reflecțiile filosofului Martin Heidegger, care, în lucrarea sa „Ființă și timp”, afirmă că autenticitatea presupune asumarea conștientă a propriei existențe ca „ființă-în-lume”, capabilă de a-și confrunta „ființa-către-moarte” și de a-și asuma destinul personal în orizontul timpului. Pentru Martin Heidegger, autenticitatea nu înseamnă retragere din lume, ci angajare responsabilă în ea, printr-o decizie lucidă și angajată, care evită capcanele „dictaturii impersonalului”, adică impersonalului „se” care impune un mod de viață standardizat, lipsit de autenticitate⁴. „Sinele „Dasein-ului” cotidian este „sinele-impersonal”, pe care îl deosebim de „sinele autentic”, adică de sinele surprins în chip propriu. Ca sine-impersonal, „Dasein-ul” de fiecare dată este dispersat în impersonalul „se” și el trebuie

³ Taylor, Charles. *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, 1992, pp. 28-29.

⁴ Taylor, Charles. *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, 1992, p. 39.

mai întâi să se găsească”⁵. Pentru Martin Heidegger, găsirea de sine nu este un proces pasiv sau solitar, ci o asumare activă a propriei existențe în contextul lumii în care trăim. Această asumare implică conștientizarea faptului că „Dasein-ul” este mereu aruncat într-o situație dată, cu condiții și relații sociale care îi influențează existența. Totuși, autenticitatea presupune ca individul să nu se lase absorbit mecanic de aceste condiții, ci să-și recunoască libertatea de a alege și de a-și construi viața conform propriei înțelegeri și valori. Astfel, „sinele autentic” este rezultatul unei decizii existențiale, prin care „Dasein-ul” rupe cu conformismul impersonal al „se”-ului și se angajează în mod responsabil față de propria sa ființare. Acest proces este unul continuu și dificil, pentru că implică confruntarea cu incertitudinea, cu posibilitatea morții, și cu tensiunea dintre dorința de apartenență socială și nevoia de afirmare a sinelui propriu. În acest sens, autenticitatea la Heidegger nu este o stare ideală sau fixă, ci o „întoarcere” constantă către sine însuși, o revenire la propria posibilitate de a fi, în fața căreia „Dasein-ul” își asumă responsabilitatea existențială. Această responsabilitate se manifestă printr-o existență trăită „întru sine”, care nu evadează realitatea lumii, ci o înfruntă cu curaj și luciditate, evitând capcana impersonalității și a superficialității cotidiene.

Prin urmare, idealul autenticității, așa cum este formulat de Charles Taylor, nu trebuie redus la o simplă formă de libertate individuală sau relativism moral. Dimpotrivă, el este ancorat într-o tradiție filosofică profundă, care presupune recunoașterea intersubiectivității, a dimensiunii dialogice a identității și a faptului că libertatea autentică implică o relație responsabilă cu valorile comune, cu ceilalți și cu propria condiție umană. Astfel, autenticitatea devine nu doar un drept modern, ci o datorie etică și existențială, prin care omul contemporan poate regăsi sensul în propria viață într-o lume fragmentată și pluralistă.

În construirea unei societăți incluzive, în care egalitatea de gen este asumată nu doar formal, ci și profund, în structura valorilor sociale și în relațiile interpersonale, este necesară o reevaluare critică a modului în care sunt

⁵ Heidegger, Martin. *Ființă și timp*. București: Humanitas: 2012, pp. 173-179.

înțelese diferențele dintre femei și bărbați. Acceptarea naturii umane caracteristice fiecărui gen nu trebuie confundată cu perpetuarea stereotipurilor sau justificarea inegalităților. Deși, în mod evident, există diferențe biologice, precum superioritatea forței fizice masculine, această realitate nu poate fi transformată într-un fundament al dominației sau al ierarhizării sociale.

Mary Wollstonecraft atrage atenția asupra unui mecanism subtil, dar profund dăunător, prin care superioritatea fizică este extrapolată spre o dominație simbolică și socială: „...în lumea naturală se observă clar că femela este inferioară masculului, din punct de vedere al forței fizice... Dar, nemulțumiți de această formă de superioritate, bărbații se străduiesc să ne afunde și mai mult, până la stadiul de obiecte seducătoare...”⁶. Această observație este esențială pentru înțelegerea modului în care inegalitatea de gen s-a consolidat istoric nu doar prin forță sau putere politică, ci și prin modelarea percepțiilor și rolurilor sociale atribuite femeii.

O societate incluzivă nu presupune uniformizarea identităților de gen, ci recunoașterea și valorizarea diferențelor într-un cadru de echitate și respect reciproc. Autenticitatea, ca valoare fundamentală în acest proces, implică nu doar libertatea de exprimare, ci și curajul de a transcende convențiile culturale și sociale care reproduc ierarhii. Așadar, a susține egalitatea înseamnă a susține dreptul fiecărui individ de a se manifesta conform propriei ființe, fără constrângeri impuse de așteptări tradiționale sau presiuni normative.

În contextul autenticității, omul are capacitatea de a-și analiza trăirile, de a reflecta asupra propriilor reacții și, mai ales, de a-și ajusta percepțiile în urma acestor introspecții. Uneori, ceea ce percepem inițial ca un sentiment de inferioritate nu este altceva decât o alarmă interioară că ne raportăm la criterii externe, statut, comparație, competiție, și nu la ceea ce suntem cu adevărat. Prin gândire critică și autoanaliză, omul poate demonta astfel de construcții mentale și poate înlocui percepțiile limitative cu unele mai echilibrate și realiste. În contextul egalității de gen, această capacitate de reflecție devine esențială. E necesar să înțelegem că diferențele naturale, cum ar fi forța

⁶ Ibidem, p. 177

fizică, la care face referire Mary Wollstonecraft, nu trebuie să se transforme în ierarhii sociale sau culturale. Faptul că un gen este mai puternic fizic nu implică superioritate intelectuală, morală sau socială. Superioritatea biologică pe un plan nu justifică dominarea pe toate celelalte. Mary Wollstonecraft surprinde subtil nu doar o critică la adresa patriarhatului, ci și o observație profund umană, atât bărbații, cât și femeile pot deveni captivi ai unor roluri și iluzii, dacă nu sunt conștienți de ele. Dacă femeia e flatată de atenția simțurilor, iar bărbatul e orbit de propria proiecție asupra ei, amândoi pierd din vedere esențialul, posibilitatea unei relații autentice, bazată pe respect reciproc, prietenie și dezvoltare comună. Astfel, prin reflecție sinceră și deschidere față de realitatea celuilalt, omul poate contribui la o societate incluzivă. Egalitatea nu înseamnă uniformitate, ci recunoașterea demnității în diversitate. În această ipostază, autenticitatea, deși tot mai rar întâlnită în dinamica relațiilor sociale contemporane, se conturează ca o condiție esențială pentru ca egalitatea să fie nu doar enunțată teoretic, ci și trăită plener în viața cotidiană. Numai în măsura în care oamenii se raportează unii la alții prin prisma unei conștiințe lucide și empatică, și nu din perspectiva unui ego dominat de competiție și comparație, devine posibilă edificarea unor relații și instituții care să reflecte în mod autentic umanitatea comună și potențialul solidarității sociale.

Istoria umanității relevă o tendință recurentă a națiunilor de a-și afirma superioritatea prin intermediul conflictelor și războaielor, reflectând o dinamică profund înrădăcinată în dorința de comparație și dominație. Această înclinație, adesea considerată parte a firii umane, capătă valențe critice atunci când este analizată din perspectiva dezvoltării personale și a relației cu celălalt. Privită introspectiv, adevărata valoare a individului nu rezidă în raportarea constantă la ceilalți, ci în angajamentul față de propria devenire. Sentimentul de inferioritate nu se naște, în esență, din succesele altora, ci din incertitudinea față de propriul traseu existențial.

Conflictele istorice, motivate de nevoia de afirmare, pot fi reinterpretate ca lecții colective despre efemeritatea puterii impuse prin forță. Superioritatea astfel afirmată se dovedește adesea iluzorie și tranzitorie. În

contrast, adevărata măreție a ființei umane constă în capacitatea de autodepășire, în cultivarea unei relații autentice cu sine și cu ceilalți. În locul comparației care fragmentează și înstrăinează, ar putea fi promovată înțelegerea reciprocă, iar în locul dorinței de dominație, capacitatea cooperării. Dacă tendința de a ne compara unii cu alții face parte din structura profundă a condiției umane, provocarea contemporană constă tocmai în transfigurarea acestei dinamici instinctuale într-o practică conștientă și orientată spre sens. Autenticitatea devine astfel o cale de a transforma nevoia de afirmare într-o expresie a profunzimii ființei, a trăirii responsabile și a comuniunii. Conform acestei viziuni, umanitatea nu este o competiție, ci un parcurs comun în care fiecare persoană își găsește locul nu prin impunere, ci prin prezență, nu prin superioritate, ci prin calitatea relațiilor și intensitatea trăirii împărtășite.

În tradiția gândirii iluministe, superioritatea ființei umane în raport cu lumea animală este atribuită rațiunii, capacității de a dobândi cunoaștere și de a manifesta virtute. Mary Wollstonecraft formulează explicit această idee, afirmând că:

„În ce constă superioritatea omului față de lumea animală? Răspunsul e clar ca lumina zilei: în Rațiune. Ce calități dobândite plasează o ființă deasupra celeilalte? Virtutea, răspundem dintr-odată. În ce scop au fost pasiunile sădite în sufletul omului? Pentru ca, atunci când le învinge, să dobândească un nivel de cunoaștere interzis animalelor, ne șoptește Experiența.”⁷

Din această perspectivă, umanitatea nu este un dat biologic, ci o vocație, o devenire conștientă prin care individul își transcende impulsurile și se orientează spre sens, semnificație și o înțelegere profundă a condiției umane.

Această viziune este completată de reflecțiile Simonei de Beauvoir, care subliniază că eliberarea femeii nu presupune negarea relațiilor dintre sexe, ci regândirea lor în termeni de reciprocitate și autenticitate: „A elibera femeia înseamnă a refuza s-o închizi în raporturile care o leagă de bărbat [...] recunoscându-se reciproc ca subiect, fiecare va rămâne, totuși, pentru celălalt un

⁷ Wollstonecraft, Mary. *În apărarea drepturilor femeii*. București: Editura Herald, 2017, p. 5

altul”⁸. În această ipostază, relația dintre bărbat și femeie nu mai este definită de dominație sau dependență, ci de întâlnirea a două subiectivități capabile de comuniune autentică, dorință liber exprimată și afirmare reciprocă.

În mod semnificativ, raportul dintre bărbat și femeie reflectă gradul în care umanitatea este asumată ca proiect: „Raportul bărbatului cu femeia este raportul cel mai natural al unei ființe umane cu o altă ființă umană”, notează Marx, citat de Beauvoir⁹. Astfel, devine evident că ființa umană nu se definește doar prin apartenența la specie, ci prin felul în care se raportează la celălalt, prin capacitatea de a transcende natura brută și de a se constitui drept subiect etic și rațional.

Din aceste premise reiese faptul că omul devine cu adevărat uman doar printr-un proces de autodesăvârșire, ce presupune cultivarea rațiunii, dobândirea cunoașterii prin experiență și afirmarea virtuții ca fundament al libertății interioare. Umanitatea, în această accepțiune, nu este un simplu dat ontologic, ci o chemare spre actualizarea potențialului profund al ființei, un parcurs ce se realizează prin asumarea responsabilă a propriei condiții și prin angajarea într-un dialog autentic cu celălalt. În acest sens, libertatea și egalitatea de gen nu anulează diferența, ci o plasează în cadrul unei reciprocități umane. A fi uman înseamnă a te raporta la celălalt nu ca la un instrument, ci ca la un subiect care, asemenea ție, tinde spre sens, dragoste, împlinire. Așa cum Simone de Beauvoir afirmă, abolirea ipocriziilor sociale care reduc femeia la o funcție pasivă deschide drumul către o relație autentică între „două categorii de ființe umane”, o relație care face loc miracolului uman: dorinței, iubirii, visului comun.

Pentru ca o societate să fie cu adevărat incluzivă, nu este suficientă egalitatea formală, este nevoie de recunoaștere socială, solidaritate și condiții reale pentru dezvoltarea sinelui¹⁰, aceasta este una dintre ideile centrale în gândi-

⁸ Wollstonecraft, Mary. *În apărarea drepturilor femeii*. București: Editura Herald, 2017, p. 10

⁹ De Beauvoir, Simone. *Al doilea sex* [2 volume]. Disponibil: https://www.academia.edu/40235978/Simone_de_Beauvoir_Al_doilea_sex [accesat 2025-06-12], p. 679

¹⁰ De Beauvoir, Simone. *Al doilea sex* [2 volume]. Disponibil: https://www.academia.edu/40235978/Simone_de_Beauvoir_Al_doilea_sex [accesat 2025-06-12], p. 679

rea filosofului contemporan Axel Honneth, care propune o reconceptualizare a justiției sociale prin prisma recunoașterii intersubiective.

În tradiția teoriei critice a Școlii de la Frankfurt, Axel Honneth susține că egalitatea formală, în sens juridic, deși necesară, nu este suficientă pentru garantarea demnității umane și autonomiei reale. O societate care se limitează la tratamente egale în plan abstract poate perpetua, de fapt, excluderea simbolică sau marginalizarea anumitor grupuri, deoarece nu ține cont de condițiile concrete în care indivizii trăiesc și se dezvoltă.

Axel Honneth propune, în acest sens, o teorie a recunoașterii articulată în jurul a trei forme fundamentale:

- Recunoașterea afectivă, prin iubire și relații de grijă, care fundamentează încrederea de bază în sine (*self-confidence*);
- Recunoașterea juridică, prin respectul drepturilor egale, care permite respectul de sine (*self-respect*);
- Recunoașterea socială, prin solidaritate și valorizare a contribuțiilor personale la binele comun, care susține stima de sine (*self-esteem*).

Prin urmare, recunoașterea devine o condiție ontologică a formării sinelui autentic. Indivizii pot deveni autonomi, morali și activi social doar în măsura în care sunt recunoscuți ca valoroși, nu doar ca subiecți de drept, ci și ca persoane unice, cu trăsături, aspirații și contribuții distincte. Lipsa acestei recunoașteri generează ceea ce Axel Honneth numește „irespect”, o formă de suferință morală care stă la baza multor conflicte sociale contemporane.

În aceste condiții, forma incluzivă nu mai este definită exclusiv prin integrarea formală în instituții, ci prin capacitatea reală a societății de a crea condiții pentru dezvoltarea și exprimarea sinelui. O societate incluzivă este una în care fiecare individ are șansa nu doar să participe, ci să fie recunoscut, susținut și valorizat în mod autentic. Această abordare vizează accentul de la o viziune juridico-formală a justiției către una relațională și etică, în care solidaritatea joacă un rol fundamental. Axel Honneth sugerează că doar într-un climat social în care există un cadru pluralist de valori, prin care fiecare contribuie la binele comun este valorizată, se pot construi temeiurile unei solidarități autentice și, implicit, ale unei societăți incluzive.

Construcția unei societăți incluzive presupune nu doar respectarea drepturilor formale ale indivizilor, ci și asigurarea unor condiții reale de participare, exprimare și afirmare a autenticității personale. În acest sens, egalitatea de gen nu poate fi redusă la simple măsuri juridice, ci trebuie înțeleasă ca parte integrantă a unui proces mai amplu de eliberare a ființei umane de constrângerile sociale impuse de tradiție, prejudecată și stereotip. Filosoful britanic John Stuart Mill oferă, în lucrarea sa „Supunerea femeii” (1869), o reflecție profundă asupra modului în care inegalitatea de gen afectează nu doar dezvoltarea individuală a femeilor, ci și progresul general al societății.

În sprijinul unei societăți incluzive, John Stuart Mill reliefează ideea că libertatea autentică și egalitatea de șanse nu pot exista în absența recunoașterii capacității egale a femeilor de a contribui în toate domeniile vieții sociale, economice și culturale. El argumentează că separarea tradițională a rolurilor pe criterii de gen nu este justificată nici moral, nici rațional. Dimpotrivă, piața liberă a talentelor, în care femeile și bărbații concurează în mod echitabil, aduce beneficii întregii societăți. John Stuart Mill respinge ideea că absența femeilor din marile contribuții intelectuale ar fi dovada unei inferiorități, ci mai degrabă o consecință a lipsei accesului egal la educație și exprimare. Adevărata egalitate implică, așadar, nu doar absența discriminării formale, ci și recunoașterea și valorizarea autenticității fiecărui individ, indiferent de gen.

Demersul argumentativ de natură liberală și utilitaristă, pe care îl relevă John Stuart Mill, sugerează ideea că segregarea socială a femeilor și restricționarea accesului acestora la educație, profesii și spațiul public nu se bazează pe o incapacitate naturală, ci pe o lungă tradiție de dominație socială și juridică. El atrage atenția asupra caracterului nejustificat al presupunerii că femeile ar fi „natural” inferioare bărbaților în ceea ce privește rațiunea, creativitatea sau capacitatea de acțiune morală și publică. Pornind de la această observație, Stuart Mill subliniază ideea unei „piețe libere a capacităților, în care indivizii să nu fie evaluați pe baza genului, ci a competențelor reale”¹¹

¹¹ John Stuart Mill, *Supunerea femeii*. București: Humanitas, 2002, p. 58.

prin care selecția pentru funcții, roluri și poziții sociale să nu se bazeze pe apartenența la un gen, ci pe merit și vocație. Doar într-un asemenea cadru poate fi valorificată autenticitatea individuală, înțeleasă ca dreptul fiecărei persoane de a se dezvolta conform propriilor înclinații, abilități și alegeri libere. Această idee anticipează, în mod implicit, legătura dintre egalitate și autenticitate, fără acces egal, autenticitatea, în sensul exprimării de sine și al afirmării valorii proprii, devine un privilegiu, nu un drept universal.

Analiza reliefată de John Stuart Mill rămâne de o actualitate surprinzătoare, oferind o bază teoretică solidă pentru înțelegerea relației dintre egalitate, libertate și dezvoltare autentică. În contextul contemporan, în care discursurile despre incluziune sunt tot mai prezente, reflecția asupra condițiilor reale care permit afirmarea sinelui, dincolo de gen, clasă sau alte forme de apartenență, devine esențială. O societate autentic incluzivă nu este doar cea care elimină discriminarea explicită, ci aceea care creează cadrul în care fiecare individ, indiferent de gen, are posibilitatea să-și dezvolte potențialul în mod autentic, contribuind astfel la binele comun.

În reflecțiile sale privind condiția femeii în societate, John Stuart Mill argumentează că subjugarea femeilor nu reprezintă un dat natural, ci rezultatul unui proces istoric de obișnuință socială și represiune sistematică. Într-o analiză critică asupra modului în care „natura femeilor” a fost modelată artificial, John Stuart Mill afirmă că ceea ce este perceput ca fiind natural în comportamentul feminin este, de fapt, produsul unui sistem de stimulări nenaturale și de constrângeri exercitate în anumite direcții și reprimate în altele¹². Această perspectivă este esențială pentru o înțelegere contemporană a egalității de gen nu doar ca drept juridic, ci ca premisă pentru dezvoltarea autentică a persoanei. John Stuart Mill susține că femeile devin sclave nu doar în sens social, ci și psihologic, întrucât sunt educate de la vârste fragede să trăiască pentru alții, să nu-și afirme dorințele și să-și inhibe orice ambiție personală¹³. Prin urmare, schimbarea paradigmei tradiționale presupune nu

¹² Ibidem

¹³ Ibidem

doar asigurarea unor drepturi egale, ci și deconstruirea normelor culturale care limitează libertatea interioară a indivizilor, în special a femeilor. Astfel, o societate incluzivă nu poate ignora dimensiunea psihologică a opresiunii, ci trebuie să creeze un cadru favorabil exprimării de sine, dezvoltării personale și participării egale în toate sferele vieții publice și private. În contextul unei societăți incluzive, autenticitatea nu mai poate fi înțeleasă ca un concept individualist rupt de condițiile sociale, ci ca o formă de exprimare a sinelui care presupune libertatea de a alege în afara constrângerilor culturale și istorice. Doar atunci când individul este eliberat de constrângerile structurale, de stereotipuri și de represiunea sistematică a identității, poate fi validată exprimare autentică. În lipsa acestui cadru, orice apel la „autenticitate” riscă să devină o formă de idealizare a unei libertăți pe care mulți nu o pot trăi. Așadar, pentru ca o societate să fie cu adevărat incluzivă, ea trebuie să asigure atât egalitatea formală, cât și condițiile reale pentru dezvoltarea și exprimarea autonomă a sinelui în diversitatea sa.

O societate incluzivă nu se poate construi doar pe baza egalității juridice formale, ci necesită o transformare profundă a condițiilor sociale, culturale și psihologice care permit exprimarea autentică a fiecărui individ. Așa cum observa John Stuart Mill în lucrarea sa „Supunerea femeii”, inegalitățile de gen nu sunt „naturale”, ci rezultatul unui proces istoric de constrângere și condiționare a femeilor în raport cu așteptările sociale. În acest context, autenticitatea devine nu doar o virtute individuală, ci un drept ce trebuie protejat și susținut prin politici sociale echitabile și printr-o educație bazată pe emancipare și autonomie personală.

În concluzie, egalitatea și autenticitatea nu sunt concepte opuse, ci complementare. Prin urmare, fără egalitate de șanse reale, autenticitatea rămâne un privilegiu, iar fără autenticitate, egalitatea riscă să fie doar o uniformizare fără substanță. Doar prin articularea acestor două dimensiuni putem aspira la o societate în care fiecare persoană să fie recunoscută, respectată și liberă să-și urmeze propriul parcurs.

Bibliografie

- Aron, Raymond. *Libertate și egalitate: curs ținut la College de France*. Iași: Institutul European, 2016, 74 p. ISBN 978-606-24-0156-6
- Baurciulu, Angela; SAVCA, Tatiana. *Egalitatea de Gen: Note de curs pentru funcționarii publici și funcționarele publice*. Disponibil: <https://iap.gov.md/repository/files/original/35c7ed2f5be593608dda695a0ba-61c57859e5db4.pdf> [accesat 2025-06-12]
- De Beauvoir, Simone. *Al doilea sex* [2 volume]. Disponibil: https://www.academia.edu/40235978/Simone_de_Beauvoir_Al_doilea_sex [accesat 2025-06-12]
- Heidegger, Martin. *Ființă și timp*. București: Humanitas: 2012, 676 p. ISBN 973-28-0294-4.
- Honneth, Axel. *Struggle for recognition: the moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Polity Press, 1995, 215 p. ISBN ISBN 0-262-58147-7
- Iftode, Cristian. *Filosofia ca mod de viață. Sursele autenticității*. Pitești: Paralela 45, 2010, 272 p. ISBN 978-973-47-0934-2
- Mill, John Stuart. *Supunerea femeilor*. București: Humanitas, 2002.
- Taylor, Charles. *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, 1992, 154 p. ISBN 0-674-26863-6
- Wollstonecraft, Mary. *A Vindication of the Rights of Woman*. Global Grey in 2018, and updated on the 16th September 2023. Disponibil: <https://www.globalgreybooks.com/vindication-of-the-rights-of-woman-ebook.html> [accesat 2025-06-12]
- Wollstonecraft, Mary. *În apărarea drepturilor femeii*. București: Editura Herald, 2017, 288 p. ISBN 978-973-111-636-5

Repere euristice ale gândirii feminine

Heuristic Landmarks of Female Thought

SILVIA GORCEAG¹

Abstract

Thanks to the thought process, knowledge and understanding are possible. Over time, researchers from various fields have contributed to the concept of thinking. Thus, philosophers, psychologists, anthropologists, doctors, writers, artists were interested in studying, respectively representing everything that means thinking. A special type of thinking is heuristic thinking. This type of thinking involves creativity, a unique way of solving problems, it also involves a lot of affectivity. Heuristic thinking is oriented towards solving problems quickly, when the classical methods are not the most suitable for the problematization situation. Heuristic thinking involves thinking that is able to find optimal solutions in a fast time and in extreme situations. This type of thinking is so suitable for women's way of thinking. Women's ability to adapt, their flexibility, their resistance, all these characteristics determine a certain behavior at the level of heuristic thinking. The combination of rational and emotional thinking determines a certain way of being, respectively of thinking. The heuristic perspective in the case of female thought is a topic of great scientific interest. The research of the subject in question would help to improve the representative view of female thought. The entire female experience is based on a set of behavioral manifestations at the level of thought that harmoniously combine creativity with a pragmatic attitude. These qualities are very important in contemporary society. For this reason, heuristic thinking must be developed in all members of a society.

¹ doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

Keywords: *feminine thinking, heuristic landmarks, creativity, affectivity, understanding*

Introducere

Procesul de gândire este esențial în formarea cunoașterii și în dezvoltarea capacității de înțelegere a lumii înconjurătoare. De-a lungul timpului, conceptele legate de gândire au suscitât interesul multor domenii științifice, de la filozofie și psihologie, la antropologie, neuroștiințe și arte. Gândirea a fost analizată atât din perspectiva mecanismelor cognitive, cât și ca fenomen cultural, afectiv sau creativ. În acest context larg, un tip distinct de gândire, gândirea euristică a atras atenția cercetătorilor prin natura sa adaptativă, creativă și pragmatică.

În căutarea sensului profund al cunoașterii, Platon, prin intermediul dialogului *Theaitetos*, deschide o perspectivă esențială asupra naturii gândirii umane. Socrate, figură centrală în acest demers dialectic, nu oferă răspunsuri definitive, ci conduce interlocutorii și implicit pe cititor spre o explorare interioară a ceea ce înseamnă „a ști”. Trei definiții ale cunoașterii sunt examinate și demontate, nu pentru a le nega valoarea, ci pentru a dezvălui complexitatea înscrisă în însăși întrebarea: ce este cunoașterea? [11]

Ceea ce se distilează din acest proces este o concepție profundă a gândirii ca activitate a sufletului cu sine însuși, un dialog interior, viu, fluid, în care ideile nu sunt doar enunțate, ci trăite, testate, simțite. Platon sugerează, astfel, că gândirea nu poate fi redusă nici la simpla percepție senzorială, nici la o opinie întâmplător adevărată. Ea este mai degrabă o mișcare vie a spiritului, în care intuiția, analiza, reflecția și sensibilitatea colaborează într-un act de autodescoperire [10]. Această viziune devine fundamentală pentru înțelegerea gândirii euristice, acel tip de gândire care se sustrage pașilor algoritmici, preferând în schimb spontaneitatea, creativitatea și adaptabilitatea. Euristica nu este o simplă tehnică de scurtare a drumului spre răspuns, ci o manifestare a unui mod profund uman de a naviga complexitatea, incertitudinea și

ambiguitatea. Asemenea gândirii socratice, ea nu oferă certitudini imediate, ci explorează căi alternative, întrebări posibile, intuiții marginale.

În această lumină, specificul gândirii feminine, așa cum este descris în literatura contemporană, se aliniază subtil cu intuiția platoniciană. Gândirea feminină nu opune raționalului afectivul, ci le articulează într-un mod armonios. Această capacitate de a integra logica cu empatia, analiza cu receptivitatea emoțională, indică o formă de cunoaștere care „simte” adevărul înainte de a-l enunța. Este o cunoaștere vie, trăită, în care adevărul nu se impune prin demonstrație rece, ci se revelează treptat, în procesul intern de reflecție și rezonanță [12].

Astfel, putem spune că gândirea euristică și gândirea feminină nu sunt periferice în raport cu filosofia clasică, ci continuări vii ale unei tradiții care, începând cu Platon, a înțeles că sufletul nu cunoaște prin simplă acumulare de informații, ci printr-un act profund de conversație cu sine. În acest sens, adevărata cunoaștere nu este o definiție stabilă, ci o căutare interioară în care omul, cu toată ființa sa rațională, intuitivă, afectivă se apropie de ceea ce este cu adevărat.

Gândirea feminină în viziunea platoniciană din *Republica*, Platon propune nu doar o arhitectură ideală a cetății, ci și o meditație profundă asupra sufletului uman, a educației și a dreptății. Deși lucrarea este ancorată într-o lume patriarhală, în mod paradoxal și totodată, remarcabil. Platon deschide un spațiu conceptual pentru afirmarea femeii nu doar ca membru activ al cetății, ci și ca participantă deplină la viața rațională și filozofică. În acest sens, *Republica* devine un text cu implicații neașteptat de moderne pentru gândirea despre feminitate și cunoaștere [10].

Una dintre cele mai radicale idei ale lui Platon, în contextul epocii sale, este aceea că femeile, la fel ca bărbații, pot și trebuie să participe la guvernarea cetății, cu condiția să fie educate în același mod. Această viziune nu derivă dintr-un egalitarism superficial, ci din concepția profundă potrivit căreia rațiunea nu are gen sufletul are aceeași structură în bărbat și în femeie, iar gândirea, ca funcție a sufletului rațional, nu este condiționată de gen.

Platon rupe astfel, fie și parțial, cu stereotipurile culturale ale vremii, punând femeia într-o poziție de egalitate epistemică. El afirmă că dacă o femeie posedă aceeași natură ca un bărbat în ceea ce privește aptitudinile raționale, atunci trebuie să aibă acces la aceleași forme de cunoaștere și responsabilitate [10]. Aceasta este o afirmație cu implicații profunde pentru ideea de gândire feminină, nu ca un construct derivat sau secundar, ci ca o dimensiune proprie a gândirii umane, capabilă de contemplarea Binelui, de exercițiul dialecticii și de asumarea înțelepciunii. Mai mult, în structura tripartită a sufletului rațional, irațional (doritor) și curajos (irascibil), nu există o atribuire diferențiată de gen. Aceasta înseamnă că și femeile pot atinge armonia interioară prin educație, cultivare și exercițiu filozofic. Astfel, gândirea feminină este legitimă în aceeași măsură în care este și cea masculină, ea este un act de orientare a sufletului către idei, un proces de eliberare de aparențe, un drum către adevăr [10].

Putem deci afirma că Platon, deși nu dezvoltă explicit o teorie a „gândirii feminine” în sensul în care o înțeleg tradițiile moderne, oferă un cadru conceptual în care aceasta poate fi afirmată. Femeia, în lucrarea *Republica*, nu este închisă în roluri pasive, ci este văzută ca posesoare a unei capacități de reflecție profundă, de justiție interioară și de orientare către Bine. Gândirea feminină, în această lumină, nu este o excepție sau o variație, ci o expresie egală și legitimă a sufletului în căutarea ordinii și adevărului.

Gândirea euristică se referă la utilizarea unor metode neformale, intuitive și eficiente pentru rezolvarea problemelor în situații unde strategiile standard nu sunt suficiente. Ea se bazează pe experiență, intuiție și asociere rapidă de idei, mai degrabă decât pe raționamente deductive sau algoritmice. Acest tip de gândire în condiții de incertitudine, presiune temporală sau complexitate informațională, este foarte important în situații tot mai frecvente în societatea contemporană.

Din perspectivă psihologică și cognitivă, femeile manifestă o predispoziție crescută pentru gândirea euristică, tocmai datorită trăsăturilor precum empatia, flexibilitatea cognitivă, capacitatea de multitasking și sensibilitatea socială [4]. În numeroase studii, s-a observat că femeile integrează

mai ușor dimensiunea afectivă în procesul decizional, iar această combinație între raționalitate și emoționalitate le permite să acceseze soluții originale și rapide în situații-limită. Gândirea lor devine astfel nu doar logică, ci și profund contextuală și uman-centrată. Mai mult, adaptabilitatea comportamentală și reziliența feminină contribuie la dezvoltarea unor mecanisme euristice eficiente, care nu exclud analiza rațională, ci o completează. Această gândire „*intuitiv-pragmatică*” se remarcă în domenii precum leadershipul organizațional, educația, medicina, arta sau comunicarea, spații în care inteligența emoțională și înțelegerea subtilă a contextului sunt esențiale.

Explorarea gândirii euristice din perspectiva feminină reprezintă un demers științific de actualitate, întrucât poate corecta viziuni tradiționale, adesea limitative, despre cogniția feminină. Recunoașterea contribuției femeilor în generarea de soluții inovatoare, rapide și adaptate realității pentru echilibrarea modelelor de luare a deciziilor în societate [1]. Întreaga experiență feminină, modelată de context social, neurobiologie, educație și cultură, se exprimă printr-un set de strategii euristice care îmbină creativitatea cu pragmatismul. Această capacitate nu este exclusiv feminină, dar este în mod clar ilustrată prin comportamentele și modelele de gândire ale multor femei lideri sau profesioniști. Dezvoltarea și valorizarea gândirii euristice ar trebui să constituie un obiectiv fundamental al educației cognitive, indiferent de gen, dar cu o atenție specială asupra modului în care aceasta se manifestă și se cultivă în cognitivitatea feminină [5]. Explorarea dimensiunii feminine a gândirii euristice oferă, o direcție valoroasă de cercetare și de dezvoltare personală și socială, întrucât scoate în evidență un mod de raportare la lume în care intuiția, flexibilitatea și inteligența emoțională se împletesc armonios cu logica, rațiunea și spiritul pragmatic.

În multe contexte tradiționale, gândirea a fost asociată mai ales cu trăsături considerate „*masculine*”, raționalitate pură, obiectivitate, detașare emoțională. Cu toate acestea, realitatea cotidiană și cercetările moderne demonstrează că soluționarea eficientă a problemelor presupune și alte dimensiuni. Empatie, anticipare afectivă, conectare interpersonală, trăsături deseori identificate în profilul psihologic feminin. Un studiu realizat de

Gerd Gigerenzer, Mirta Galesic și Rocio Garcia-Retamero (2013) intitulat *Stereotypes About Men's and Women's Intuitions: A Study of Two Nations* explorează stereotipurile legate de intuiția bărbaților și femeilor în două culturi europene distincte Germania și Spania, prin intermediul unui sondaj realizat pe un eșantion reprezentativ de 2.018 participanți. Cercetătorii au investigat dacă și în ce măsură există stereotipuri legate de intuiția de gen și dacă acestea variază în funcție de domeniu. Rezultatele au arătat că majoritatea participanților nu considerau că un gen este superior altuia în ceea ce privește intuiția în general. Cu toate acestea, stereotipurile legate de intuiția de gen erau puternic specifice domeniului și nu se schimbau semnificativ în funcție de vârstă, sex sau cultură [2].

În ambele țări, majoritatea participanților credeau că intuițiile femeilor sunt mai bune în ceea ce privește viața personală, cum ar fi alegerea unui partener romantic. De exemplu, 63% dintre germani și un procent similar dintre spanioli considerau că femeile au o intuiție mai bună în acest domeniu [3, p. 64].

În ceea ce privește contextul profesional, nu existau stereotipuri clare legate de intuiția în leadership. Totuși, în ambele țări, participanții aveau o preferință slabă pentru a crede că bărbații au o intuiție mai bună în alegerea unui partener de afaceri și în politică.

Studiul a evidențiat și un fenomen de bias in-group: femeile credeau mai puternic în intuiția femeilor, iar bărbații în intuiția bărbaților. Interesant este că stereotipurile legate de intuiția de gen erau mai frecvente în Germania, deși această țară are o tradiție mai liberală și valorizează mai mult egalitatea de gen comparativ cu Spania.

Aceste rezultate sugerează că stereotipurile legate de intuiția de gen sunt adânc înrădăcinate în culturile europene și pot influența percepțiile și comportamentele legate de leadership și luarea deciziilor. În contextul leadershipului feminin, aceste stereotipuri pot contribui la subestimarea abilităților intuitive ale femeilor în domenii precum afaceri și politică. În schimb, recunoașterea și valorizarea intuiției feminine în aceste domenii ar putea sprijini dezvoltarea unui stil de leadership mai echilibrat și mai eficient [7]. Studiul

lui Gigerenzer și colegilor săi subliniază importanța înțelegerii și abordării stereotipurilor legate de intuiția de gen în contextul organizațional și social. Pentru a promova un leadership mai echitabil și mai eficient, este esențial să recunoaștem și să valorificăm abilitățile intuitive ale femeilor în toate domeniile, inclusiv în cele tradițional dominate de bărbați.

Gândirea euristică, în acest context, devine un instrument de navigare în complexitate, oferind soluții creative acolo unde metodele formale eșuează. De exemplu, în profesii precum cele din domeniul educației, sănătății, psihologiei, managementului social sau resurse umane, domenii în care femeile sunt adesea majoritare, gândirea euristică este aplicată constant în decizii rapide, sensibile, care trebuie să țină cont de emoții, contexte și particularități personale [7].

Investigarea gândirii euristice din perspectivă de gen poate conduce la o înțelegere mai profundă a modului în care femeile procesează informația, iau decizii și generează soluții inovatoare. Psihologia cognitivă, neuroștiințele și studiile de gen pot colabora în acest sens, pentru a contura profiluri cognitive mai nuanțate, care să depășească stereotipurile tradiționale [2].

Cunoașterea și valorificarea propriilor mecanisme euristice ajută femeile să devină mai conștiente de capacitățile lor de rezolvare a problemelor, încurajând încrederea în propriile intuiții și decizii. Acest tip de autocunoaștere contribuie la o mai bună gestionare a stresului, la luarea deciziilor eficiente în viața personală și profesională, precum și la dezvoltarea unei gândiri autonome și critice.

Femeile în Leadership și Inovație

Conducerea femeilor în organizații a suferit schimbări semnificative în ultimele decenii. Studiile arată că femeile lider sunt adesea mai eficiente în situații de criză. Sunt discutate aspectele dezvoltării personale în conducerea femeilor și rolurile multiple ale femeilor lider. În trecut, accesul femeilor la poziții de conducere era limitat, dar astăzi acest lucru se schimbă, subliniind importanța conducerii feminine în lumea modernă.

Femeile aflate în poziții de conducere care valorifică gândirea euristică reușesc să aducă un suflu inovator în structurile organizaționale, printr-o abordare care combină intuiția, experiența și flexibilitatea cognitivă. Gândirea feminină în leadership se caracterizează printr-o orientare către oameni, inteligență emoțională, empatie, ascultare activă și o abordare colaborativă a luării deciziilor [6]. Femeile lideri tind să promoveze un climat organizațional bazat pe încredere, comunicare deschisă și sprijin reciproc, contrastând cu o abordare mai autoritară sau orientată exclusiv pe rezultate, asociată adesea leadershipului masculin.

Aceste femei lideri, nu se bazează exclusiv pe algoritmi sau proceduri rigide, ci integrează soluții intuitive și creative în procesele decizionale. Astfel, gândirea feminină în leadership devine un model adaptativ, în care comunicarea deschisă, empatia și ascultarea activă nu sunt simple „*soft skills*”, ci instrumente esențiale pentru managementul echipelor și al schimbării.

Colaborarea este în centrul acestei paradigme, femeile lider creează mediu bazat pe încredere și susținere reciprocă, în care inovația și adaptabilitatea devin rezultate naturale ale unei culturi organizaționale sănătoase. În contrast cu stilurile de conducere mai autoritare sau strict orientate pe performanță imediată, *leadershipul feminin* introduce o perspectivă holistică, orientată către sustenabilitate, echilibru și dezvoltare pe termen lung [8]. Deși bărbații pot excela în domenii precum știința și tehnologia, femeile au realizări remarcabile în domenii precum scrisul, dansul și teatrul. Diferențele în realizările creative pot fi influențate de factori sociali și culturali, nu doar biologici [9].

Concluzie

Gândirea euristică, prin caracterul său creativ, flexibil și adaptativ, reprezintă un instrument esențial în procesele de soluționare a problemelor în contexte complexe și dinamice. Această formă de gândire, care combină elemente raționale și emoționale, se regăsește în mod pregnant în profilul cognitiv feminin, caracterizat prin empatie, adaptabilitate și reziliență.

Studiarea gândirii euristice din perspectiva specificului feminin nu doar că aduce o contribuție valoroasă la înțelegerea proceselor cognitive, ci și deschide noi direcții de cercetare cu relevanță aplicativă în domenii precum educația, *leadership*-ul sau luarea deciziilor.

În acest context, este important ca această formă de gândire să fie recunoscută și cultivată la nivel social, ca parte integrantă a unei educații cognitive echilibrate și incluzive. Valorificarea gândirii euristice, în special în dimensiunea sa feminină, nu numai că îmbogățește peisajul intelectual contemporan, ci contribuie și la consolidarea unor practici sociale și profesionale mai eficiente, uman-centrate și sustenabile.

Bibliografie

- Balazs, V., Orsolya, V. *Inclusion unlocks the creative potential of gender diversity in teams*. 2022. Disponibil: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2204.08505>
- Cernat, Vasile *Psihologia stereotipurilor*. Iași: Polirom, 2005. ISBN 973-46-0078-9
- Gigerenzer, G., Galesic, M. și Garcia-Retamero, R. Stereotypes About Men's and Women's Intuitions: A Study of Two Nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2013, nr.45(1), pp.62-81. Disponibil: <https://doi.org/10.1177/0022022113487074>
- Kendra, Ch. *How the Representativeness Heuristic Affects Decisions and Bias*. Disponibil: <https://www.verywellmind.com/representativeness-heuristic-2795805>
- Kshitij, AnandMind. Over Money: Emotional Intelligence is the new leadership edge - and women are already there. *The Economic Times*. 07 iunie 2025. Disponibil: https://economictimes.indiatimes.com/markets/stocks/news/mind-over-money-emotional-intelligence-is-the-new-leadership-edge-and-women-are-already-there/articleshow/121692077.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst
- Matud, M. P., Rodríguez, C., Grande, J. Gender differences in creative thinking. *Personality and Individual Differences*. 2007, Vol. 43, nr. 5, pp. 1137-1147, ISSN 0191-8869. Disponibil: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.03.006>
- Meredith, M. A critical thinking heuristic for the argumentative composition. In: *Rhetoric Society Quarterly*. 1986, Volum 16, nr. 1-2. Pp. 67-78. <https://doi.org/10.1080/02773948609390738>

- Noddings, N. *Caring: A feminine approach to ethics and moral education*. University of California Press. 1984. ISBN 978-080-7746-09-7
- Noddings, N. *The challenge to care in schools: An alternative approach to education*. Teachers College Press. 1992. ISBN 978-080-7746-09-7.
- Platon.** *Republica*. Traducere de Andrei CORNEA, București: Humanitas, 2006.
Disponibil: <https://humanitas.ro/assets/media/platon-opera-integrala-1.pdf>
- Platon. *Theaitetos* Traducere, interpretare și note de Andrei CORNEA. București: Humanitas, 2013. Disponibil: <https://humanitas.ro/assets/pdf/Platon-Theaitetos.pdf>
- Tversky, A., & Kahneman, D. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 1974. 185(4157), 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>

”Tematica abordată în acest volum este în deplină concordanță cu noile tendințe de evoluție ale societății, cu noile idealuri ale tinerei generații care aspiră la libertatea de afirmare și la realizarea de sine neîngrădită, indiferent de gen. El este recomandat tuturor celor ce sunt interesați nu doar de noile evoluții ale mișcării feministe internaționale dar și de o mai bună înțelegere a psihologiei feminine, a personalității femeii, în general, care doresc să se familiarizeze cu aspecte din domeniul legislativ, al apărării drepturilor femeii. În mod special, precizăm că volumul este recomandat celor care activează în educație, la orice nivel, interesați de a promova o educație modernă, bazată pe egalitatea de gen.”

Cercet. dr. Marinela Rusu

ISBN 978-606-37-2792-4